

ДОНБАСЬКА ДЕРЖАВНА МАШИНОБУДІВНА АКАДЕМІЯ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПОЛЕННІКОВ Михайло Олександрович

УДК 338.242.42: 338.262.8

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-
ОРІЄНТОВАНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ЕКОНОМІКИ**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М.О. Полєнніков

Науковий керівник: Каїра З.С., д-р екон. наук, професор

Краматорськ – 2018

АНОТАЦІЯ

Полєнніков М. О. Формування державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Донбаська державна машинобудівна академія, Краматорськ, 2018.

Дисертація присвячена обґрунтуванню теоретичних і методологічних засад, розробці науково-практичних рекомендацій щодо формування державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки.

Еволюція підходів до формування державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки містить у собі певні протиріччя і внутрішню динаміку. Завданням встановлення економічного порядку в рамках соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки є синтез економічної конкуренції, технічного і соціального прогресу. Уточнено поняття державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки, як синтезу моделей соціально-ринкової економіки, а саме: ліберальна (формування індивідуального і суспільного добробуту), ордоліберальна (встановлення соціально-економічного порядку), теорія державного добробуту (державні програми безкоштовної або субсидованої охорони здоров'я, освіти, соціальної допомоги), що забезпечить соціально-економічний порядок за рахунок синтезу економічної конкуренції, технічного і соціального прогресу.

В сучасних національно-державних стратегіях розвитку України задоволення повсякденних людських потреб визначається рівнем розвитку виробництва товарів і послуг. Розроблено концептуальні положення щодо обґрунтування національно-державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку економіки, що включає в себе механізм взаємодії між

державою, бізнесом і громадськістю, за рахунок переозброєння галузей (запозичення і адаптації західних технологій), розвитку екологічного та високодуховного суспільства (популяризація національних культурно-історичних цінностей), пріоритетність виробничої сфери національної економіки (інвестиційне, інноваційне, інституційне, техніко-технологічне середовище), що забезпечить побудову мирного та безпечного, соціального згуртованого суспільства з належним управлінням та інклюзивними інституціями. Державна стратегія соціально-орієнтованого економічного розвитку економіки є запорукою створення нових робочих місць, підвищення професійної кваліфікації працівників, високої мобільності робочої сили і високої зайнятості, підготовкою та перепідготовкою кадрів, інформаційним забезпеченням ринку праці, економічною підтримкою підприємництва, створення робочих місць.

За сучасних умов соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки вважається, що це три більше самостійних, ніж взаємозалежних елементи. Розглянуто три сценарії взаємодії влади і бізнесу: 1) владна ініціатива держави (впровадження директивне, обов'язкове до виконання або добровільно-примусове); 2) ініціатива бізнесу до співпраці пов'язана з конкретною вигодою, оскільки розраховувати на дії в інтересах суспільства і на шкоду собі – було б протиріччям суті підприємницької діяльності; 3) взаємна вигода влади і бізнесу врівноважується компромісом врахування інтересів трьох сторін «влада + суспільство + бізнес» з урахуванням їх соціальної відповідальності. Удосконалено науковий підхід до сценарного моделювання соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки, який, на відміну від існуючих, синтезує оптимальний баланс економічної, соціальної та екологічної моделей розвитку на засадах «сценарію діалогу» (відповідальність держави, партнерство бізнесу), що забезпечить впровадження цілісної системи стратегічних та операційних цілей переходу до інтегрованого економічного, соціального та екологічного розвитку країни.

Проаналізовано показники соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки. Визначено, що з 2010 р. до 2017 р. відбувалося постійне зростання ВВП. Але це зростання пов'язане з підвищенням середнього рівня цін. Оцінка тенденцій зміни ВВП у розрізі інших макроекономічних показників свідчить про кризовий стан української економіки. Економіка України має переважно екстенсивний шлях розвитку. В Україні розвиваються лише ресурсо-затратні галузі, які виробляють сировинну продукцію. Падіння курсу гривні призвело до скорочення доходів простих громадян. Проаналізовано дані по країнах щодо наявності кореляції між державним управлінням і соціально-економічними результатами. Побудовано регресійну модель динаміки ВВП, сформованого за категоріями доходу, яка одночасно характеризує вплив на зміну ВВП оплати праці та валового прибутку, змішаних доходів. Результати розрахунків засвідчують, що при збільшенні оплати праці найманих працівників на 1 млн грн., обсяг ВВП збільшується майже на 1,077 млн грн., відповідно при збільшенні валового прибутку (змішаного доходу) на 1 млн грн. – обсяг ВВП збільшується на 1,305 млн грн. Набули подальшого розвитку методичні положення діагностики стану соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки шляхом доповнення оцінки конкурентоспроможності економіки показниками, а саме: індексом сприйняття корупції (комбінація незалежних опитувань та оцінок рівня корупції), індексом економічної свободи (свобода бізнесу; свобода торгівлі; податкова свобода; свобода від уряду; грошова свобода; свобода інвестицій; фінансова свобода; захист прав власності; свобода від корупції; свобода трудових відносин), що дозволяє визначити пріоритетні напрями стабілізації економічного зростання і скорочення бідності.

Розроблено теоретичний підхід до формування державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки на основі реалізації принципів: підвищення рівня добробуту нації; пріоритетний розвиток систем охорони здоров'я, освіти, науки, культури; поліпшення

демографічної ситуації; перехід на природоохоронний, ресурсозберігаючий, інноваційний тип розвитку економіки; раціонального природокористування; розвитку міжнародного співробітництва та соціального партнерства, що забезпечить реалізацію Стратегії сталого розвитку України на період до 2030 року. Стратегія держави щодо реалізації цілей соціальної політики в довгостроковій перспективі повинна бути спрямована на послідовне підвищення грошових доходів населення як найважливішого показника рівня життя населення.

Сьогоднішній аналіз стану розвитку міжнародної торгівлі в Україні вимагає від державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки зосередити зусилля в кількох напрямках, а саме: освоєння сучасних, відкритих, великих ринків, які характеризуються показниками високого зростання, збільшення своєї присутності на ринках країн ЄС, відновлення присутності своїх товарів та послуг на ринках країн СНД. Розроблено інструментарій реалізації державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки в системі публічного управління за рахунок забезпечення додаткових можливостей для співпраці держави і бізнесу в результаті зонального створення сприятливих умов: формування кластерів (географічна агломерація підприємств), інкорпорація (форма організації людей для соціальної, політичної і економічної взаємовигідної взаємодії). В умовах соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки України підприємницькі мережі відіграють роль інструмента цілеспрямованої координації зусиль учасників відтворювального процесу, який перетворюється в об'єктивну необхідність становлення і розвитку системи інтеграції малих і середніх підприємницьких структур.

Ключовим завданням державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки в Україні є вихід країни на сучасний рівень технологічної і виробничої бази, функціонування механізмів заохочення інноваційної діяльності, це можливо за рахунок реалізації

організаційно-економічного механізму інноваційної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки. Удосконалено організаційно-економічний механізм інноваційної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки, який містить наступні елементи: розвиток (проведення структурних реформ, забезпечення економічного зростання екологічно невиснажливим способом, створення сприятливих умов для ведення бізнесу), безпека (гарантії безпеки держави, бізнесу та громадян, захищення інвестицій та приватної власності, забезпечення миру і захисту кордонів, чесного та неупередженого правосуддя), відповідальність (забезпечення гарантій кожному громадянину мати доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг у державному та приватному секторах), гідність (забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гідності за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт).

За результатами проведеного дослідження сформовані теоретико-методичні й науково-практичні засади, запропоновані концептуальні положення соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки, розроблені методичні підходи до їх реалізації, визначений організаційно-економічний механізм інноваційної стратегії розвитку економіки та обґрунтовані пріоритетні напрями взаємодії влади, бізнесу та суспільства з урахуванням їх соціальної відповідальності.

Ключові слова: *державна стратегія, соціально орієнтований економічний розвиток, національна економіка, соціально-ринкова економіка, соціально-економічний порядок, інклюзивні інституції, трипартизм.*

ABSTRACT

Poliennikov M. O. Formation of the state strategy of socially oriented economic development of the national economy. – Qualification scientific work as the manuscript.

Thesis for a Candidate of Economics degree by specialty 08.00.03 – National Economy and National Economic Management. – Donbas State Engineering Academy of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kramatorsk, 2018.

The dissertation is devoted to the substantiation of theoretical and methodological principles, the development of scientific and practical recommendations for the formation of the state strategy of socially-oriented economic development of the national economy.

Evolution of approaches to the formation of the state strategy of socially oriented economic development of the national economy includes some contradictions and internal dynamics. The task of establishing economic order in the framework of socially oriented economic development of the national economy is the synthesis of economic competition, technical and social progress. The concept of the state strategy of socially oriented economic development of the national economy as a synthesis of models of social and market economy is specified, namely: liberal (formation of individual and social welfare), ordoliberal (establishment of socio-economic order), theory of state welfare (state programs of free or subsidized protection health, education, social assistance) that will ensure socio-economic order at the expense of the synthesis of economic competition, technical and social programs fr.

In today's national and state development strategies, the satisfaction of everyday human needs is determined by the level of development of production of goods and services. The conceptual provisions for the substantiation of the national-state strategy of socially oriented economic development of the economy, including the mechanism of interaction between the state, business and the public,

by means of re-equipment of industries (borrowing and adaptation of Western technologies), the development of an ecological and highly spiritual society (promotion of national cultural- historical values), the priority of the production sphere of the national economy (investment, innovation, institutional, technical and technological eredovysche), which will provide a peaceful and safe, social cohesive society with good governance and inclusive institutions. The state strategy of socially oriented economic development of the economy is a guarantee of creation of new jobs, increase of professional qualifications of workers, high mobility of labor force and high employment, training and retraining of personnel, information provision of the labor market, economic support of entrepreneurship, creation of workplaces.

Under the current conditions of socially oriented economic development of the national economy, it is considered that these three are more independent than interdependent elements. Three scenarios of the interaction of power and business are considered: 1) the state power initiative (introduction of a directive, mandatory for execution or voluntarily-compulsory); 2) the business initiative for cooperation is associated with a concrete benefit, since it would be a contradiction between the essence of entrepreneurial activity and the expectation of actions in the interests of the society and to the detriment of oneself; 3) the mutual benefit of power and business is balanced by a compromise taking into account the interests of the three parties, «power + society + business», taking into account their social responsibility. The scientific approach to the scenario modeling of the socially oriented economic development of the national economy is improved, which, unlike existing ones, synthesizes the optimal balance of economic, social and environmental models of development on the basis of a «dialogue scenario» (state responsibility, business partnership) that will ensure the implementation of a coherent system of strategic and operational goals of the transition to an integrated economic, social and environmental development of the country.

The indicators of socially oriented economic development of the national economy are analyzed. It is determined that from 2010 to 2017 there was a

constant growth of GDP. But this increase is due to an increase in the average price level. The assessment of GDP trends in the context of other macroeconomic indicators shows the crisis situation in the Ukrainian economy. The economy of Ukraine has a predominantly extensive way of development. Only resource-consuming industries that produce raw materials are developing in Ukraine. The fall of the hryvnia rate has led to a reduction in the incomes of ordinary citizens. The data on countries in terms of the correlation between public administration and socio-economic outcomes are analyzed. A regressive model of the dynamics of GDP, formed by categories of income, which simultaneously characterizes the impact on the change in the GDP of wages and gross profit, mixed revenues, is constructed. The results of the calculations show that with the increase of wages of wage earners by 1 million UAH, the volume of GDP increases by almost UAH 1,077 million, respectively, with the increase of gross profit (mixed income) by 1 million UAH. – the volume of GDP increases by UAH 1,305 million. The methodological provisions of the diagnosis of the state of socially oriented economic development of the national economy have been further developed by completing the assessment of the competitiveness of the economy by indicators, namely: the index of perception of corruption (a combination of independent surveys and assessments of the level of corruption), the index of economic freedom (freedom of business, freedom of trade, tax freedom, freedom from the government, monetary freedom, freedom of investment, financial freedom, protection of property rights, freedom from corruption, freedom of labor relations), which allows us to determine the priority directions of stabilization of economic growth and reduction of poverty.

The theoretical approach to the formation of the state strategy of the socially oriented economic development of the national economy based on the implementation of the principles: increase of the welfare of the nation; priority development of health care systems, education, science and culture; improvement of the demographic situation; transition to nature-saving, resource-saving, innovative type of economic development; rational nature management;

development of international cooperation and social partnership, which will ensure the implementation of the Strategy of sustainable development of Ukraine for the period up to 2030. The state's strategy for the realization of the goals of social policy in the long-term perspective should be aimed at consistently raising the cash incomes of the population as the most important indicator of the standard of living of the population.

The current analysis of the state of development of international trade in Ukraine requires from the state strategy of socially-oriented economic development of the national economy to focus efforts in several directions, namely: the development of modern, open, large markets characterized by high growth rates, increasing its presence in EU markets, recovery the presence of their products and services on the markets of the CIS countries. The tool for implementing the state strategy of socially oriented economic development of the national economy in the system of public administration through the provision of additional opportunities for cooperation between the state and business as a result of zonal creation of favorable conditions: formation of clusters (geographical agglomeration of enterprises), incorporation (the form of organization of people for social, political and economic mutually beneficial interaction). In the context of socially oriented economic development of the national economy of Ukraine, entrepreneurial networks play the role of the instrument of purposeful coordination of the efforts of participants in the reproduction process, which becomes the objective necessity of the formation and development of the system of integration of small and medium business structures.

The key task of the state strategy of socially oriented economic development of the national economy in Ukraine is the country's exit to the modern level of the technological and production base, the functioning of mechanisms for encouraging innovation activity, this is possible due to the implementation of the organizational and economic mechanism of the innovative strategy of socially oriented economic development of the national economy. The organizational and economic mechanism of the innovation strategy of the socially oriented economic

development of the national economy is improved, which includes the following elements: development (implementation of structural reforms, provision of economic growth in an environmentally sound way, creation of favorable conditions for doing business), security (guarantees of state security, business and citizens, protection of investments and private property, ensuring peace and protection of borders, fair and impartial justice), responsibility (zabe BAKING guarantees every citizen to have access to quality education, health care and other services in the public and private sectors), dignity (ensuring mutual respect and tolerance, dignity for their country, its history, culture, science, sports).

According to the results of the research, theoretical and methodological and scientific-practical principles were formulated, the conceptual provisions of the socially oriented economic development of the national economy were proposed, methodological approaches to their implementation were worked out, organizational and economic mechanism of the innovation strategy of economic development was determined, and priority directions of interaction of power, business and society were grounded. taking into account their social responsibility.

Key words: *state strategy, socially oriented economic development, national economy, social market economy, socioeconomic order, inclusive institutions, tripartism.*

Перелік робіт, в яких опубліковано основні положення дисертаційної роботи

Статті у наукових фахових виданнях

1. Поленніков М. О. Еволюція поглядів формування державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки. *Ефективна економіка*¹. 2017. № 7. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6097> (0,72 ум.-друк. арк.).

2. Поленніков М. О. Парадигма інноваційної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечнікова*². 2017. Т. 22. Вип. 1(54). С. 184-188 (0,71 ум.-друк. арк.).

3. Поленніков М. О. Вітчизняний та зарубіжний досвід формування державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки. *Економіка та держава*³. 2018. № 3. С. 110 -112 (0,51 ум.-друк. арк.).

4. Поленніков М. О. Підхід до формування державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки. *Інвестиції: практика та досвід*⁴. 2018. № 7. С. 77-81 (0,62 ум.-друк. арк.).

5. Поленніков М. О. Складові та форми державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки. *Інвестиції: практика та досвід*⁵. 2018. № 8. С. 56-59 (0,54 ум.-друк. арк.).

Публікації апробаційного характеру

6. Перейминовк Т. А., Поленніков М. О. Особливості оцінки розміру недоотриманих доходів при проведенні судово-економічної експертизи.

¹Входить до міжнародних наукометричних баз: *Index Copernicus, Google Scholar*

²Входить до міжнародних наукометричних баз: *Index Copernicus*

³Входить до міжнародних наукометричних баз: *Scientific Indexing Services, Google Scholar*

⁴Входить до міжнародних наукометричних баз: *Index Copernicus, Scientific Indexing Services, Google Scholar*

⁵Входить до міжнародних наукометричних баз: *Index Copernicus, Scientific Indexing Services, Google Scholar*

Теорія і практика судової експертизи: збірник матеріалів круглого столу. К., ННІН№2 НАВС, 2016. С. 248-250 (0,15 ум. друк. арк.). *Особистий внесок: сформовано методичний підхід до визначення соціальної складової недоотриманих доходів* (0,08 ум. друк. арк.)

7. Поленніков М. О. Еволюція розвитку соціальної держави. *Інновації в управлінні соціально-економічним розвитком: Матер. I Міжн. наук.-практ. інтернет-конф., присв. 95-річчю Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова* (м. Харків, 5 бер. 2018 р.). С. 401-403 (0,14 ум. друк. арк.).

8. Поленніков М. О. Формування принципів соціально-орієнтованої держави. *Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика: матер. Міжн. наук.-практ. Інтернет-конф* (м. Харків, 19-20 квіт. 2018 р.). Харків, Вид-во НУЦЗУ. 2018. С. 133-135 (0,15 ум. друк. арк.).

Публікації, які додатково відображають результати дисертації

9. Поленніков М. О. Сучасні механізми реалізації державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки. *Stredoevropsky vestnik pro vedu a vyzkum*. 2018. № 2 (46). Р. 21-28. (0,63 ум.-друк. арк.).

ЗМІСТ

ВСТУП	15
1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	23
1.1 Еволюція підходів до формування державної стратегії соціально- орієнтованого економічного розвитку національної економіки	23
1.2 Національно-державні стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку економіки	54
1.3 Сценарне моделювання соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки	79
Висновки до першого розділу.....	97
2 ОЦІНКА РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	100
2.1. Аналіз методик соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки	100
2.2 Аналіз соціального розвитку національної економіки.....	121
2.3 Оцінка економічного розвитку національної економіки	148
Висновки до другого розділу	180
3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО- ОРІЄНТОВАНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	184
3.1 Підхід до формування державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки	184
3.2 Удосконалення інструментарія реалізації державної стратегії соціально- орієнтованого економічного розвитку національної економіки	203
3.3 Розроблення парадигми інноваційної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки	238
Висновки до третього розділу.....	264
ВИСНОВКИ.....	267
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	2671
Додаток А.....	303
Додаток Б	307

ВСТУП

Актуальність теми. Однією з найважливіших проблем розробки і реалізації державної політики розвитку національних економік є необхідність забезпечення його соціально орієнтованого характеру. У ринковій економіці критерієм ефективності держави є не масштаби її активності, а зміст і спрямованість цієї активності. Адекватна реакція на «збої» ринку повинна полягати не в підміні ринку державним регулюванням, а в усуненні причин, що викликають ці «збої». В соціальному аспекті розв'язання дилеми забезпечення економічного зростання і покращення соціального становища людей полягає у зміні ідеології постановки завдання політики соціально-економічного розвитку – воно має полягати не у вилученні у громадянина частини його доходів і наступному їх перерозподілі та поверненні у вигляді соціальних послуг, а в створенні умов для того, щоб кожен мав можливість отримати освіту, роботу, достатні доходи для отримання послуг соціальної інфраструктури тощо.

Здобуття Україною незалежності стало відправною точкою переходу економіки на ринкові засади функціонування, однак цей процес мав безсистемний та непослідовний характер. Швидка лібералізація принципів та методів господарювання створила передумови для розвитку підприємництва, однак зумовила падіння рівня добробуту і життя населення. За цих обставин гуманітарні та політичні міркування визначили збереження соціалістичної моделі реалізації соціальної політики держави. Погіршення умов життя людей та інерційність трансформації соціальної політики, в свою чергу, обумовили ресурсомісткість останньої та наростання суперечливості із політикою забезпечення економічного зростання як в аспекті конкуренції за ресурси, так і з точки зору сполучення ринкових та неринкових принципів реалізації. З урахуванням цього виникає потреба в обґрунтуванні стратегічних засад державної політики економічного розвитку в Україні, які б забезпечили одночасно результативне функціонування ринкових

механізмів і покращення соціально-економічного становища населення.

Дослідженнями в сфері механізмів забезпечення соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки займалися вітчизняні вчені В. Білоус, О. Власюк, О. Дергачов, В. Горбулін, А. Гриценко, З. Каїра, В. Крисаченко, О. Маначинський, Б. Парахонський, С. Пирожков, Г. Ситник, О. Хилько та ін. Значну роль у дослідженнях пріоритетів та змісту політики соціально орієнтованого економічного розвитку присвятили свої праці такі вітчизняні та іноземні вчені, як А. Ахарія, Д. Боаз, С. Браун, О. Бурцева, А. Возженіков, О. Дацій, М. Каплан, Д. Кекек, У. Ліппман, І. Морозов, Д. Нехтерлейн, О. Прохожев, С. Стрендж, Д. Тренін, П. Хат.

Разом з тим, віддаючи належне важливості й науковій цінності внеску згаданих вище вчених у вирішення теоретичних і прикладних питань державного впливу на соціально орієнтований економічний розвиток в Україні, доводиться констатувати відсутність у вітчизняній науці розгорнутого наукового обґрунтування та комплексного дослідження процесу формування державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки, зокрема, в аспектах уточнення поняття державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки, розроблення концептуальних положень щодо обґрунтування такої стратегії та інструментарію її реалізації. Потреба в теоретичному та практичному вирішенні окреслених завдань підтверджує актуальність дисертаційної роботи, зумовлює мету, завдання, предмет і об'єкт дослідження та напрями впровадження результатів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідних робіт Донбаської державної машинобудівної академії Міністерства освіти і науки України за темою «Трансформаційні перетворення господарської системи у контексті глобалізаційних змін: еволюція та управління» (номер державної реєстрації 0114U003939, 2017-2018 рр.), в рамках якої автором розроблено

концептуальні положення щодо формування державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки, запропоновано підхід до її формування та інструментарій реалізації.

Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування теоретичних засад і розробка науково-практичних рекомендацій щодо формування державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки.

Відповідно до мети поставлено такі *завдання*:

уточнити поняття державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки;

розробити концептуальні положення щодо обґрунтування державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку економіки;

удосконалити науковий підхід до сценарного моделювання соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки;

здійснити аналіз соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки;

удосконалити науковий підхід до формування державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки;

розробити інструментарій реалізації державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки з прогностною оцінкою;

удосконалити організаційно-економічний механізм інноваційної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки.

Об'єкт дослідження – процес формування державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки.

Предмет дослідження – теоретико-методичні й науково-практичні засади формування державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки.

Методи дослідження. Теоретичною основою дисертаційної роботи є

праці вітчизняних і зарубіжних вчених, наукові дослідження в галузі програмно-цільового управління, що встановлюють правові й організаційні основи суспільних відносин у системі вдосконалення державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки.

У роботі відповідно до поставлених завдань використано такі методи дослідження, як *аналіз і синтез, наукова абстракція* (при уточненні категоріально-понятійного апарату дослідження); *метод кількісного та якісного порівняння, аналогій, спостереження, статистичний і графічний методи* (для типізації форм і моделей соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки, а також оцінюванні результативності їх реалізації в зарубіжних країнах та Україні); *системно-структурний метод* (при розробці концептуальних засад соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки); *метод структурної декомпозиції* (при обґрунтуванні розподілу функцій і завдань держави, бізнесу); *моделювання та прогнозування* (при розробці сценарного моделювання соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки); *гіпотетичний метод та формалізація* (під час розробки парадигми інноваційної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки).

Інформаційно-фактологічною базою дослідження є: нормативно-правові акти України; аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України; звітно-аналітична інформація Державної служби статистики України; аналітичні огляди Світового банку, Європейського інвестиційного банку та інших міжнародних фінансових організацій; результати наукових досліджень з питань удосконалення державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні наукового завдання розвитку теоретичних засад, обґрунтуванні методичних і науково-практичних рекомендацій щодо формування державної стратегії

соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки. Найвагомішими науковими результатами дослідження є такі:

удосконалено:

концептуальні положення щодо обґрунтування державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку економіки, які дозволяють сформулювати механізм взаємодії між державою, бізнесом і громадськістю в процесі переозброєння галузей (запозичення і адаптації західних технологій), розвитку екологічного та високодуховного суспільства (популяризація національних культурно-історичних цінностей), забезпечення пріоритетності виробничої сфери національної економіки (за рахунок покращення інвестиційного, інноваційного, інституційного середовища та техніко-технологічного забезпечення), що забезпечить побудову мирного та безпечного, соціального згуртованого суспільства з належним управлінням та інклюзивними інституціями;

науковий підхід до сценарного моделювання соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки, який, на відміну від існуючих, синтезує оптимальний баланс економічної, соціальної та екологічної моделей розвитку на засадах «сценарію діалогу» (відповідальність держави, партнерство бізнесу), що забезпечить впровадження цілісної системи стратегічних та операційних цілей переходу до інтегрованого економічного, соціального та екологічного розвитку країни;

науковий підхід до формування державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки за етапами: підвищення якості та рівня життя населення на основі розвитку і ефективного використання людського потенціалу, техніко-технологічного переозброєння, вдосконалення структури економіки, зростання її конкурентоспроможності; створення зрілих інститутів ринкової економіки, активізація структурних перетворень, розширення приватного бізнесу, широке впровадження досягнень науки і техніки, створення екологічно чистих виробництв, збалансований розвиток територій і населених пунктів

(2020-2030 pp.);

інструментарій реалізації державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки в системі публічного управління за рахунок забезпечення додаткових можливостей для співпраці держави і бізнесу в результаті зонального створення сприятливих умов: формування кластерів (географічна агломерація підприємств), інкорпорація (форма організації людей для забезпечення соціально, політично й економічно взаємовигідного характеру взаємодії);

організаційно-економічний механізм інноваційної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки, який містить наступні елементи: розвиток (проведення структурних реформ, забезпечення економічного зростання екологічно невиснажливим способом, створення сприятливих умов для ведення бізнесу), безпека (гарантії безпеки держави, бізнесу та громадян, захищення інвестицій та приватної власності, забезпечення миру і захисту кордонів, справедливого та неупередженого правосуддя), відповідальність (забезпечення гарантій кожному громадянину мати доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг у державному та приватному секторах), гідність (забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гідності за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт), що забезпечить демократизацію суспільства;

дістали подальшого розвитку:

поняття державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки, як синтезу моделей соціально-ринкової економіки, а саме: ліберальна (формування індивідуального і суспільного добробуту), ордоліберальна (встановлення соціально-економічного порядку), теорія державного добробуту (державні програми безкоштовної або субсидованої охорони здоров'я, освіти, соціальної допомоги), що забезпечить соціально-економічний порядок за рахунок синтезу економічної конкуренції, технічного і соціального прогресу;

методичні положення діагностики стану соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки шляхом доповнення оцінки конкурентоспроможності економіки низкою показників, а саме: індексом сприйняття корупції (комбінація незалежних опитувань та оцінок рівня корупції), індексом економічної свободи (свобода бізнесу; свобода торгівлі; податкова свобода; свобода від уряду; грошова свобода; свобода інвестицій; фінансова свобода; захист прав власності; свобода від корупції; свобода трудових відносин), що дозволяє визначити пріоритетні напрями стабілізації економічного зростання і скорочення бідності.

Практичне значення одержаних результатів. Основні ідеї та висновки дослідження, спрямовані на підвищення ефективності державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки та важелів державного впливу, доведено до конкретних положень, методик і рекомендацій, які було використано Комітетом з питань економічної політики Верховної Ради України під час розроблення підходу до формування державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки (довідка від 28.02.2018 р. № 02-43-02/11), Міністерством соціальної політики України для стану соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки (довідка від 20.12.2017 р. № 79-369/1369-12), Київською обласною радою у процесі підготовки програм розвитку Київської області до 2020 року (довідка від 14.03.2018 р. № 16.09-03/18). Теоретичні результати дисертації використані в навчальному процесі Донбаської державної машинобудівної академії при підготовці навчально-методичного забезпечення викладання дисциплін «Національна економіка», «Державне та регіональне управління» (довідка про впровадження від 06.04.2018 р. №036-05/508).

Особистий внесок здобувача. Теоретичні положення, науково-прикладні рекомендації та висновки дослідження отримані здобувачем самостійно. З робіт, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті ідеї та розробки, які належать особисто автору. Їх зміст

конкретизовано у списку опублікованих праць за темою дисертації.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації були представлені й пройшли апробацію на науково-практичних конференціях: «Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика» (Харків, Україна, 2018 р.), «Інновації в управлінні соціально-економічним розвитком» (Харків, Україна, 2018 р.); «Теорія і практика судової експертизи: збірник матеріалів круглого столу» (Київ, Україна, 2016 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано в дев'яти наукових працях, у тому числі: п'ять – статті у вітчизняних наукових фахових виданнях (всі входять до міжнародних наукометричних баз), одна – стаття в закордонному виданні, три – публікації апробаційного характеру. Загальний обсяг публікацій складає 4,8 ум.-друк. арк., з яких особисто автору належить 4,1 ум.-друк. арк.

Обсяг та структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (272 найменування на 32 сторінках), 2 додатки (на 6 сторінках), містить 27 таблиць (на 27 сторінках), 27 рисунків (на 27 сторінках). Основний зміст роботи – 270 сторінок. Загальний обсяг роботи становить 308 сторінок.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

1.1 Еволюція підходів до формування державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки

Трактування слова «соціальний» здається однозначним, однак все ж слід звернути увагу на відтінок, якого надає йому, наприклад, О. М. Балакірева: «громадянськість, взаємні відносини і обов'язки цивільного побуту» [15, С. 89]. Слово «соціальний» походить від лат. «Socius» – «спільний, громадський» і кореня «sequi» – «наступний, який супроводжує, одночастотний» (від цього ж кореня «консеквентний»). Поняття «соціальне» має чотири основних значення:

філософський, що означає все, що відноситься до людини, смислове ціннісне ціле, яке пронизує все людське суспільство;

уявлення про соціальну політику;

сектори економіки, для яких правила ринкової економіки або не можуть використовуватися взагалі, або застосовуються в обмеженій мірі;

соціальна турбота і допомога групам населення, які повністю або частково не можуть брати участі в ринковому процесі.

Соціальне ринкове господарство повинно бути орієнтоване на досягнення наступних цілей:

максимально високий рівень якості життя населення;

створення економічно ефективною та соціально справедливою грошовою системою, що забезпечує стабільність цін;

соціальна забезпеченість і соціальний прогрес;

екологічна безпека.

Умови реалізації цих цілей:

поєднання різних форм власності;
 грошовий і валютний порядок;
 конкурентний порядок;
 порядок в сфері зовнішньоекономічної діяльності;
 порядок в сфері праці і соціальних відносин [14, С. 67].

Трансформації економічних систем країн, що відбуваються з кінця ХХ ст., і неоднозначність трактування поняття «соціальна ринкова держава» призводять до дискусії з приводу віднесення України до типу соціальних держав. Однак такі сумніви можна висловити не тільки щодо економіки України. Аналізуючи хід ринкових реформ в Угорщині та інших колишніх соціалістичних країнах, ці країни називають «передчасно народженими державами соціального добробуту», тобто з соціальними претензіями, що не відповідають економічним можливостям суспільства [98, С. 186].

Що ж до України, то О. Сергієнко пропонує говорити про «адміністративно-деформовану ринкову економіку» за п'ятьма напрямками:

бюрократично-деформований ринок;
 монополістично-деформований ринок;
 недомонетарно-деформований ринок;
 недоринково-деформований ринок;
 кримінально-деформований ринок [205, С. 46].

Дані приклади різних трактувань додання українській економіці того чи іншого статусу лише підкреслюють велику значимість і актуальність звернення до специфіки соціального ринкового господарства в Україні в минулому і зараз, а також шляхів і способів усунення наявних спотворень і протиріч у майбутньому.

Необхідно підкреслити, що розподіл між соціальними функціями держави визначається не окремою функцією, а сукупністю ознак. Це лише доводить той факт, що соціальна держава є продуктом еволюційного розвитку суспільства. Радянський Союз пройшов певний шлях цивілізаційного розвитку, і результатом накопиченого досвіду стало

усвідомлення цінності людини для соціальної держави. Теорія соціальної держави не підганяє національно-історичні особливості кожної країни під загальний теоретичний шаблон, а дозволяє фіксувати самобутні прояви особливостей кожної держави в рамках загальної природи соціальної держави, допускаючи існування національних моделей. У зв'язку з цим можна говорити про «українську модель соціальної держави» (О. В. Ступницький, Н. І. Ступницька, Є. В. Срібна) [216, С. 78].

Неоднозначність трактування поняття «соціальної ринкової держави» пов'язана, на наш погляд, з наступними аспектами:

- 1 історичною та національною специфікою розвитку країни;
- 2 появою в більшості країн моделі змішаної економіки;
- 3 наявністю моделей держави, що визначаються глибинними соціокультурними особливостями, зокрема, рівнем індивідуалізму;
- 4 впливом процесу глобалізації і неоекономіки на послідовність проведених перетворень;
- 5 відмінністю набору показників статистичної оцінки змісту соціальної політики держави.

В рамках української моделі слід виділити наступні три етапи: формування соціальної держави в Україні кінця XIX – початку XX ст.; УРСР як соціальна держава; соціальна держава в пострадянський період [218].

«До початку Першої світової війни в Україні вже були зроблені перші кроки по шляху становлення соціальної держави. При цьому причини, основні напрямки і тенденції були в принципі аналогічні тим, які мали місце і в інших індустріально розвинених країнах» [89]. «Так, у 1886 р. прийнятий закон про медичне страхування промислових робітників, в 1903 р. – закон про компенсацію збитку від нещасних випадків на фабричному виробництві і рудниках, в 1912 р. – закон про компенсації загальної непрацездатності, виробничої інвалідності та материнства. Перебуваючи на одному рівні цивілізаційного розвитку з іншими країнами того часу, Україна, проте, мала низку особливостей соціальної сфери:

високі показники зубожіння населення. Селяни, які становили 71% населення, жили в умовах патріархального укладу;

відмінна від західних країн система соціальних інститутів (різного роду громадські благодійні організації: Імператорське людинолюбне суспільство, Піклування про трудову допомогу, Олександрівський комітет щодо поранених, міські піклування про бідних, безкоштовні їдальні та нічліжки, ясла-притулки, майстерні для сліпих і глухих, церковно-приходські школи та ін.), що підвищувало ефективність соціального захисту на місцях, але не сприяло формуванню активної соціальної політики держави;

ідеологічні та політичні обґрунтування постановки і реалізації соціальних цілей, що базуються на активній громадській думці, на користь соціальних прав особистості і морального боргу суспільства, альтруїзмі» [89].

З моменту становлення радянської влади соціальна політика набуває виключно державний характер. Соціалістична держава бере на себе всю сукупність соціальних функцій і стає єдиним суб'єктом соціальної політики. Вперше в світі була створена вертикально інтегрована, цілісна система державного соціального захисту і соціальної підтримки. Однак реалізація соціальних функцій державою жорстко пов'язана з її економічними можливостями. Також потрібно визнати, що успіхи побудови системи соціальних гарантій в УРСР обумовлені, в тому числі, і тоталітарною природою Радянської держави, яка виступає як система контролю за людиною [163, С. 27]. Якщо для розвинених країн Заходу виникнення соціальної держави пов'язане зі зміною ролі людини на виробництві, появою особистісного фактора, то індустріальний розвиток СРСР до 1950-х рр. відбувався шляхом заміщення особистої відповідальності колективною. Невідповідність поставлених завдань і існуючих організаційно-економічних умов, наявність ідеологічних принципів і установок привели до обмеження поля їх реалізації правлячим класом і близькими йому соціальними групами, що говорить про побудову соціальної держави не для всіх громадян. Таким

чином, радянський тип соціальної держави – це межа розвитку держави соціальних послуг без наявності в ній громадянського суспільства і взаємозв'язку економічних і соціальних стимулів розвитку.

Розпад УРСР став вихідною точкою нового етапу будівництва соціальної держави в Україні. Слід зауважити, що на тлі катастрофічного скорочення ВВП і скорочення дохідної частини держбюджету соціальні гарантії, закріплені законодавчо, не тільки не знизилися, а й постійно збільшувалися.

Сучасний стан соціальної сфери, незважаючи на численні спроби поліпшити його, залишається незадовільним. Формування ринкових відносин в 1990-і рр. йшло без зміни соціальної політики соціалістичної держави УРСР, вона залишається державною і не має відповідної ринкової інфраструктури. Збереження державою сукупності соціальних функцій, властивих тоталітарній державі в умовах ринкових відносин, породжує глибокі суперечності сучасної соціальної політики. Революційний перехід до ринку зажадав створення ряду нових механізмів соціальної політики: служба зайнятості, Фонди соціального, медичного, пенсійного страхування. Формально Україна зберегла всі ознаки соціальної держави, але значно знизила, а за багатьма параметрами втратила ефект від реалізації відповідних функцій. Все це робить ще більш актуальним пошук механізму адаптації проголошеної соціальної держави до сучасних умов.

З середини 1990-х рр. в ситуації настання ліберальних ідей і висунутих суспільством вимог підвищення ефективності соціальної політики формуються нові уявлення про соціальну державу як механізм зняття протиріч між законами ринку і соціальними цілями. Розпочатий з цього періоду етап розвитку соціальної держави можна позначити як етап ліберальної соціальної держави [202, С. 120].

Сучасний капіталізм зумів краще адаптуватися до умов світового порядку, що змінюються. Захід багато чого перейняв у соціалізму: посилення ролі держави у вирішенні загальноекономічних, науково-технічних,

соціальних проблем, широке використання системи соціальних гарантій і страхування, регулювання оплати праці, використання системи трудових відносин між бізнесом і профспілками. У соціалізмі були запозичені і планові методи управління економікою, особливо на рівні окремих підприємств і великих концернів. Капіталізм вміло вплив у ринкову тканину і елементи мобілізаційного механізму, особливо у військовій та науково-технічній галузях.

Ні соціалістична планова економіка, ні капіталістичне ринкове господарство не відповідали своїм ідеалам і теоретичним моделям. За сторіччя з гаком капіталізм сильно еволюціонував. Його зміст суттєво змінився стосовно нових технічних можливостей і соціальних вимог. Він увібрав у себе ряд елементів, які ми пов'язуємо з поняттям і практикою соціалізму, – це і соціальний захист, і деякі форми планування, і роль держави, що посилюється де факто, і демократизація відносин власності. У свою чергу, економічні і політичні системи, які оголошували себе соціалістичними, робили спроби реформування в напрямку децентралізації, допущення різних форм власності, в тому числі приватної, розвитку ринкових відносин і інститутів, формування громадянського суспільства і правової держави. Словом, в наявності виникнення в сучасному світі економічних систем змішаного типу. Якщо мати на увазі досвід реформ у Китаї, то можна дійти висновку, що в перехідний період найбільший ефект здатна забезпечити економіка, яку слід було б назвати ринковим соціалізмом або економікою змішаного типу.

Прихильник соціокультурного підходу Ю. В. Беленцова щодо проведення реформ в Україні відзначає: «Перед нами проблема соціокультурного характеру, пов'язана, перш за все, з культурно-моральним потенціалом суспільства, з еволюцією моральних уявлень і її динамікою. Без орієнтації на реальні і потенційні зрушення в культурі і моральності ніяке реформування неможливе» [21, С. 363]. Існують значні концептуальні, національні, культурно-етичні відмінності, які дозволяють виділити три

основні типи держави в розвинених країнах: англосаксонська, рейнська, скандинавська. На відміну від англосаксонської моделі, де критерій ефективності грає вирішальну роль, у рейнській моделі соціальні цілі відіграють таку ж важливу роль, як і економічні, а в скандинавській моделі існує пріоритет соціальних цілей над економічними, що призводить до перерозподілу через бюджет 50–60% ВВП. Для першої моделі характерна висока ієрархія заробітної плати, висока індивідуальна відповідальність, зниження податкового тягаря і скорочення програм соціального захисту. Для другої моделі традиційним є соціальне урівноваження і захист за допомогою норм, законів, інститутів. Третя модель відрізняється зрівняльною заробітною платою, високим рівнем податків і більш повною системою соціального страхування. Хоча рейнська і скандинавська моделі здаються дуже схожими, багато дослідників відзначають, що відмінні риси останньої пов'язані не з економічними, а з політичними факторами. Так, у Швеції понад шість десятиліть при владі перебувала соціал-демократична партія, яка перенесла принципи соціальної демократії на економіку. Тому скандинавську модель можна назвати соціал-демократичною ринковою економікою.

На думку О. С. Марченко, нинішній постіндустріальний капіталізм розвивається за трьома основними моделями ринкових відносин. Перша – англо-американська (трансатлантична) модель представлена ліберальними економіками США і Великобританії. Інший тип – соціально орієнтована модель ринкової економіки західноєвропейських країн. Третя модель ринкового капіталізму – азіатська. Її відмінна риса – активна спрямовуюча роль держави в економіці, культ лояльності до своїх корпорацій, пріоритет національних інтересів [152, С. 38].

Специфіка трансформаційних процесів у період глобалізації та неоекономіки також накладає свій відбиток. Якщо в повоєнній Західній Європі послідовність основних етапів полягала спочатку у відновленні основних елементів ринку всередині країни, потім – в координації та кооперації економічної політики і лише потім – в повномасштабній інтеграції

в світову економіку, то в Східній Європі в 1990-і рр., і зокрема в Україні, послідовність трансформацій була інша. Спочатку – відкриття економік зовнішнього світу, і лише потім спроба створення нормальних ринкових інститутів всередині країни. У післявоєнній Західній Європі відновлення стосувалося, перш за все, базових галузей економіки і лише потім – трансформації фінансових систем у бік більшої відкритості. У Східній Європі і в Україні була зроблена спроба шокового «лікування» фінансових систем замість стимулювання промисловості і сільського господарства.

Одна із державних стратегій – якнайшвидше відкриття економіки для зовнішнього світу – спочатку пов'язана з фундаментальними труднощами. Теоретики «шокової терапії» не замислювалися про обмеження, що витікає з того, що набуття досвіду в ринкових умовах, інституціоналізація ринкових механізмів і зміна соціокультурних стереотипів господарської поведінки вимагають часу і витрат. Очевидно, що значна частина землі є негативним фактором у формуванні ринкових структур, оскільки вартість інфраструктури, особливо комунікаційної та транспортної, а, отже, інвестиції та час для країни з більшою площею вищі. Виходом у такій ситуації може бути вибір преференційних зон економічного розвитку з високою концентрацією людського капіталу, високотехнологічною промисловістю і якісною інфраструктурою.

У державній статистиці західноєвропейських країн використовуються в основному дев'ять показників, що відображають істотну соціальну політику держави:

- праця та умови праці;
- економічні можливості державного бюджету;
- політичні можливості, що надаються громадянам;
- навчання;
- отримання медичної допомоги;
- соціальні можливості (сімейні відносини);
- житлові умови;

харчування;

вільний час і його використання [234, С. 89].

У Франції соціальна політика на державному рівні враховує чотири основні показники: чисельність і склад населення; розподіл, перерозподіл і використання доходів населення; умови життєдіяльності; соціальний рівень життя. У Німеччині рівень і якість життя людей регулюються на основі структури споживчого кошика, що складається з розділів: харчування, одяг і взуття, оплата житла, електроенергії, особисті потреби, відпочинок. У США рівень життя враховується по 13 показниках: навколишнє середовище, демографічна ситуація, зайнятість населення, умови праці, рівень життя, соціальне забезпечення, охорона здоров'я, освіта, житлові умови, відпочинок, транспортне забезпечення, національна оборона, правовий захист громадян.

Міжнародна статистика рівня життя населення, яка використовується ООН, включає 12 основних показників: демографія, умови життя, споживання продовольства, житлові умови, освіта і культура, умови праці та зайнятість, доходи і витрати населення, вартість життя та ціни, транспортні засоби, організація відпочинку, соціальне забезпечення, свобода особистості [76, С. 101].

В Україні в 1992 р. були затверджені «Основні показники рівня життя населення в умовах ринкової економіки», що містять 7 розділів: узагальнюючі показники (індекси цін, ВВП на душу населення), доходи населення, споживання, грошові заощадження населення, соціальна диференціація, малозабезпечені верстви населення [50, С. 13].

Таким чином, основою, фундаментом соціальної держави є змішана економіка, в якій приходять до компромісу:

приватна і державна форми власності;

формальні і неформальні економічні структури;

комерційні та некомерційні утворення;

ринкове і неринкове регулювання;

конкуренція та її обмеження;

закони і моральність;

турбота про власний інтерес і альтруїзм.

У звіті про світовий розвиток 1997 р. розкривається місія держави, яка повинна бути спрямована на виконання п'яти основних завдань:

утвердження засад законності;

підтримання збалансованої політичної ситуації, включаючи макроекономічну стабільність;

фінансування базових послуг і інфраструктури;

підтримка незахищених груп населення;

захист навколишнього середовища.

Для формування соціально-орієнтованої ринкової економіки слід дотримуватись таких умов:

неухильне дотримання правопорядку;

участь держави в розвитку виробничої та соціальної інфраструктури;

компетентна економічна і соціальна політика держави, заснована на усталених законодавчих і моральних нормах;

інформування громадян про прийняті рішення і створення умов для їх вільної і самостійної діяльності в рамках закону.

Різні, змістовні точки зору на дану проблему віднесення України до типу країн з соціальною ринковою економікою викликані, на нашу думку, такими моментами:

наявністю формальних і змістовних критеріїв даного поняття;

урахуванням динамічної складової;

історичними, національними та культурними особливостями;

специфікою пережитого періоду [93, С. 84].

Задовго до появи широкої наукової дискусії про процеси глобалізації, її плюси і мінуси активно використовувалися поняття світового ринку (починаючи з інтенсифікації переміщення товарів між країнами в зв'язку з промисловою революцією в Англії), світового господарства (з моменту активізації переміщення капіталу в кінці XIX ст. і створенням ТНК), світової

економіки (з моменту інституційного закріплення світового господарства за допомогою механізмів координації і управління в другій половині ХХ ст.). Категорії «господарство», «економіка», «ринок» відносяться до числа базових економічних категорій. Часто поняття «господарство» і «економіка» використовуються як синоніми, наприклад «соціальна ринкова економіка» і «соціальне ринкове господарство», планова і ринкова економіка та планове і ринкове господарство.

Тому звернемося до їх трактування з урахуванням етимології як в українській, так і в німецькій мовах. У визначені М. В. Бандури «господарство – завідування, управління порядком і витратами по закладах, економіка – від грец. хороший господар, розважливий, що зберігає що можна, економити – охороняти, зберігати, скорочувати дбайливо витрати, зменшувати, скільки можна, витрати» [19, С. 132]. У німецькій мові частіше використовується слово *Wirtschaft* – економіка, господарство, ведення господарства, хазяйнування і його похідне *Wirtschaftler* – завідувач господарством, економ, керуючий – походять від слова *Wirt* – господар, а на старонімецькій «гостинний господар, хлібосол», що сягає корінням у лат. «*Verus*» (перекликається зі слов'янським «віра»). Всі ці слова за своїм походженням мають відношення до індогерманського кореня *uer* – «гостинність, дружелюбність», а похідними від нього є також договір (*Vertrag*) і довіра (*Trau*). Рідко вживане сьогодні в німецькій мові «*Oekonom*» було дуже поширене в ХVІІ ст. і походило від грецького «*Oiko-nomos*», де «*oikos*» означає «будинок, господарство» (звідси «ойкумена»), а «*nemein*» – керувати [171, С. 88]. У грецькій культурі розуміння єдності світу не викликало сумнівів в єдності принципів на основі божественних законів.

М. Крупка, В. Дорош вважають, що «найширша, ємна категорія «господарство» – відображає складність і багатоплановість економічного буття суспільства. Зміст цього поняття включає в себе людські, природні і божественні параметри» [133]. «Кожен порядок господарювання в будь-який час є, як мінімум, деяким моральним, правовим і морфологічним

утворенням». Інша базова категорія «економіка» трактується як найважливіша форма людської діяльності, що включає два різних аспекти, на які звертав увагу ще Аристотель, розрізняючи в своїй праці «Політика» економіку як ведення домашнього господарства і як сферу життя, що характеризується веденням господарських операцій з метою отримання прибутку. В сучасній соціальній науці економіка визначається з різних точок зору: як спосіб господарства, приватний випадок господарської діяльності. Існує також визначення економіки як сукупності виробничих відносин. На думку економіста В. Антонова, економіка кожної країни – це велика система, в якій багато різних видів господарської діяльності та кожен компонент системи може існувати тільки тому, що отримує що-небудь від інших, тобто знаходиться у взаємозалежності й від інших ланок [7, С. 55]. Таким чином, економіка – це система господарських зв'язків і відносин, особливим чином упорядкована структура. До сфер економічної системи традиційно відносять виробництво, розподіл, обмін і споживання різного роду предметів і послуг. Щодо рівнів або об'єктів економічної системи, слід виділяти, наприклад, відповідно до підходу Т. М. Дисюк, мініекономіку, мікроекономіку, мезоекономіку (регіональну економіку), макроекономіку і максіекономіку (глобальну економіку) [63, С. 276]. Ще один підхід класифікації по публічній власності споживаних благ активно розвиває Г. С. Ліхоносова, виділяючи ринкову економіку, економіку громадського сектора та державно-регульовану економіку [142, С. 22].

Історія ринку налічує понад 30 тис. років. До часів 30-тисячолітньої давності відносяться перші приклади міжнародного поділу і кооперації праці, коли мешканці Нової Гвінеї зі стовбурів хлібного дерева будували вітрильні морські пироги, придатні для далекого плавання, і добиралися на них до островів Фіджі, Самоа, Тонга, до Австралії. Вже тоді в Полінезії існував обмін місцевих виробів на заморські. Щось краще робили в Гвінеї, щось на Фіджі, а потім мінялися. Свої ринки мали Стародавня Греція, Китай класичної епохи, Єгипет, Вавилон. Фахівці стверджують, що ринковий

механізм – це велике надбання людської цивілізації, порівнянне з використанням вогню, винаходом колеса, паперу, радіо [63, 142]. Найкоротше його визначення зводиться до виявлення трьох основних складових: приватної власності, поділу праці і вільної конкуренції. Сутність ринку знаходить своє вираження в різних соціально-економічних функціях, наприклад інформаційній, регулюючій. Одна з найбільш негативних сторін ринку – його неприйняття моральних цінностей справедливості. Ще К. Маркс писав, що в міру розвитку капіталізму етичні ідеали і традиції, які не сполучаються з вигодою і розрахунком, втрачають своє значення [177, С. 88]. У творах англійських класиків політекономії А. Сміта і Д. Рікардо сформульована концепція «економічної людини» [5, 208].

Однак, ринок – це не тільки загальноекономічна категорія, а й одночасно складне соціально-філософське поняття. Його вплив не обмежується економічною сферою. Як результат природно-історичного розвитку людства, ринок обов'язково зазнає впливу з боку національних, культурних, моральних, релігійних, психологічних особливостей розвитку народів, що визначає особливості сучасного ринку і ринкової системи в різних країнах. Принцип соціальної справедливості завжди хвилював людей. Значний внесок у розробку проблеми справедливості внесли філософи Стародавньої Греції. Основним поняттям, що характеризує справедливість, вони вважали «співмірність» як принцип розумного суспільного устрою. У соціально-філософських концепціях XVIII–XIX ст. обґрунтовується положення про те, що справедливість у суспільних відносинах повинна спиратися на визнання суверенності кожної окремої людини.

В рамках марксистської теорії принципи розподільних відносин отримали подальшу розробку з урахуванням конкретних історичних умов. Вчення про соціальну революцію і побудову соціалізму, гасла соціальної справедливості та рівності набували домінуючого значення. Однак на практиці всі ці декларовані високі ідеї виявилися деформованими. У соціальній політиці часто дає про себе знати перекіс у бік перебільшення

розподілу замість ідеї ефективного виробництва. В цілому під владою розуміють здатність її суб'єктів нав'язувати свою волю іншим людям, розпоряджатися і управляти їх діями, використовуючи насильницькі і ненасильницькі методи: політичну волю, примус, авторитет, правові норми [1, С. 442].

Еволюція державного впливу на економічні процеси в ХХ ст. містить у собі певні протиріччя і внутрішню динаміку. У розвитку країн Європи і США спостерігається чергування періодів посилення ринкового конкурентного механізму з періодами державного регулювання економіки. До середини ХХ ст. на перший план вийшли теоретики активного державного втручання в економіку, насамперед кейнсіанці. Вчення англійського економіста Дж. Кейнса (1883–1946) стало теоретичним обґрунтуванням державного регулювання розвиненої ринкової економіки за допомогою таких важелів, як податки, бюджет, кредит [91, С. 41].

Іншу позицію відстоює філософія лібералізму. Володіння благами, які належать окремим особам, згідно лібералізму, виступає в якості гарантії для людини спокійно переслідувати свої цілі і розвивати свої здібності. Лібералізм прагне до усунення всіх обмежень приватної ініціативи та приватного підприємництва. Слід зазначити, що класичний лібералізм поступово зазнав суттєвої модифікації, перш за все в питанні про соціально-економічну роль держави.

Традиційно третім можливим шляхом між ринком і державою є концепція соціально-ринкового господарства, розроблена і реалізована в післявоєнній Німеччині, що багато в чому зумовило виникнення феномена «німецького економічного дива». Труднощі позиціонування концепції соціального ринкового господарства пов'язані з суперечливістю поєднання і неоднозначністю сприйняття двох складових: соціальне і ринкове господарство. Ідеальна характеристика, дана професором Кельнського університету і державним секретарем федерального Міністерства економіки Німеччини А. Мюллер-Армаком (1901–1978) [90] і міністром економіки ФРН

в 1950-і рр. Л. Ерхардом (1897–1977) в своїй праці «Добробут для всіх» [243], істотно відрізняється від уявлення соціального ринкового господарства як простого складання ринкового господарства плюс соціальної політики. Ф. Хайек взагалі заперечує можливість такого поєднання [232]. Вказуючи на логічну несумісність об'єднання в терміні двох прикметників, він аргументує це тим, що, або економіка ринкова, і тоді вона за визначенням соціальна, або, якщо вона соціальна, то не може претендувати на назву ринкової.

На даний момент у самій Німеччині ведуться суперечки про те, що є ключовими елементами «соціального ринкового господарства». Багато аналітиків говорять про «ерозію» терміна «соціальне ринкове господарство», яким маніпулюють в своїх цілях різні політичні сили. Виконавчий директор Фонду ім. Л. Ерхарда доктор Х. Ф. Вюнше приводить як мінімум сім версій концепції соціального ринкового господарства [90].

Багато точок зору сходяться в тому, що істинний сенс поняття в ході історичного розвитку зжив себе, і назріла необхідність реформ, але напрямки їх проведення різні. Причиною таких розбіжностей є те, що в залежності від того, на що робиться наголос: «соціальне» або «ринкове» господарство, і залежить віднесення до тих чи інших прихильників. Суперечка посилюється розумінням під «соціальним» соціальної політики, яка означає державне втручання, яке суперечить принципам конкуренції в ринковому господарстві. З цієї причини сумнівною видається спроба авторів ініціативи за «Нову соціальну ринкову економіку» (на чолі з головою А. Меркель) осучаснити Ерхарда шляхом заміни його принципу «добробуту для всіх» на «шанси для всіх» [100, С. 116]. Виникає небезпека, що «соціальна ринкова економіка – вбрання, яким може прикриватися будь-яка політична течія». Тому звернемося до розгляду основних принципів в концепції соціального ринкового господарства і їх перетину з існуючими підходами в різних економічних школах.

Ліберальна модель держави – як мінімум виходить з того, що ринок є ідеальною моделлю формування індивідуального і суспільного добробуту. Втручання в цей природний процес гальмує зростання добробуту і руйнує

соціальні переваги ринку (А. Сміт, Д. Рікардо, Д. Мілль) [5, С. 225–230]. Існує кілька модифікацій концепції ліберальної держави.

Ордоліберальна концепція господарського порядку («die Ordnung» з німецького – «порядок»), створена німецькими вченими Фрайбурзької економічної школи Ф. Бемом (1895–1977) і В. Ойкеном (1891–1950), передбачає, що ринковий механізм є більш досконалим порівняно з централізовано керованим, але він не створюється природним чином, сам по собі, як вважали класики [22].

Австрійська неоліберальна школа, очолювана Л. фон Мізесом [156] і лауреатом Нобелівської премії Ф. фон Хайєком [232], передбачає, що держава взагалі не повинна втручатися в природні процеси, які розвиваються еволюційним шляхом. «Проблему хворих, жебраків, інвалідів, сиріт, вдів, жертв нещасних випадків і всіх тих, хто не в змозі забезпечити себе в суворих умовах ринку, може вирішити тільки суспільство на високому рівні культурного розвитку» [156, С. 53].

У 50-70 рр. ХХ ст. з'явилася теорія державного добробуту (Дж. Гелбрейт, Г. Мюрдаль), що виходила з того, що вся діяльність держави націлена на підвищення суспільного добробуту [43, 159]. Її реальним втіленням на практиці стали державні програми безкоштовної або субсидованої охорони здоров'я, освіти, соціальної допомоги. Неокласична теорія добробуту розширює ліберальні уявлення про функції держави, які мають полягати у створенні правового порядку, підтримці вільної конкуренції, неспотвореному перерозподілу доходів.

Якщо в традиціях неокласичної школи закладено вузький матеріальний підхід до добробуту як одного з економічних параметрів, вимірюваних критерієм ефективності, то неоінституціоналісти розглядають добробут більш широко, що крім матеріальних благ передбачає включення неформалізованих умов при їх створенні (особисті інтереси, асиметричність інформованості тощо). Концепція соціальної відповідальності бізнесу стверджує, що в цільову функцію великого бізнесу входить не тільки

максимізація прибутку, а й сприяння зростанню індивідуального добробуту працівника. К. Девіс вважає, що розширене поняття прибутку включає в себе не тільки економічний, а й соціальний прибуток, який складається з вигоди з вкладень в освіту, кваліфікацію, вигоди від поліпшення навколишнього середовища, зняття соціальної напруженості [251].

Основа концепції соціального ринкового господарства за своєю природою ліберальна, але, на думку А. Мюллер-Армака, «соціальне ринкове господарство не можна розглядати як різновид неолібералізму» [158, С. 50]. «Ми зобов'язані йому багатьма важливими ідеями, але концепція соціального ринкового господарства зросла з інших коренів. Ці корені – в динамічній теорії і в філософській антропології. Це діалектична концепція, в якій соціальні цілі відіграють таку ж важливу роль, як і економічні цілі. Це, скоріше, ідеологічна концепція в тому сенсі, що її метою є координація між сферами життя, представленими ринком, державою і соціальними групами. Помилки та упущення, пов'язані з ліберальним ринковим господарством, в кінцевому рахунку, виникали з вузькості економічного світогляду лібералізму» [158, С. 51]. Критика лібералізму в рамках теорії соціального ринкового господарства є окремим випадком більш значної проблеми, з якою стикаються всі міркування про систему: яким чином можна примирити систематичність системи зі свободою індивіда від системи і в рамках системи. Провідною ідеєю соціального ринкового господарства як теорії загального економічного порядку є синтез соціального зрівноважування і гарантії вільної дії ринкових сил.

Соціальне ринкове господарство на основі конкурентної економіки врівноважує вільну ініціативу індивідів з соціальним прогресом, що вимірюється також у термінах соціальної безпеки. Завданням економічного порядку є синтез економічної конкуренції, технічного і соціального прогресу. Ідея врівноваження стала настільки домінувати в німецькій концепції економіки, що в ФРН був заснований Німецький банк врівноваження (Deutsche Ausgleichbank) [98, С. 185]. Ідеєю створення даної установи є те,

що в завдання держави входить забезпечення врівноваження і приведення в рівновагу потреб людини, навколишнього середовища і умов дії конкурентного ринку.

Соціальне ринкове господарство є «ліберальним принципом порядку в економіці». Виступаючи у вересні 1955 р. на 10-й асамблеї МВФ і Світового банку, Л. Ерхард визначив секрет «економічного дива» Німеччини прагненням вирішити задачу звільнення від господарської розрухи і потреби за допомогою лібералізації господарської політики, давши простір розвернутися господарським силам всього народу [243, С. 88].

Л. Ерхард не був противником лібералізму, але він вважав, що держава повинна нести відповідальність за соціальні наслідки проведеної нею економічної політики [243, С. 151]. Однак, на відміну від прихильників класичного лібералізму, Л. Ерхард не вважав за можливе самоусунення держави від впливу на економічне життя [243, С. 108]. Тому Л. Ерхард ставить питання про особливу відповідальність держави за створення і підтримання рамкових умов, необхідних для нормального функціонування ринкової економіки, і в цьому він солідарний з позицією «ордолібералів» [243, С. 50]. Думки Л. Ерхарда про роль держави в економіці такі: «Споконвічним і найголовнішим завданням держави залишається створення рамок порядку, всередині яких громадянин повинен мати право вільно рухатися» [243, С. 51].

Якщо сконцентруватися на комплексній реалізації принципів конкурентного порядку, то держава несе відповідальність за:

непорушність інституту приватної власності, що є основою конкурентного порядку;

стабільність грошового обігу;

відкритість ринку та вільний доступ на ринок для всіх господарських суб'єктів;

свободу укладення договорів між ними та створення таких правових умов, при яких вони несуть повну майнову відповідальність за результати

своїх дій;

сталість економічної політики [207, С. 100].

Критерієм ефективності держави не є масштаби її активності, а зміст і спрямованість цієї активності. Адекватна реакція на «збої» ринку повинна полягати не в підміні ринку державним регулюванням, а в усуненні причин, що викликають ці «збої». Головне соціальне завдання економічної політики держави повинне полягати не в роздаванні необхідних благ, а в забезпеченні умов вільної діяльності індивідів, що створюють ці блага. Таким чином, роль держави полягає не у вилученні у громадянина частини його доходів, а потім в їх соціальному розподілі і поверненні в якості соціальних послуг, а в створенні умов для того, щоб кожен мав можливість отримати освіту, професію, місце роботи. Якщо одночасно з підтримкою ринкового господарства ми не вимагатиме вільної конкуренції і відкритих ринків, то завдання захисту ринкового господарства стане нездійсненним і програма, яку ми могли б протиставити можливому успіху різних варіантів і комбінацій колективізму – неоліберальна програма «соціального ринкового господарства», – просто зависне в повітрі. Необхідно підкреслити, що на відміну від витонченої в даному разі теорії чиста конкуренція є абсолютно непрактичним ідеалом. Мова йде скоріше про те, щоб розробити поняття «практично діюча конкуренція».

Однак економічну філософію і політику соціального економічного порядку не можна просто звести до «ордолібералізму». Л. Ерхард поділяв позицію про особливу відповідальність держави за створення і підтримання такого порядку, але не вважав, що одна політика «господарського порядку» в змозі вирішити проблеми захисту суспільства від влади і детальної регламентації господарського життя [243, С. 99]. Цю небезпеку розуміли і самі представники ордолібералізму. В. Ойкен відзначав, що «перетворення ліберальної держави в економічну означає як для державного, так і для господарського життя дуже багато», проте він сам говорить про процес розкладання, свідченням чого є, на його думку, вся економічна політика

новітнього часу, коли «держава діє не стільки з власної волі, скільки під тиском груп інтересів [168, С. 39]. Її дії стають залежними від волі економічних груп, яким вона все більше служить в якості інструменту». Поділяючи цю точку зору, ще один безпосередній продовжувач справи В. Ойкена П. Хензель (1907–1975) вважає, що «той, хто розпоряджається господарськими благами, в кінцевому рахунку має і владу формувати життя людей [90, С. 75].

Функція порядку полягає в тому, щоб знову і знову створювати розумну рівновагу інтересів. В. Репке говорить, що мова йде, в кінцевому рахунку, «сама про вільну людину, справжнє співтовариство, вивільнення ініціативи у всіх областях, значущу справедливість, повноту вільного, дружнього буття людини, цінності людини і, нарешті, про широкий духовний горизонті, який все це включає в себе» [199]. Планова економіка і соціалізація в комуністичній системі розкриваються як істотні складові частини найстрашнішої і абсолютно непереборної системи панування всіх часів [74, С. 173].

Економіка для Л. Ерхарда була частиною економічного організму, в центрі якого знаходиться людина [243]. Він розумів, що однієї підтримки рівноваги між попитом і пропозицією через вільне формування цін замало для виправдання суспільного ладу. Для нього соціальна ринкова економіка є особливою формою суспільного устрою, при якому людина перетворюється на вільного, творчого і ініціативного громадянина і звільняється від принизливої залежності від державної опіки. Це концепція миротворчого порядку – стратегічна ідея в рамках конфлікту різних цільових ситуацій. Це формула способу життя, відповідно до якої робиться спроба привести основні цілі нашого суспільства до нової, практичної гармонії, яка раніше ніколи не досягалася. Л. Ерхард виходить з широкого трактування політики «господарського порядку, її взаємозв'язку з іншими галузями життя» [243]. Зміст господарської політики повинен бути адекватним фундаментальним основам вільного суспільства. З цієї точки зору логіка ордолібералов не позбавлена недоліків. Свобода без порядку може призвести до хаосу, але

існує і друга небезпека – отримання державою широкої можливості для непрямого впливу на поведінку економічних акторів [135, С. 130]. Таку свободу Л. Ерхард порівнював зі свободою «ув'язненого» пересуватися в рамках своєї камери, з чим у певному сенсі можна порівняти рамки ордоліберального «господарського порядку» [243]. Головним критерієм свободи є рішення виробників і споживачів, інакше свобода стає спрямованою і санкціонованою державою. На думку Л. Ерхарда, політика «господарського порядку» представляє найбільш оптимальну альтернативу «чистому лібералізму», плановій економіці та олігархічному капіталізму, але не вирішує проблеми захисту суспільства від влади [243]. Міжнародна конкуренція, пріоритет права, поділ влади, традиції можуть пом'якшити її гостроту, але не знімають її повністю.

Регулювання свободи «знизу», тобто самим суспільством, можливе лише в тому випадку, якщо в суспільній свідомості міцно вкоренилися певні етичні орієнтири. Для Л. Ерхарда це не просто моральний постулат, а фундаментальний принцип, що вимагає жорсткої інституалізації [243]. В іншому випадку, попереджає Л. Ерхард, соціальна ринкова економіка переродиться в систему, в якій під гаслом «соціальної справедливості» процвітають утриманство і зрівнялівка [243]. Зниження економічної ефективності і перехід до розподілу замість «добробуту для всіх» стають лише питанням часу [54, С. 9]. Вільний економічний лад може вистояти лише за умови, що в соціальному секторі буде забезпечений максимум свободи, приватної ініціативи та самодопомоги.

Якщо ж звернутися до первісної ідеї, то слід виходити з того, що протиборчою ринковому господарству силою є влада, чи є вона економічною, чи політичною, і ще гірше – в комбінації обох видів. Влада породжує в суспільстві нерівність і економічну несправедливість. Тому найважливішим завданням формування ринкового господарства є захист від впливу влади.

Головне завдання держави має полягати в забезпеченні рамок умов

«господарського порядку», а перерозподільна функція, включаючи «соціальне вирівнювання», відіграє допоміжну роль. Як підкреслював Л. Ерхард, будь-яка інша постановка питання порушує логіку функціонування ринкових механізмів і веде до зниження ефективності ринкової економіки, яка і є джерелом соціальних благ [243]. Ще король Пруссії Фрідріх II (1712–1786) попереджав: «Справедливо, що кожен повинен вносити свою лепту в державну казну. Але абсолютно несправедливо, якщо цей внесок буде становити половину річного доходу. В державі, якою володарі управляють добре і розумно, велика частина доходів селян, простих громадян і дворян повинна витратитися ними на свій розсуд, а не вилучатися урядом» [90, С. 44]. Сьогодні ж ситуація в сфері оподаткування в Німеччині геть протилежна. Як зазначає професор Марбурзького університету В. Хамм, зарплата все більше соціалізується, тобто громадяни позбавляються можливості розпоряджатися нею на свій розсуд [90, С. 121]. Замість них держава вирішує, як витратити половину зароблених ними грошей.

В умовах досконалого ринку:

ніяка приватна особа або фірма не контролює будь-який значний сегмент ринку і не керує цінами;

не існує ніяких обмежень свободи входу і виходу;

зберігається всеосяжний доступ до будь-якої інформації про ринок.

Представник сучасної австрійської школи Л. фон Мізес висловив соціальну сутність ринку наступним чином: «Дійсними господарями в капіталістичній системі ринкового господарства є споживачі. Купуючи або утримуючись від покупок, вони вирішують, хто повинен володіти капіталом і управляти підприємствами. Вони визначають, що слід робити, а також скільки і якої якості» [156, С. 35].

Основна ідея соціального ринкового господарства базується більшою мірою на духовно-філософській основі. На передній план виходить не економічна ефективність, а мета створення максимально вільного від влади

суспільства. До поняття свободи зверталися В. Ойкен та В. Репке, аналізуючи не тільки економічний, а й цивілізаційний внесок малих і середніх підприємств [168, 199]. У цьому сенсі ядром соціальної політики є не безпосередня допомога, а надання економічної незалежності індивідууму. Система захисту та підтримки безробітних потрібна, але важливіше питання, як розподіляється влада між безробітними, працівниками та роботодавцями на ринку праці. Передумовою ефективного функціонування ринкової економіки є освітній та інтелектуальний рівень населення (складові, що виходять на передній план в умовах глобалізації і «неоекономіки», як було показано в першому розділі), що створює противагу владі.

Запропоновано показати відмінність між соціальною ринковою економікою і сучасним соціально-політичним інтервенціонізмом, в разі якого нерівність долається за рахунок перерозподілу, коли, наприклад, безробітний отримує допомогу. Інша, більш доцільна можливість полягає в перевірці, чи не викликана дана ситуація більш владними повноваженнями в економіці. Якщо це має місце, то даний перерозподіл лише закріплює і захищає дані владні повноваження. Справедлива конкуренція можлива лише в тому випадку, якщо визначені чіткі правила, і існує рівноправність у владі між усіма учасниками, що і утворює конкурентну політику. Засновники соціального ринкового господарства рекомендували застосовувати соціальну політику тільки в тому випадку, якщо недостатньо конкурентної політики. Згідно з їх точкою зору, найгіршим з усіх зол є співпраця монополії з державною владою, що ще більше посилює їхню владу на ринку. З точки зору теоретиків соціального ринкового господарства існує три механізми: вільне переміщення товару, капіталу і людей; право; етичні норми.

Для Л. Ерхарда господарський порядок, що встановлюється державою, є цінність лише в тій мірі, в якій він гарантує свободу прийняття рішень виробників і споживачів [243, С. 92]. Якщо за допомогою психологічних методів впливу вдасться домогтися зміни ставлення населення до економіки, то цей психологічний вплив стане економічною реальністю. Там, де людина і

її родина, усвідомлюючи відповідальність перед самим собою, в змозі самі подбати про себе, там примусовий захист з боку держави повинен припинитися. З систематичним підвищенням доходів і все більш високим рівнем життя представляється виправданим і з соціальної точки зору, щоб на кожну окрему людину була покладена індивідуальна відповідальність за саму себе. Він називав прагнення перетворити державу в гігантський розподільник «сучасною химерою» і не вважав, що мірилом ефективності соціальної політики є величина соціальних витрат держави [243, С. 29]. Соціалізація використання доходів неминуче веде, на його думку, до посилення залежності людини від держави, перетворює її в «соціального підданого» і в кінцевому підсумку підбивають конкурентоспроможність економіки країни.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє уявити позиціонування концепції «соціального ринкового господарства» серед інших економічних течій на рис. 1.1.

Рисунок 1.1 – Місце концептуальних положень соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки серед економічних теорій

Якщо це не вдається, то з соціальною ринковою економікою можна попрощатися. Добробут для всіх і добробут через конкуренцію нерозривно пов'язані, перший постулат вказує мета, другий – шлях до цієї мети. При цьому теорія соціального ринкового господарства повністю сумісна з наданням субсидій для того, щоб забезпечити перехід до нового, прийняттого становища тих секторів економіки, які особливо схильні до тиску економічних сил, конкуруючих товарів або більш сильних ринків. «Головне при цьому – поставити економіці духовну, душевну і матеріальну орієнтацію» – так сформулював свою ідею Л. Ерхард [243]. Мова йде не про розподіл, а про примноження суспільного продукту.

А. Мюллер-Армак підкреслював, що синтез соціального зрівноважування і вільної дії ринкових сил повинен бути реалізований не тільки в економіці Німеччини, але також і в процесі європейської економічної інтеграції [158]. Інтеграційна формула соціального ринкового господарства як така є загальноприйнятною. Завданням соціальної політики має бути надання плюралістичному суспільству формули інтеграції. Вона повинна одночасно вивчати безперервний хід перетворення нашого суспільства і знайти робоче рішення, проміжне між простим припущенням перетворення і недопущенням розвитку, сприятливого для окремих класів.

Ще одна складність трактування поняття «соціальне ринкове господарство» пов'язана з тим, що не слід ототожнювати поняття «досконала конкуренція», «ринок» і «економіка». Ринок – це інститут для угод, який може приймати різні форми, далекі від досконалої конкуренції. Досконала конкуренція означає відсутність на ринку елементів монополізму. За образним висловом засновника Чиказької школи «ліберальних» економістів, американського економіста Ф. Найта, «при досконалій конкуренції –

конкуренції не існує» [161]. Говорячи філософською мовою, виявилось, що економічне життя триває і після «смерті» попиту (ринку). Ринкову ціну визначають не потреби всіх індивідумів, але лише тих з них, хто може підкріпити свої потреби грошима, тобто платоспроможні потреби, або попит.

На ділі практична політика основних політичних партій Німеччини в післяхардовську епоху формувалася під впливом теоретичних поглядів і підходів, які часто суперечили принципам соціального ринкового господарства. Соціал-демократи посилалися на роботи теоретиків кейнсіанства, вважаючи своїм символом теорію стимулювання попиту. На цьому фундаменті намагалися будувати свою політику «глобального регулювання» після відходу Л. Ерхарда у відставку міністри економіки. Синтезу кейнсіанства і ордолібералізму не вийшло, і в 1970-і рр. «Глобальне регулювання» фактично виродилося в різновид вульгарного кейнсіанства, про який Л. Ерхард попереджав ще в 1950-і рр., що «кейнсіанські ліки» можуть дати ефект лише в дуже вузькому діапазоні специфічних ситуацій. «Соціал-демократичні експерименти призвели до того, що політика дефіцитного фінансування збільшила державну заборгованість зі 118 млрд марок в 1969 р. до 614,8 млрд марок в 1982 р., безробіття, яке становило в 1970 р. 0,7%, підвищилося в 1982 р. до 7,5%» [243, С. 47].

Після зміни влади в 1982 р. і формування коаліційного уряду на чолі з Г. Кодем в економічній політиці стався поворот до більш ліберальної за духом економіки пропозиції, яка більше перетинається з концепцією соціального ринкового господарства, але і має суттєві відмінності з нею [250, С. 35]. Її розробники не ставили своїм завданням створення цілісної концепції, а лише використовували набір практичних інструментів, спрямованих на стимулювання виробництва, інвестицій і зайнятості, в рамках яких акцент робився на скорочення податків, приватизацію

державних підприємств, зниження витрат на соціальні потреби. На переконання Л. Ерхарда, держава взагалі не повинна нічого стимулювати: ні попит, ні пропозицію, а лише створювати справедливі для всіх правила гри і стежити за їх дотриманням, тобто концепцію соціального ринкового господарства відрізняє від теорії пропозиції комплексний, системний підхід, заснований на обліку взаємозв'язку економічних і соціальних складових [243, С. 99].

Економічна політика консервативно-ліберальної коаліції привела до суперечливих результатів. Впровадження окремих елементів монетаризму і економіки пропозиції без радикальної реформи соціальної системи не могло відтворити справжній образ соціального ринкового господарства і очистити його від нашарувань кейнсїанства на модель Л. Ерхарда. «Всіляко популіризуєма теорія пропозиції в період правління Християнсько-ліберальної коаліції фактично знаходить своє вираження тільки на рівні політичної риторики, але не в практичних діях» [243, С. 152]. Наприклад, широко рекламоване зниження максимальної ставки прибуткового податку з 56 до 53% і корпоративного податку до 50%, як і раніше, залишило за країною імідж вкрай високого рівня податків. Залізниця і пошта перетворені в акціонерні товариства, але держава залишалася єдиним акціонером. Нічого не вдалося домогтися в скороченні державних субсидій і податкових пільг. На практиці допомога приватному сектору з держбюджету не скоротилася, а навіть збільшилася. Її отримували не тільки галузі передових технологій, але й депресивні.

В економічній політиці Г. Коля в 1990-і рр. основним стрижнем стала тема німецького об'єднання. «Фінансування німецької єдності по суті є реалізацією найбільшого кейнсїанського проекту за весь післявоєнний період» [250, С. 22]. Перенесення нереформованої соціальної системи ФРН на територію НДР ще більше загострило проблеми, що накопичилися.

Реформаторська заявка консервативно-ліберальної коаліції у дійсності обернулася епохою застою.

Сучасний капіталізм зумів краще адаптуватися до умов світового порядку, що змінюються. Захід багато чого перейняв у соціалізму: посилення ролі держави у вирішенні загальноекономічних, науково-технічних, соціальних проблем, широке використання системи соціальних гарантій і страхування, регулювання оплати праці, використання системи трудових відносин між бізнесом і профспілками. У соціалізму були запозичені і планові методи управління економікою, особливо на рівні окремих підприємств і великих концернів. У підсумку цей суспільний лад набув додаткової стійкості і в кризових ситуаціях зміг сформувати новий привабливий образ – капіталізму з «людським обличчям».

Капіталізм дозволив особистості зняти з людини кайдани традиційних залежностей, надавши їй свободу вибору в додатку своєї праці і розподілі своїх доходів.

Як зазначає академік О. Т. Богомолів, «почалося виникнення в сучасному світі економічних систем змішаного типу. Якщо мати на увазі досвід реформ у Китаї, то можна дійти висновку, що в перехідний період найбільший ефект здатна забезпечити економіка, яку слід було б назвати ринковим соціалізмом або економікою змішаного типу» [25, С. 241].

Відповідно до думки О. Т. Богомоліва, «нинішній постіндустріальний капіталізм розвивається за трьома основними моделями ринкових відносин. Перша – англо-американська (трансатлантична) модель представлена ліберальними економіками США і Великобританії. Інший тип – соціально орієнтована модель ринкової економіки західноєвропейських країн. Третя модель ринкового капіталізму – азіатська. Її відмінна риса – активна спрямовуюча роль держави в економіці, культ лояльності до своїх

корпораціям, пріоритет національних інтересів» [25, С. 165].

У зверненні українських (О. Ю. Гулевич, А. Г. Тарасенко) і американських вчених (лауреати Нобелівської премії Л. Клейн, В. Леонт'єв, Д. Тобін) в 1996 р. зазначається, що «держава повинна визнати, що якщо й існує секрет» ринкової економіки, то він полягає не в приватній власності, а в конкуренції [52, С. 71]. І, отже, на державному і місцевому рівнях вона повинна сприяти створенню нових конкуруючих підприємств, які могли б виступати в якості авангарду ринкової економіки і стимулювати нові ініціативи в сфері інвестицій, виробництва і зайнятості.

Л. Клейн і К. Ерроу допускають існування в перехідний період ринкового соціалізму [104, 242]. Л. Клейн підкріплює свою позицію в першу чергу аналізом досвіду китайської реформи [104]. Позиція К. Ерроу більш обережна [242]. Він вважає, що час ринкового соціалізму як ідеалу безповоротно минув, але в перехідний період він грає і гратиме певну роль [242].

Серйозні американські дослідники, як і відомі українські економісти, виступають однодумцями в тому, що стосується доцільності поєднання в перехідний період сильного державного і ринкового секторів економіки при поступовому перекладі першого в ринковий режим функціонування.

Державне регулювання є центральною темою Дж. Тобіна [268, С. 35]. Він переконаний, що смітівська система вільного ринку може працювати тільки в умовах, коли існують соціальні інститути, направляючі егоїстичну енергію в конструктивне русло. Перетворення структури виробництва, що склалася в Україні, і перерозподіл факторів виробництва зі сфер, де вони стають непотрібними, в соціально значущі і перспективні Дж. Тобін відносить до центрального завдання ринкових реформ [268, С. 35]. Він вважає, що було б трагічною помилкою очікувати, що подібні структурні

зрушення можуть відбутися самі по собі і досить швидко [268, С. 35].

К. Ерроу також віддає перевагу поступовому переходу до ринку [242]. Поступовість передбачає контроль над процесом переходу, причому єдиним суб'єктом загального контролю економіки є держава. Разом з тим, він зазначає неоднозначність історії виконання державою ролі регулятора економічної діяльності. Згідно К. Ерроу, активна роль більшості європейських держав безпосередньо після війни не завдала шкоди їхньому розвитку, але в міру прогресу їхніх економік вона ставала непотрібною і навіть шкідливою [242]. Він вважає, що принцип невтручання держави в ринкові процеси не знаходить на практиці безумовного підтвердження. Жодній економіці, на його думку, не вдалося досягти в такому режимі стійкого зростання виробництва [242].

Присудження Нобелівської премії з економіки за 2001 р. американському професору Дж. Стігліцу можна розглядати як виклик пануючому в США неоліберальному напрямку економічної думки. Теоретичні погляди автора добре відображені в опублікованій ним у 2002 р. книзі «Глобалізація і невдоволення нею» [265]. Свою позицію він формулює вже в передмові: «Я не настільки дурний, щоб повірити, що ринок сам по собі вирішить усі соціальні проблеми. Нерівність, безробіття, забруднення навколишнього середовища нездоланні без активної участі держави» [265, С. 3]. Критичні погляди Дж. Стігліца сформувалися в результаті його служби в якості члена, а потім голови Економічної ради при президенті Б. Клінтоні (1993–1997), а в подальшому – старшого віце-президента і головного економіста Світового банку (1997–2001). На його думку, кредити МВФ завдавали шкоди Україні, оскільки не тільки збільшували тягар її боргів, а й зумовлювали проведення хибної політики [265, С. 33]. Таким чином, «вдалося навмисно і в такій мірі втрутитися в політичне життя країни,

що не було здійснено більш глибокі перетворення, що виходять за рамки примітивного, вузького бачення ринкової економіки. Величезний контраст між переходом до ринку в Україні, спроектованим міжнародними інститутами, і в Китаї, де він розроблений самостійно». Така політика спиралася на ідеологію, яку Дж. Стігліц характеризує як ринковий фундаменталізм, який нехтує багатьма сторонами реальних соціально-економічних процесів, їх динамікою [265, С. 104]. Цей підхід стверджує, що головними елементами ринкової економіки є тільки вільні ціни, приватна власність і прибуток. При настільки вузькому баченні поза увагою залишається роль таких важливих складових частин сучасної ринкової економіки, як інституціональна інфраструктура, в першу чергу правова система, банківські та грошові інститути.

Українські ліберал-демократи, як і реформатори, недооцінили складність проведення реформ у Східній Німеччині, вважали, що перехід одним стрибком до приватної власності дозволить ринку почати функціонувати, а всю необхідну ринкову інфраструктуру можна буде добудувати по ходу справи [231]. Приватизація за відсутності інституційної інфраструктури (корпоративного законодавства і управління) не робить позитивного впливу на економічне зростання. Приватизація монополій до того, як запрацювало дієве законодавство з питань конкуренції, може лише на зміну державним монополіям створити приватні, набагато більш жорстокі в експлуатації споживачів. Чим нижчий рівень соціально-економічного розвитку суспільства, тим важливіша роль державного регулювання.

Аналіз обґрунтованого німецькою науковою школою (А. Мюллер-Армак, Л. Ерхард, представники «Фрайбурзької» школи) соціального ринкового господарства дозволяє виділити в якості завдання соціальної політики надання

плюралістичному суспільству формули інтеграції (накопичення соціального капіталу) і віднести до передумов його функціонування підвищення рівня культури і освіти населення [158, 243].

Таким чином, основна ідея соціального ринкового господарства базується більшою мірою на духовно-філософській основі. На передній план виходить не економічна ефективність, а мета створення максимально вільного від влади суспільства. Передумовою ефективного функціонування ринкової економіки є освітній та інтелектуальний рівень населення (складові, що виходять на передній план в умовах глобалізації і «неоекономіки»), що створює протипагу влади.

1.2 Національно-державні стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку економіки

Науково обгрунтований вибір національно-державної стратегії розвитку передбачає аналіз існуючих довгострокових програм розвитку країни. Стратегічне планування завжди орієнтується на кінцеві цілі довгострокового розвитку з урахуванням засобів і способів їх досягнення. Тому важливу роль в аналізі стратегій грають переслідувані в них цілі. У вступі було показано різноманіття сучасних стратегічних програм розвитку України. Вони висловлюють як індивідуальні погляди вчених і політиків, так і позиції наукових колективів, політичних партій. Багато стратегій створено в ході наукових дискусій, для відстоювання партійних інтересів в звітно-виборних кампаніях, що спочатку передбачає заперечення позиції опонентів. Проте, сучасним стратегіям властива схожість постановки кінцевої мети. Вона зводиться, по суті, до досягнення високої якості життя.

Якість життя в сучасних національно-державних стратегіях розвитку України тісно пов'язана з «рівнем доходів», «рівнем добробуту» або матеріального благополуччя, що характеризується обсягом реальних доходів на душу населення і відповідним об'ємом споживання. Як узагальнюючу

соціально-економічну категорію якість життя розуміють ширше, включаючи в неї «матеріальні і соціальні складові». Це дозволяє враховувати демографічну ситуацію в країні, загальний стан здоров'я населення. Одночасно з цим зміна якості життя обумовлена змінами в соціальному становищі людей, рівнем їхньої освіти, інтелектуальним і культурним розвитком. Її також пов'язують зі створенням нових робочих місць, підвищенням професійної кваліфікації працівників, високою мобільністю робочої сили і високою зайнятістю, підготовкою та перепідготовкою кадрів, інформаційним забезпеченням ринку праці, економічною підтримкою підприємництва, що «зберігає або створює робочі місця» [124, С. 45].

Багато стратегій визнають тісний взаємозв'язок якості життя з людськими потребами, виражений в розумінні якості життя як ступеня насичення різноманітних людських потреб не тільки в матеріальних благах, а й в якісному харчуванні, комфортному житті, екологічно чистому довкіллі, якісній освіті і медичному обслуговуванні, різноманітному дозвіллі тощо.

Незважаючи на різноманітність визначень «якості життя» в сучасних національно-державних стратегіях, її зміст, по суті, обумовлено розвитком економіки, вираженим в ефективному виробництві і споживанні. Понад півстоліття тому Джон Мейнард Кейнс висловив думку про «відповідальність перед майбутніми поколіннями», виражену в необхідності створення та зміцнення матеріально-технічної бази, сприянні комерціалізації результатів науково-технічного прогресу (НТП), збільшенні капіталовкладень, що призведе до «економічного добробуту» [99]. Сучасні національно-державні стратегії розвитку України також опосередковують високу якість життя розвитком економіки. Соціально ефективні стратегії націлені на «стійке зростання якості життя», обумовлене «стійким зростанням кінцевого продукту в оптимальній структурі для громадян, на досягнення повної зайнятості, відсутність інфляції та справедливий розподіл доходів» [99, С. 129]. Йдеться про ефективність споживання, про якісний стан соціально-економічної системи, що задовольняє потреби громадян.

Багато вчених називають прагматизм «єдино можливим курсом стратегічного розвитку країни», який передбачає фіксацію потреб населення країни і визначення завдань щодо їх задоволення при дотриманні приватних інтересів. Економічно ефективне задоволення споживчого попиту кожного громадянина країни виражено в стратегії, націленій на «скорочення часу між виникненням і задоволенням попиту кожної конкретної людини на основі її замовлення» [90, С. 12].

У ряді стратегій висока якість життя українців є наслідком підвищення конкурентоспроможності економіки, поліпшення соціального забезпечення, ефективності надання послуг. Серед них виділяються сировинні стратегії, які реалізують економічну політику, що дозволяє використовувати одержувані від продажу ресурсів доходи на цілі економічного розвитку. У них перерозподіл ренти від природних ресурсів є засобом підвищення якості життя громадян. Ряд стратегій націлений на збільшення «реальних доходів населення, їх диференціацію, забезпечення громадян житлом, підвищення рівня освіти, охорони здоров'я і науки, за рахунок якісного економічного зростання». У стратегії наздоганяючого розвитку, що спирається на широкомасштабне переозброєння галузей на основі масового запозичення іаптації західних технологій, мова йде про створення механізму взаємодії між державою, бізнесом і споживачами, що передбачає здійснення ефективного виробництва в країні, забезпечує споживачів товарами і послугами.

У стратегії інвестиційного соціально-економічного розвитку розвиток інвестиційної сфери економіки визначає технічний рівень і ефективність виробництва, конкурентоспроможність на світових ринках і тим самим – рівень і якість життя населення. Формула розвитку України, представлена в стратегії неоіндустріалізації та вертикальної інтеграції, виходить з відношення до виробництва заради прибутку, як корінного питання сучасного розвитку, на підставі чого пропонується модель з домінуючою роллю держави в економічному розвитку [106, С. 151]. Модернізаційні стратегії, навпаки, націлені на створення не керованого державою конкурентного

середовища, але досягнення високої якості життя українців також обумовлюють динамічним розвитком економіки.

У деяких із сучасних стратегій досягнення довгострокових цілей не вичерпується розвитком економіки. У них висувається, наприклад, такий імператив, як сталий розвиток, що передбачає обмеження споживання економічних благ, подолання проблеми вичерпності ресурсів, мобілізацію ресурсів суспільства для забезпечення екологічного, високодуховного розвитку без демографічних проблем. Існують стратегії, що негативно оцінюють шлях західного капіталізму і абсолютизацію ринкових принципів, які називають основою майбутнього країни національні культурно-історичні цінності. Економіка в них є засобом задоволення потреб суспільства не в економічних, а в екологічно чистих продуктах, духовно-інтелектуальних і науково-інформаційних благах. Проте, висока якість життя обумовлена ефективним споживанням, опосередкованим розвитком економіки.

Розвиток економіки, що лежить в основі стратегій розвитку країни, визначає сфери виробництва і споживання, які формують високу якість життя. Неістотність відмінностей між стратегіями у визначенні засобів досягнення високої якості життя дозволяє визнати пріоритет виробничої сфери економіки, що включає інвестиційне, інноваційне, інституційне, техніко-технологічне середовища.

Однак в сучасних стратегіях соціально-економічного розвитку неясним бачиться розуміння самого життя, особливо, його відмінність від засобів життя. З цим пов'язане питання про якість життя. Питання про те, яка якість життя відповідає природі людини, і що, по суті, є її природою. У зв'язку з цим важливо зрозуміти, яку якість життя забезпечує сучасна економіка і як вона співвідноситься з природним призначенням людини.

Якість життя людини тісно взаємопов'язана зі ступенем задоволення її потреб. Стратегія, орієнтована на створення умов, що забезпечують якість життя, повинна досліджувати структуру людських потреб у взаємозв'язку з факторами їх формування і засобами їх задоволення. Важливу роль

відіграють не окремі людські потреби, що відображають брак чого-небудь, а структура потреб, в якій розкривається їх співвідношення і ролі. Визначення значень тих чи інших потреб для людини служить підставою її поведінки, є причиною її дій [130, С. 19]. Потреби виявляються в мотивах, потягах, що спонукають людину до діяльності, в результаті якої її потреби задовольняються. Сьогодні майже ніхто з учених не говорить про необхідність задоволення економічних потреб людини. Все більшого значення набувають духовні потреби, потреби в інтелектуально-культурному розвитку, розвиток людського потенціалу тощо.

Проте, фізіологічні потреби розуміються як незмінно властиві структурі потреб, такі, що лежать в її основі. Звідси роблять висновок, що задоволення фізіологічних потреб є умовою існування людини і стимулює формування духовних та інтелектуальних потреб. В сучасних стратегіях відзначається тенденція приросту структури потреб новими потребами, що з'являються в результаті розвитку продуктивних сил суспільства, що сприяє підвищенню якості життя людей.

Задоволення потреб, що лежать в основі їх структури, є визначальним для формування інших потреб. Виникає питання, чи дійсно сенс існування людини зводиться до фізіологічних потреб, які керують її поведінкою. Викликає сумнів і визнання того, що насичення фізіологічних потреб визначає формування і розвиток людини. Для чого живе людина: щоб їсти, пити, спати і тим самим насичувати себе, отримуючи стимул до подальших дій, або сенс життя в чомусь іншому. Наприклад, в здійсненні доцільної діяльності, творенні, вкладенні сил, здібностей в процес, що сприяє інтелектуально-духовному розвитку. В одному випадку життя зводиться до задоволення фізіологічних потреб, в іншому – ці потреби властиві життю, але не лежать в основі людської мотивації до тих чи інших дій [160, С. 65]. Можна говорити про різне розуміння якості життя. Необхідність розгляду структури людських потреб в зв'язку з якістю життя викликана сумнівом, що в сучасних стратегіях розвитку задоволення потреб, що утворюються, якість життя людей,

розкривається в тому сенсі, коли якість життя дійсно покращується.

В сучасних національно-державних стратегіях розвитку України задоволення повсякденних людських потреб визначається рівнем розвитку виробництва товарів і послуг. Різні блага є засобами задоволення потреб. Придбання цінностей, речей, благ лежить в основі суспільних відносин, опосередкованих кількістю благ, якими може користуватися людина. При цьому процес створення продуктів, сама діяльна сторона життя людей є засобом отримання цих продуктів, примноження їх кількості. У стратегіях розвитку зростання доходів, а, відповідно, і матеріального добробуту людей є основним фактором задоволення численних потреб. Процес створення продукту, як особлива діяльність, яка може за певних умов впливати на людину, на її інтелектуальний, моральний розвиток, як діяльність, здійснювана не тільки для примноження створюваного продукту, а й заради самого процесу, сучасними стратегіями в такій якості не досліджується, а тому як можлива потреба людини не розглядається.

Кожна сучасна стратегія ставить собі за мету досягнення високої якості життя людей. Це представники середнього класу українського суспільства, серед потреб яких називають гідну роботу, що забезпечує матеріальне благополуччя, що дозволяє споживати товари і послуги, а також обумовлені цим престиж і статус. Це і працівники, що виробляють засоби виробництва, і працівники, що виробляють товари споживання, і представники економічно активного населення, кваліфікація яких обумовлює якість їх життя. Сучасні стратегії розвитку націлені на задоволення потреб абстрактних людей, чи то працівників, чи то представників тих чи інших класів суспільства. Це зводить людину до середньостатистичного споживача, спрощує розгляд структури людських потреб, в якій класифікація потреб базується на відмінностях у класах суспільства, в рівні кваліфікації працівників, в матеріальних умовах. Такий підхід є результатом того, що розвиток капіталістичної економіки став визначальним фактором задоволення людських потреб у сучасних умовах.

У стратегіях розвитку оперують усередненими або узагальненими

показниками якості життя. Індекс якості життя (quality-of-life index) включає ВВП на душу населення, тривалість життя, кількість розлучень, відвідуваність церков, рівень безробіття та ін. Він визначає середньостатистичну якість життя і характеризує абстрактний добробут у суспільстві, виражений в можливості споживати товари і послуги за рахунок доходів. Таке розуміння зводить людське життя до соціально-економічних відносин. Вирішальний вплив економіки на життя людини виражений в оцінці якості життя за матеріальною забезпеченістю громадян, в розумінні духовного розвитку людини за кількістю і якістю споживаних послуг культурного дозвілля тощо. Ізольованість розглянутої людини визначає абстрактність того життя, про яке йде мова в сучасних стратегіях розвитку.

Представляючи людину споживачем за своєю природою, сучасні стратегії розвитку визнають, по суті, що матеріальне багатство дозволяє задовольняти всі властиві людині за її природою потреби. Виникає питання, чи завжди саме завдяки розвитку капіталістичної економіки задовольнялися людські потреби. В сучасних стратегіях не розглядається людина як діяч, що створює продукти праці та їх споживає, що веде сімейно-родове життя, в результаті чого задовольняються такі її потреби, які визначають все її існування в цілому. Тим часом, людина у своєму природному призначенні не є економічною людиною. Її природа полягає в різноманітні видів діяльності, що обумовлюють тип її мислення, почуття, структуру потреб. Діяльний характер історично відрізняв господарське життя людини. Звичайно, розвиток економіки в поєднанні з НТП веде до появи нових ринків товарів і послуг, що обумовлює розширення споживання в суспільстві. Але що лежить в основі структури людських потреб, якщо розвиток економіки не визначає сенсу життя, не змінює закладеного за природою призначення людини в сімейно-родовому житті? Не менш важливо відповісти на питання про доцільність визнання примату споживання в формуванні високої якості життя людей. Ось чому важливий структурний аналіз системи людських потреб.

Підхід, при якому людина сприймається як споживач, а формування її

потреб обумовлене розвитком продуктивних сил, має глибоке коріння в роботах класиків політичної економії. Уже в XVII ст. при поясненні причин матеріального багатства в роботах Вільяма Петті виникає судження, що розвиток виробництва є основою матеріального добробуту нації. Розвивається теорія, згідно з якою підставою розвитку є виробництво, яке орієнтоване на задоволення людських потреб (Річард Кантильон) [96]. Пізніше в економічній таблиці Франсуа Кене демонструє відтворення суспільного продукту і оборот грошових доходів, взаємодію між різними суспільними класами (фермери, **безплідний клас**, землевласники) по обміну і розподілу продукту і доходу між ними [105]. Саме по собі народження цих ідей не випадкове. Розвиток західного світу в цей час характеризувався руйнуванням феодальних і виникненням капіталістичних відносин, що почалося в XVI столітті з експропріації землеробів в Англії.

Шотландський економіст Адам Сміт (1723–1790) був одним з перших, хто пояснення причин матеріального багатства націй пов'язував з вивченням природи людини та її потреб [208]. У своєму дослідженні він спирався на природність економічних законів. У «The Wealth of Nations» (1776) А. Сміт розглядав ізольовану від общинно-родових зв'язків абстрактну економічну людину, яка веде власне, індивідуальне життя [208]. Людська природа за А. Смітом проявляється в схильності до торгівлі, до обміну одного предмета на інший [208]. Ця схильність притаманна всім людям і, з іншого боку, не спостерігається в жодного іншого виду тварин, яким, мабуть, такий вид угод, як і всі інші, абсолютно невідомий. Охарактеризувавши товарно-грошові відносини як визначальні в житті людей і відповідні їх природі, А. Сміт представив здійснювану людиною діяльність засобом задоволення насущних потреб [208]. Причини, які спонукають людей займатися економічною діяльністю, за А. Смітом, полягають в їх прагненні до зростання продуктивності праці за рахунок професійних навичок і вузької спеціалізації, що дозволяє перевищувати виробництво продуктів над їх споживанням, створюючи можливість вигідного обміну надлишків на надлишки продуктів,

вироблених іншими людьми [208]. Відзначаючи важливість розвитку економіки для багатства суспільства, А. Сміт писав: підприємець невидимою рукою спрямовується не тільки до своєї мети, зростання продуктивності праці для отримання максимального прибутку [208].

Зміна характеру людської діяльності при розвитку капіталістичного виробництва призвела до появи економічної людини, яка веде споживчий спосіб життя. Карл Маркс (1818–1883) писав про визначальний вплив способу виробництва, а, по суті, характеру людської діяльності на розвиток суспільства, показавши, як зміни в сутності людської діяльності впливають на саму людину [150]. Невипадковою виглядає негативна оцінка К. Марксом теорії корисності Єремії Бентама (1748–1832), який спростив модель людської поведінки, уніфікував структуру людських потреб [150, С. 138]. І. Бентам виходив з того, що володіння грошима приносить певну кількість задоволення, і прийшов до висновку, що перерозподіл доходів між багатими і бідними здатний збільшити сумарну кількість щастя в суспільстві [150, С. 187]. Бентам вважав корисність мірилом моральності людської поведінки, виділивши принцип, згідно з яким задоволення приватного інтересу є засобом забезпечення найбільшої кількості благ для найбільшого числа людей. Він звів сенс людського життя до отримання максимального задоволення шляхом споживання благ [150, С. 85].

Джон Роберт Мальтус (1766–1834), відзначаючи, що вартість товару перевищує номінальну вартість робочої сили, витраченої на його створення, писав, що для заповнення дефіциту сукупного попиту, що утворюється в результаті того, що працівник не в змозі викупити весь свій продукт, необхідні соціальні верстви, самі не створюють додаткового продукту, але мають доходи і пред'являють попит [5, С. 266]. Йшлося про дозвільний клас, який споживає суспільний продукт. Дж. Мальтус відніс до цього класу земельну аристократію, рантьє, державних службовців, священнослужителів [5, С. 269]. Він також відкрив «природний закон народонаселення», згідно з яким зростання чисельності населення відбувається в геометричній прогресії, а зростання засобів існування – в арифметичній [5, С. 270]. Дж. Мальтуса

цікавила оптимальна народжуваність при наявній кількості ресурсів для забезпечення економічного процвітання суспільства [5, С. 272].

Давид Рікардо (1772–1823) довів, що спеціалізація у виробництві підвищує економічну ефективність, а ступінь матеріального багатства визначає заохочення до розмноження, можливість робітникові мати сім'ю [200, С. 98]. Звідси він зробив висновок, що потреба в матеріальному багатстві лежить в основі структури людських потреб [200, С. 99]. Він ввів поняття «природної ціни праці», сплачуючи яку, робітник може утримувати себе і сім'ю, несучи витрати на потреби в їжі, житлі та інших зручностях [200, С. 102]. Ця ціна залежить не від заробітної плати, а від «кількості їжі, предметів життєвої необхідності і комфорту, що став нагальним в силу звички, які можна купити за ці гроші» і тому не є постійною.

Вивчення політекономами ізольованих споживачів зумовило розгляд структури людських потреб, що знаходиться в залежності від матеріального суспільного прогресу. Розглядається життя економічної людини, вивчається його обумовленість розвитком економіки, при цьому не виникає питання, чи здійснюється в результаті повноцінний розвиток людини, чи реалізує вона своє родове призначення [76, С. 101]. Потреби в товарах і послугах складно назвати природними, властивими людині за її природою, оскільки їх формування зумовлене реально здійснюваним громадським виробництвом, при тому, що в різних країнах рівень розвитку виробництва неоднаковий, відповідно, й існуючі потреби різняться.

Принцип раціоналізму, розумного егоїзму, суб'єктивного зіставлення вигод і жертв лежить в основі закону спадної граничної корисності, сформульованого в 1854 р. німецьким економістом Германом Генріхом Госсеном (1810–1858) [259]. Він встановив, що цінність товарів визначається їх граничною корисністю на базі суб'єктивних оцінок людських потреб, що в міру поступового насичення потреб суб'єкта корисність речі для нього падає [259]. В основі структури потреб, що розглядається Г. Госсеном, лежать реальні потреби абстрактного індивіда, що прагне до максимального

насичення численних потреб [259].

В економічній науці складається уявлення про індивідуальне споживання, яке притаманне людській природі. Домінує уявлення про взаємозв'язок добробуту з поліпшенням умов і якості життя людей. Артур Сесіл Пігу (1877–1959) відзначав, що початком економічної науки «є не пристрасть до знання, а публічний інтерес, який повстає проти убогості брудних вулиць і безрадінності загублених життів», корисливі цілі [179]. Ще Макс Вебер (1864–1920) показав, як поява і вдосконалення діяльності, що ґрунтується на комерційному розрахунку, і прагнення людей, які її здійснюють, до матеріальної переваги, стимулює розвиток капіталізму, впливаючи на систему людських потреб і цінностей [37].

Американський вчений Абрахам Маслоу (1908–1970) створив п'ятирівневу піраміду людських потреб. В основі піраміди знаходяться фізіологічні потреби, далі йдуть соціальні (спілкування, зв'язки, прихильність), престижні (самоповага, визнання, службове зростання), духовні (пізнання, самовираження) і потреби в безпеці (комфорті) [262]. Людина їсть для того, щоб позбутися почуття порожнечі в животі, але це не єдина причина [262]. Людина їсть також і тому, що прагне комфорту, безпеки або намагається таким чином задовольнити інші свої потреби. Маслоу розглядав середньостатистичну абстрактну людини, вважаючи відмінності в національних особливостях «поверхневими» [262]. Таке уніфіковане розуміння природи людини знайшло відображення і в Алана Грінспена [51], який поставив питання про необхідність співвіднесення «мінливої глобалізованої економіки і незмінної природи людини». Він, ігноруючи культурні, історичні та мовні відмінності людей, зазначає їх схожість, що складається в прагненні заслужити повагу до себе, схвалення оточуючих. Слідом за теоретиками корисності А. Грінспен узагальнює всі людські потреби, зводячи їх до гедоністичного, споживчого існування економічної людини, до її матеріального збагачення [51]. Апогей економічного уявлення про людські потреби припав на розвиток неокласичної економічної теорії,

згідно з якою поведінка людини направлена на задоволення безмежного числа потреб. При цьому неокласиками не ставиться питання про те, чи дійсно споживання товарів і послуг лежить в основі людської поведінки і є сенсом її життя, а розуміється як природне і навіть необхідне для високої якості життя [117, С. 485].

Розвиток економіки супроводжується зростанням матеріального добробуту: у міру підвищення продуктивності відбувається здешевлення життєвих засобів і, відповідно, зростання доходів. Вивільнена частина доходу витрачається на розширення споживання, на задоволення нових потреб у товарах і послугах, вироблених економікою, і їх дедалі зростаючу кількість, широта набору споживчих благ свідчить про те, «наскільки багата сукупність людських потреб, які в даний момент задовольняються» [139, С. 66]. Розширення спектру людських потреб обумовлене появою нових ринків товарів і послуг: «Вона [людина] бажає отримати не тільки більшу кількість речей, які вона звикла споживати, а й ті ж речі кращої якості; вона хоче мати більший вибір речей, речей, які стануть задовольняти нові потреби, що виникають у неї».

В сучасних стратегіях, що виходять зі сформованих уявлень про людину як споживача вироблених економікою товарів і послуг, розвиток економіки лежить в основі розвитку людини, або як самоціль, що визначає екологічну, соціальну, демографічну ситуацію в суспільстві, або як засіб, що задовольняє людські потреби. Іншою основою структури людських потреб може стати сімейно-родове життя, що розкриває природне призначення людини ширше і глибше. Така структура потреб пов'язана з поліпшенням демографії за рахунок природної народжуваності та націлена на збереження життя і здоров'я людського роду, формування духовно-моральних цінностей. Розгляд людини невіддільний від роду, розгляд її в єдності із сімейними, народними традиціями, вихованням визначає саму людину як творця, а не тільки як споживача. Він відходить від соціально-економічних понять і уявлень і показує, що життя людини, відповідно до її природи, не підпорядковане

товарно-грошовим відносинам, а виражене в більш глибоких, общинно-родових зв'язках; коли людська діяльність є потребою, що забезпечує продовження роду, а не засобом накопичення доходів [162, С. 125].

В сучасних стратегіях соціально-економічного розвитку потребам, не пов'язаним з реалізацією вироблених економікою товарів і послуг, не приділяється належної уваги. Вони виходять з поведінки індивіда, що прагне до задоволення численних потреб, обумовлених економічним добробутом, розвитком економіки. Тим часом визначальною для формування та розвитку людини є діяльна сторона її життя. Ця сторона не відділена від споживчої, але має особливу доцільність, і сенс життя людини визначається, в тому числі, взаємопроникненням і цих двох сторін.

Даний підхід враховує особливості природного, соціально-економічного, геополітичного та інших факторів національного розвитку, які впливають на формування менталітету народу, і специфіка національної української думки минулого знайшла свій відбиток у тому числі і в роботах слов'янофілів, народників [202, С. 120]. Якщо опустити ідеологічну складову української економічно-філософської думки, засновану на традиціях православ'я, антагоністичному протиріччі ціннісних орієнтирів України і Заходу, то в ній дається відмінне від сучасних стратегій розвитку розуміння якості життя. Це розуміння пов'язане з особливостями природничо-історичного розвитку України, її долею.

Найважливішою особливістю життя людини, що лежить в основі структури її потреб, є родова сутність людини. Обґрунтовуючи самотність і несхожість України на західні і східні країни, слов'янофіли вважали, що життя українського народу історично відрізняв родової характер, єдність з предками, сімейними «корінням». Це зумовило природне формування такої національної риси, як єдність колективістського, общинного початку з особистим та індивідуальним, що дозволило слов'янофілами охарактеризувати народ як «живий, цілісний і духовний організм» [36, С. 96]. Сьогодні часом стверджується навіть, що «український народ архаїчний» і перешкоджає

модернізації, тому «необхідно подолати общинно-колективістський тип свідомості в напрямку індивідуалізму», щоб в українців виникло почуття модернізації як неминучість. У той же час обговорюється створення Загальноукраїнського народного фронту, як визнання «свободи і благополуччя народів України найвищою цінністю», з метою зміцнення країни, вирішення проблеми прискороного розвитку, модернізації виробництв, переведення економіки на інноваційні рейки [60, С. 160].

Визначальним у формуванні структури потреб людини є характер її життєдіяльності. У менталітеті українського народу таку особливу роль грав землеробський характер діяльності. В. І. Ленін відзначав, що землеробський характер життя українського народу сформував особливі общинно-родові відносини [150]. К. Маркс в начерках до листа і самому листі В. Засулич, відповідаючи на питання про історичну неминучість капіталістичного виробництва для всіх країн, виділив об'єктивно-історичну специфіку України [150]. В Україні, писав він, «общинне землеволодіння збереглося в широкому національному масштабі, але в той же самий час Україна існує в сучасному історичній середовищі, <...> вона пов'язана зі світовим ринком, на якому панує капіталістичне виробництво» [150]. К. Маркс зазначив, що громада може розвиватися, і Україна не має необхідності проходити шлях західного капіталізму, подібно ряду європейських країн [150, С. 101]. При цьому Україна не є ані ізольованою країною, ані будь-чией колонією і «марно стала б намагатися вибратися зі свого глухого кута введенням капіталістичної оренди англійського типу, настільки супротивної всім громадським умовам країни». Можливість збереження української громади К. Маркс бачив в тому, що «вона не тільки є сучасницею капіталістичного виробництва, але й пережила той період, коли цей суспільний лад зберігався ще в недоторканності», підкреслюючи, що українська громада може стати «відправним пунктом тієї економічної системи, до якої прагне сучасне суспільство» [150, С. 56].

Вітчизняні вчені в межах пропозицій довгострокового розвитку виявляли відмінні природні, гео економічні та геополітичні особливості

України, що зумовлюють характер її соціально-економічного розвитку [146, 149]. Вони відзначали мінливість природно-кліматичних умов життєвого середовища, яке характеризується невеликими масивами рівноцінних земель, що мають локальну структуру, коливанням річних температур, чергуванням посушливих років і років із надлишковою кількістю опадів, різним рівнем родючості ґрунтів на великому просторі країни. Ці умови та національні особливості українців визначили особливий характер людської діяльності, взаємообумовлений формуванням націленої на продовження роду структури потреб.

Людина, як би її не обмежували сучасні стратегії розвитку, є, в першу чергу, видом, що має потребу в родовому житті, продовженні роду, живе заради задоволення цієї потреби. Може здатися, що родове життя подібне до мети будь-якої тварини в збереженні виду – інстинктивного задоволення фізіологічних потреб. Однак для розкриття істинного значення поняття «родове життя» необхідно звернутися до змістовних моментів, що обумовлюють якість життя людини, що має потребу в такому житті [67, С. 17]. Розберемо специфіку життя людини, що має потребу в родовому житті.

Життя основної маси народу відбувається не в великих містах, а в селах, провінційних містечках. Відомий вислів, що народ вийшов «від сохи», характеризує землеробські витoki народного життя. Він підкреслює той факт, що народ веде землеробський спосіб життя, що народження народу пов'язано з землею, природою, з його Батьківщиною. В сучасних стратегіях розвитку України цей аспект природно опускається. Висока якість життя людей зв'язується з життям в мегаполісному цивілізованому середовищі. Слово «народ» інтуїтивно сприймається як застаріле, архаїчне поняття, що не відповідає сучасним уявленням про інноваційне майбутнє суспільства. Однак, життю народу притаманний активний, діяльний характер як на землі, в природному середовищі, так і в будинку [79, С. 80]. Це обумовлює різноманіття предметів і засобів праці, з якими має справу людина, визначає

спосіб життя, особливості мислення. Найбільш яскравим прикладом народного життя з недалекого минулого можна назвати селянське землеробське общинне господарство.

Може здатися, що селянське господарство пов'язане з «диким», «нецивілізованим» способом життя, обділеним економічними благами, що не актуальне в сучасних умовах, тим більше при забезпеченні високої якості життя людей. Існування форм господарського життя в Україні визначається урбанізованістю країни. Незважаючи на гнітючу, на перший погляд, статистику української урбанізації, подивимося на її структурний зміст. Якщо в розвинених країнах урбанізація носить реальний, зумовлений глобалізацією економіки, характер, то в Україні збереглися форми господарського життя, які визначаються природно-географічними, національно-культурними особливостями, історичними традиціями, які ще в недавньому минулому були характерні для більшості жителів країни [93, С. 85].

Зміна характеру діяльності людей, викликана бурхливим розвитком економіки, відобразилась на розвитку західної економічної думки. У ній відсутнє дослідження господарства з точки зору впливу на формування і розвиток людини. Навпаки, Олександр Васильович Чаянов (1888–1937) досліджував сімейно-трудова сільське господарство [235]. Воно, на його думку, відрізняється від капіталістичного підприємства тим, що в ньому один і той же чоловік виконує і управлінські, і виробничі дії. Звідси випливає висновок про різнохарактерність мотивацій селянина, націленого на колективістську організацію діяльності, та підприємця, який «отримує в результаті вкладення свого капіталу різницю між валовим доходом і витратами виробництва», націленого на підвищення продуктивності, що керується критерієм рентабельності.

Родове життя наділене діяльним характером, що формує відповідну якість життя людини. Ведення родового життя в господарстві має духовно-моральне і виховне значення для розвитку людини, визначає її взаємодію з навколишнім світом, екологічну обстановку, демографічну ситуацію в цілому.

Людина, впливаючи на навколишню природу, впливає на процеси, що природно відбуваються, замикаючи кругообіг природи на собі. У селянському господарстві людина, змінюючи природу, відчуває фізичну залежність від середовища проживання. Продукти її життєдіяльності беруть участь в кругообігу речовин в природі, не утворюючи відходів, роблячи саме господарство безвідходним [113, С. 260]. Сприятлива екологічна обстановка існує завдяки сумісності характеру людської діяльності з природним середовищем. Для того, хто живе в селянському господарстві, предмети і засоби, з якими він постійно має справу, є частиною природи, до яких він відноситься так само, як до себе. У цьому сенсі вони є частиною не тільки свідомості, а й діяльної сторони життя людини. В предметах, які «додають» життєвих сил людині в селянському господарстві, вже укладено особливий сенс для її розвитку, оскільки вони є живими предметами, на відміну від характерних для економіки технічних засобів виробництва. Спілкування з живими предметами сприяє формуванню особливого ставлення людини до навколишнього світу, природи.

Людина в селянському господарстві веде життєдіяльність як в природному середовищі, так і в будинку. Поряд з екологічним розвитком господарство сприяє і демографічному росту, що характеризується не тільки природною народжуваністю. Сюди можна віднести специфічне сімейно-родове виховання, засноване на народних традиціях, культурно-історичних цінностях. Територіальна специфіка сільського господарства середньої смуги України, значне місце в якій займає максимально мінливий природно-кліматичний фактор, визначає широту світосприйняття людини, яка постійно має справу в ході своєї життєдіяльності з іншими умовами зовнішнього середовища, «постійним порівнянням предметів, які подаються цілим світом».

Людина в селянському господарстві має видимим результатом забезпеченість житлом, їжею тощо. Однак задоволення фізіологічних потреб, потреб у комфорті не є орієнтиром її господарської діяльності, а виступає лише необхідними моментами життя, які не визначають глибину його змісту.

Людина не стільки споглядає і споживає, скільки створює, здійснює різноманітну, різнобічну діяльність. Симбіоз різних видів діяльності, характерний для життя в селянському господарстві, зосереджує в собі всю розумову, фізичну, моральну діяльність народу [124, С. 45]. Так виникає складна система форм логічної діяльності, опосередкована чуттєвим досвідом людини, що формує і розвиває мислення, здатне передбачати результати своєї діяльності. Часовий фактор служить критерієм оцінки самою людиною своїх дій, зокрема, процесів вирощування, вигодовування, виховання. Після закінчення часу людина бачить результати своєї діяльності, на підставі чого робить висновки про якість скоєних нею процесів. Це не тотожне економічному плануванню та прогнозуванню, націленим на економічно ефективне рішення задач. У селянському господарстві людина розвиває не тільки практичну сторону життя, обумовлену виконанням фізичних дій, а й внутрішню, чуттєву, що лежить в основі внутрішніх процесів людини, пов'язану з розвитком її мислення [157, С. 11]. Поєднання різнохарактерних видів діяльності, що розвивають як практичну сторону життя, так і розумові процеси людини, становить її чуттєво-практичну діяльність.

У господарстві чуттєво-практичній діяльності властива особлива доцільність, «скомпонована» з сенсом життя людини. Цей сенс полягає в родовому призначенні людини. Звідси особливе значення самої діяльності для формування і розвитку людини. Її відрізняє універсальний характер і багатосторонність, поєднання різноманітних її видів в житті людини, в яких вона задіяна повністю, від процесу створення продукту до його споживання, що дозволяє оцінювати якість як отриманого продукту, так і процесу, здійсненого для його отримання [188, С. 220]. Для людини, що живе в господарстві, універсальна діяльність являє життєвий інтерес. Це джерело розвитку багатозначної логіки, роботи мислення, поглядів на навколишній світ, всіх відносин в цілому, життєво-важлива потреба. У людини формується здатність визначати необхідний для споживання обсяг продуктів праці, яка

ґрунтується на принципі «необхідної достатності» [46, С. 127]. Для селянського господарства не характерні такі категорії, як «робочий час», «заробітна плата», «соціальні гарантії», що є соціально-економічними показниками добробуту в сучасних стратегіях розвитку.

Відносно господарства в літературі часто зустрічаються визначення «дефіцитне», «малопродуктивне». Це пов'язане з тим, що людина в ході господарського життя не націлена на максимізацію продуктивності при мінімізації витрат, а має потребу в отриманні обсягу продуктів праці, необхідного для потреб сім'ї або громади. Підвищення продуктивності в господарстві в разі вдосконалення людиною своїх навичок в тих чи інших видах діяльності вивільняє час для інших видів діяльності, включених в родове життя людини. У господарстві отримання доходу за рахунок зниження витрат часу і сил на здійснення якогось виду діяльності не є мотивом, не характерне для способу життя народу [74, С. 175]. Притаманні сучасному розвиненому ринку товарно-грошові відносини в господарстві є лише засобом, інструментом ведення життя. Особлива універсальна діяльність в селянському господарстві наділяє людину такими характеристиками, як «байдужість до власної вигоди», «неуважність до власної користі», а саму діяльність – «моральною багатозмістовністю».

Доцільність універсальної діяльності в господарстві полягає також у тому, що людина, що займається чуттєво-практичною діяльністю, не відокремлює її від сімейно-родового життя, що обумовлено характером ставлення людини до природи, сім'ї, народу. Тим самим, здійснюючи різноманіття землеробських господарських видів діяльності, людина реалізує своє природне призначення – продовження роду. Життя людини, виражене в духовних зв'язках різних поколінь людей, відповідному їм вихованні дітей, общинно-колективістському господарюванні, що зміцнює моральні і культурно-історичні цінності і традиції, яке зберігає цілісність навколишньої природи, визначає сутність самого господарства [106, С. 150]. Воно, по суті, є середовищем, яке як формує людину, так і є підтримуваним нею, в якому

органічно поєднуються демографічний і екологічний розвиток. Універсальна чуттєво-практична господарська діяльність наділена доцільністю для людини, що зберігає сімейні традиції, що підтримує стійкість природного середовища, і саме її ведення формує внутрішнє багатство і духовність людини, визначає все її сьогодення і подальший розвиток. Поділ такої багатосторонньої діяльності на самостійні види для різних людей з метою економічно-виробничої ефективності порушує притаманну їй цілісність, змінює доцільність.

Невід'ємно властивим і супроводжуваним життя людини в господарстві є збереження народу, що означає не тільки фізичний, природний і міграційний приріст людей і демографічне зростання, як це прийнято представляти в сучасних стратегіях розвитку країни, а й збереження духовно-морального базису життя народу, що скоріше є базовою характеристикою його збереження [143]. Діяльність, в ході якої здійснюється збереження народу і яка представляє особливу важливість для формування і розвитку людини як видової істоти, є універсальною доцільною чуттєво-практичною господарською діяльністю.

Людина, упродовж усього життя, має потребу здійснювати універсальну доцільну чуттєво-практичну господарську діяльність. На перший погляд, може здатися, що відмінностей в структурі потреб між людиною в розвиненій економіці і людиною в господарстві немає, що в основі структури кожного з них лежить задоволення насущних фізіологічних потреб. Однак в господарстві «ситість» є лише поверхневим видимим результатом діяльності людини, на відміну від економіки, де виробнича діяльність має на меті задоволення базових фізіологічних потреб [171, С. 86]. Результат, виражений у задоволених потребах в їжі, воді, житлі, має різні підстави його отримання в економіці і господарстві і проявляється у відмінності якості життя.

У господарстві для людини потребою є вирощування рослин, догляд за живністю для отримання здорової їжі, а не сам процес прийняття їжі без докладання зусиль на її отримання; потреба в здійсненні екологічно

безвідходної діяльності, а не потреба в чистому повітрі; потреба в створенні сім'ї та вихованні дітей, а не сприйняття їх як важкого обов'язку; потреба в будівництві та облаштуванні житла, а не потреба в комфортному житлі тощо. Потреба в різних невіддільних один від одного і навіть взаємообумовлених і взаємопроникаючих видах діяльності, кожен з яких наділений доцільністю універсальної чуттєво-практичної діяльності, що має духовний зміст для формування і розвитку людини, лежить в основі структури потреб людини, яка веде родове життя [201, С. 155]. Універсальна доцільна чуттєво-практична господарська діяльність відображає сутність людини як виду, який прагне до його збереженню, будучи його потребою. Життя для людини тільки тоді стає наповненим змістом, коли вона цю потребу задовольняє і це визначає якість життя.

Потреби в їжі, питті, статевому акті тощо притаманні людині, але відокремилися від людської діяльності і, стаючи кінцевими цілями життя, носять «тваринний характер». Потреби в харчуванні, одязі, житлі, соціально-економічних, інфраструктурних, техніко-технологічних благах є тільки засобами родового життя. Різне розуміння життя і засобів життя обумовлює різні основи структур потреб економічної людини і людини, що господарює, веде родове життя. Це визначає різницю в трактуванні якості життя як цілі національно-державної стратегії розвитку.

В основі структур потреб лежать потреби, які ми назвали базовими, що утворюють саме життя, що становлять його зміст. Для раціонального індивідуального споживача, що діє в економіці, до таких потреб належать ті, які пов'язані з «фізичним виживанням», далі йдуть потреби в самовираженні, приналежності до соціальної групи, повазі тощо [223, С. 205]. Економічна діяльність будь-якого індивіда, підприємця або найманого працівника виступає як засіб, інструмент отримання доходів. У зв'язку з цим вона має іншу доцільність, ніж універсальна доцільна чуттєво-практична діяльність в господарстві.

Уже А. Сміт представив людську діяльність засобом досягнення мети –

споживання товарів: «Річна праця кожного народу є первісний фонд, який доставляє їй всі необхідні для існування і зручності життя продукти, споживані нею протягом року, і складається завжди або з безпосередніх продуктів цієї праці, або з того, що купується в обмін на ці продукти в інших народів» [208, С. 782]. Розвиток економіки, змінюючи характер людської діяльності, веде до втрати універсальної доцільної чуттєво-практичної діяльності, поєднаної з родовою життям. Характерним є розгляд К. Марксом в «Капіталі» праці ремісника, який спеціалізується на одному ремеслі, одному виді діяльності, що говорить про поділ сукупності притаманних одній людині видів діяльності на самостійні ремесла, професії [150, С. 115]. Традиція економічної науки, що розглядає працю як зусилля, яке направляється на виробництво товарів і послуг, як засіб зростання доходів та підвищення добробуту, знайшла відображення в сучасних стратегіях розвитку України [113, С. 261].

Про головну причину матеріального прогресу, що сприяє збільшенню багатства суспільства, А. Сміт писав: «Найбільший прогрес у розвитку продуктивної сили праці і значна частка мистецтва, вміння і кмітливості, з якими він спрямовується і додається, з'явилися, мабуть, наслідком поділу праці» [208, С. 543]. Розглядаючи шпилькову мануфактуру, він показав, як поділ процесу праці призводить до зростання продуктивності. Процес виготовлення шпильки розділяється на операції. Кожен робочий удосконалює свої навички тільки в одній операції, за рахунок чого досягається економічний ефект, затребуваний підприємцем.

Відзначаючи глибину поділу праці, А. Сміт відділив поділ процесу праці на окремі роботи, що веде до спеціалізації, від складної кооперації видів самостійної праці в господарстві, коли доцільність універсальної діяльності зберігається [208, С. 659]. Поділ праці, що включає відділення фізичної роботи від розумової, управлінської, перетворення кожної з них в окремі професії сприяє зростанню продуктивності праці і матеріального добробуту в суспільстві [54, С. 11]. Такому поділу праці притаманна

економічна доцільність, що сприяє розвитку товарного виробництва і товарно-грошових відносин. Особливістю масового товарного виробництва є відчуження праці та її продукту від робітника, оскільки в умовах суспільного поділу праці продукт виробляє сукупний працівник, частина функцій якого виконується підприємцем. Ізольовані працівники та споживачі представляють тих людей, на зростання якості життя яких націлені сучасні стратегії розвитку. У селянському господарстві продукт праці не є товаром по суті, хоча може бути обмінаний або проданий, наприклад, в разі надлишку в урожайний рік, при зміні працівників в сім'ї або з інших причин. Однак збільшення продуктивності праці не є в господарстві абсолютним мотивом людської поведінки [36, С. 97].

Розвиток машинного виробництва і пов'язаних з ним виробничих відносин поглиблюють поділ процесу праці, призводять до збільшення числа самостійних галузей промисловості, перетворюючи «в особливу галузь промисловості виробництво не тільки кожного окремого продукту, але навіть кожної окремої частини продукту; і не тільки виробництво продукту, але навіть окремої операції з приготування продукту до споживання» [21, С. 363].

В економіці універсальна доцільна чуттєво-практична діяльність з життєвої мети і базової потреби перетворюється в засіб задоволення численних потреб у товарах і послугах – в роботу. С. Н. Булгаков (1871–1944) писав, що праця – це «напружена активність людського життя», за допомогою якого «не тільки виробляються» господарські продукти, але творить себе і вся культура» [75, С. 34]. Д. І. Менделєєв (1834–1907) зазначив специфіку праці на відміну від роботи, властивої машинам: «Робота є поняття чисто механічне, людина здатна її давати, але, пізнавши свою справжню силу, прагне всіляко зменшити свою фізико-механічну роботу. <...>. Праця людська не тільки в якісному, але і в кількісному відношенні може бути дуже велика і дуже важлива для всіх абсолютно незалежно від кількості виконаної роботи, хоча в усім своїм труді є хоч маленька частка «роботи». «У «Листах про заводи»: «... праця зовсім не є неодмінно робота,

хоча <...> супроводжується роботою. <...> Роботу можна дати, до роботи примусити... Робота не творить. <...> дійсно нове робить лише праця. <...> вона у вільній, духовній свідомості людей...». Д. І. Менделєєв відзначав, що робота пов'язана з виконанням механічних, машинних дій, які не властиві природі людини [153, С. 334]. Займаючись тільки однією роботою або проміжною ланкою виробничого процесу, працівник, не беручи участь повністю в процесі праці, не має можливості оцінити якість виконаної роботи шляхом споживання створеного ним продукту [153, С. 85]. В економіці діяльність працівника є економічною, націленою на підвищення ефективності виробництва. Вільний час є раціонально-споживчим, що формує відповідний спосіб життя людини.

Сучасні національно-державні стратегії розвитку України не включають у високу якість життя задоволення потреби в універсальній доцільній чуттєво-практичній господарській діяльності, оскільки ця потреба не виникає в сфері соціально-економічних відносин. Коли сама діяльність перестає бути потребою для людини, можна говорити про докорінну зміну її характеру. Купуючи економічну доцільність, діяльність людини втрачає якості духовності, моральності. Цілісність, єдність, кооперація видів праці в господарстві, в сімейно-родовому житті втрачаються в результаті поділу праці в економіці. І навіть творчість розуміється не як притаманна праці за її природною характеристикою, а виступає самостійними професіями в сучасних стратегіях розвитку.

Абсолютизація ринкових принципів поведінки, переслідування приватних інтересів зводить родове життя до засобу життя економічної людини, відтворення відчуженої від людини її робочої сили. Прагнення до задоволення індивідуальних потреб у благах нівелює той духовний вплив, який чинить на людину задоволення потреби в універсальній доцільній чуттєво-практичній господарській діяльності [124, С. 45]. Економічний спосіб життя, відповідний йому характер людської діяльності не враховують родове життя як таке, що формує якість життя. У цьому полягає зневага до

родового життя при визначенні критеріїв високої якості життя українців.

Виникає питання про те, чи може забезпечуватися якість життя поза єдністю з народом, природою, сім'єю, поза життєдіяльністю людини в господарстві, поза життям в господарських поселеннях, що збереглися на території країни. Нове розуміння якості життя не означає повернення до створення селянських господарств і переселення жителів мегаполісів у малі міста, селища і села [151]. У ньому йдеться про фактори, що впливають на дійсний розвиток людини відповідно до її природи, що полягає у веденні родового життя. Саме господарське життя на землі, під впливом природних, культурно-історичних чинників, сформувало особливе ставлення людини до природи, навколишнього світу, менталітет народу, його витривалість, вміння вирішувати складні господарські та інші завдання, що вимагають єдності зусиль тощо, родову сутність, наділену вищим сенсом, пов'язаним зі збереженням народу.

В національно-державній стратегії соціально-економічного розвитку важливим є створення умов для формування структури потреб, відповідної до родового життя людини, починаючи з її народження саме як людини. Інтенсивний різноманітний фізичний і розумово-психічний розвиток з дитинства обумовлює все подальше життя людини. З цією стадією життя пов'язані орієнтація в навколишньому світі, його пізнання за допомогою відчуттів, формування мислення і уяви, моторних навичок тощо [122, С. 45]. Виховання людини в господарстві, в єдності з природою, сім'єю формує структуру потреб, обумовлену родовим життям, і протягом усього життя вихована подібним чином людина прагне до задоволення відповідних потреб.

Однак наскільки для розвитку людини важливе виховання в господарстві, настільки ж не обов'язково обмежуватися життям у ньому. Життя в економічному середовищі в зрілому віці, але зі сформованим в господарстві менталітетом – це сприйняття соціально-економічних явищ, процесів з точки зору ведення сімейно-родового життя. Це відповідь людиною самій собі на запитання, чи є визначальними професія і добре оплачувана робота,

різноманітність товарів і послуг високої якості життя, чи вони служать тільки засобами сімейно-родового житті, чи не є визначальними ні спосіб життя людини, ні характер її сімейних, громадських відносин. Характер життєдіяльності людини визначає саме життя [177, С. 85]. Якщо праця є для людини життєвою потребою, у неї формуються потреби в товарах і послугах, які вона прагне задовольнити. Якщо праця є засобом, то одержувані доходи служать засобом ведення сімейно-родового життя. Навіть саме ставлення людини до праці, до робочого процесу відображає особливості її формування, виховання. Завдяки вихованню в господарстві людина отримує такі духовно-моральні якості, таке мислення, які дозволяють їй, будучи працівником сучасного підприємства, жити господарським життям.

Про якість життя людини, швидше за все, слід судити не за якісністю, обумовленою соціально-економічними показниками добробуту, а за тим, чи властива взагалі життю людини особлива якісність. Ця якісність формується, коли людина задовольняє потребу в універсальній доцільній чуттєво-практичній господарській діяльності. Для цього особливе значення відіграє відповідна дійсній природі людини структура потреб, створення умов для формування якої може стати найважливішим напрямком національно-державної стратегії соціально-економічного розвитку.

1.3 Сценарне моделювання соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки

Існують дві найбільш значущі економічні системи держави та приватного бізнесу, в корпоративному і глобальному масштабі. Вони не тільки змагаються за економічний вплив і економічну владу, що стимулює розвиток світової економіки, але і в інтересах підвищення кінцевої результативності покликані тісніше співпрацювати. Такі тенденції до співпраці і визначають розвиток сучасної економіки. В теорії конкурентних

переваг на зміну традиційній конкуренції прийшла так звана «соконкуренція», в теорії економічної влади все більшого значення набувають різного роду альянси, союзи, партнерства. Ця ситуація зумовила особливу якість взаємодії бізнесу і держави [163, С. 28].

Обмеженість «державоцентричної» моделі при орієнтації нового політичного режиму на соціально-орієнтований економічний розвиток робить практично безальтернативним співробітництво з бізнесом, включаючи формальне та неформальне делегування частини своїх функцій при збереженні політичного контролю над їх реалізацією. Сучасна українська модель залишається гібридною і внутрішньо суперечливою, а баланс між державою та бізнесом – одночасно нестійким і рухомим [67, С. 17].

Розглядаючи участь держави і влади в сучасній українській економіці, однією з найважливіших особливостей, що відрізняє від минулих перетворень, є ліберальна установка на обмеження втручання держави в основні сфери життєдіяльності суспільства. У Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» серед завдань позначено заміщення прямого державного регулювання якимись погоджувальними процедурами [229]. З іншого боку при обмеженні втручання внутрішня мета державної політики – це управління господарством і суспільством, а зовнішня – мета-національна безпека.

Держава – ядро політичної системи суспільства, головний системоутворюючий фактор і елемент. Політична система суспільства розвивається і трансформується в більш складний системний зв'язок спільно з розвитком держави [135, С. 130]. Політична система суспільства (дослідники пов'язують з ім'ям Т. Парсон (1902–1979) складається з наступних взаємодіючих підсистем:

- 1) інституційна (державна, політичні партії та інші громадські об'єднання);
- 2) нормативна (правові, моральні, етичні та інші регулятивні чинники, що впливають на вибір поведінкових мотивів громадян);
- 3) функціональна (включає в себе сукупність застосовуваних державою

методів здійснення владних повноважень»);

4) комунікативна (визначає сукупність форм взаємодії, прийнятих усередині політичної системи і поза нею – у взаємодії з іншими політичними системами) [157, С. 9].

У той же час питання про нове місце держави в економіці залишається відкритим. Поки спостерігається лише підвищення політичної ролі держави в цілому, включаючи і відносини з бізнесом [157, С. 10].

Державний капіталізм відображається як національний орієнтир, але при цьому офіційно визнається важлива роль державних компаній. Одночасно з цим підвищена увага приділяється питанням «конкурентоспроможності країни», а поняття «розвиток» починає витісняти колишній еквівалент економічної політики уряду – «реформи». Непрямі ознаки свідчать про формуванні запиту на український різновид «держави конкурента», хоча сам цей термін і не вживається [188, С. 221].

Підприємницьке середовище є одним з ключових чинників формування і розвитку цивільно-правового суспільства, здатного не тільки виживати, але й успішно розвиватися, забезпечуючи максимальний результат і ефективно управління. У зв'язку з цим пропаганда здорового підприємництва «вийти з тіні» сприяє вирішенню економічних завдань, оскільки політичне життя суспільства, в кінцевому підсумку, зачіпає широкий спектр інтересів, і перш за все – економічних.

На корпоративному рівні головною проблемою в економічній ситуації є злиття правлячої верхівки з керівництвом або власниками великого бізнесу. Хоча з точки зору уряду курс України в напрямку корпоративної держави, «владної вертикалі», «інноваційної модернізації» перетворюється в стратегічний і може бути реалізований за допомогою правових та інституційних нововведень, але прийняття цього курсу підтверджує, що влада і власність, як і раніше, залишаться єдині. Україна, як і в багатьох реформах, йде своїм особливим шляхом [89].

Сучасна соціально-економічна стратегія передбачає досягнення

результатів внаслідок державного регулювання та застосування традиційних форм втручання держави в господарське життя. Крім того, присутній механізм управління державними корпораціями, домінуючими в економіці, відповідальними за окремі напрямки зростання [50, С. 27].

Державне підприємництво пройшло складний шлях приватизації, до цих пір піддається критиці, проте соціальна спрямованість взаємодії влади і бізнесу зберігається і навіть посилюється і в тих випадках, коли проводяться заходи з масштабної приватизації. А також велика увага приділяється державно-приватному партнерству, орієнтованому на досягнення цілей, проголошених державою як пріоритетні [26, С. 52].

Така стратегія є модифікованою стосовно українських умов моделлю взаємодії держави і бізнесу, що сформувалася в другій половині ХХ століття в країнах розвиненого капіталізму. Вона склалася в процесі розвитку такої форми соціально економічної системи, яка отримала назву соціального ринкового господарства, наприклад, в Німеччині і змішаної економіки в інших розвинених країнах. Концепція соціально-орієнтованого економічного розвитку ґрунтується на економічному та соціальному порядку і за порівняно короткий відрізок часу в цілому наочно підтвердила свою кінцеву ефективність. Відмінні риси – це наявність сучасного організованого конкурентного ринку в поєднанні з розумним і чітким державним регулюванням [52, С. 68].

Економічною стратегією може стати модель змішаної економіки на базі ДПП – це форма взаємодії держави і бізнесу з одночасним посиленням інститутів і механізмів партнерства, спрямованих на соціалізацію суспільних відносин, а не на ослаблення ролі держави і обмеження демократії [106, С. 153].

При цьому рішення в області економічної політики повинні прийматися не на основі односторонніх, обов'язкових до виконання урядових директив, а за допомогою широкого обміну думками з представниками промислових кіл, профспілок, споживчих організацій, вчених. Завдяки цьому буде забезпечуватися загальне узгодження державних і підприємницьких

інтересів в пошуку оптимальних компромісних рішень управління галузями національної економіки. Багатопланові відмінності в інтересах суспільства і приватного капіталу будуть компенсовані загальним прагненням створення конкурентоспроможної національної економіки, актуальним в умовах глобалізації світового ринку і подолання наслідків фінансової кризи. Це буде стимулювати основних учасників партнерства до здійснення комплексної програми розвитку, спрямованої на досягнення синергетичного ефекту від спільного співробітництва [145, С. 138].

У соціальній теорії систему соціальної взаємодії (партнерства) називають «трипартизмом», оскільки в регулюванні відносин зацікавлені триєдність сторін: влада, бізнес і суспільство. В сучасних економічних умовах вважається, що це три більше самостійних, ніж взаємозалежних елементи. При цьому вченими зазначено, що взаємини бізнесу і держави є досить суперечливою системою співпраці і антагонізму, протистояння, а в соціальній сфері – і конфронтації [157, С. 8].

У літературі виділяють способи взаємодії держави і підприємництва [36, С. 92]: державне адміністрування (пряме державне регулювання за принципом «зверху – вниз»); конструктивний діалог і економічне співробітництво (зустрічне, взаємовигідне, консенсусне); лобіювання (мета – безпосередній вплив на владу з боку бізнес-структур, спільнот, профспілок та інших верств населення) і корупція (як негативні прояви).

Взаємодію бізнесу і влади можна охарактеризувати матрицею ініціатив (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1 – Матриця ініціатив по взаємодії влади і бізнесу

Показники	Влада	↔ Бізнес	Суспільство
Ініціатива	Зверху вниз	Знизу вгору	↑ Пріоритет
Принцип участі	Примус	Взаємовигідна	↓ Компроміс Ігнорування
Характер впливу	Керівне	Лідуюче	Зворотній зв'язок

Нами запропоновано три сценарії взаємодії влади і бізнесу: 1) владна ініціатива держави (впровадження директивне, обов'язкове до виконання або добровільно-примусове). Історична традиція проведення економічних реформ в Україні реалізує варіант першого сценарію.

У зв'язку з цим зростає роль держави як регулятора, що стимулює конкурентні взаємини в одних галузях промисловості і забезпечує необхідний ступінь концентрації капіталу в інших. В результаті держава покликана виступати в ролі стратегічного інвестора – девелопера, який створює комплексні інвестиційні проекти, розвиває їх і передає в управління приватному бізнесу на ринкових умовах.

Держава може брати на себе провідну роль лідера у відносинах з бізнесом, часто залишаючи останньому лише роль пасивного учасника, що «пливе за течією». Прикладом може виступати лобювання інтересів бізнес-співтовариств за кордоном [66, С. 82]. З позицій теорії менеджменту держава несе на собі керівні функції, а бізнес, в свою чергу, по відношенню до суспільства повинен виконувати лідируючі функції соціальної відповідальності.

Але надмірне примусове втручання держави в соціально-економічну систему призведе до непередбачуваних наслідків, а часто і до зворотного ефекту, наприклад різкого відтоку капіталу або бізнесу в тінь. Це подання про притягнення приватного бізнесу до вирішення суспільних або господарських завдань, на які недостатньо власних фінансових, організаційних чи інших ресурсів;

2) ініціатива бізнесу до співпраці пов'язана з конкретною вигодою, оскільки розраховувати на дії в інтересах суспільства і на шкоду собі – було б протиріччям суті підприємницької діяльності.

Практика свідчить, що держава рідше бере участь у проектах бізнесу, а запрошує взяти участь бізнес в реалізації найбільш важливих, соціально орієнтованих проектів. Хоча приклади підключення держави до проектів бізнесу також відомі: це форми підтримки у вигляді субсидій, грантів,

проектів щодо створення нових робочих місць, розвитку інновацій та ін. Бізнес є головною сполучною ланкою, що забезпечує повноцінну інтеграцію суспільства, реалізацію державної політики та розвиток соціального партнерства. Не тільки політика, а й мистецтво, наука і культура, промисловість та інновації в будь-якій країні не зможуть розвиватися без підтримки з боку бізнесу. Спонсорство, патронаж, благодійність – це малий перелік форм соціального співробітництва і партнерства, який можна і потрібно продовжувати вивчати і розвивати з метою досягнення суспільних інтересів і стабільності суспільства.

Нами зазначається, що широке застосування ДПП в господарській практиці може стати дієвим механізмом підвищення рівня соціальної відповідальності бізнесу, оскільки саме в рамках ДПП відбувається об'єднання приватного інтересу і суспільної вигоди. Інститут ДПП вигідний бізнесу і це підвищує його зацікавленість.

Для бізнесу партнерство з державою дозволяє домагатися сприятливих для себе умов господарювання, формує надійну сферу застосування капіталу, гарантує отримання прибутку [30, С. 116].

Отримання доходів і прибутку – це найважливіший стимул зацікавленості в результатах фінансово-господарської діяльності. Реалізація цього принципу на ділі залежить не тільки від наданої підприємцям самостійності і необхідності фінансувати свої витрати без державної підтримки, але і від тієї частки прибутку, яка залишається в розпорядженні підприємців після сплати податків.

Так, наприклад, бізнес, йдучи на господарську співпрацю з державою, може отримати додаткові адміністративні, матеріальні, фінансові, природні ресурси держави. Бізнес отримує для себе певний набір гарантій, преференцій і сподівається зняти багато бар'єрів, що перешкоджають його розвитку. Держава також отримує свої дивіденди. Вступаючи в партнерство з бізнесом, воно отримує не тільки можливість залучення додаткових джерел фінансування, що знижують навантаження на бюджет, але і більш гнучку і

дієву, ніж традиційна бюрократія, систему управління проектом, яка підвищує ефективність державних витрат;

3) взаємна вигода влади і бізнесу врівноважується компромісом врахування інтересів трьох сторін «влада + суспільство + бізнес» з урахуванням їх соціальної відповідальності.

Найбільш оптимальним і ймовірним слід, напевно, вважати третій сценарій – сценарій діалогу, коли відповідальність самої держави і зацікавленість бізнесу за допомогою взаємодії сприятимуть розвитку соціальної сфери українського суспільства в цілому.

Партнерство держави і бізнесу не означає однозначного збігу цілей партнерів. Держава і бізнес, об'єднуючись, ставлять перед собою різні цілі. Держава в особі органів влади несе відповідальність перед суспільством за підвищення рівня життя, поліпшення екологічних умов, безпеку населення та ін. Приватному підприємництву властиве прагнення до зростання свого бізнесу, вилучення прибутку, ефективності використання ресурсів, освоєння інновацій. Приватному бізнесу притаманні позитивні риси, такі як мобільність і гнучкість, сучасні технології та досвід роботи, наявність підготовлених кваліфікованих кадрів і головне – фінансових ресурсів. Важливо за рахунок об'єднання можливостей і бажань держави і приватного бізнесу на конкретній ділянці досягти зростання ефективності дій кожного з учасників.

При цьому як держава може виступати ініціатором проекту і орієнтувати партнерство на облік суспільно-значущих і соціально-економічних інтересів країни, території і місцевого рівня, так і бізнес може ініціювати соціально-значущі проекти [74, С. 173].

Держава виступає як партнер: а) використовує інструменти прямої фінансової участі (бюджетні кошти, кредити, доходи державних унітарних підприємств); б) застосовує негрошові, непрямі інструменти участі (державну власність, що має матеріально-речову форму; інтелектуальну власність; борги підприємств бюджетам усіх рівнів; різні права держави по

відношенню до приватних підприємств).

Внаслідок збереження контрольних функцій за державою, вона може передавати керівництво по ДПП приватному бізнесу. Участь підприємницьких структур в ДПП передбачає впровадження найбільш ефективних методів господарювання, організацію та розвиток ефективних комерційних зв'язків з постачальниками та підрядниками, а також створення нових підприємств, в тому числі спільних і за участю іноземного капіталу. З боку бізнесу внеском у співробітництво є не тільки фінансові ресурси, а й професійний досвід, ефективне управління, гнучке і оперативне прийняття управлінських рішень, впровадження інновацій (нововведень, нових форм організації виробництва, вдосконалення техніки і технології та ін.).

Рівні ієрархії учасників взаємовідносин відображені на рис. 1.2. Підприємницькі структури є представниками мікрорівня і забезпечують певні умови для розвитку суспільства і держави.

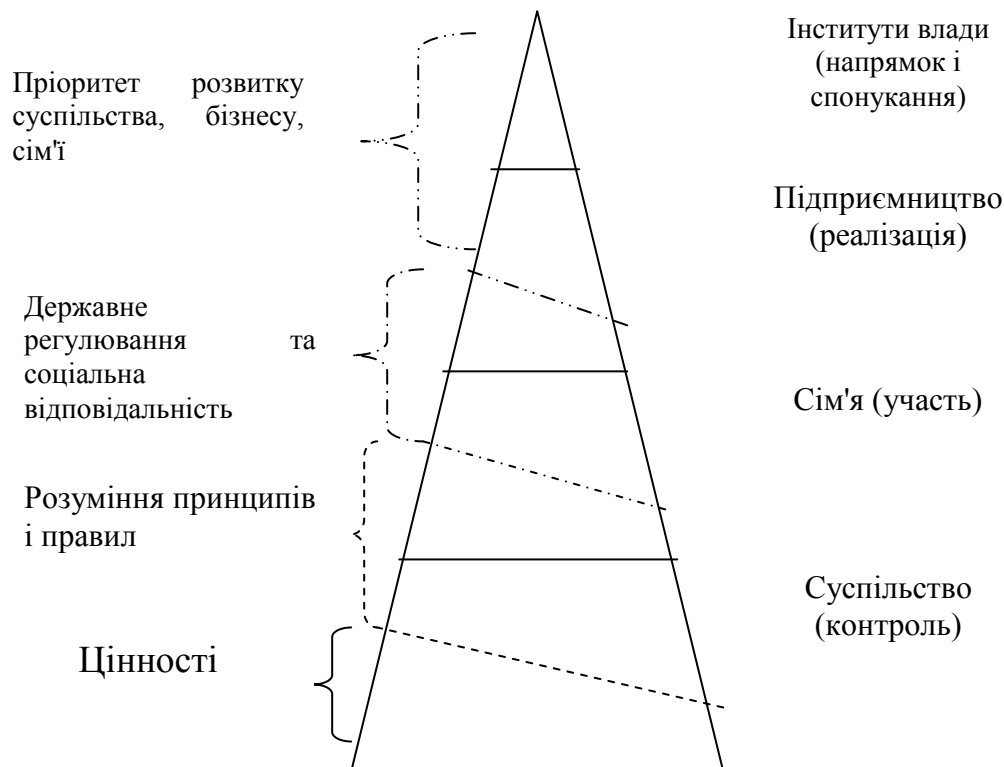

Рисунок 1.2 – Ієрархія суб'єктів, що беруть участь у взаємовідносинах

З іншого боку, бізнес потребує сприятливих умов, створених державою і

суспільством, як об'єктивної тенденції стабільності середовища функціонування. При цьому відбуваються певні процеси інтеграції, які розвиваються в часі і в просторі, мають чітко виражені напрями розвитку, а також формуються вигоди і переваги на регіональному, національному та навіть світовому рівнях. Підприємницькі структури прагнуть розробляти і впроваджувати нововведення, об'єднуючи при цьому ресурси, створюючи додану вартість не тільки з елементів середовища, але і з їх взаємодії, тобто синергії. У кожному елементі необхідні інвестиції і використовуваний ресурсний потенціал, в тому числі людський та інтелектуальний.

Виходячи зі структури (рис. 1.2) можна зробити висновок, що взаємодія влади, підприємництва та суспільства здійснюється в загальній ієрархії відносин. Тут головна роль належить державі та інститутам влади, які відповідають за формування бачення перспектив, стратегії в цілому і захисту інтересів, для чого в сучасних умовах необхідна зміна ставлення до суб'єктів нижчого рівня, їх напрямки і спонукання до цільових. На кожному наступному рівні відповідна ступінь участі в процесах. Вимогам до підприємництва, де також розробляється і обґрунтовується стратегія, необхідне серйозне ставлення до інших суб'єктів, врахування їх інтересів (соціальна орієнтація), а не тільки особиста вигода. Розуміння основних принципів, правил, їх дотримання в суспільстві – це запорука стабільності і реалізації стратегії. А що визначають цінності в суспільстві і їх досягнення – це соціальний індикатор, що відображає тенденції, що склалися.

Результатом спільної роботи, синтезу державного і приватного капіталу повинна стати розробка широкомасштабної промислової політики держави, спрямованої на різке підвищення конкурентоспроможності вітчизняної промисловості. Цю роботу слід проводити на державному і регіональному рівнях, охоплюючи різноманітні аспекти діяльності, починаючи від інвестицій і закінчуючи соціальними питаннями. Державна промислова політика, орієнтована на організацію ефективної взаємодії державного і приватного бізнесу, повинна передбачати свої довгострокові цілі як невід'ємну частину

національної економічної політики, яка втілює соціально-орієнтований економічний розвиток [111, С. 133].

Держава з точки зору стратегії ставить цілі та завдання соціально-економічного розвитку, виробляє пріоритети і напрямки розвитку, а також механізми їх досягнення.

Держава організує регулюючу діяльність в сфері партнерства з приватним бізнесом за трьома напрямками:

- 1) вироблення стратегії і принципів, на яких базуються відносини бізнесу з суспільством і публічною владою;
- 2) формування інституційного середовища;
- 3) управління ДПП, розробка форм і методів, механізмів.

Координація інтересів і зусиль партнерських відносин держави і бізнесу носить більше стратегічний характер на рівні, як держави, так і регіонів. Причому, на думку фахівців, на стратегічному рівні досягається цільова визначеність і визначається загальна концепція співпраці, тоді як тактичні рішення більшою мірою кореспондують з вибором форм і модульних технологій взаємодії органів державної влади та комерційних структур, що складаються з них.

В принципі демократії закладено прагнення держави до широкої участі суспільства в обговоренні, реалізації та регулюванні соціально-економічних процесів. Наприклад, використовується широке обговорення стратегії розвитку України, як на інформаційному порталі органів влади, так і в пресі. А також стратегія піддається критиці з боку громадських інститутів, науково-дослідних і освітніх установ і представників бізнесу. Така взаємодія влади і суспільства відкриває нові можливості для урахування різних інтересів та використання місцевих ресурсів в реалізації запропонованих заходів.

Формування різних елементів інституційного середовища повинно передбачати спеціальні органи (федеральні і регіональні) по ДПП, фінансово-економічні інститути, незалежні організації експертизи, консалтингу, керуючі організації, фонди і асоціації.

Як механізм досягнення «суспільного договору» використовується створення координаційних (погоджувальних, консультативних) рад при органах влади для знаходження консенсусу з широкого кола завдань: господарських проектів, програм економічного зростання, а також цін, тарифів, мит і податків, наприклад, створення Ради з підприємництва при Уряді України і інституту регулярних зустрічей членів Українського союзу промисловців і підприємців (УСПП) з Президентом України.

З іншого боку будь-яка взаємодія владних і підприємницьких структур може бути успішною лише за наявності таких основних умов:

економічних, представлених різного роду ресурсами;

соціальних, виражених у готовності структур взаємодіяти одна з одною на підставі принципів соціальної відповідальності;

правових, що регулюють взаємовідносини сторін;

організаційних, що представляють структури, спеціально створені для ефективної взаємодії влади і бізнесу;

психологічних, які виражаються в позитивному сприйнятті сторонами одна одної;

аксіологічних (ціннісних) і ідеологічних, які враховують інтереси владних і підприємницьких структур при виробленні єдиних підходів до вирішення існуючих проблем;

територіальних, пов'язаних з необхідністю об'єднання зусиль представників влади та бізнесу для вирішення соціальних завдань конкретного територіального утворення.

Для держави партнерство створює умови для забезпечення сталого економічного зростання з урахуванням перспективних інтересів, для більш повного задоволення потреб населення в соціально значущих галузях, таких як виробництво предметів споживання, житлово-комунальне господарство, медицина і освіта, інфраструктурна сфера і транспорт [46, С. 131].

Підприємництво є незамінною силою економічної динаміки і конкурентоспроможності, індикатором суспільного процвітання, що таким

чином виконує різні функції [91, С. 40]. Підприємець виконує найважливішу модернізаційну функцію – він ініціатор з'єднання факторів виробництва в єдиний процес виробництва товарів і послуг з метою отримання високого результату, а також організатор виробництва, що налаштовує і встановлює напрямок діяльності фірми, що визначає стратегію і тактику її поведінки, свідомо йде на ризик заради досягнення поставленої мети і відповідає за його наслідки. Комерційний ризик і господарська відповідальність – ця ознака пов'язана з невизначеністю, яка виникає як в результаті ринкових відносин (зміна кон'юнктури, рівня цін, попиту споживачів), так і за рахунок специфіки підприємництва, неоднозначної реакції підприємців на виникаючі ринкові ситуації тощо. В результаті економічне середовище довкола підприємця породжує комерційний ризик.

Якість результатів взаємодії влади і бізнесу визначається інноваційною спрямованістю. Ця функція підприємництва відображає, з одного боку, прояв творчого потенціалу; з іншого – характер підприємницької діяльності. Це обумовлено тим, що конкурентна боротьба підштовхує до пошуку нових способів отримання прибутку, а тому спонукальним мотивом виступає конкурентна боротьба і творча змагальність підприємців [108, С. 181].

Сучасний економічний розвиток суспільства тісно пов'язаний з необхідністю ідентифікації окремих видів діяльності і суб'єктів господарювання в якості «напрямоків прориву» або стартового поля регіонального і національного інноваційного розвитку. Положення загальної державної інноваційної політики відображені в Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». Інноваційна активність є найбільш гнучким індикатором стану та конкурентоспроможності економіки. Згасання цієї активності веде до втрати позицій народного господарства, старіння виробництва, економічної кризи.

Інформаційне суспільство стрімко розвивається, виставляючи нові вимоги до практичної діяльності та умов її існування. Інформатизація повністю поглинула відносини держави з бізнесом та суспільством, які сьогодні не

тільки в пілотних регіонах, але практично скрізь переводяться на електронний зв'язок. Органи законодавчої та виконавчої влади зацікавлені в створенні і розвитку систем інтерактивного зв'язку, інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ), розширенні реалізації принципу «єдиного вікна» за допомогою інтернет-ресурсів, відкритості адміністративного ресурсу на офіційних порталах (сайтах), розширення спектру державних послуг з використанням інтернет-технологій, відкриття і ведення особистих кабінетів користувачів, як населення, так і підприємницьких структур, для надання державних слуг і управління ними. За допомогою електронного уряду здійснюється взаємодія органів влади між собою, з неурядовими об'єднаннями, комерційними і некомерційними структурами, різними представниками суспільства, соціальними групами та окремими громадянами. Забезпечуються принципи прозорості, доступності та інформатизації суспільства і держави.

Безумовно, перехід традиційних суспільств і культур до сучасного інформаційного суспільства широко використовує досягнення не тільки науки і техніки, медицини та екологічної безпеки, а й наукової і гуманітарної думки, демократії і свободи слова, міжнародного співробітництва та інтеграції.

Економічна інтеграція складалася на різних рівнях, об'єднуючи підприємства або галузі, регіони або різні країни, як форма інтернаціоналізації господарського життя, починаючи з простих двосторонніх угод, розвиваючись в економічних зонах, митних союзах, загальному і глобальному ринку. Аналогічні етапи проходить інтеграція на мікрорівні, включаючи угоди, партнерства, франчайзинг та інші багаторівневі форми співпраці, по суті відображаючи всі етапи розвитку міжнародної економічної інтеграції.

Отже, перехід до ДПП передбачає передачу окремих функцій держави приватному бізнесу на встановлений термін, на основі оформлених і законодавчо дозволених угод (договорів, контрактів). Регіональне врядування в цій сфері включає: формування законодавства, державне замовлення, інфраструктуру підтримки, підготовку кадрів, розвиток малого

бізнесу та ін. Створено мережу інфраструктури підтримки інновацій на різних рівнях, що активізується і розширюється. Резюмуючи характер взаємодії влади і бізнесу, сформулюємо ключові підходи під впливом сценарію діалогового розвитку: інститути влади виступають як регулятори процесів: наприклад, інноваційні процеси – це вектор розвитку, соціальний захист – вирішальний фактор здорового суспільства (рис. 1.3).

Рисунок 1.3 – Сценарій діалогового розвитку: інститутів влади, бізнесу, громадськості

З позицій держави проблема значно об'ємніша. Посилюється вплив громадянського суспільства на організацію державою публічно-правових відносин та ефективну реалізацію публічних інтересів. Відкриваються можливості значної економії бюджетних коштів за рахунок скорочення безпосередньої участі держави у виробництві суспільних послуг за рахунок

передачі його приватному партнеру. Важливішими стають не епізодичні окремі контракти, а інтеграція моделі ДПП в стратегію розвитку суб'єктів.

Напрямок державних інвестицій в сферу «проблемних зон» або «точок зростання» визначає пріоритетні галузі для застосування в них державно-приватного партнерства. Так, можна виділити лідируючі галузі державно-приватного партнерства соціальної сфери (охорона здоров'я, освіта, соціальне обслуговування), транспортної інфраструктури, інновацій.

В сучасних умовах активно розвивається партнерство завдяки тому, що воно на відміну від традиційного адміністративного регулювання, створює безліч переваг і широко використовує спеціальні моделі фінансування, особливі відносини власності і широкий спектр методів управління. В сучасних тенденціях зміцнення «вертикалі влади», урядових установок на розмежування владних повноважень і інвестицій у володіння бізнесом (особливо зарубіжних вкладень чиновників), боротьба з корупцією, забезпечення прозорості в прийнятті рішень, інформатизація та інтернетизація держпослуг формують сприятливий вплив на взаємини з бізнесом і суспільством.

З іншого боку, бізнес виступає в якості посередника в державному впливі як на населення (за допомогою програм підтримки, субсидій та пільг), так і на економіку і суспільство в цілому, що сприяє зміцненню підтримуваного державою курсу, соціально-економічного становища і оздоровлення взаємин. А взаємодія держави і бізнесу служить важливим фактором у вирішенні проблем диверсифікації економіки країни.

Практика свідчить як про позитивні результати застосування інструментів взаємодії влади і бізнесу, так і про негативні сторони. Розглянемо SWOT – аналіз реалізації в таблиці 1.2.

В сучасній Україні розвиток взаємодії влади і бізнесу має передумови зацікавленості суб'єктів господарювання, зростання їх числа, активного розвитку регіонів і появи нових форм. На зміну традиційній конкуренції приходять взаємна зацікавленість і довгострокові контракти між учасниками

групового, корпоративного бізнесу, мережеских моделей інтеграції, міжгалузевих і міжрегіональних асоціацій. Стратегічне планування сприяє виникненню спільних проектів приватного і громадського секторів, успішності їх реалізації.

Таблиця 1.2 – SWOT – аналіз реалізації взаємодії влади і бізнесу

Можливості	Переваги
<p>Для держави: удосконалення системи формування господарювання; створення виробничої інфраструктури, альтернатива приватизації малопривабливих сфер; рівні і справедливі умови для конкуренції, розвиток єдиної системи інформаційного, нормативно-правового забезпечення, проведення аналітичних, прогнозних та інших досліджень; розвиток громадянського суспільства, дотримання законів, пільги на певні види діяльності, розвиток економічних стимулів та інтересів; підвищення якості та доступності держпослуг, інтернетизація, комерціалізація держпослуг; залучення приватних інвестицій, розподіл ризиків і відповідальності, більш ефективно управління витратами, ослаблення гостроти бюджетних проблем, обмін досвідом у різних сферах діяльності; залучення професійних кадрів</p>	<p>Для бізнесу: дієвий організаційно-економічний механізм; ефективне інституційне середовище; доступ до інвестиційних та інших ресурсів; відсутність адміністративних бар'єрів; доступ до раніше закритих ринків і вихід на нові ринки; державні гарантії; стратегічне співробітництво, можливості довгострокового планування, придбання досвіду управління великими проектами; ефективно вирішення проблем у владних структурах; підтримка існуючих та нових виробництв, в тому числі соціально значущих, власного використання; режими звітності, пільгове оподаткування, облік, кредитування; реалізація потенціалу; ефективно використання ресурсів; залучення додаткових інвестицій, зменшення і розподіл фінансових ризиків, обмін досвідом в різних сферах діяльності; залучення професійних кадрів, а також зростання суспільного статусу</p>
Загрози	Недоліки
<p>проблемне підприємницьке середовище; нерозвиненість правової бази, що визначає права і відповідальність сторін; відсутність конкурентних умов; ризики; обмеження доступності; нерозвиненість інвестиційного та інноваційного середовища та інфраструктури; деформування економічної політики; недосконалість фінансового механізму, оподаткування; митних бар'єрів; відсутність державних гарантій, страхування інвестицій, високі ставки за користування кредитними ресурсами; корупція і бюрократична тяганина</p>	<p>недосконалість форм і методів реалізації партнерських відносин; тривалі терміни, дефіцит довіри до партнерських відносин з державою, відсутність розуміння вигод від ДПП; непрозорість, інформаційна закритість, реалізація переважно приватного інтересу; неформальний характер особистих зв'язків і домовленостей; форми корупції та лобістської діяльності, що охоплюють як бізнес, так і владу; відсутність профпідготовки, безвідповідальність і безконтрольність державного апарату</p>

Разом з тим і самі бізнес-структури в значній мірі перешкоджають

досягненню партнерських відносин з державою, що проявляється в домінуванні власних інтересів над суспільними, прагненні до одержання максимального прибутку, часто приводить до зниження рівня і якості життя населення, порушення гарантій у відносинах з найманими працівниками, створення додаткових екологічних проблем [67, С. 11].

Необхідно виробити більш досконалу методологію в організації високоефективного альянсу державного і приватного капіталу, в якому можливості учасників співробітництва будуть доповнювати один одного: держава – підтримувати виробників на внутрішньому і світовому ринках, інвестувати додаткові кошти в передові технології і розвиток інфраструктури бізнесу, бізнес – проявляти підприємницьку активність в організації ефективної діяльності підприємств і в розробці галузевих рекомендацій.

Адміністративному апарату на місцях необхідно усвідомити, що без дієвої інфраструктури, економічно активного шару підприємництва неможливо сформуванню стійку місцеву економіку. За допомогою цього досягається оптимальна соціальна інфраструктура, а заміна знеособлених податкових платежів на індивідуальну участь у розвитку місцевої громади збільшує їх суспільно-економічну значимість.

Однією з найбільш важливих особливостей сучасного етапу розвитку державно-приватного партнерства є активне поширення механізму перспективного економічного співробітництва в цілях реалізації не тільки великих, наукоємних та інноваційних проектів, а й економічно і соціально значущих проектів меншого масштабу. В основі цієї взаємодії – принцип рівноправності з точки зору врахування інтересів обох сторін і побудови партнерських довірчих відносин.

Таким чином, влада, як певна форма організації суспільства, має особливі методи і механізми впливу на суспільство і бізнес. Підприємництво, як особливий вид діяльності українського суспільства, підпорядковується нормативно-правовим актам інститутів влади і громадським законам і нормам. В економічному сенсі механізм державно-приватного партнерства,

що перетворює сфери діяльності, формує інституційну середу і її механізми, перерозподіляє між державою і бізнесом адміністративно-владні функції, традиційно належать до відання держави. Взаємодія влади і бізнесу – це об'єктивний, складний і суперечливий, багатосторонній і різнорівневий, багатофакторний і соціально значущий процес. Відмінними рисами механізму взаємодії влади і бізнесу в Україні є: інституціоналізація (поступовий перехід до домінування інституціональних форм закріплення норм і правил відносин в суспільстві), становлення режиму консенсусу (переклад відносин держави і бізнесу у формат погоджень і консультацій) і корпоративізації (підвищення ролі асоціацій і союзів бізнесу, корпоративної культури). Держава виконує різні функції – як економічну і стимулюючу, так і регулюючу, політичну і контролюючу, яка, як правило, домінує. Резюмуючи характер взаємодії влади і бізнесу, сформулюємо ключові підходи під впливом сценарію діалогового розвитку: інститути влади виступають як регулятори процесів: наприклад, інноваційні процеси – це вектор розвитку, соціальний захист – вирішальний фактор здорового суспільства.

Висновки до першого розділу

1. Основним фундаментом соціальної держави є змішана економіка, в якій приходять до компромісу: приватна і державна форми власності; формальні і неформальні економічні структури; комерційні та некомерційні утворення; ринкове і неринкове регулювання; конкуренція та її обмеження; закони і моральність; турбота про власний інтерес і альтруїзм.

Обґрунтований вибір національно-державної стратегії розвитку передбачає аналіз існуючих довгострокових програм розвитку країни. Стратегічне планування завжди орієнтується на кінцеві цілі довгострокового розвитку з урахуванням засобів і способів їх досягнення. Тому важливу роль в

аналізі стратегій грають переслідувані в них цілі. У вступі було показано різноманіття сучасних стратегічних програм розвитку України. Вони висловлюють як індивідуальні погляди вчених і політиків, так і позиції наукових колективів, політичних партій. Багато стратегій створено в ході наукових дискусій, для відстоювання партійних інтересів у звітно-виборних кампаніях, що спочатку передбачає заперечення позиції опонентів. Проте, сучасним стратегіям властива схожість постановки кінцевої мети. Вона зводиться, по суті, до досягнення високої якості життя.

2. Якість життя в сучасних національно-державних стратегіях розвитку України тісно пов'язано з «рівнем доходів», «рівнем добробуту» або матеріального благополуччя, що характеризується обсягом реальних доходів на душу населення і відповідним об'ємом споживання. Як узагальнюючу соціально-економічну категорію, якість життя розуміють ширше, включаючи в неї «матеріальні і соціальні складові». Це дозволяє враховувати демографічну ситуацію в країні, загальний стан здоров'я населення. Одночасно з цим зміна якості життя обумовлена змінами в соціальному становищі людей, рівнем їхньої освіти, інтелектуальним і культурним розвитком. Її також пов'язують зі створенням нових робочих місць, підвищенням професійної кваліфікації працівників, високою мобільністю робочої сили і високою зайнятістю, підготовкою та перепідготовкою кадрів, інформаційним забезпеченням ринку праці, економічною підтримкою підприємництва, що «зберігає або створює робочі місця».

Багато стратегій визнають тісний взаємозв'язок якості життя з людськими потребами, виражений в розумінні якості життя як ступеня насичення різноманітних людських потреб не тільки в матеріальних благах, а й в якісному харчуванні, комфортному житлі, екологічно чистому довкіллі, якісній освіті і медичному обслуговуванні, різноманітному дозвіллі тощо.

3. Визначено, що існують дві найбільш значущі економічні системи держави та приватного бізнесу, в корпоративному і глобальному масштабі. Вони не тільки змагаються за економічний вплив і економічну владу, що стимулює розвиток світової економіки, але і в інтересах підвищення кінцевої результативності покликані тісніше співпрацювати. Такі тенденції до співпраці і визначають розвиток сучасної економіки. В теорії конкурентних переваг на зміну традиційній конкуренції прийшла так звана «соконкуренція», в теорії економічної влади все більшого значення набувають різного роду альянси, союзи, партнерства. Ця ситуація зумовила особливу якість взаємодії бізнесу і держави. Зазначено, що держава рідше бере участь у проектах бізнесу, а запрошує взяти участь бізнес в реалізації найбільш важливих, соціально орієнтованих проектів. Хоча приклади підключення держави до проектів бізнесу також відомі: це форми підтримки у вигляді субсидій, грантів, проектів по створенню нових робочих місць, розвитку інновацій та ін. Бізнес є головною сполучною ланкою, що забезпечує повноцінну інтеграцію суспільства, реалізацію державної політики та розвиток соціального партнерства. Не тільки політика, а й мистецтво, наука і культура, промисловість та інновації в будь-якій країні не зможуть розвиватися без підтримки з боку бізнесу. Спонсорство, патронаж, благодійність – це малий перелік форм соціального співробітництва і партнерства, який можна і потрібно продовжувати вивчати і розвивати з метою досягнення суспільних інтересів і стабільності суспільства.

Основні результати, отримані в даному розділі, опубліковано в [180, 182].

2 ОЦІНКА РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2.1 Аналіз методик соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки

Існуючі методики оцінки процесу глобалізації і рівня включеності в нього окремої країни засновані на дуже різних підходах, проте, по-перше, в більшості своїй ці методики оцінюють різні параметри і складові господарського «буття» тієї чи іншої країни (наприклад, рівень інвестиційної привабливості, фінансової стабільності, корумпованості та ін.), але не дають уявлення про їх взаємозв'язок. По-друге, навіть узагальнюючий рейтинг конкурентоспроможності країн світу є не більше ніж переліком країн без виявлення найважливіших причин положення в ньому конкретної країни. По-третє, існуючі оцінки припускають або єдиний розгляд всіх країн, або явне віднесення країни до відповідної групи (країн, що розвиваються, країн з перехідною економікою) та ігнорують при цьому фактор глобального підприємницького середовища.

На тлі зазначених недоліків виділяють позитивний фактор посилення останнім часом уваги міжнародних інституцій (ООН, Світового Банку) до дослідження аспектів якості зростання, а також соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки. Згідно з результатами дослідження Світового банку, міжнародний досвід показує, що міцна держава з надійними і прозорими інститутами забезпечує більш високі темпи зростання ВВП, національного багатства і соціальних досягнень [111, С. 132]. Як у цих країнах по відношенню до всіх дотримуються законності, чи не захоплена юридична база групами еліти, які переслідують власні інтереси, а громадянське суспільство і ЗМІ мають незалежний «голос». Порівняльні дані

по країнах говорять про наявність кореляції між державним управлінням і соціально-економічними досягненнями. Результати емпіричного аналізу показують, що більш якісне управління безпосередньо покращує показники розвитку країни.

Глобалізація капіталу вимагає відкритої інституційної бази, що забезпечує прозорість рахунків, надійні права власності, а також положень і механізмів для управління ризиком. Створення такої бази дозволить повністю задіяти потенціал відкритих ринків капіталу для стабілізації економічного зростання і скорочення бідності. У більшості країн відзначається позитивний зв'язок між перерозподілом, фінансовою відкритістю і наявністю цивільних і політичних свобод .

Оцінка країни або території свідчить про сприйняття рівня корупції у державному секторі у масштабі від 0 (сильно корумпований) до 100 (дуже чистий) (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1 – Індекс сприйняття корупції у світі за 2012–2017 роки*

Місце в рейтингу у 2017 р.	Країна	2017	2016	2015	2014	2013	2012
2	Німеччина	88	90	91	92	91	90
36	Польща	60	52	59	65	60	62
38	Литва	59	52	48	62	59	55
46	Грузія	56	59	53	47	50	49
66	Угорщина	45	45	59	35	33	35
81	Туреччина	47	41	47	35	41	41
68	Білорусь	44	47	37	57	32	57
122	Молдова	119	118	110	120	121	121
130	Україна	30	29	27	26	25	26
132	Російська Федерація	29	39	35	33	28	24

* Побудовано за матеріалами *Transparency International*

Кореляція між цивільними свободами, свободою преси і корупцією висока. Громадянське суспільство отримує відповідні можливості для

ефективної боротьби з корупцією. Механізми, за допомогою яких державне управління впливає на подолання бідності, різноманітні (таблиця 2.2), що дає уявлення про те, як корупція впливає на рівень бідності.

Згубний вплив корупції на розвиток було показано в багатьох дослідженнях. Корупція уповільнює темпи економічного зростання країн за рахунок невірної розміщення інтелектуальних ресурсів, більш низького рівня внутрішніх і зовнішніх інвестицій, спотвореного розвитку підприємств і розширення неформальної економіки, перекручених державних витрат, більш слабкої влади закону, надмірної централізації держави, олігархічного «захоплення» держави корпоративної елітою [89].

Таблиця 2.2 – Причини та вплив корупції на соціально-орієнтований економічний розвиток національної економіки

Безпосередні причини бідності	Вплив корупції
Більш низький рівень інвестицій і темпи зростання	Необґрунтовані економічні підходи через приватні інтереси. Спотворене розміщення інвестицій. Спотворення процесу вироблення політики
Менший доступ до благ	«Захоплення» елітою державної стратегії та каналів розподілу ресурсів
Труднощі з доступу до державних послуг	Хабарі перетворюються в регресивний податок, ускладнюють доступ до послуг, знижують їх якість
Недостатній обсяг охорони здоров'я та освіти	Низька якість освіти і охорони здоров'я

Для вдосконалення державного управління та боротьби з корупцією необхідні реформування політичної, економічної, юридичної та судової систем, фінансового контролю, розвиток громадянського суспільства і проведення інституційних реформ.

Щодо оцінки наслідків трансформацій у соціально-орієнтованому економічному розвитку національної економіки, слід особливо відзначити підходи як вчених зі Східної Європи, так і України. З урахуванням перспектив довгострокового зростання А. Б. Котляр виділяє чотири групи країн з перехідною економікою: «випереджаючі», «середняки», «відстаючі», «явні лідери» [52, С. 71]. В рамках даних чотирьох сценаріїв він виділяє три

субсценарія: базовий, мінімальний і максимальний. Згідно з першим сценарієм, середньостроковий період повільного зростання триватиме п'ять років, що обумовлено нестабільністю фундаментальних макроекономічних показників, слабкістю ринкових інститутів, проведенням неадекватної політики. Пізніше, протягом десятиліття прискорення темпів зростання відбувається під впливом прогресу в області створення ринкових інститутів. Таким чином, протягом життя одного покоління завдяки реформам ВВП майже подвоюється, а до 2050 року він може зрости приблизно в п'ять разів. Другий сценарій призначений для країн, які в обмежених масштабах використовують можливості, що відкриваються у зв'язку з переходом до ринкових відносин. Тому темпи зростання в них будуть нижчими, ніж при централізованій економіці. Більш того, повільне зростання буде супроводжуватися посиленням соціальної нерівності. Потім така послідовність може повторитися в групі «середняків», а потім – в групі «відстаючих». Подібний розвиток подій ймовірний для країн, які зруйнували старі інститути, але ще не створили нові. Така «гібридна» система ускладнює економічне зростання.

Третій сценарій відображає ситуацію, при якій протягом перших десяти років середньорічні темпи зростання складуть 5%. Це ймовірно для країн з сильними інститутами і фундаментальними показниками, що поліпшуються, які проводять розумну політику і структурні реформи.

Оптимістичний і четвертий сценарій. Країни, які характеризуються наявністю зрілих інститутів, за допомогою відкриття ринків і гнучкості робочої сили зможуть підтримати високі темпи зростання.

Індекс економічної свободи – показник, який щорічно розраховується газетою Wall Street Journal і дослідницьким центром Heritage Foundation по більшості країн світу. Аналіз економічної свободи проводиться з 1995 року.

Експерти Heritage Foundation визначають економічну свободу як «відсутність урядового втручання або перешкоджання виробництву, розподілу і споживання товарів і послуг, за винятком необхідного

громадянам захисту і підтримки свободи як такої» [154, С. 67]. Індекс економічної свободи базується на 10 індексах, вимірюваних за шкалою від 0 до 100, при цьому показник 100 відповідає максимальній свободі, а 0, відповідно, мінімальній [36, С. 89].

Індекси економічної свободи:

свобода бізнесу;

свобода торгівлі;

податкова свобода;

свобода від уряду;

грошова свобода;

свобода інвестицій;

фінансова свобода;

захист прав власності;

свобода від корупції;

свобода трудових відносин [78, С. 112].

Вага кожного з 10 факторів вважається однаковою, тому підсумковий індекс являє собою середнє арифметичне з показників. На думку авторів індексу, економічний розвиток країни прямо пов'язаний із динамікою цього індексу [98, С. 87].

Всі країни за цим індексом діляться на наступні групи:

вільні – з показником 80–100;

в основному вільні – з показником 70–79,9;

помірно вільні – з показником 60–69,9;

в основному невольні – з показником 50–59,9;

деспотичні – з показником 0–49,9 [176, С. 2].

Рейтинг країн за індексом економічної свободи за 2017 рік представлений в таблиці 2.3.

При аналізі впливу окремих показників виділялися наступні групи:

ВВП на душу населення і динаміка ВВП;

показники реального сектора економіки;

показники соціального розвитку;
 сукупна продуктивність праці;
 динаміка роздрібних цін;
 зовнішній борг на душу населення.

Таблиця 2.3 – Рейтинг країн за індексом економічної свободи по країнах за 2017 рік*

	Грузія	Литва	Німеччина	Польща	Угорщина	Туреччина	Білорусь	Молдова	Російська Федерація	Україна
Місце в рейтингу	13	16	26	45	56	60	104	110	114	166
Індекс економічної свободи	5	8	15	21	27	29	40	41	42	44
Захист прав власності	55,1	73,0	82,9	60,8	60,1	61,3	50,9	49,6	47,6	41,4
Ефективність судової системи	66,5	62,4	79,5	58,0	51,8	52,5	56,3	23,9	44,5	22,6
Чистота державних органів	65,0	69,7	77,7	55,5	41,5	40,7	37,6	28,6	38,2	29,2
Податкова свобода	87,3	86,9	61,9	76,0	79,3	75,5	89,8	86,1	81,8	78,6
Державні витрати	74,4	64,1	41,4	46,9	25,3	57,7	48,7	54,8	61,5	38,2
Фіскальне благополуччя	93,5	93,6	89,9	76,1	79,3	95,7	92,8	90,6	93,4	67,9
Свобода бізнесу	87,2	79,1	86,6	67,8	64,0	64,3	71,3	65,9	74,8	62,1
Свобода трудових стосунків	75,9	63,6	42,8	61,5	61,4	48,5	74,6	38,9	50,8	48,8
Грошова свобода	78,2	90,0	85,9	84,7	91,7	72,2	60,4	72,0	57,3	47,4
Свобода торгівлі	88,6	87,0	87,0	87,0	87,0	79,4	80,6	80,0	75,2	85,9
Свобода інвестицій	80	70	80	75	75	75	30	55	30	25
Фінансова свобода	60	70	70	70	70	60	10	50	30	30

* Побудовано за матеріалами Wall Street Journal і Heritage Foundation

Особливий інтерес представляють індикатори, що відображають соціальні підсумки перетворень (таблиця 2.4). На думку багатьох вчених, саме вони є ключовими в характеристиці результатів трансформації [88].

Існують дві протилежні позиції щодо трансформації інститутів. Радикальний економізм зі своєю спробою революційної ломки інститутів призвів до суперечливих результатів і високих соціальних витрат через реформи. Інша крайня позиція культурологічних концепцій стверджує, що

зміна інститутів вимагає зміни поколінь, а фундаментальні трансформації неможливі в силу інерції сформованих інститутів.

Таблиця 2.4 – Рейтинг країн за складовими індексом економічної свободи за 2017 рік

Країна	Регуляторна ефективність			Відкритість ринків		
	Свобода бізнесу	Свобода ринку праці	Монетарна свобода	Свобода торгівлі	Свобода інвестицій	Фінансова свобода
Грузія	86,5	75,7	80,5	88,6	80,0	60,0
Литва	80,0	60,0	84,6	88,0	80,0	80,0
Польща	68,7	58,0	85,2	88,0	75,0	70,0
Угорщина	70,6	63,8	88,3	88,0	75,0	70,0
Казахстан	72,3	82,7	74,0	77,4	40,0	50,0
Туреччина	65,4	48,6	71,5	84,4	75,0	60,0
Молдова	64,6	39,3	76,0	73,6	55,0	50,0
Росія	72,2	57,6	62,9	72,4	25,0	30,0
Білорусь	69,0	74,9	50,4	79,0	20,0	10,0
Україна	56,8	47,9	66,9	85,8	20,0	30,0

Інституційні зміни вимагають певного часу, але можна добитися прискорення темпів їх здійснення, якщо використовувати знання, накопичені в ході реформ не тільки в Україні, але і в інших країнах з недосконалими інститутами держави і ринку, які досягли останнім часом значних успіхів в економічному розвитку (Південна Корея, Мексика, Бразилія). На думку М. Носуліч, Ю. Б. Шпильова, «труднощі позитивних інституційних змін багато в чому викликані неглибоким розумінням закономірностей мул логіки подібних змін» [108, С. 182]. Тим часом, і успіхи, і невдачі реформ підтверджують, що необхідні інституційні зміни вимагають систематичних зусиль і витрат протягом тривалих періодів часу на основі продуманих і гнучко

координованих програм. При відсутності довгострокової політики плановані зміни або не відбуваються, або перекручуються, або затягуються і супроводжуються високими витратами і втратами. Модернізація – це не стільки оновлення обладнання, не інвестиції і навіть не організаційні інновації, скільки досягнення конкурентоспроможності інститутів.

Авторська методика оцінки соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки передбачає виявлення напрямків подальшого розвитку для можливої відповідності вимогам глобалізації. Об'єднуючи глобальний рівень, що виражається, перш за все, в загальному показнику конкурентоспроможності економіки з подальшою його конкретизацією на національному рівні розвитку економіки країни, що характеризується, в першу чергу, рівнем добробуту населення, ми виявляємо безпосередній зв'язок між цими показниками і, тим самим, отримуємо можливість впливати на нього з метою гуманізації ринкових перетворень.

Наступною принциповою відмінністю авторської методики є прийняття в якості вихідної посилки наявності і триваючого формування глобального підприємницького середовища, що висуває загальні вимоги до досягнення, і мова йде про виділення в цих загальних для всіх країн умовах особливої групи об'єктів, що ставлять в якості основної цільової установки не просто досягнення національної конкурентоспроможності будь-якими шляхами, а знаходження розумного компромісу між глобальною конкуренцією і забезпеченням та збереженням соціальних гарантій громадян.

В основу авторської методики оцінки наслідків глобалізації для країн з соціально орієнтованою ринковим господарством було покладено поєднання двох найважливіших складових соціальної ринкової економіки: основної мети – підвищення рівня добробуту населення – і способу її досягнення, перш за все за рахунок підвищення глобальної конкурентоспроможності економіки країни (рис. 2.1).

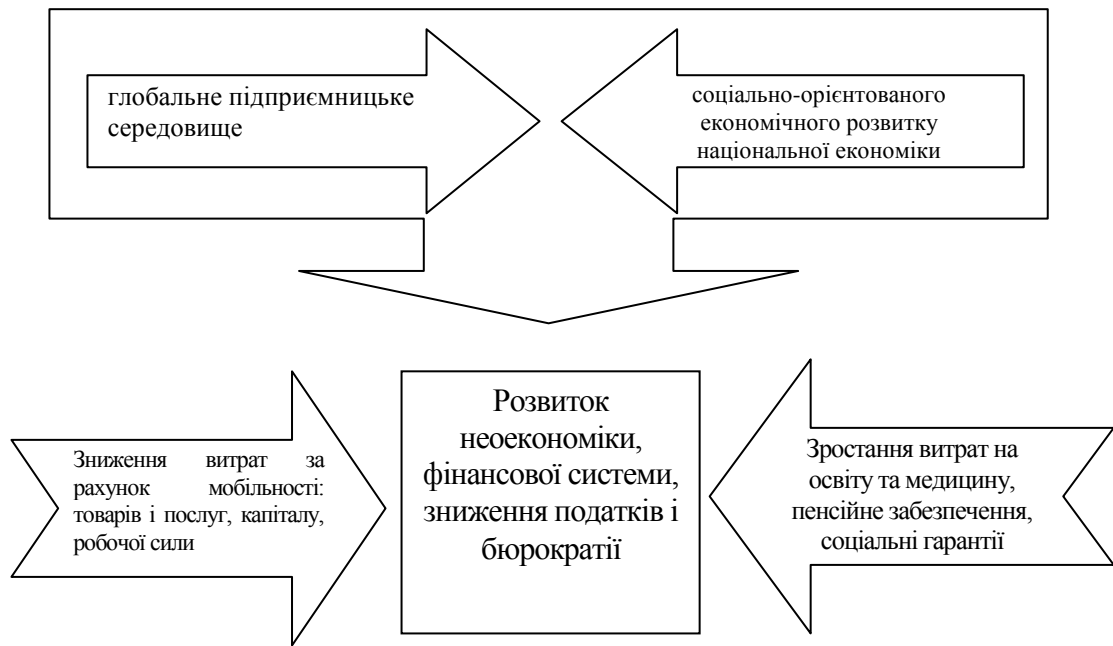

Рисунок 2.1 – Узгодження цілей соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки та глобалізації

При розробці методики потрібно взяти до уваги необхідність:

обліку новітніх тенденцій розвитку світових ринків товарів і послуг, капіталу і робочої сили, що забезпечить соціально-орієнтований економічний розвиток національної економіки, її конкурентоспроможність та повноправну включеність у весь спектр світогосподарських відносин;

подолання деформованої структури економіки за допомогою активного розвитку галузей «нової економіки», включеності в світові фінансові ринки і відповідності системи корпоративного управління міжнародним стандартам;

першочергового вирішення завдань перехідного періоду, пов'язаних з функціонуванням, що відповідає умовам глобалізації накопичувальної системи (розвиток фондового та банківського ринків), зниження рівня бюрократизації (проведення адміністративної реформи) і створення конкурентоспроможної системи підготовки та перепідготовки фахівців;

забезпечення соціальної захищеності населення та підвищення рівня його добробуту в процесі реформ, які забезпечують зростання особистої відповідальності та ініціативності при користуванні такими соціальними гарантіями, як медичне і пенсійне забезпечення.

Таким чином, запропонована автором схема проведення аналізу впливу глобалізації на соціально-орієнтований економічний розвиток національної економіки в графічному вираженні може бути представлена на рис. 2.2, що складається з трьох блоків: інноваційного, інвестиційного та організаційного, та чотирьох напрямків змін, що відбуваються: на світовому ринку товарів і послуг, капіталу і робочої сили, в структурних змінах економіки, у вирішенні проблем перехідного періоду і в соціальній сфері. Їх перетин утворює 12 базових елементів моделі, наведених на рис. 2.2. Розглянемо їх окремо.

На початковому етапі оцінюються конкурентна ситуація в цілому і макроекономічні показники: обсяг і динаміка ВВП в абсолютному вираженні, на душу населення, рівень інфляції та безробіття, сальдо платіжного балансу. Що стосується аналізу глобальної конкурентоспроможності, зіставляється зміна місця країни в світовому рейтингу конкурентоспроможності країн.

У першому аналітичному блоці спочатку розглядаються показники зовнішньої торгівлі, як доказ визнання глобальним ринком продукції країни і доказ конкурентоспроможності її економіки [143]. В якості оцінки використовуються показники частки країни в світовій торгівлі в цілому, а також за окремими видами продукції, експортоємності, товарної структури експорту та імпорту.

Товарна структура експорту багато в чому визначається галузевою структурою економіки країни і ступенем розвиненості галузей «нової економіки» – другої складової інноваційного блоку.

Розвиток найбільш перспективних і таких, що відповідають вимогам «нової економіки», галузей обумовлений наявністю відповідних фахівців, рівнем підготовки і перепідготовки фахівців, які найбільш затребувані ринком і забезпечують здійснення структурних перетворень економіки країни. Цьому розгляду присвячена третя складова. Стан ринку освітніх і медичних послуг (четвертий фактор) визначається можливістю вільного вибору споживачем рівня обсягу і якості послуг при достатньому рівні доходів або надання відповідних умов з боку кредитних організацій.

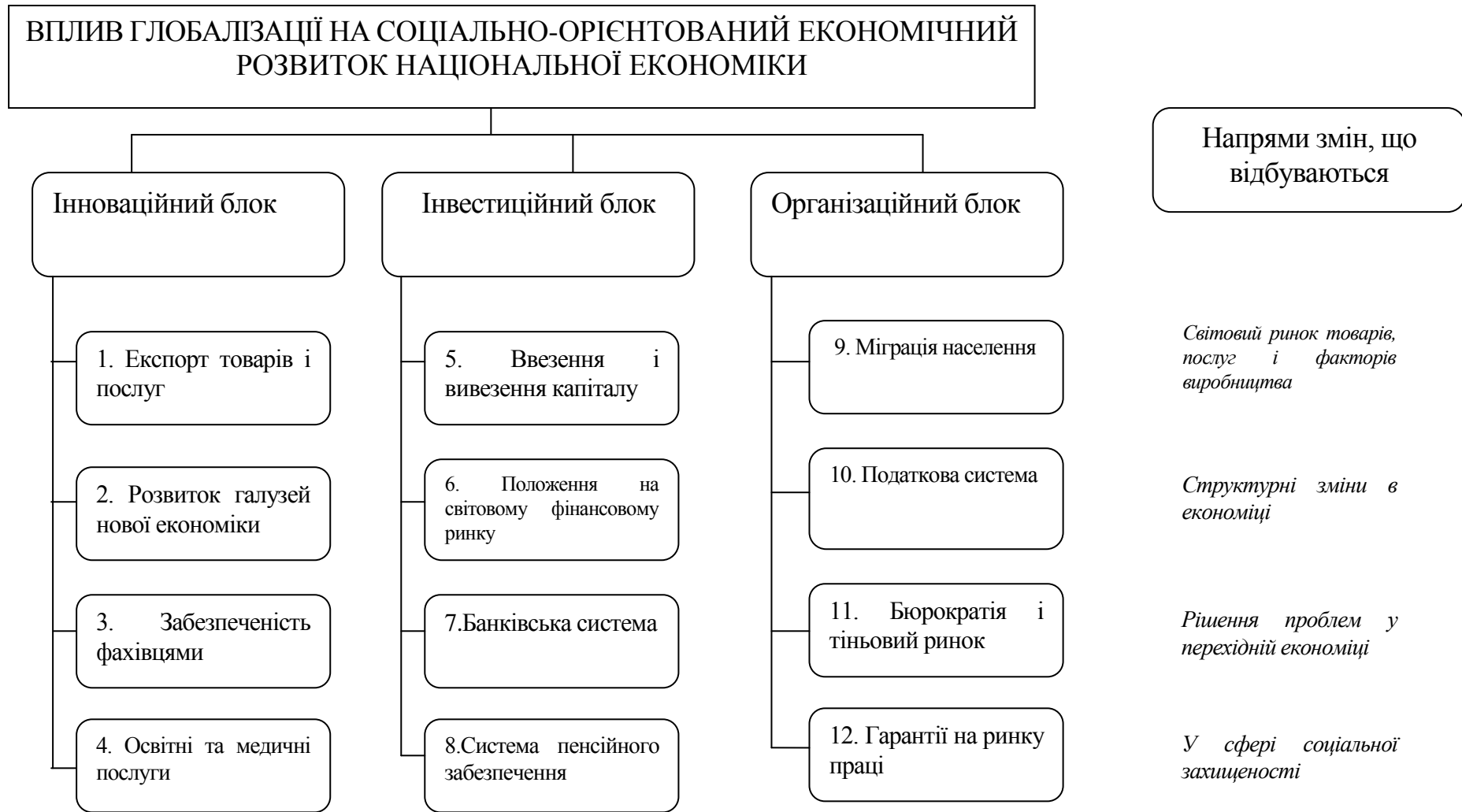

Рисунок 2.2 – Типологія основних сфер прояву наслідків впливу процесів глобалізації на соціально-орієнтований економічний розвиток національної економіки

Ввезення і вивезення капіталу є наступним критерієм оцінки включеності країни в глобальну економіку [157, С. 15]. Це одне з джерел фінансування і одночасно критерій розвиненості внутрішнього фінансового ринку та інституційного середовища.

Безпосередньо з попереднім фактором пов'язаний шостий, що характеризує стан на світовому фінансовому ринку, що є додатковим джерелом залучення коштів, особливо при їх нестачі на внутрішньому ринку. Ця складова доповнюється, в свою чергу, наступним сьомим пунктом – розвитком внутрішнього фондового та банківського ринків.

Додатковою можливістю збільшення накопичувальної системи є пенсійні фонди, що забезпечують гарантію пенсійного забезпечення громадян, відображену восьмим фактором.

Дев'ятий фактор характеризує відкритість ще одного ринку праці. Наявність вільного ринку праці є природним регулятором вартості і якості робочої сили і одним з найважливіших організаційних параметрів.

Важливими для стану ринку праці є системи оподаткування та корпоративного управління, представлені десятою складовою.

Одинадцятий фактор – рівень бюрократії і корупції – впливає практично на всі складові, в тому числі і на дванадцятую – гарантії ринку праці щодо забезпечення зайнятості та надання допомоги.

Недооблік будь-якої складової блоку або напряму призводить до негативних наслідків, в тому числі системного характеру. Так, наприклад:

перший блок виявляє рівень функціонування інноваційної системи;

другий – ступінь фінансування модернізації економіки, проведення структурної, інвестиційної та інноваційної політики;

третій – наявність тіньової економіки, що є закономірною реакцією на існуючі умови і недоліки організаційних заходів;

четвертий напрям визначає включеність в світові ринки товарів і послуг, капіталу і робочої сили;

п'ятий – розвиненість галузевої структури, яка відповідає потребам «нової економіки»;

шостий – характер інституційних перетворень;

сьомий – рівень соціальної захищеності, ініціативності та відповідальності громадян.

Таким чином, принципові відмінності і новизна пропонованої авторської методики оцінки структурних наслідків глобалізації полягають:

в комплексному і системному підході, який передбачає комбінацію параметрів і складових, що забезпечують поєднання глобального рівня конкурентоспроможності економіки країни та соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки та забезпеченості громадян;

в прийнятті в якості основоположного принципу економічного гуманізму соціально-орієнтованого розвитку національної економіки, який передбачає в якості оцінки ступеня включеності в глобальну економіку як рівень добробуту населення, так і вироблення його активної позиції відповідального, ініціативного і заповзятливого громадянина своєї країни в захисті її національних і стратегічних інтересів;

в специфіці виділяються групи країн з соціально-орієнтованим економічним розвитком національної економіки, куди входять країни, які мають не тільки різний рівень економічного розвитку (розвинена Німеччина та Україна з перехідною економікою), але й ті, що належали раніше до різних економічних систем, але мають в аналізований період схожі проблеми в соціальній сфері і зіткнулися з необхідністю пошуку компромісу між забезпеченням глобальної конкурентоспроможності та соціальної захищеності громадян.

Для дослідження впливу процесу глобалізації на структурні трансформації в різних країнах, встановлення загальних закономірностей і відмінностей в їх проведенні нами була визначена Україна і Німеччина, зокрема її нові землі. Республіка Німеччина, як і НДР, і СРСР зі своїми моделями соціально-економічного устрою, вважалися взірцем для наслідування. Хоча приводи засумніватися в цьому були вже в 1970-і рр. За даними міністра економіки в уряді Г. Коля, Г. Штольтенберга, за 1949–1975 рр. прибуток державних промислових підприємств ФРН склав 1896 млрд марок [65, С. 85]. За той же період вони зустрічно отримали 2207 млрд марок субсидій з державного бюджету. Бюджетний дефіцит носить структурний і довготривалий характер. Ситуація ускладнюється старінням населення і високим рівнем безробіття.

Незважаючи на великі масштаби приватизації в 1990-і рр., німецька держава продовжує залишатися провідним господарським власником. Особливо велика її роль у банківському секторі, де державі належать 12 земельних банків, 589 ощадних кас, що мають 19 300 філій та контролюючих близько 50% ринку приватних вкладів, 13 земельних будівельних ощадкас і 40 страхових компаній. Головний економіст Комерцбанку У. Раум зазначає, що «ще сильніше банківська система прив'язана до держави тільки в Південній Кореї» [118, С. 153]. За експертними оцінками, внесок державного сектора в сукупний ВВП в кінці 1990-х рр. становив близько 12%, частка зайнятих – 7%.

З гострою критикою політики державного інтервенціонізму неодноразово виступали керівники Союзу німецької промисловості. Його голова Х. О. Хенкель у своїй книзі «Тепер або ніколи» зазначає: «Ми впритул підійшли до тієї межі, яка відділяє нас від державного соціалізму і економічного паралічу». На його думку, німецька модель соціально-економічного устрою з часів Л. Ерхарда зазнала настільки значної деформації, що вимагає не косметичного, а капітального

ремонту і в своєму нинішньому вигляді ні для кого не може служити зірцем для наслідування.

Економіка сучасної Німеччини характеризується зростанням безробіття і падінням темпів економічного розвитку, перевищенням допустимих параметрів бюджетного дефіциту, зафіксованих в Європейському пакті стабільності, і дефіцитом коштів в соціальній системі (наприклад, системі охорони здоров'я). Більшість цих проблем пов'язана з небезпекою перетворення держави в гігантського розподільника соціальних благ і втрату людьми особистої відповідальності, про що постійно нагадував Л. Ерхард – «батько» німецького економічного дива післявоєнної зруйнованої Німеччини. Сьогодні багато політиків продовжують говорити про соціальну ринкову економіку або більше використовують цей термін для досягнення перемоги на виборах, але їх практичні дії мають мало спільного з її основними принципами.

Всесвітнім економічним форумом опубліковано рейтинг країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності 2017–2018 (The Global Competitiveness Index). Вже традиційно, рейтинг очолила Швейцарія. До десятки найконкурентоспроможніших, як і в попередньому дослідженні, увійшли США, Сінгапур, Нідерланди, Німеччина, Гонконг, Швеція, Великобританія, Японія та Фінляндія [226, С. 471].

Згідно з даними дослідження, Україна погіршила свої позиції у 4 з 12 основних показників. Найбільше втрачено (мінус 13 пунктів) за складовою «Ефективність ринку праці». Тенденція до погіршення цього показника спостерігалася і в минулорічних дослідженнях, при чому в торішньому ми погіршили за ним свої позиції на 17 пунктів. Також, Україна зазнала втрат за оцінкою інноваційної складової Індексу – («мінус» 9 пунктів), інфраструктурної («мінус» 3 пункти) та за складовою, що характеризує вищу освіту та професійну підготовку («мінус» 2 пункти) (таблиця 2.5) [67, С. 24].

Таблиця 2.5 – Індекс глобальної конкурентоспроможності України за 2015–2018 роки

Індекс глобальної конкурентоспроможності України	2015–2016 роки (140 країн)	2016–2017 роки (138 країн)	2017–2018 роки (137 країн)	
	Місце в рейтингу			Значення Індексу*
	79	85	81	4,1
Основні вимоги:	101	102	96	4,2
Інституції	130	129	118	3,2
Інфраструктура	69	75	78	3,9
Макроекономічне середовище	134	128	121	3,5
Охорона здоров'я та початкова освіта	45	54	53	6,0
Підсилюючі продуктивності:	65	74	70	4,1
Вища освіта і професійна підготовка	34	33	35	5,1
Ефективність ринку товарів	106	108	101	4,0
Ефективність ринку праці	56	73	86	4,0
Розвиток фінансового ринку	121	130	120	3,1
Технологічна готовність	86	85	81	3,8
Розмір ринку	45	47	47	4,5
Інновації та фактори вдосконалення:	72	73	77	3,5
Відповідність бізнесу сучасним вимогам	91	98	90	3,7
Інновації	54	52	61	3,4

Відповідно до даних 2017 року Німеччина займає 5 місце в світовому рейтингу сукупної конкурентоспроможності, Україна – 81 місце. Показник вартості праці за годину опинився в Німеччині вище показників інших розвинених країн, що обумовлено високою часткою в величині вартості години відрахувань до різних соціальних фондів. Це виразилося, в свою чергу, наприклад, в тому, що концерн «Даймлер-Бенц», який входив до початку 1990-х рр. в першу десятку провідних світових фірм, у другій половині 1990-х рр. виявився вже в сьомому десятку, що обернулося, зокрема, злиттям з американською корпорацією «Крайслер».

Найдорожчий і збитковий продукт Німеччини – соціальні послуги. Система, при якій 38 різних державних міністерств розподіляють 155 видів різних соціальних послуг, непрозора і малоефективна. Соціальна система країни в нинішній формі зайшла в глухий кут і потребує радикальної перебудови, що усуває нарощування державою обсягу послуг, що перевищують готовність споживачів їх оплачувати, нав'язування державою споживачеві своїх послуг в обов'язковому, запропонованому законом порядку, монополізацію ринку соціальних послуг для надання споживачеві реальної можливості вибору серед конкурентів. Ситуація ускладнилася у зв'язку з приєднанням Східної Німеччини і трансфертом в східні землі, загальна сума якого за 1991–1997 рр. склала 1200 млрд марок. У 1999 р. на виробництво продукту в Східній Німеччині вартістю 460 млрд марок було витрачено ресурсів на суму 670 млрд марок [19]. На одного жителя колишньої НДР держава витрачає в середньому на 23% коштів більше, ніж у старих землях, а отримує від нього податкових платежів на 26% менше. За даними одного з соціологічних опитувань, 62% німців визнають, що надлишок державних гарантій у соціальній сфері веде до зростання зловживань. Зростання утриманських настроїв в суспільстві і, в кінцевому підсумку, падіння економічної ефективності – неминучий результат політики державного патерналізму.

На рівні державної політики це призвело до необхідності розробки федеральним урядом пакета реформ під назвою «Порядок денний на 2010 р.». Представлена федеральним канцлером Г. Шрьодером в урядовій заяві від 14 березня 2003 року, вона покликана забезпечити економічне зростання, довгострокове функціонування систем соціального страхування і підвищити економічну привабливість Німеччини. Програма реформ охоплювала такі сфери, як економіка, ринок праці, охорона здоров'я, освіта, пенсійне забезпечення та ін. 1 січня 2004 року набули чинності 8 з 12 нових законів, прийнятих в

рамках «Порядку». Нестійкість фінансового становища Німеччини блокує плани щодо зниження податкового тягаря на громадян і підприємців, утворюючи замкнене коло проблем, в результаті якого Німеччина перетворилася зі зразкової в економічному відношенні країни в обтяжену безліччю проблем. Глибинні причини цих проблем – неефективна й дорога соціальна система, практика роздачі державних субсидій, велика кількість бюрократичних бар'єрів для ведення бізнесу, що дуже нагадує українську ситуацію.

Але якщо Німеччина все ж ставить завдання не втратити в рамках міжнародної конкуренції можливість займати «провідні позиції», то для України істотна втрата своєї значущості в світовій економіці обернулася ще й соціальною кризою, істотним зниженням рівня доходів, а також ростом числа громадян, які мають доходи нижче прожиткового мінімуму. Все це вимагає перегляду рушійних сил розвитку, що забезпечує гідний рівень соціальної захищеності країн з традиційною соціальною орієнтацією в умовах глобалізації [76, С. 102]. При цьому за аналогією з проведенням на рівні фірм бенчмаркінгу, який передбачає орієнтацію на сильного лідера, досвід Німеччини в плані пристосування соціально-економічної політики до нових умов середовища представляється корисним при пошуку шляхів подальшого розвитку України в напрямку підвищення її конкурентоспроможності та ролі в глобальній економіці.

Вибір Німеччини і України для проведення зіставлення їх структурних трансформацій і економічної політики є доцільним за наступним рядом причин:

I) Економічного характеру.

1. Дані країни багато в чому об'єднує ідея народного добробуту, яка виразилася в існуванні протягом 70 років соціалізму в СРСР, збереження протягом 45 років соціалістичного ладу в НДР і наявності в Західній Німеччині офіційно проголошеного «соціального ринкового

господарства», який виявився більш життєздатним порівняно із соціалізмом. При цьому цікаво, що сама ідея даного ладу народилася в Німеччині, пройшла через соціальний експеримент в СРСР до Другої світової війни і повернулася після війни на батьківщину.

2. Інша схожість двох країн – блискавична швидкість здійсненого переходу до ринкової економіки. Політичне об'єднання Німецької Демократичної Республіки та Федеративної Республіки Німеччини 3 жовтня 1990 р. офіційно завершило початий восени 1989 р. мирною революцією процес суспільних перетворень. Менше року минуло з руйнування Берлінського муру 9 листопада 1989 року, що розділяв Німеччину на дві частини.

Воз'єднання обох німецьких держав сталося після встановлення 1 липня 1990 р. економічного і соціального союзу (підписано 18 травня 1990 року). У Берліні почалися консультації з приводу договору про об'єднання. До завершення переговорів 23 серпня 1990 р. Народна палата на своєму спеціальному засіданні прийняла рішення про входження НДР до сфери дії Основного закону (Конституції) 3 жовтня 1990 р. [45, С. 285].

В Україні здійснення структурних перетворень на початку 1990-х рр. методами «шокової терапії» призвело до глибокої кризи виробництва, зубожіння широких верств населення, істотного розриву між рівнем доходів як окремих груп населення, так і регіонів. Також антитерористична операція, яка триває в Україні з 2014 року по цей час, руйнує українську економіку.

3. В обох країнах швидка трансформація основних економічних основ відбувалася без серйозної наукової підготовки і практичного досвіду. І в тому, і в іншому випадку інституційні основи перетворень були нав'язані Заходом. Практично за одну ніч без жодного перехідного етапу або періоду адаптації політичні та економічні структури НДР були замінені на повністю протилежну їм суспільно-політичну систему ФРН

з її ринковою економікою. Однак, крім приватної власності на засоби виробництва в Східній Німеччині мала скластися свобода підприємництва, споживання, укладення договорів, що вимагає більш тривалого періоду змін менталітету населення.

В Україні «шокова терапія» розгортається «під наглядом» експертів МВФ в умовах частоті зміни економічних програм перетворень.

4. На початковому етапі трансформації обидві країни зіткнулися з глибокою кризою в багатьох сферах економіки і суспільства. Результатом швидких об'єднувчих процесів в Німеччині стала трансформаційна криза в усіх сферах суспільного життя східних земель. Ситуація в нових федеральних землях після об'єднання характеризувалася станом глибокої перехідної кризи: тотальним колапсом виробництва, вибуховим розвитком безробіття, глибокою соціальною невпевненістю. Валовий обсяг створеної вартості різко зменшився у всіх галузях економіки і склав в першому півріччі 1991 р. промисловості 1/3 рівня виробництва 1989 р. Процес перетворень у нових федеральних землях дуже швидко призвів до руйнування старих економічних структур без створення одночасно працездатних нових структур. З усіх колишніх соціалістичних країн подібне падіння спостерігалось тільки в РФ, де рівень ВВП в 2000 р. у порівнянні з 1990 р. дорівнював всього 56,2% (найгірший показник серед країн постсоціалістичного табору) у порівнянні з аналогічним показником в 99,2% для Східної Європи, в тому числі для Польщі – 138,1%, Словаччини – 108,6%, Албанії – 108,3% 149 [14, С. 71].

Криза початку 1990-х рр. в обох країнах була пов'язана з розривом коопераційних зв'язків в рамках РЕВ, де на дані країни припадали найбільші частки поставок. Однак і після припинення існування РЕВ за обома країнами закріплюються провідні позиції в рамках своїх інтеграційних об'єднань: України – в СНД, Німеччини – в ЄС, що може

зіграти важливу роль у створенні економічного «моста» між даними економічними інтеграціями.

Обидві країни є центрами тяжіння для іммігрантів, відповідно з менш розвинених країн СНД і ЄС. Зважаючи на це, виникає ряд схожих проблем на ринку праці і, можливо, аналогічні шляхи їх вирішення.

Після 15 років проведених структурних перетворень перед обома країнами знову постають питання про правильність обраного шляху і використовуваних при цьому інструментів. Приводом для цього багато в чому служить великий розрив у рівні доходів між різними територіями всередині країн. Так, у 2003 році середній показник ВВП на душу населення в землі Мекленбург-Передня Померанія становив 17 087 євро, а в землі Гамбург – 44 508 євро.

II) Крім причин економічного характеру слід враховувати фактори історичного порядку. Тут перш за все можна вказати на широко відому наявність тісних економічних і політичних контактів упродовж декількох століть. Перетин історичних доль наших народів також виражався в утворенні німецьких поселень в українських провінціях з політичних мотивів і в участі німецьких фахівців даних районів в будівництві найважливіших промислових об'єктів нашої країни.

III) Загальновизнаний вагомий внесок обох країн у фундаментальні теоретичні розробки в природничих науках, а також в області культури, представників яких можна перераховувати безкінечно.

IV) Нарешті, простежується схожість між Німеччиною та Україною у психологічній сфері структурних трансформацій останнього часу. Якщо в інших постсоціалістичних країнах важливим стимулом перетворень було прагнення увійти в ЄС, заради чого населення могло змиритися з деякими тимчасовими труднощами, то в даних двох країнах нерідко зазначалося недозволене поведіння з людським капіталом нації. Тільки в Україні це проявлялося в психологічному шоці внаслідок труднощів адаптації до змін і втрати колективістських цінностей, а в

Німеччині – в тому, що східні громадяни відчули себе «німцями другого сорту» з огляду на високу частку капіталу і менеджменту західної частини Німеччини на підприємствах нових земель. Проблематичною була пріоритетність продажу східнонімецьких підприємств фірмам із Західної Німеччини. Можлива конкуренція з боку східнонімецьких фірм була виключена з самого початку [91, С. 41].

Теоретичний і практичний інтерес представляє зіставлення структурних перетворень і заходів проведеної політики економічного стимулювання в цих країнах для вироблення рекомендацій найбільш успішного пристосування їх економік до умов глобалізації. Вибрані країни представляються такими, що відносяться до особливого типу ризику складності досягнення і підвищення конкурентоспроможності в умовах глобальної конкуренції при збереженні соціальної складової в своїй економіці, що представляє особливий вид витрат, які ускладнюють отримання довгострокових конкурентних переваг.

Крім того, Німеччина представила світу унікальний досвід в плані двох соціальних експериментів, що дозволяють в рамках однієї країни порівняти результати, по-перше, політики відкритості і закритості країни стосовно її західної і східної частин до 1990 року та, по-друге, політики втручання держави і спотворення принципів «соціальної ринкової економіки». Обидва експерименти можуть служити наочним матеріалом для аналізу і формулювання висновків стосовно економічної політики України.

2.2 Аналіз соціального розвитку національної економіки

Сім'я є системоутворюючим осередком суспільства, множинні області, в яких вона задіяна, мають вирішальне значення для країни.

Однією з найбільш актуальних проблем, пов'язаних з формуванням інституту сім'ї, є демографія і, перш за все, відтворення населення.

Демографічна криза набуває сьогодні такого розмаху, що неминуче постає питання про національну безпеку. З початку 2017 року чисельність населення України скоротилася на 149,8 тисяч осіб (таблиця 2.6.).

Таблиця 2.6 – Кількість населення Україна на 1 січня 2017 року

	Чисельність наявного населення			Чисельність постійного населення		
	всього	у тому числі		всього	у тому числі	
		міське	сільське		чоловіки	жінки
1990	51838,5	34869,2	16969,3	51556,5	23826,2	27730,3
1991	51944,4	35085,2	16859,2	51623,5	23886,5	27737,0
1992	52056,6	35296,9	16759,7	51708,2	23949,4	27758,8
1993	52244,1	35471,0	16773,1	51870,4	24046,3	27824,1
1994	52114,4	35400,7	16713,7	51715,4	23981,1	27734,3
1995	51728,4	35118,8	16609,6	51300,4	23792,3	27508,1
1996	51297,1	34767,9	16529,2	50874,1	23591,6	27282,5
1997	50818,4	34387,5	16430,9	50400,0	23366,2	27033,8
1998	50370,8	34048,2	16322,6	49973,5	23163,5	26810,0
1999	49918,1	33702,1	16216,0	49544,8	22963,4	26581,4
2000	49429,8	33338,6	16091,2	49115,0	22754,7	26360,3
2001	48923,2	32951,7	15971,5	48663,6	22530,4	26133,2
2002¹	48457,1	32574,4	15882,7	48240,9	22316,3	25924,6
2003	48003,5	32328,4	15675,1	47823,1	22112,5	25710,6
2004	47622,4	32146,4	15476,0	47442,1	21926,8	25515,3
2005	47280,8	32009,3	15271,5	47100,5	21754,0	25346,5
2006	46929,5	31877,7	15051,8	46749,2	21574,7	25174,5
2007	46646,0	31777,4	14868,6	46465,7	21434,7	25031,0
2008	46372,7	31668,8	14703,9	46192,3	21297,7	24894,6
2009	46143,7	31587,2	14556,5	45963,4	21185,0	24778,4
2010	45962,9	31524,8	14438,1	45782,6	21107,1	24675,5
2011	45778,5	31441,6	14336,9	45598,2	21032,6	24565,6
2012	45633,6	31380,9	14252,7	45453,3	20976,7	24476,6
2013	45553,0	31378,6	14174,4	45372,7	20962,7	24410,0
2014	45426,2	31336,6	14089,6	45245,9	20918,3	24327,6
2015²	42929,3	29673,1	13256,2	42759,7	19787,8	22971,9
2016²	42760,5	29585,0	13175,5	42590,9	19717,9	22873,0
2017²	42584,5	29482,3	13102,2	42414,9	19644,6	22770,3

За даними Всеукраїнського перепису населення на 5 грудня 2001 року.

За даними Державної служби статистики, в країні спостерігається істотне перевищення кількості померлих над кількістю народжених: на

кожних 100 померлих – 64 народжених (таблиця 2.7).

Таблиця 2.7 – Динаміка померлих в Україні за 2005–2016 роки

	Всього померлих	За окремими причинами:					
		хвороби системи кровообігу (I00-I99)	новоутворення (C00-D48)	зовнішні причини смерті (V01-Y98)	хвороби органів травлення (K00-K93)	хвороби органів дихання (J00-J99)	деякі інфекційні та паразитарні хвороби (A00-B99)
2005	782,0	488,8	91,8	70,0	31,7	28,0	17,2
2006	758,1	480,8	90,4	64,6	30,2	24,7	16,3
2007	762,9	480,6	90,0	66,0	33,6	25,1	16,8
2008	754,5	480,1	89,0	61,4	35,2	23,3	17,3
2009	706,7	460,6	88,6	48,9	30,1	21,1	15,1
2010	698,2	465,1	88,8	44,0	26,8	19,5	14,6
2011	664,6	440,3	89,0	42,4	25,2	17,9	14,1
2012	663,1	436,4	92,9	41,7	27,7	17,1	13,9
2013	662,4	440,4	92,3	40,3	28,0	16,5	12,9
2014	632,3	425,6	83,9	40,1	25,2	14,8	11,0
2015	594,8	404,6	79,5	34,6	22,8	14,0	9,9
2016	583,6	392,3	79,0	31,7	22,0	13,8	9,3

З початку року в Україні народилося 274 тис. 909 людей, померли 428 тис. 471 особа. Решта відтоку обумовлена міграційними процесами. Станом на 1 вересня 2017 року чисельність населення України становила 42 млн 434 тисячі осіб [38, С. 31].

У січні-листопаді 2017 року, за даними Держстату, в Україні народилося 336,5 тис. дітей, тоді як за аналогічний період 2016 року цей показник становив 365,5 тис. дітей. За 11 місяців було зафіксовано природний спад населення – 189,4 тис. осіб, тоді як за січень-листопад 2016 року населення скоротилося на 164,2 тис. осіб. При цьому кількість тих, хто приїхав у країну, перевищила кількість тих, хто виїхав з країни, на 7889 осіб, за аналогічний період 2016 року цей показник становив 7618 осіб. Дані наводяться без урахування Криму і частини зони проведення антитерористичної операції, а чисельність населення оцінюється лише без урахування території Криму.

Чисельність населення України станом на кінець 2016 року становила 42 млн 584,5 тис. осіб, що, за оцінками Державної служби статистики України, на 176 тис. осіб менше, ніж було на кінець 2015 року. Навесні 2014 року після анексії Криму і формування зони антитерористичної операції на сході країни у зв'язку з початком активних бойових дій у регіоні чисельність населення України була істотно скоригована і зменшилася до 43 млн з 45 млн осіб. Надалі цей показник зменшувався від місяця до місяця. Востаннє перепис населення в Україні проводився у 2001 році. Організація Об'єднаних Націй рекомендує проводити таку оцінку не рідше як один раз на десять років.

Україна (\$7457 ВВП на душу населення) опинилася на 64 сходинці за рівнем життя серед 128 країн світу, про що свідчать результати глобального дослідження «Індекс соціального розвитку» (далі – ІСР), розробленого американською неурядовою організацією Social Progress Imperative за підтримки Deloitte [45, С. 89]. Індекс визначає рейтинги країн на базі показників, що мають безпосередній вплив на якість життя людей [21, С. 34].

Хоча за 2012 р. природний приріст нульовий, але вже станом на 1 січня 2013 року чисельність постійно проживаючих становила 143 369,8 тис. осіб, або на 0,3% більше, ніж на 1 січня 2010 р. Можна відзначити, що в Україні відбувається природний приріст населення, народжуваність перевищує смертність.

За оцінками рівень народжуваності в країні продовжує зростати: у 2012 р. на світ з'явилося рекордна за останні 20 років кількість малюків – 1,9 млн, практично можна свідчити про те, що зупинилося природне зменшення населення (таблиця 2.8).

Якщо проаналізувати ситуацію, що склалася в країні сьогодні з народженням і смертністю, то можна прийти до висновку, що зараз на одного пенсіонера припадає 4–6 працюючих, до 2030 р. співвідношення зміниться в бік 1 до 2, що невблаганно приведе до збільшення

податкового і фінансового навантаження на працездатну частину населення. Згідно з песимістичними прогнозами кількість економічно активного населення буде в два рази менше кількості пенсіонерів. Цього не витримає економіка і пенсійна система.

Таблиця 2.8 – Динаміка народжуваності в Україні за 1990–2016

роки

	Кількість живона-роджених, тис. осіб	Частка дітей, народжених жінками, які не перебували у зареєстрованому шлюбі, %	Кількість померлих, тис. осіб	Природний приріст, скорочення (-), тис. осіб	Міграційний приріст, скорочення (-), тис. осіб	Кількість зареєстрованих шлюбів, тис. одиниць	Кількість зареєстрованих розлучень, тис. одиниць
1990	657,2	11,2	629,6	27,6	78,3	482,8	192,8
1991	630,8	11,9	669,9	-39,1	151,3	493,1	200,8
1992	596,8	12,1	697,1	-100,3	287,8	394,1	222,6
1993	557,5	13,0	741,7	-184,2	54,5	427,9	219,0
1994	521,6	12,8	764,7	-243,1	-142,9	399,2	207,6
1995	492,9	13,2	792,6	-299,7	-131,6	431,7	198,3
1996	467,2	13,6	776,7	-309,5	-169,2	307,5	193,0
1997	442,6	15,2	754,2	-311,6	-136,0	345,0	188,2
1998	419,2	16,2	719,9	-300,7	-152,0	310,5	179,7
1999	389,2	17,4	739,2	-350,0	-138,3	344,9	175,8
2000	385,1	17,3	758,1	-373,0	-133,6	274,5	197,3
2001	376,5	18,0	746,0	-369,5	-152,2	309,6	181,3
2002	390,7	19,0	754,9	-364,2	-33,8	317,2	183,5
2003	408,6	19,9	765,4	-356,8	-24,2	371,0	177,2
2004	427,3	20,4	761,3	-334,0	-7,6	278,2	173,2
2005	426,1	21,4	782,0	-355,9	4,6	332,1	183,5
2006	460,4	21,1	758,1	-297,7	14,2	355,0	179,1
2007	472,7	21,4	762,9	-290,2	16,8	416,4	178,4
2008	510,6	20,9	754,5	-243,9	14,9	322,0	166,8
2009	512,5	21,2	706,7	-194,2	13,4	318,2	145,4
2010	497,7	21,9	698,2	-200,5	16,1	305,9	126,1 ¹
2011	502,6	21,9	664,6	-162,0	17,1	355,9	182,5
2012	520,7	21,4	663,1	-142,4	61,8	278,3	168,5
2013	503,7	22,1	662,4	-158,7	31,9	304,2	164,9
2014 ²	465,9	21,1	632,3	-166,4	22,6	295,0	130,7
2015 ²	411,8	20,6	594,8	-183,0	14,2	299,0	129,4
2016 ²	397,0	20,1	583,6	-186,6	10,6	229,5	130,0

¹ За даними органів державної реєстрації актів цивільного стану без урахування розірвань шлюбів, здійснених у судовому порядку.

² Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Ті, хто у 2030 році стане працездатним населенням, – це діти з

нинішніх багатодітних сімей, які повинні будуть забезпечити і годувати не тільки своїх батьків, а ще й тих, хто зараз не наважується мати своїх дітей, а можливо, й засуджує багатодітних

Багатодітні сім'ї, які користуються рядом переваг і пільг, відзначають, що їх обсяг і механізм надання безпосередньо залежить від суб'єкта, в якому така сім'я проживає. Тому чинне регіональне законодавство і механізм його реалізації постійно слід уточнювати в місцевих органах соціального забезпечення.

Сучасний період в Україні характеризується територіальною диференціацією і розвитком. Регіони України багато питань вирішують самостійно, їм передані значні повноваження, зміцнився їх адміністративний і економічний ресурс, забезпечується регіональний програмно-цільовий соціально-економічний розвиток територій, що все більше тяжіє до саморегулювання.

В Україні існують заходи, спрямовані на підвищення рівня народжуваності, але їх недостатньо. В Україні діяло кілька програм, спрямованих на підвищення рівня народжуваності. В 1995 р. була започаткована програма «Діти України», яка здійснювалася у контексті загальноєвропейської програми «Діти 90-х», що поширювалася на 14 країн. До 2000 р. була розгорнута програма «Українська родина». Її наслідки стали помітними в 2005–2008 рр., коли спостерігалось помітне зростання народжуваності в країні.

В історії відомі спроби державного впливу на демографічні процеси (переважно на народжуваність). У Давньому Римі на поч. н. е. діяли закони, які заохочували шлюби для підвищення народжуваності серед вільного населення. За часів феодалізму представники духовенства всіляко підтримували великі сім'ї та прищеплювали відповідну поведінку населенню. У ХХ ст. приклад цілеспрямованих заходів щодо заохочення дітонароджуванної активності подала Франція у 1946 році, де під загрозою кількісного скорочення населення

запроваджено широку систему грошових виплат сім'ям, що заохочувала народження першої, другої, а особливо – третьої дитини. У 1960–70-і рр. окремі заходи стимулювання дітонароджувальної діяльності впроваджені у багатьох європейських країнах (як капіталістичних, так і соціалістичних) [9, С. 162]. Натомість в Індії на заходи щодо зниження народжуваності у 1969–74 рр. виділено близько 3 млрд рупій, витрачених на пропаганду переваг малодітних сім'ї, сучасні засоби обмеження народжуваності та, у деяких випадках, на надання матеріальних пільг сім'ям, які брали активну участь у реалізації програм планування сім'ї. У Китаї, починаючи від 1970-х рр., з метою зниження народжуваності запроваджено адміністративне й матеріальне покарання осіб, які порушили визначені вимоги щодо кількості й термінів народження дітей [76, С. 101].

У кожному конкретному випадку ефект від запроваджуваних заходів був різним. Зокрема, Франції на півсторіччя вдалося відстрочити зниження народжуваності до рівня менше 2-х дітей на одну жінку. Заходи щодо стимулювання дітонароджувальної активності у колишніх соціалістичних країнах мали короткотерміновий ефект, після чого народжуваність повернулася до попереднього рівня. Програми, впроваджені в Індії, практично не дали результатів, у Китаї упродовж 1970-х рр. народжуваність знизилася майже вдвічі.

Різні наслідки державної політики зумовлені конкретними обставинами, коли заходи здійснювалися або у руслі загальної соціально-економічної політики і відповідали суспільно-історичним передумовам, що склалися, настановам людей у сфері власного відтворення, або суперечили й тому, й іншому. Проте навіть за умови зміни ситуації у бажаному напрямку її масштаби неможливо запланувати чи передбачити, оскільки вони є сумою індивідуальних рішень, індивідуальної поведінки людей. На сучасному етапі у більшості високорозвинених країн ситуація трансформувалась у сімейну

політику, орієнтовану не на кількісні параметри відтворення населення, а на добробут сімей, створення максимально сприятливих умов для виховання підростаючого покоління та гендерну рівність.

Нинішня демографічна ситуація в Україні вимагає загальнодержавних заходів не тільки з метою сприяння підвищенню народжуваності, а й збереження наявного людського потенціалу.

Урядова стратегія демографічного розвитку пріоритетами визначає:

підвищення рівня народжуваності та розвиток сім'ї;

поліпшення здоров'я; зниження рівня смертності та збільшення тривалості життя населення;

регулювання міграційних процесів; подолання негативних наслідків старіння населення;

демографічний розвиток регіонів.

Для підвищення рівня народжуваності необхідно формувати у суспільстві сприятливий соціально-психологічний клімат для утворення сім'ї та позитивну налаштованість громадян на сімейні цінності, оберігати традиції багатодітності там, де вони ще існують. Це потребує активної пропаганди через ЗМІ свідомого ставлення до сімей. обов'язків, створення осередків консультативної допомоги сім'ям тощо.

Економічна основа для реалізації сім'єю своєї основної функції – народження та виховання дітей – має створюватися не тільки у вигляді державної грошової допомоги сім'ям з дітьми й посилення демографічної спрямованості житлової політики, а насамперед – через удосконалення оплати праці та сприяння формуванню середнього класу. Велике значення мають поліпшення здоров'я та підвищення тривалості життя населення шляхом впровадження загально-державних заходів щодо створення здорового екологічного і соціального середовища, гарантування безпеки харчування, розвитку в людей почуття відповідальності за стан власного здоров'я та здоров'я своїх близьких,

формування уміння керувати своїм здоров'ям і поліпшувати його якість [122, С. 45].

Для збереження чисельності та структури населення на рівні, що забезпечує господарське освоєння території і збереження національно-культурної цілісності народу України, держава здійснює регулювання міграційних процесів. Цей напрям передбачає посилення боротьби з нелегальною міграцією, сприяння репатріації етнічних українців і представників раніше депортованих народів, які повертаються в Україну, створення умов для повноцінної реалізації трудового потенціалу українців на батьківщині та усунення регіональних диспропорцій в економічному розвитку територій та рівні життя населення держави. Враховуючи збільшення частки осіб літнього віку в структурі населення і невідворотність цього процесу в майбутньому, держава сприяє гармонізації соціальних відносин між представниками різних поколінь й створює умови для реалізації творчого і трудового потенціалу осіб похилого віку, зокрема розробляє та здійснює заходи, спрямовані на підвищення тривалості самостійного незалежного життя осіб похилого віку.

Пріоритети державної політики стосовно демографічного розвитку регіонів полягають у забезпеченні соціальних стандартів і соціальних гарантій для населення в усіх регіонах і населених пунктах країни та координації заходів щодо демографічного розвитку на рівні регіонів, визначених у цільових державних і регіональних програмах економічного та соціального розвитку.

Соціальний розвиток національної економіки України – складний і багатоплановий процес, а його здійснення залежить не тільки від органів державної влади, а й зусиль усього суспільства.

Однією із проблем є систематичне недофінансування програм соціально-демографічного розвитку на регіональному рівні. Більш того, і обсяг фінансування державних програм підтримки сімей в Україні

відстає від показників більшості розвинених країн. Передбачається, що в найближчій перспективі буде переглянуто сімейне законодавство.

Також викликає занепокоєння та обставина, що відсутній мінімальний рівень заходів соціального захисту сім'ї з дітьми, в тому числі багатодітних, прийомних та неповних сімей, що гарантується державою, і віднесення питання до відання органів державної влади регіонів, створює ситуацію, при якій право громадянина на соціальний захист поставлено в залежність від його місця проживання, що суперечить конституційному принципу рівності прав громадян незалежно від їх місця проживання, передбаченому Конституцією України.

При цьому нами відзначається ряд загальних проблем в сфері законодавчого та практичного забезпечення прав та інтересів членів багатодітних сімей в Україні:

відсутність у більшості регіонів України спеціальних правових документів, що визначають стратегію і пріоритети регіональної політики щодо багатодітних сімей;

недостатня відкритість і прозорість системи фінансування заходів державної підтримки багатодітних сімей;

недостатня інформованість багатодітних сімей про існуючі заходи державної підтримки;

недоліки в правовій регламентації та практичній організації виявлення багатодітних сімей, які потребують підтримки, що тягнуть неповне охоплення багатодітних сімей, які потребують допомоги.

Таким чином, в цілому по Україні ефективність соціальної підтримки багатодітних сімей є недостатньо ефективною з точки зору законодавчого та практичного її забезпечення.

Крім того, серед проблем в галузі соціального захисту сімей можна виділити постійно спливаючі проблеми:

це бюджет в першу чергу, брак грошових коштів та неефективний

їх розподіл, в тому числі отриманих з державного бюджету фінансових коштів;

по-друге, кадри вирішують все, нестача кваліфікованих фахівців у цій галузі, їх зваженого, продуманого підходу і дбайливого ставлення до одержувачів підтримки, сімей з дітьми;

по-третє, відсутність вибору і обмежений набір соціальних послуг.

Стан соціального розвитку національної економіки в переломний період характеризується низкою суперечностей між: гострою необхідністю економічного обґрунтування і наукового підходу до прийняття рішень в галузі соціального розвитку і слабкою розробленістю науково-практичних механізмів реалізації політик на рівні регіонів; переходом до адресного підходу в соціальній політиці і відсутності механізму збору необхідних статистичних даних про соціально-демографічний стан сімей та їх динаміки; глобальною перспективною значимістю сім'ї та сімейної політики і слабкою ефективністю реалізації її на рівні владних структур і інституту соціального захисту; важливістю розвитку власного потенціалу сім'ї у вирішенні соціальних проблем, розвитку власного бізнесу та благодійної волонтерської діяльності та недостатньою розвиненістю громадських течій і організацій сімейної спрямованості; потребою саморозвитку індивідів і розвитку громадських інтересів і пасивністю, що закріпилася у переважній частини населення у вирішенні власних соціальних проблем; зростаючою демографічною диференціацією населення і відсутністю сімейної спрямованості в економічній і соціальній політиці.

Для подолання цих протиріч необхідно чітко окреслити цілі та завдання соціального розвитку національної економіки, стратегічною метою якої є зміцнення та розвиток соціального інституту сім'ї; створення і забезпечення умов для найкращого виконання сім'єю своїх основних функцій: економічної, репродуктивної, адаптації, захисту,

соціалізації і психологічної підтримки.

Досягнення цих цілей вимагає спеціальної підтримки з боку суспільства і держави успішної сім'ї, заохочення сімей з дітьми, здатних показати позитивний приклад зростання стійкого благополуччя, стабільності і, як результат, збільшення потомства, творчих проєктів, творення позитивної атмосфери в суспільстві і державі.

На думку вчених, рецепт від демографічних проблем один: «Для того, щоб населення України стабілізувалося, необхідно, щоб більше половини сімей в Україні були багатодітними». Цей висновок зроблено з урахуванням тієї самої демографічної ями 1990-х, коли був «катастрофічний спад народжуваності». І трьохдітна сім'я повинна стати нормою, це означає, що і п'яти-, восьми-, десятидітні сім'ї повинні стати також поширеними в українській практиці.

Іншою складовою класифікації сучасних стратегій розвитку національної економіки є національні, історичні та культурні цінності, як визначальні для розвитку людини, формуючи національні моделі розвитку. Сюди також віднесено пропозицію по довгостроковому розвитку країни, сформульовану в науковому середовищі соціологів, філософів, політологів. Вони, з одного боку, звертаються до національної специфіки країни, а, з іншого, довгостроковий розвиток України в них, по суті, зводиться до економіки, яка не є пріоритетним напрямком розвитку, але визначає різноманіття соціальних умов і засобів життя людей. На відміну від економікоцентричних стратегій, де економіка є центром і провідною ланкою розвитку, в цих стратегіях вона є засобом, інструментом соціального, демографічного, екологічного розвитку, але, тим не менш, граючим визначальну роль у розвитку [162, С. 126]. Серед авторських досліджень не завжди зустрічаються цільні програми або концепції розвитку, однак, саме авторські пропозиції носять характер міркувань про майбутнє України, а тому ми врахували такі роботи в ході нашого аналізу.

Стратегії соціального розвитку охарактеризовані як національні, оскільки в забезпеченні якості життя виходять з необхідності обліку територіальної, соціально-економічної, геополітичної, культурно-історичної специфіки України. У них зазнають критики ліберально-економічної моделі розвитку, а перевага віддається традиційним цінностям. В кінці 1990-х – початку 2000-х рр. для багатьох стало очевидним, що швидке і безболісне створення ринкової економіки в Україні за типом розвинених країн є важко здійснюваним в умовах української дійсності. Стали відроджуватися ідеї майбутнього, які спираються на історичні культурні традиції, морально-етичні цінності. Абсолютизація економічного розвитку, ідеї побудови інноваційної економіки в Україні сьогодні є популярними і диктуються домінуючими в глобальній економіці тенденціями її соціального розвитку національної економіки. Однак стратегії, націлені на збереження єдності людини і природи, на збереження народу, також мають місце.

До стратегій, в яких особливу роль зберігає держава, відносяться мобілізаційні. В. О. Жаворонков пропонує стратегію соціального розвитку національної економіки, що базується на «самобутності українського народу, його духовно-культурних цінностях, витоком яких є православ'я» [76, С. 102]. У зв'язку з цим ним запропонований мобілізаційний проект, модель «державного соціально-орієнтованого капіталізму» з орієнтацією суспільства на православні цінності.

В. О. Жаворонков називає працю головним фактором і основоположною цінністю в життєдіяльності людини. Однак фактично автор розглядає роботу як відчужену працю, роботу як основу капіталістичного способу виробництва, називаючи працю фактор виробництва, засіб задоволення потреб у товарах і послугах. Потреба в різноманітній доцільній діяльності, притаманна життю людини, не враховується. В. Іохин розділяє працю жінки і працю підприємця,

розумову працю. Автор, по суті, пише про різного роду роботи, властиві працівникам різних спеціальностей, різних верств економічно активного населення. В такому розумінні праці її дійсна роль у формуванні і розвитку людини не береться до уваги. Те, що представляло для людини життєво важливу потребу в господарстві, в міру поділу праці, відчуження людей один від одного, зникає і стає засобом, роботою для отримання заробітку.

В. О. Жаворонков пише, що успішна модернізація можлива лише, якщо вона «спрямована на вдосконалення розвитку всього споживчого комплексу, який працює на кінцевих споживачів, на населення, що потребує якісних і технічно досконалих товарів і послуг». Забезпеченість громадян товарами і послугами стає ключовим вектором розвитку в цій стратегії, однак потреба, задоволення якої воістину робить людину людиною, сприяючи накопиченню людського потенціалу, не розглядається. Розвиток людського потенціалу зводиться до «рівнодоступності всіх і кожного до послуг охорони здоров'я, освіти, науки і культури». Розвиток цих сфер економіки важливий для забезпечення національної безпеки в стратегічній перспективі, проте не він визначає накопичення народом пасіонарності, потенціалу.

Розвиток економічних сфер визначає духовно-моральні цінності людини відповідно до потреб самої економіки, в інтересах розвитку товарно-грошових відносин. Коли розвиток економіки тяжіє над життям самої людини, то має великі негаразди не з укладом, а з економічним способом життя. Розгляд людини як споживача призводить до того, що рівень якості її життя ототожнюється саме зі споживанням товарів і послуг, придбаних споживачем. Показники якості освіти, культури, які відзначає В. О. Жаворонков як головні вимірювачі людського потенціалу, відображають рівень знань, умінь, здібностей людини, які вона може десь реалізувати, але ніяк не враховують процес її формування і розвитку, не відображають накопичення людського

потенціалу, пасіонарності.

Ідея відродження духовно-моральних цінностей народу, безумовно, цікава і важлива в контексті сучасного загальносвітового розвитку, націленого на абсолютизацію економічного розвитку. Однак без наявності міцної основи суспільство, що орієнтується на раціоналізм, споживацтво, не може сформуватися в іншому ключі, ніж націленому на реалізацію економічних інтересів [118, С. 157]. Коли економіка лежить в основі розвитку, визначаючи спосіб життя людини, споживчий спосіб проведення дозвілля, відносини з іншими людьми, до навколишнього світу, сім'ї, народу, то це формує відповідні цінності. Закличний характер у вигляді гасел не в змозі змінити мораль, на формування якої прямий вплив надає спосіб життя людини, характер її діяльності. Реальною підставою збереження духовно-моральних цінностей українського народу може бути створення умов для формування структури потреб, в основі якої лежить потреба в універсальній доцільній чуттєво-практичній господарської діяльності. Задовольняючи цю потребу, людина накопичує життєву енергію, духовне багатство. Характер такої діяльності, особливості життєвого укладу формують морально-етичні основи, що обумовлюють колективістську свідомість, відчуття єдності з сім'єю, природою, родом, наділення людини господарськими уявленнями про землю.

Т. М. Носуліч зазначає, що глобалізація чинить руйнівний вплив на націю, висуваючи стратегію національно-української модернізації, «що керується ідеєю зміцнення і розвитку України і спрямованої на досягнення нового, більш передового і довершеного образу України» [165]. Його тези зводяться до того, що людина зобов'язана змінитися в духовно-моральному відношенні. Відзначимо, що це «зобов'язання» може бути продиктовано тільки способом життя людини. Якщо її життя обумовлене економічними відносинами, то швидше за все змін в її поведінці не буде. Т. М. Носуліч, також вважає, що для стратегії розвитку

України необхідно застосування національного інтелекту в національних інтересах. До сфери освіти зводиться розвиток людиною свого потенціалу, обростання інтелектом, проте освіта не дає тієї життєвої енергії людини, яка робить її самородком. Тут впливає господарське середовище, і його збереження в зв'язку з цим може бути пріоритетним державним завданням. Інтелект повинен бути засобом, що не перешкоджає життю народу в господарстві, а вирішує державні завдання з реалізації інноваційних проектів.

О. Красівський також висловлює свою думку щодо національно-державної стратегії розвитку, ґрунтуючись на протистоянні західної і української думки, на розкритті негативного впливу економіки на демографічний розвиток, на необхідності вирішення проблеми вимирання народу [131, С. 150]: «Перехід України до ринкової економіки приніс з собою несприятливі демографічні процеси і трансформацію ціннісної системи нашого народу – західні індивідуалістичні і матеріалістичні цінності потіснили традиційні колективістські, духовно-моральні цінності». В Україні не встановилися однорідні соціально-економічні зв'язки і не панують відносини, що існують в розвинених країнах, про що свідчить статистика урбанізації, яка показує, що значна частина населення країни живе в сільських умовах. Виховання в господарському середовищі формує потреби і цінності, відповідні родовому призначенню людини. Формування родової потреби відбувається природним шляхом у міру розвитку людини в господарстві. Важливо говорити не про самообмеження або зречення від одних потреб на користь інших, а про характер життєдіяльності людини, відповідний родовому життю.

А. В. Збарська, спираючись, як і зазначені вище автори, на національну специфіку України, говорить про необхідність створення самодостатньої національної економіки [91, С. 41]. З одного боку, автор говорить про необхідність відродження духовно-моральних цінностей, які історично були притаманні українському народові, зазначає, що майбутнє

України – в повноцінному обліку сформованих традицій, особливостей народу. З іншого, вона пов'язує такий розвиток з економікою, «покликаною обслуговувати життєдіяльність суспільства, забезпечуючи його відтворення», а якістю життя називає відтворення всього суспільства, задоволення насущних потреб людей. Виходить, що з одного боку необхідно враховувати особливості українського народу, а з іншого, якість його життя зводиться до потреб суспільства, які формуються не в господарстві, а в економіці.

Т. В. Лукьяненко зазначає, що урядові програми приділяють багато уваги «технологічному детермінізму» і залишають осторонь соціальне питання, який найбільш важливе для майбутнього України [145, С. 136]. Економікоцентричні стратегії вирішують соціальні проблеми в міру розвитку самої економіки.

У соціально-економічних стратегіях ці питання так само вирішуються економічними засобами.

С. С. Настюк пропонує стратегію соціальної солідарності як з'єднання національних традицій України і стратегії сталого розвитку [160, С. 68]. Зазначено про згубний вплив глобалізації на національні традиції, про те, що суспільство у своєму прагненні встановити панування над природою, створило «другу природу» – техносферу, що породило ряд проблем планетарного характеру, пов'язаних як з природними катаклізмами, демографічними процесами, так і з соціальними проблемами. Він вважає, що в 1990-ті рр. Україна швидше віддалялася від стратегії сталого розвитку, тому і назріла необхідність визначення сценарію «соціополітичної стратегії». В. Левашов вважає, що проходження шляхом західних країн – це стратегія «ліберального фундаменталізму», яка веде до скорочення «живої матерії» (за В. І. Вернадським) України – основного показника стійкості життя: «Якщо країна і далі продовжить цей шлях, то вона приречена на подальшу деградацію і існування в найостанніших периферійних ешелонах

світового лібералізму, граючи роль сировинного придатка і полігону відходів країн «золотого мільярда». Аналогічний вплив, на думку автора, надає стратегія «олігархічного автаркізму». С. С. Настюк закликає до стратегії «соціальної солідарності», в ході реалізації якої повинні бути збережені територіальна цілісність і національний суверенітет [160, С. 71]. На його думку, в основі цієї стратегії повинні лежати «принцип обов'язкового державного регулювання ринкових відносин, досягнення оптимальних для суспільства, природи і людини рівнів і співвідношень виробництва і споживання», «перерозподіл суспільного продукту на користь менш працездатних і нужденних». Проте, автор зводить національний розвиток до встановлення ефективного економічного обороту, що забезпечує працівників товарами і послугами. Однак це не відповідає природі людини.

У різних регіонах країни реалізуються стратегії побудови екологічного поселення і його економічного розвитку. З одного боку, передбачається суспільне життя людей, об'єднаних в екологічні поселення, а, з іншого, їх життєдіяльність спрямована на виробництво і реалізацію екологічно чистої продукції (олія кедрових горіхів, вирощування сільгосппродукції, розвиток ремесел), розвиток екологічного туризму. Діяльність людей в екологічних поселеннях, таким чином, є лише засобом життя, а не змістом, не представляє собою для них потреби, а тому таке життя схоже на життя в місті. Поділ праці в екологічному поселенні може привести до домінування принципу максимізації продуктивності в одній вузькоспеціалізованій галузі, як при появі капіталістичного способу виробництва. Деякі з поселень мають на меті систему розвитку інтелектуальних знань дітей та їх подальшу реалізацію в економіці великих міст. У самій основі такої стратегії, незважаючи на проголошені благі цілі, лежить економічний підхід. У господарстві міг існувати прикуп землі, товарно-грошовий оборот, але він не був визначальним у житті людини, оскільки та жила і трудилася не для

того, щоб підвищувати продуктивність праці і отримувати якомога більшу кількість всіляких благ.

О. В. Черевко пропонує євразійський шлях розвитку України, відзначаючи, що спроби глобальної економіки домінувати у світовому співтоваристві призводять до катастрофічних наслідків для народу, до його вмирання [234, С. 136]. Він пише, що типи державності можуть змінюватися, але завжди залишається постійна величина – народ. Якщо говорити про народ не як про націю, що населяє певну територію, а як про спільність, виражену не тільки в конкретних людях, але і в образі їхнього життя, характері життєдіяльності, відповідній свідомості, що об'єднує життя в будинку, на природі, в родині, з народом, то важливе саме його збереження. Зберігання народу – це не просто збільшення чисельності населення, а збереження сімейно-родових зв'язків, формування структури потреб, в основі якої лежить потреба в продовженні роду.

Збереження життя на сільських територіях при одночасному розвитку міст виражено в стратегії просторового потенціалу України. Цілями стратегії автори називають «збереження і зміцнення в перспективі цілісності і єдності країни, маючи на увазі забезпечення соціально-економічної спільності народу, його задоволеності умовами життєдіяльності і життєустрою, міжнаціональної єдності, просторової і територіальної цілісності, конкурентоспроможності в умовах світової глобалізації». Відзначається безпосередній зв'язок людини з природою як відмінна риса, яка тривалий час диктувала умови життя основної частини людей на території країни: «Великі території, що виступають в якості об'єкта виробничої діяльності, сприяли використанню землі і ресурсів живої природи і визначали переважно сільський тип розселення, що принципово відрізняється від міського тим, що в останньому виробництво ґрунтувалося на відтворюваних засобах виробництва і не вимагало значної території як самостійного об'єкта виробничої діяльності». З одного боку, автори висловлюють необхідність збереження природного

середовища. З іншого боку, пропонують мати чисто економічний зміст заходів та засоби досягнення цього. Це «формування розвиненого внутрішнього ринку», «створення в країні системи інфраструктури рівня ХХІ століття, у всіх її інформаційних, транспортних, виробничих, екологічних, соціальних складових», «завершення формування органічно пов'язаних, але відносно самостійних в межах їх функцій національного, регіональних та місцевих рівнів».

Запропоновано ефективну інтеграцію міста і села, а також створення єдиної системи соціального розвитку національної економіки. З одного боку, ними виражена важливість збереження багатокладності, а, з іншого, говорять про уніфікацію територій, про ослаблення «виробничої і соціально-економічної відособленості»: «Концепція інтеграції міста і села <...> базується на ускладненні структури виробничих і всіх соціальних відносин, на необхідності розвитку і використання потенційних можливостей різних соціальних типів господарства і, відповідно, різноманітних форм власності і суспільних устроїв, що життєво необхідно при українських масштабах. Інтеграція міста і села передбачає обов'язковість системи соціально-економічних компенсацій як фактора соціального зближення і вирівнювання умов життєдіяльності міського та сільського населення...».

Розгляд відчужених людей, які споживають ресурси, які прагнуть до максимізації доходів, які працюють в умовах поділу процесу праці, характерний для стратегії просторового потенціалу: «Єдина інтеграційна структура « місто-село » створює можливості для вирівнювання характеру праці та соціального типу працівника в промисловості і сільському господарстві на основі індустріалізації, <...> підвищення доходів і поліпшення споживання сільського населення...».

Для збереження життя в нечорноземних регіонах В. Івантер пропонується «спеціальна, дорога і довгострокова державна політика», здатна за допомогою сільського життя забезпечувати економіку

«приростом робочих рук». Як Т. М. Носуліч, Ю. Б. Шпильова визнає, «мала чисельність населення – мала кількість робочих рук. <...> Кому ж в реальному секторі працювати? Адже народу мало» [109, С. 581]. Розмірковуючи про найманих працівників, автор ототожнює їх з народом, хоча фактично це вже відчужені індивіди, які живуть економічними відносинами. По суті, автора цікавить природна специфіка України з її впливом на формування потенціалу людей з точки зору того, як потім цей потенціал застосувати на розвиток промисловості, тільки автор не задається питанням, наскільки цього потенціалу вистачить, якщо буде посилюватися урбанізація і життя на сільських територіях поступово зникатиме.

Важливим є усвідомлення того, що матеріальне стимулювання народжуваності може мати тактичний ефект в економічному розвитку країни, але визначальним буде той характер людської діяльності, який визначає всю поведінку людини, весь образ її мислення. Для формування структури потреб людини важливе життя на землі, в здійсненні різних видів життєдіяльності, наділених доцільною чуттєво-практичною господарською діяльністю. У зв'язку з цим може мати особливе значення для розвитку людини реалізація програм одноповерхового житла, облаштування регіонів, щоб не створювалися прецеденти для відтоку сільських жителів в міста, де інші умови для життєдіяльності та здоров'я. Стратегії «дешевого» житла в багатоповерхових комплексах міст-мегаполісів підсилюють відчуження, на відміну від життя у власних будинках, на землі, де різноманітна діяльність в єдності з усіма членами сім'ї створює особливі відносини у людини до навколишнього світу, що є основою формування родової потреби, що може стати базою національно-державної стратегії розвитку.

Т. В. Гребенюк пише, що «стовпова дорога України – дорога ноосферного розвитку». Автор визнає, що майбутнє України залежить від того, чи буде жити народ, чи будуть виснажуватися природні ресурси,

яким буде середовище проживання: «Без збереження природи неможливо продовження роду людського. Знищуючи її, ми тим самим знищуємо своє майбутнє» [49, С. 36]. Історичне призначення України автор бачить в тому, що «Україна повинна дати поштовх новому екологічно безпечному етапу розвитку сучасної цивілізації і перетворитися на світового інтелектуального та духовного лідера на шляху руху людства до ноосфери». Цьому сприяє, пише автор, «особливий духовний склад українського народу». Це співзвучно з пропозицією стратегії ноосферного прориву П. В. Гудзь як «порятунку людства від екологічної загибелі» [55, С. 136]. Він пише, що «настає епоха універсальної, гармонійної людини, <...> професіоналів-проблемщиків», що приходять на зміну вузькоспеціалізованим працівникам. Однак при цьому автор розглядає абстрактну людину, сенс існування якої зводиться до споживання вироблених економікою товарів і послуг.

Ряд авторів визнає, що українська стратегія в ХХІ ст. – це невід'ємна частина більш глибокої проблеми сталого розвитку України. Показуючи обмеженість капіталізму в питанні розвитку людини як продовжувача роду, автори відзначають згубність індивідуалістичної ідеології капіталізму. Вони також показують неприйняття західним менталітетом відмінних рис українського народу, соборності і общинності.

Спираючись на особливості України, О. І. Ковтун говорить про концепцію сталого розвитку України, розуміння під стійкістю збереження основних умов для нормального життя [110, С. 189]. Відзначаючи вплив натурального природно-географічного чинника на розвиток, автор пише, що для більшої частини України характерне несприятливе природне середовище, а для підтримки життя народу потрібен розвиток інфраструктури і впровадження технологій. І додає, що не будь-яких технологій, а тільки тих, «які допоможуть ефективно годувати і обігрівати людей, будувати дешеве і доступне для більшості <...> житло і телекомунікації, прокладати дороги...». У цьому автор визнає основну

відмінність від розвинених країн, в яких розвиток інновацій є двигуном розвитку економіки, але вони не спрямовані на збереження життя народу на землі. Це можна пояснити тим, що в розвинених країнах під впливом природно-історичного розвитку склалася інша структура людських потреб.

Родова потреба не є базовою потребою, а являє собою засіб відтворення робочої сили. На перше місце висуваються потреби в професійному зростанні, високий соціальний статус та ін. В. Котуранова зводить якість життя людини до ефективного і відповідного сучасним засобам виробництва споживання [120, С. 68].

О. Ю. Мацегора зазначає, що важливим є не тільки розробка цільових орієнтирів стратегії, пропозиція засобів і методів їх досягнення, а й урахування національних особливостей, що впливають на розвиток країни, на вищому рівні державного управління, тими людьми, які приймають політичні рішення, пишуть закони, видають постанови [155, С. 132].

Не можна не погодитися з авторами, що сталого розвитку необхідно домогтися в планетарному масштабі, оскільки індивідуальні позитивні ефекти в галузі демографічного й екологічного розвитку в незначній кількості країн не позначаються в цілому позитивно на загальносвітовому розвитку. Національні особливості України авторами не тільки не заперечуються, але й висуваються як головні докази того, що Україна, на відміну від розвинених країн, має свій особливий шлях, і їй належить «повести за собою» весь світ.

Прихильники сталого розвитку, з огляду на національні особливості України, пишуть, в основному, про прийняття тих чи інших заходів з позиції їх впливу на якість життя всіх людей, що складається не в ВВП на душу населення, а в можливості вести життєдіяльність в нормальному, екологічно чистому середовищі. Прихильники абсолютизації економічного розвитку, подібно О. Чалий, підходять до проблеми сталого

розвитку з точки зору економічної вигоди: «Плата за забруднення навколишнього середовища повинна значно скоротити викиди, пов'язані з низькоефективною економічною діяльністю. Але головним є введення загальної квоти для кожної країни. Компанії, які викидають менше вуглекислого газу, ніж дозволяє їхня квота, можуть продати невикористані ліміти на відкритому ринку» [233]. Виходить, що якщо одна країна викидає в атмосферу шкідливих речовин менше, ніж їй дозволено відповідно за квотуванням, то вона може на цьому заробляти. Зведення питання розвитку до подібних висновків означає, що екологічні проблеми усвідомлюються, але їх рішення сприймається однобічно, не як загально визнана вимога, не як проблема для збереження здоров'я роду людського, а як створення чергового ринку, на якому також можна заробляти, як на багатьох інших. С. А. Квітка, як і багато економістів, піднімає питання національного і світового розвитку з точки зору ефективності економічного розвитку [101, С. 91].

Існує безліч пропозицій розвитку, в яких основний акцент робиться на екологічному імперативі як недопущенні незворотних змін в природному середовищу довкола людини, про який першим заявив С. С. Настюк: «Діалектика нашого життя така: через розвиток технічних нововведень ми опинилися на краю прірви, але без них ми не зможемо перекинути міст в майбутнє і відійти від краю прірви. Технічний розвиток абсолютно необхідний, але його недостатньо: іншою повинна стати цивілізація, потреби, ментальність» [160, С. 68]. Це було сказано щодо загальносвітових тенденцій розвитку. Екологічні проблеми, яскраво виражені в розвинених країнах, усвідомлюються українськими авторами, в зв'язку з чим ними пропонуються стратегії розвитку України, що враховують негативний екологічний ефект від впровадження інновацій в основні технологічні процеси. У цих стратегіях аналізуються різні сценарії переходу до інноваційного типу розвитку з точки зору їх впливу не тільки на ефективність економіки, а й, з огляду на специфіку України,

на стан природи. Про екологічний імператив сказано і у О. А. Шведчикова: він пише про необхідність масового поширення в суспільстві «принципово нового екологічного світогляду», здатного відновити «безпеку двору, чистоту міської річки, захоплення і турботу про національні заповідники» [239, С. 36]. У Т. В. Гребенюк: «Основна мета формування доктрини – наукове обґрунтування вибору екологічних пріоритетів для розвитку економіки України в умовах глобалізації» [49, С. 28].

А. В. Журавка вважає, що Україні властива своя специфіка, але при виборі стратегії розвитку її не слід шукати в тому, що у України свій особливий шлях, відмінний від розвинених країн [80]. Автор дотримується точки зору про те, що всі країни проходять однаковий шлях розвитку, і тому Україні доведеться ще пройти ті стадії розвитку, які в розвинених країнах вже завершилися. Також автор вважає неправильним називати ознаки, властиві «деяким частинам соціуму», специфікою всієї України. Сюди він відносить і соборність, і общинність, і патріархальний уклад життя. Виникає питання: якщо всі країни проходять однаковий шлях розвитку, тоді чому Україна не проходить шлях західного капіталізму за типом розвинених країн, а на її території органічно поєднуються території, де панують економічні відносини, і території, де зберігаються життєві уклади народів. Автор називає стратегію, орієнтовану на національні особливості України, «ностальгією за минулим». Він робить висновок, що кожному народу історично притаманні свої риси, і для «відновлення не української культури, а Культури» (маючи на увазі світову культуру) пропонує в загальносвітовій стратегії розвитку об'єднати всі ці риси воедино. Мова йде не про збереження українського народу, а про рішення завдань світового масштабу. О. Красівський бачить Україну «автором нового світового проекту», що полягає в знаходженні інтернаціональної ідеї і донесенні її до інших [130, С. 15].

Н. І. Олійник говорить про необхідність розведення понять «розвиток» і «модернізація», вважаючи, що розвиток – «процес руху суб'єктів і об'єктів від даного стану до якісно нового, процес, змістом якого є постійне виробництво і реалізація потенціалів розвитку» [169, С. 87]. Автор вважає, що найважливішою складовою процесу розвитку є реалізація «права людини на розвиток в максимально можливій кількості його аспектів». На наш погляд, слід вести мову не просто про розвиток, а про дійсний розвиток як відповідний природі людини. Розвиток економіки багатьма авторами сприймається як розвиток взагалі, а тому всі заходи забезпечення високої якості життя людей пов'язуються з ним. Н. І. Олійник пропонує розподілити розвиток на демографічний, екологічний, соціальний, економічний та ін., розкриваючи зміст кожного з них. Господарство, як ми відзначали, є цілісним, і в ньому невіддільними є один від одного процеси демографічного, екологічного, духовно-морального розвитку, завдяки чому повноцінно розвивається людина, зберігаючи єдність з народом, природою, сім'єю. Розгляд окремо різних видів і типів розвитку призводить до того, що економіка вирішує тільки проблеми, пов'язані із забезпеченням її розвитку, ігноруючи проблеми народжуваності, викиду в атмосферу шкідливих речовин. Виходить, що економіка займається предметом своєї науки, екологія, демографія, педагогіка – своїми.

Ряд авторів розробляє національні проекти, які спираються на розвиток регіонів. В основі цієї стратегії лежить ідея про зміцнення і розвиток України з опорою на український народ. Автори даної концепції бачать «зародження і дозрівання всередині українського народу якісно нового соціального ядра, здатного дати потужний імпульс стрімкого духовного та інтелектуального розвитку. <...> Виникнення такого ядра, здатного скріпити, зібрати весь український соціум і створити умови для його перетворення, вимагає зміни як мінімум декількох поколінь. Однак без такого ядра ми втратимо Україну». Вони також вважають, що тільки

завдяки народу можливе існування України в майбутньому.

Розглянуті соціально-економічні стратегії розвитку України, які виходять із необхідності врахування національної територіальної, соціально-економічної, геополітичної, культурно-історичної специфіки, показують, з одного боку, що абсолютизація економічного розвитку не є панівним принципом стратегії, а, з іншого, що в Україні в силу її природно-історичної специфіки є своя доля. Глобалізація відзначається авторами як негативний фактор, що руйнує національні особливості країн, що перетворює їх в однорідні економічні простори, і тому ними пропонуються стратегії сталого розвитку, тобто такі, що спираються на принципи екологічного демографічного розвитку. Протиріччя в стратегіях проявляються, коли розвитком науково-культурної, виробничої і соціальної інфраструктури обумовлюють якість життя, зводячи значення національної специфіки до якості і стану соціальної системи країни.

Основним висновком, який ми зробили з аналізу сучасних стратегій соціального розвитку національної економіки, є те, що як в науковому, так і в політичному середовищі стратегія розвитку, яка забезпечить якість життя народу, відсутня. У жодній із сучасних стратегій не розглядається накопичення людського потенціалу, невіддільне від родового життя народу, відсутня проблема створення умов для задоволення потреби людини в універсальній доцільній чуттєво-практичній господарській діяльності. Відзначаючи специфіку простору України та господарства, що збереглося в регіонах країни, ми не закликаємо до абсолютизації його розвитку на шкоду природним соціально-економічним процесам, що протікають в країні. У сучасних умовах це було б нелогічно. Необхідно міркувати про іншу стратегію, метою якої буде збереження способу життя народу, збереження самого народу, а засоби і заходи досягнення цієї мети не будуть вступати з нею в протиріччя. Для цього економіка повинна залишатися засобом життя людини, а визначальнією для розвитку повинна бути життєдіяльність, яка веде до збереження життєвих сил, її

енергії.

2.3 Оцінка економічного розвитку національної економіки

Глобальні проблеми зумовлені військовими, енергетичними, ресурсними, екологічними та демографічними чинниками, які є результатом людської діяльності, що радикально змінює саме суспільство і природу. Ознаки глобальних проблем:

мають загальносвітовий характер, тобто зачіпають інтереси усього людства;

потребують ефективних і невідкладних рішень, а також колективних зусиль усіх держав для свого розв'язання.

Країнами світу вже зроблено деякі конкретні кроки для обмеження забруднення атмосфери: підписано протоколи щодо поступового скорочення викидів вуглекислого газу, а також повного припинення виробництва фреонів, які руйнують озоновий шар. Всі глобальні проблеми взаємопов'язані й тому можуть бути вирішені тільки в комплексі і тільки спільними зусиллями.

Економіка України, безумовно, істотно програє європейським країнам за величиною ВВП в абсолютному вираженні (таблиця 2.9). Правда, в кращий бік відрізняється динаміка розвитку українського ВВП і зовнішньої торгівлі останніх років.

Однак за рівнем конкурентоспроможності, за оцінками міжнародних експертів, українська економіка змогла піднятися в 2017 році на 80-ту сходинку відповідно до рейтингу Doing Business, як економічно приваблива країна. До речі, за останні шість років Україна дійсно сильно зросла в рейтингу Doing Business, у 2012 року країна була на 152-му місці, 2015-го – вже на 96-му, а 2017-го опинилася на 80-му.

Таблиця 2.9 – Динаміка валового внутрішнього продукту в Україні за 2010–2016 роки

Роки	Млрд грн.	У постійних цінах 2010 року, відсотків до відповідного періоду попереднього року	
		зміна обсягу	зміна дефлятора
2010	1079,3	4,1	13,7
2011	1300,0	5,5	14,2
2012	1404,7	0,2	7,8
2013	1465,2	0,0	4,3
2014	1586,9	-6,6	15,9
2015	1988,5	-9,8	38,9
2016			
I квартал	453,2	0,1	20,5
II квартал	531,8	1,4	15,2
III квартал	664,7	2,0	15,5

Номінальний ВВП за III квартал 2016 року становить 664,7 млрд грн (рис. 2.3).

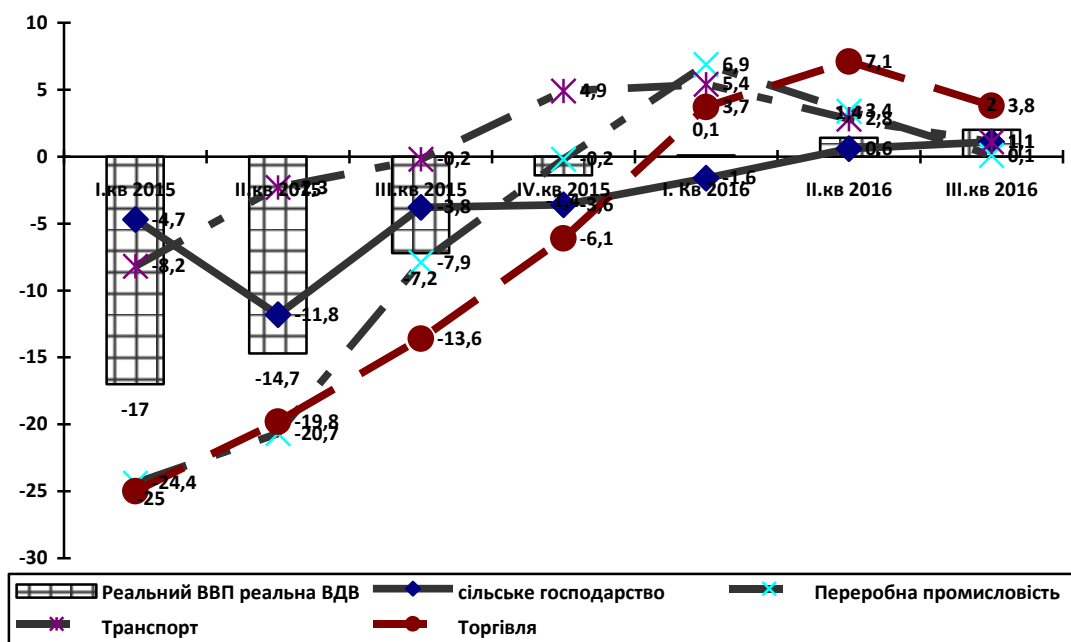

Рисунок 2.3 – Приріст (зниження) валового внутрішнього продукту України за 2015–2016 роки поквартально, %

На початковому етапі проведення реформ, в умовах глибокого

спаду і кризи промислового виробництва, експорт грав особливо важливу роль у збереженні ряду галузей економіки і зайнятості в них, виступаючи головним джерелом припливу валютних коштів. Випереджальний розвиток експортоорієнтованих виробництв в значній мірі визначило загальну динаміку структурних зрушень в українській національній економіці.

Сучасний етап посткризового зростання являє собою повернення від внутрішньоорієнтованого типу розвитку до експортосировинного, характерного для 1995–2000 рр. З одного боку, темпи зростання економіки все більше залежать від динаміки сировинного експорту (50% зростання ВВП забезпечується за рахунок експорту, головним чином сировинного), з іншого – внутрішній попит все більше покривається за рахунок імпорту (таблиця 2.10).

Таблиця 2.10 – Темпи зростання, зниження (-) обсягів торгівлі товарами і послугами України за 2010–2016 роки, % (до попереднього періоду)

Роки	Експорт	Імпорт	Сальдо, млн дол. США
2010	80,7	77,7	-4004,4
2011	130,3	132,6	-6705,4
2012	99,9	102,9	-9318,8
2013	93,1	92,9	-8514,2
2014	85,7	72,9	3356,2
2015	73,0	70,7	3828,2
2016	95,9	103,7	337,3

Структурні дисбаланси української економіки все помітніше позначаються на динаміці її розвитку за такими позиціями:

а) зміцнення гривні в умовах низької конкурентоспроможності, зрозуміло, стимулює дедоларизацію економіки і зростання внутрішнього попиту, але при цьому послаблює позиції українських виробників насамперед на внутрішньому ринку (рис. 2.4).

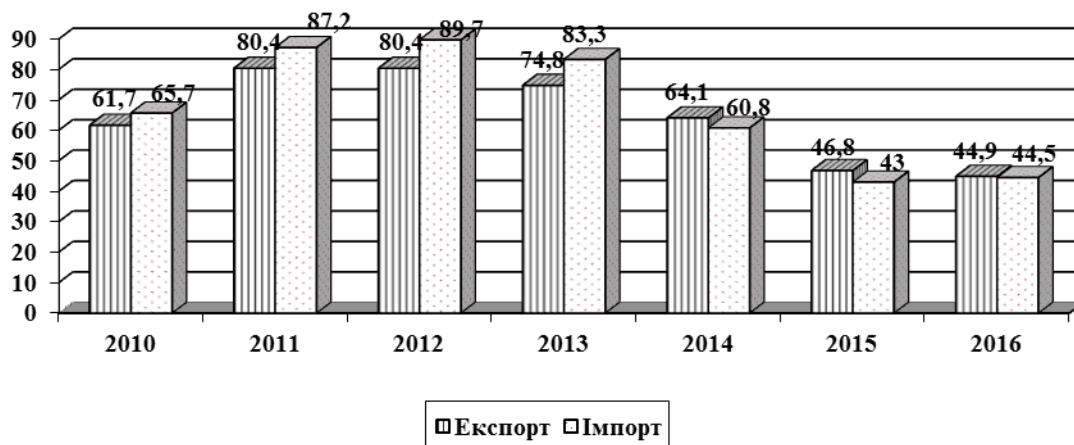

Рисунок 2.4 – Теми зростання (зменшення) зовнішньої торгівлі України за 2010–2016 роки (до попереднього року)

б) ціновий розрив між експортосировинним (в цінах світового ринку) і внутрішньоорієнтованим секторами (де ціни на 30–50% нижче світових) формує розрив у рентабельності та інвестиційній привабливості галузей, що, в свою чергу, визначає напрямки руху інвестицій. В результаті виникає розрив між кінцевим попитом і виробництвом, що заповнюється імпортом, що веде до падіння темпів зростання (рис. 2.5).

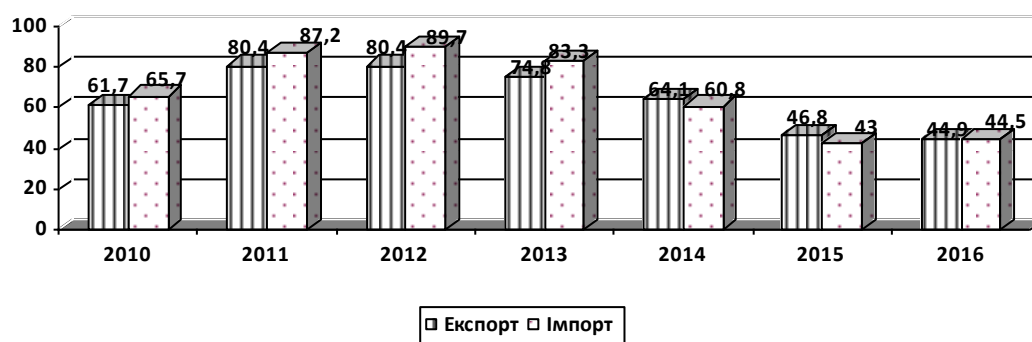

Рисунок 2.5 – Динаміка експорту-імпорту товарів і послуг України за 2010–2016 роки

Ця тенденція свідчить про те, що зовнішня торгівля (імпорт) товарів і послуг за 2016 рік має в більшості тенденцію до збільшення порівняно з попереднім роком (рис. 2.6).

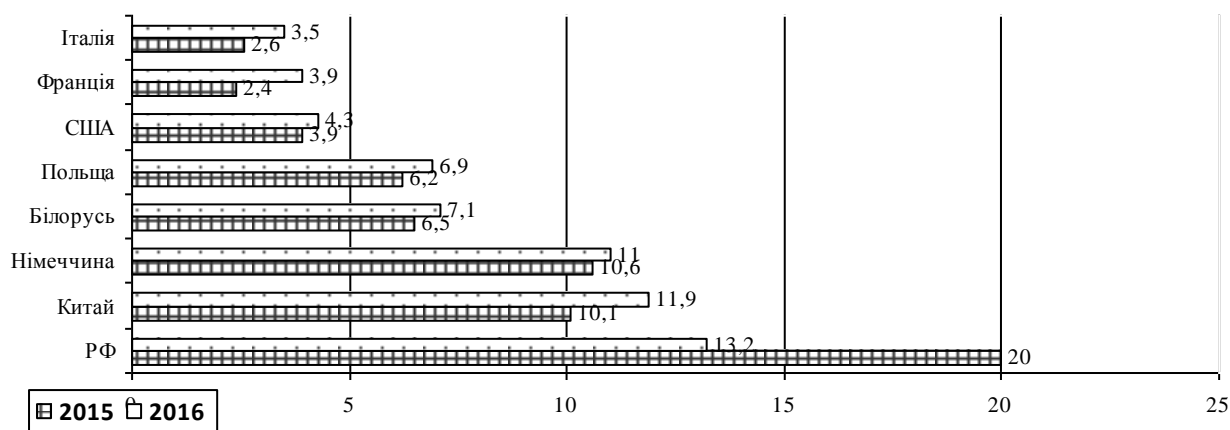

Рисунок 2.6 – Динаміка зовнішньої торгівлі товарами та послугами (імпорт) України за 2015–2016 роки

Георгафічна структура імпорту товарів і послуг за 2016 рік має в більшості тенденцію до збільшення порівняно з попереднім роком (рис. 2.7).

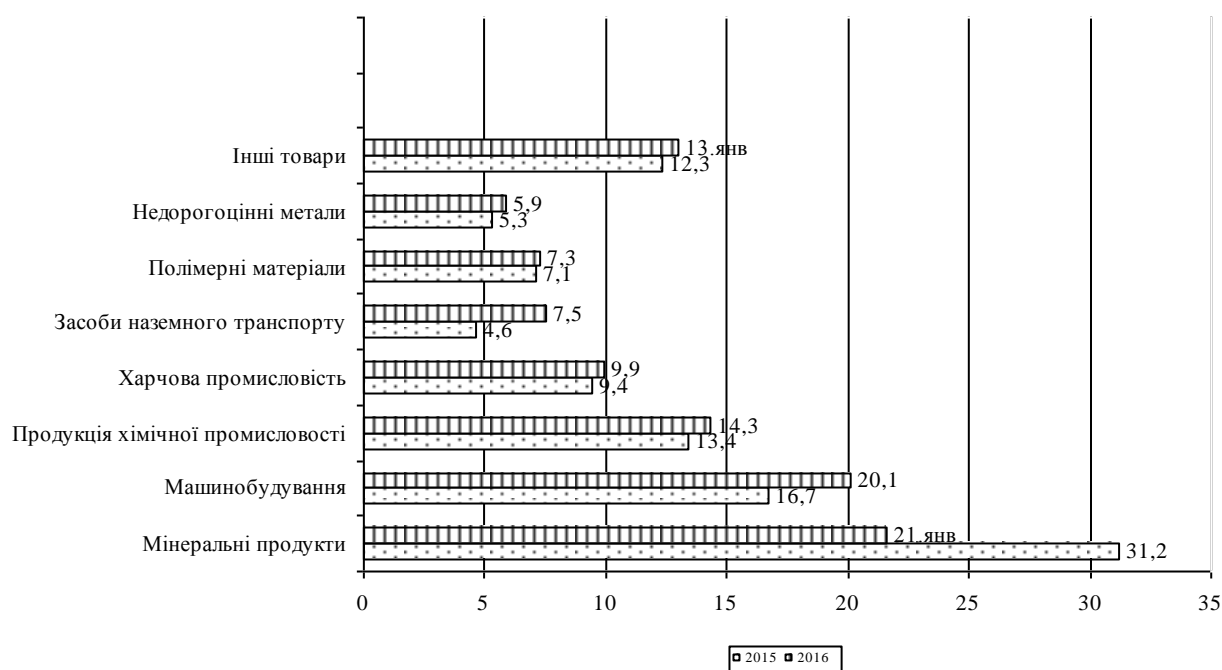

Рисунок 2.7 – Георгафічна структура імпорту товарів та послуг України за 2015–2016 роки

Високі світові ціни на енергоносії, а також інші види експортної продукції, дали величезний приплив іноземної валюти. На жаль, вона, в основному, затримується в експортоорієнтованих галузях і не перетікає в ті галузі, розвиток яких є реальним фактором структурної перебудови економіки. Причини цього пояснюються слабкістю української фінансової системи і фондового ринку і криються в особливостях відтворювальної моделі української економіки, що сформувалася, зокрема, в посиленні її залежності від кон'юнктури світових ринків сировини. Експортоорієнтований сектор української економіки отримав велику шкоду від девальвації гривні і сприятливої цінової кон'юнктури світових ринків і формує переважну частину всіх національних заощаджень, які, проте, виявилися замкнутими у сировинному секторі. На думку експертів, всупереч дуже поширеній думці про «надрентабельність» експортного сектора вона виявляється приблизно такою ж, як у середньому по галузях, які працюють на внутрішній, конкуруючий з імпортом ринок. Ключова проблема – трансформація заощаджень в інвестиції і налагодження перетікання капіталу з експортоорієнтованих в галузі «нової економіки». Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі не призводить до адекватного зростання інвестиційних ресурсів в економіці і не генерує потенційно можливе зростання сукупної пропозиції та збільшення випуску.

Таким чином, консервування сировинної спрямованості української економіки експорту товарів та послуг і, відповідно, виробництва поглиблює структурні дисбаланси в економіці, закріплюючи її сировинну моноспеціалізацію і посилюючи залежність від зовнішніх кон'юнктурних коливань (рис. 2.8). Структурні зміни та трансформаційні процеси в економіці багато в чому визначаються перспективами розвитку в країні «нової економіки» і її включеністю в світовий ринок інформаційно-комунікаційних технологій.

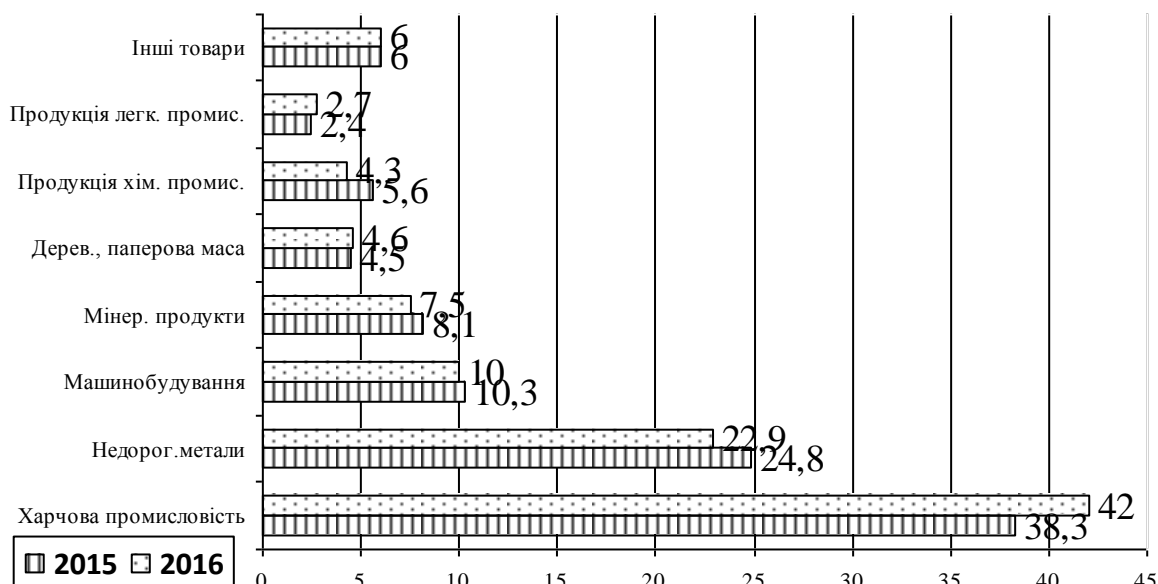

Рисунок 2.8 – Динаміка зовнішньої торгівлі товарами та послугами (експорт) України за 2015-2016 роки

Значення неоекономіки в Україні багато в чому недооцінюється. Крім таких секторів, як освіта, наука, інформаційні технології, інтелектуальні послуги, які характеризуються підвищеною динамікою розвитку в порівнянні з традиційними секторами, неоекономіка включає в себе керуючі та інноваційні елементи всіх галузей економіки. Тому її ефективність визначається модернізуючим впливом на традиційні галузі. Структура валової доданої вартості за 2016 рік представлена на рис. 2.9.

В українській новій економіці слід виділити два сектори: організований в значній мірі за витратним принципом (наука і освіта) і цілком на ринковій основі без участі держави (ІКТ та інтелектуальні послуги). Якщо для першого необхідне уточнення «орбіти» вбудовування в ринкову систему координат, то для другого – оптимізація регулювання. Така ситуація вимагає як прийняття відповідних заходів на урядовому рівні, так і задіяння нових організаційних форм співпраці розробників і споживачів технологій.

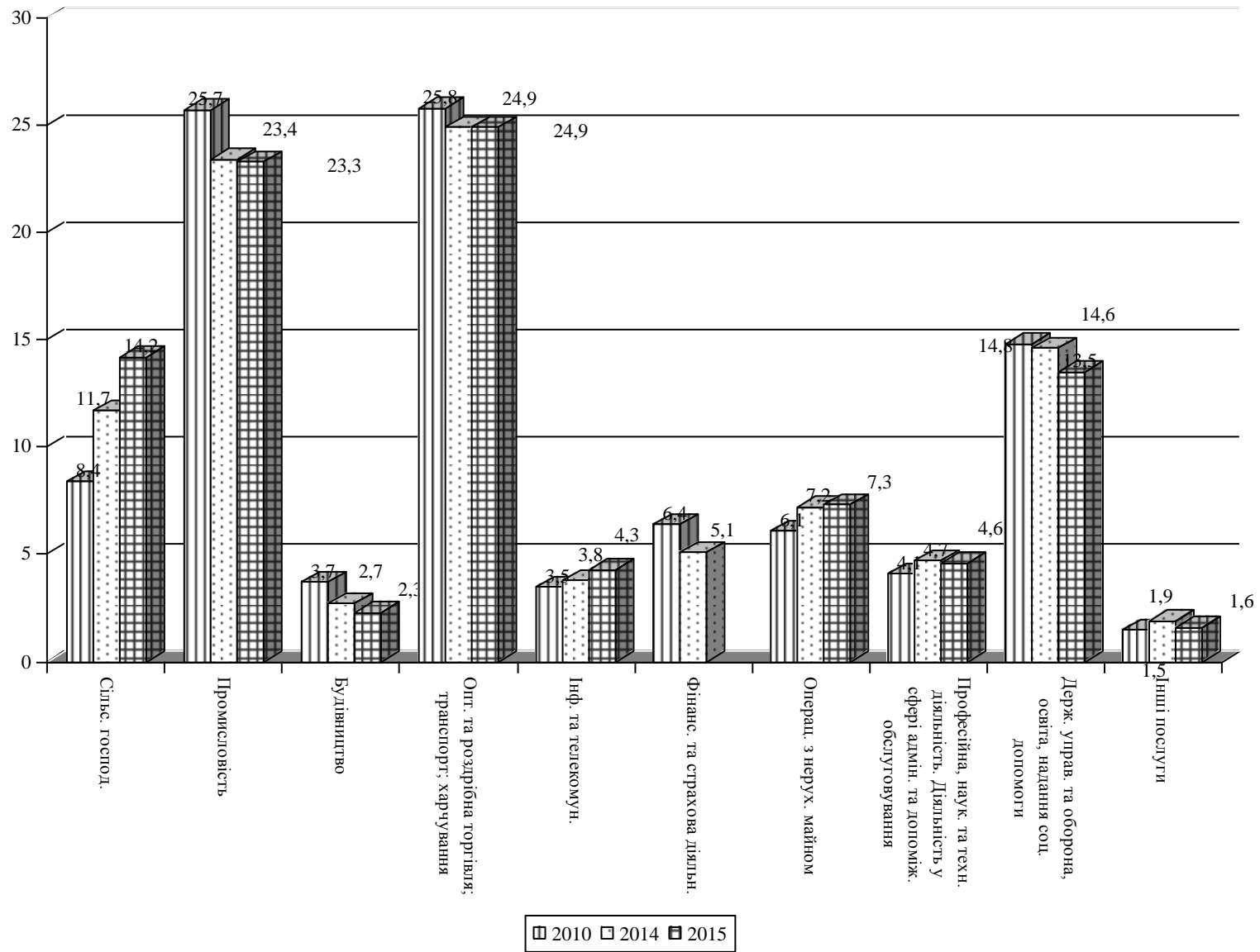

Рисунок 2.9 – Структура валової доданої вартості за 2010, 2014, 2015 роки, %

Багато фірм діють одночасно і в нових, і в традиційних секторах. Важке машинобудування, енергетика, видобуток природних ресурсів потребують високих технологій навіть більше, ніж сектор послуг. Більшість інформаційних систем належить корпораціям, в тому числі нафтовим. За допомогою геофізичного моделювання можна не тільки істотно здешевити розвідку надр, а й отримати прогнози.

Таким чином, значення сектора «неоекономіки» для України не обмежується лише її часткою у ВВП і високим темпом зростання. Розвиток цього сектора є:

- критерієм віднесення України до групи розвинених країн;
- інструментом розвитку і вдосконалення інфраструктури;
- фактором підвищення конкурентоспроможності традиційних галузей за рахунок підвищення ефективності, продуктивності праці і зниження витрат;
- інструментом проведення структурних перетворень і адміністративної реформи;
- способом підвищення прозорості української економіки, а отже, і її привабливості для інвесторів;
- запорукою розвитку людського капіталу;
- умовою диверсифікації експортного потенціалу;
- можливістю включення в міжнародні проекти, перспективні оргструктури;
- джерелом доступу до передового управлінського досвіду і його спільного використання.

Вважаємо, що основним узагальнюючим фактором, який відображає динаміку соціально-економічного розвитку країни, є ВВП, тому візьмемо його в якості залежної змінної у багатофакторній моделі.

- Для обчислення ВВП використовують три методи:
- виробничий метод (за доданою вартістю);
- розподільчий, або дохідний метод (за розподілом);

витратний метод (за кінцевим використанням).

ВВП як результат соціально-економічного розвитку країни слід розглядати як складну функцію як за аналітичною формою, так і за невизначено великою кількістю умов-факторів:

$$y = f(x_1, x_2, \dots), \quad (2.1)$$

де y – залежна змінна (результат);

x_1, x_2, \dots – незалежні змінні (фактори), що впливають на рівень і варіацію y .

Такий складний об'єкт моделювання об'єктивно неможливо аналітично апроксимувати однозначним (детермінованим) рівнянням, оскільки в економетричну модель не можуть бути включені всі фактори, з тієї причини, що вплив багатьох з них дуже незначний і його варто залишити поза увагою.

А отже, до економетричної моделі оцінки прогнозованих обсягів ВВП включимо обмежену кількість найбільш важливих факторів, виходячи з обраного методу визначення ВВП.

Оскільки серед методів визначення ВВП (y – залежна (ендогенна) змінна), то в якості незалежних (екзогенних) змінних, які впливають на динаміку його обсягів, оберемо (табл. 2.11):

- *витратний метод (за кінцевим використанням):*

x_1 – кінцеві споживчі витрати, млн грн.;

x_2 – валове нагромадження, млн грн.;

x_3 – експорт товарів і послуг, млн грн.;

x_4 – імпорт товарів і послуг, млн грн.

Отже, модель діагностики обсягів ВВП включатиме обмежену кількість найбільш важливих факторів і набуватиме вигляду рівняння регресії:

$$\hat{y} = f(x_1, x_2, \dots, x_m), \quad (2.2)$$

де \hat{y} – математичне сподівання, або найбільш ймовірне, середнє з можливих значень y .

Таке спрощення дійсності зумовлює виникнення помилки апроксимації, а отже:

$$y = f(x_1, x_2, \dots, x_m) + \varepsilon, \quad (2.3)$$

де ε – випадкова складова y , що пояснюється впливом інших (не врахованих і невідомих) факторів.

Тож, дану модель слід визнати стохастичною (кореляційною), ймовірнісною.

Виходячи з методики визначення ВВП за переліченими методами модель діагностики обсягів ВВП набуватиме вигляду рівняння регресії лінійної форми:

$$y = a_0 + a_1x_1 + \dots + a_mx_m + \varepsilon, \quad (2.4)$$

де a_i ($i = \overline{0, m}$) – параметри рівняння регресії, що визначають вплив змінення факторів x_i на рівень y .

Тож, a_i показує, на скільки одиниць змінюється y при зміненні x_i на одиницю.

Оскільки істинна аналітична форма залежностей y від x_i невідома, коефіцієнти регресії a_i і величину ε визначити абсолютно точно об'єктивно неможливо. Оцінювання цих параметрів моделі зводимо до визначення їх емпіричних, ймовірнісних оцінок, відповідно a_i і e . Отже, рівняння лінійної регресії набуде такого вигляду:

$$y = a_0 + a_1x_1 + \dots + a_mx_m + e. \quad (2.5)$$

У процесі економетричного моделювання обсягів ВВП маємо вирішити загалом дві проблеми:

- 1) специфікація рівняння регресії, тобто залежності залежної (ендогенної) змінної y від незалежних (екзогенних) змінних x_i ($i = \overline{1, m}$);
- 2) визначення довірчих границь для математичного сподівання \hat{y} , в

межах яких знаходиться випадкова складова ε , що означає помилку прогнозу або апроксимації y .

Специфікація аналітичної форми рівняння регресії полягає в обґрунтуванні лінійної залежностей y від x_i . Воно зводиться до вибору рівняння:

$$\hat{y} = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + \dots + a_mx_m \quad (2.6)$$

Вирішення другої проблеми економетричного моделювання полягає у визначенні довірчих границь для оцінки \hat{y} , в межах яких знаходиться істинне значення y , або помилка апроксимації e , тобто різниця $y - \hat{y}$. Позначимо довірчу границю Δy . Тоді очевидно, що

$$0 \leq |e| \leq \Delta y, \quad (2.7)$$

$$\hat{y} - \Delta y \leq y \leq \hat{y} + \Delta y. \quad (2.8)$$

Отже, вирішення проблем економетричного моделювання шляхом послідовного розв'язання низки прикладних задач має привести до отримання економетричної моделі у вигляді:

$$y = f(x_1, x_2, \dots, x_m) \pm \Delta y. \quad (2.9)$$

Тоді відповідно до позначень вибіркова багатофакторна регресійна модель буде мати вигляд:

$$y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_3 + e, \quad (2.10)$$

Задача зводиться до мінімізації суми квадратів відхилень фактичних даних від теоретичних:

$$\min \sum_{i=1}^n e_i^2 = \sum_{i=1}^n (y_i - a_0 + a_1x_{1i} - a_2x_{2i} - a_3x_{3i})^2. \quad (2.11)$$

При цьому зберігаються всі припущення про застосування цієї моделі за статистичними даними: фактори незалежні між собою – мультиколеніарність відсутня, коваріації між випадковою величиною та кожним фактором близькі до нуля; модель гомоскедастична, тобто має однакову дисперсію для будь-якого спостереження.

За даними табл. 2.11 визначимо вплив факторів на зміну обсягів ВВП.

Таблиця 2.11 – Динаміка деяких макроекономічних показників України за 2010–2017 рр.* (у фактичних цінах; млн грн.)

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Відхилення (2017/2010)	
									Абсолютне (+,-)	Відносне (%)
Валовий внутрішній продукт	1079346	1299991	1404669	1465198	1586915	1988544	2385367	2982920	1903574	277
Показники обсягу ВВП на основі розподільчого методу										
Оплата праці найманих працівників	51884	610615	705837	730653	734943	777646	873829	1161352	643168	225
Податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорт	127525	181330	180815	184323	204191	315911	369344	468812	341287	368
Валовий прибуток, змішаний дохід	433637	508046	518017	550222	647781	894987	1142194	1352756	919119	312
Показники обсягу ВВП на основі методу кінцевого використання										
Кінцеві споживчі витрати	897583	1094231	1221163	1329632	1429959	1723629	2007208	2592546	1694963	289
Валове нагромадження	226439	291678	305031	270895	212591	316841	518201	618914	392475	274
Експорт товарів і послуг	507869	647608	497470	629401	771129	1045928	1175953	1430230	922361	282
Імпорт товарів і послуг	-547240	-733526	-791844	-764730	-826764	-1097854	-1315995	-1658770	-1111530	304
Чистий експорт	-39371	-85918	-294374	-135329	-55635	-51926	-140042	-228540	-189169	581

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони проведення антитерористичної операції

Оскільки обсяг ВВП за розподільчим або дохідним методом визначається залежністю трьох факторів, то економетрична модель набуватиме вигляду:

$$\text{ВВП} = f(\text{ОП}, \text{П}, \text{ВП}). \quad (2.12)$$

$$\text{Звідси} \quad \text{ВВП} = a_0 + a_1 \text{ОП} + a_2 \text{П} + a_3 \text{ВП}, \quad (2.13)$$

де $a_0, a_1, a_2, \dots, a_n$ – невідомі параметри рівняння регресії, що оцінюються.

Залежність ВВП від зміни оплати праці найманих працівників характеризується наступними даними (табл. 2.12).

Таблиця 2.12 – Залежність ВВП від зміни оплати праці найманих працівників

	x1	y	x*x	y*y	x*y	y^	e
2010	518184	1079346	2,69E+11	1,16E+12	5,59E+11	986187,1	93158,89
2011	610615	1299991	3,73E+11	1,69E+12	7,94E+11	1282303	17687,64
2012	705837	1404669	4,98E+11	1,97E+12	9,91E+11	1587361	-182692
2013	730653	1465198	5,34E+11	2,15E+12	1,07E+12	1666863	-201665
2014	734943	1586915	5,4E+11	2,52E+12	1,17E+12	1680606	-93691,3
2015	777646	1988544	6,05E+11	3,95E+12	1,55E+12	1817412	171132,4
2016	873829	2385367	7,64E+11	5,69E+12	2,08E+12	2125548	259819
2017	1161352	2982920	1,35E+12	8,9E+12	3,46E+12	3046670	-63750
	6113059	14192950	4,93E+12	2,8E+13	1,17E+13		
	764132,4	1774119	6,16E+11	3,5E+12	1,46E+12		

А отже, залежність ВВП від зміни оплати праці найманих працівників набуватиме наступного вигляду:

$$\hat{y} = -673891,2 + 3,204x_1, \quad (2.14)$$

при $R^2=0,965$, що говорить про щільність лінійної залежності та про адекватність побудованої математичної моделі до реальних даних.

Тобто схематично залежність ВВП від зміни оплати праці найманих працівників можна охарактеризувати наступним чином (рис. 2.10):

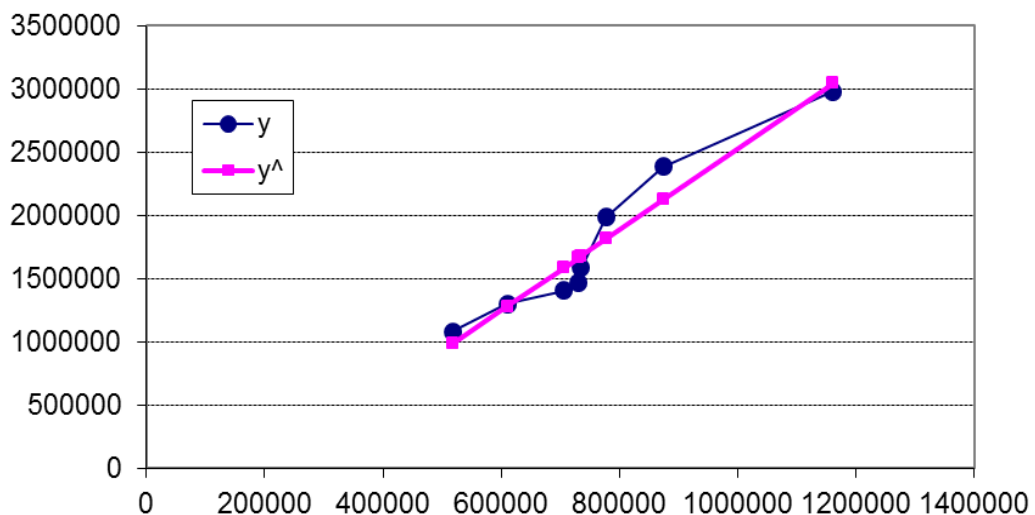

Рисунок 2.10 – Залежність ВВП від зміни оплати праці найманих працівників

Залежність ВВП від зміни податків за виключенням субсидій на виробництво та імпорту характеризується наступними даними (табл. 2.13).

Таблиця 2.13 – Залежність ВВП від зміни податків за виключенням субсидій на виробництво та імпорту

	x ²	y	x*x	y*y	x*y	y [^]	e
2010	127525	1079346	1,63E+10	1,16E+12	1,38E+11	1092926	-13580,5
2011	181330	1299991	3,29E+10	1,69E+12	2,36E+11	1382647	-82656,4
2012	180815	1404669	3,27E+10	1,97E+12	2,54E+11	1379874	24794,65
2013	184323	1465198	3,4E+10	2,15E+12	2,7E+11	1398764	66434,31
2014	204191	1586915	4,17E+10	2,52E+12	3,24E+11	1505746	81169,12
2015	315911	1988544	9,98E+10	3,95E+12	6,28E+11	2107319	-118775
2016	369344	2385367	1,36E+11	5,69E+12	8,81E+11	2395037	-9669,64
2017	468812	2982920	2,2E+11	8,9E+12	1,4E+12	2930637	52283,2
sum	2032251	14192950	6,14E+11	2,8E+13	4,13E+12		
sr	254031,4	1774119	7,67E+10	3,5E+12	5,16E+11		

А отже, залежність ВВП від зміни податків за виключенням субсидій на виробництво та імпорту набуватиме наступного вигляду:

$$\hat{y} = 406249,2 + 5,384x_2, \quad (2.15)$$

при $R^2=0,993$, що говорить про щільність лінійної залежності та про адекватність побудованої математичної моделі до реальних даних.

Тобто схематично залежність ВВП від зміни податків за виключенням субсидій на виробництво та імпорту можна подати наступним чином (рис. 2.11):

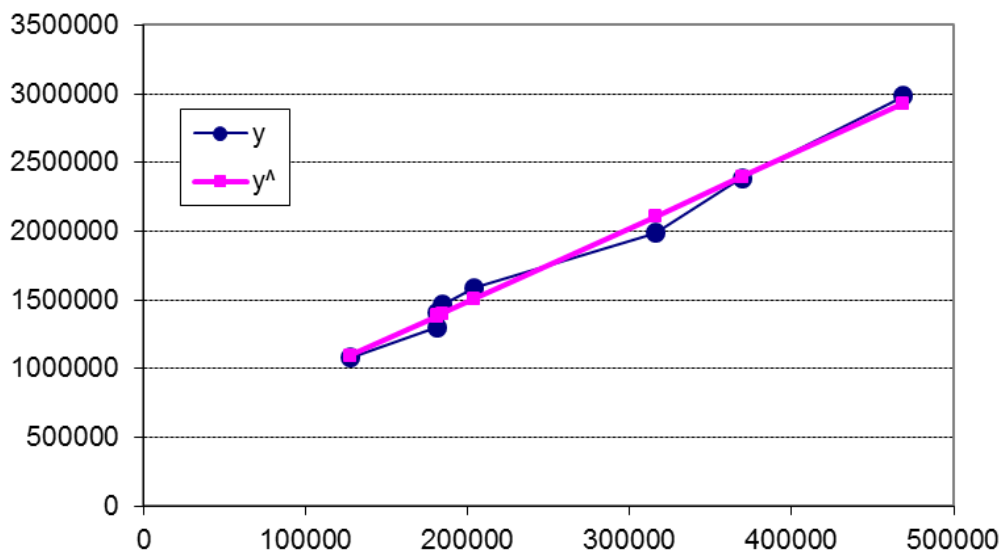

Рисунок 2.11 – Залежність ВВП від зміни податків за виключенням субсидій на виробництво та імпорту

Залежність ВВП від зміни валового прибутку, змішаного доходу характеризується наступними даними (табл. 2.14).

Таблиця 2.14 – Залежність ВВП від зміни валового прибутку, змішаного доходу

	x3	y	x*x	y*y	x*y	y^	e
2010	433637	1079346	1,88E+11	1,16E+12	4,68E+11	1170077	-90730,8
2011	508046	1299991	2,58E+11	1,69E+12	6,6E+11	1309523	-9532,39
2012	518017	1404669	2,68E+11	1,97E+12	7,28E+11	1328210	76459,4
2013	550222	1465198	3,03E+11	2,15E+12	8,06E+11	1388564	76634,42
2014	647781	1586915	4,2E+11	2,52E+12	1,03E+12	1571395	15520,39
2015	894987	1988544	8,01E+11	3,95E+12	1,78E+12	2034673	-46128,5
2016	1142194	2385367	1,3E+12	5,69E+12	2,72E+12	2497952	-112585
2017	1352756	2982920	1,83E+12	8,9E+12	4,04E+12	2892557	90362,73
sum	6047640	14192950	5,37E+12	2,8E+13	1,22E+13		
sr	755955	1774119	6,72E+11	3,5E+12	1,53E+12		

А отже, залежність ВВП від зміни валового прибутку, змішаного доходу набуватиме наступного вигляду:

$$\hat{y} = 357416,7 + 1,874x_3, \quad (2.16)$$

при $R^2=0,992$, що говорить про щільність лінійної залежності та про адекватність побудованої математичної моделі до реальних даних.

Тобто схематично залежність ВВП від зміни валового прибутку, змішаного доходу можна подати наступним чином (рис. 2.12):

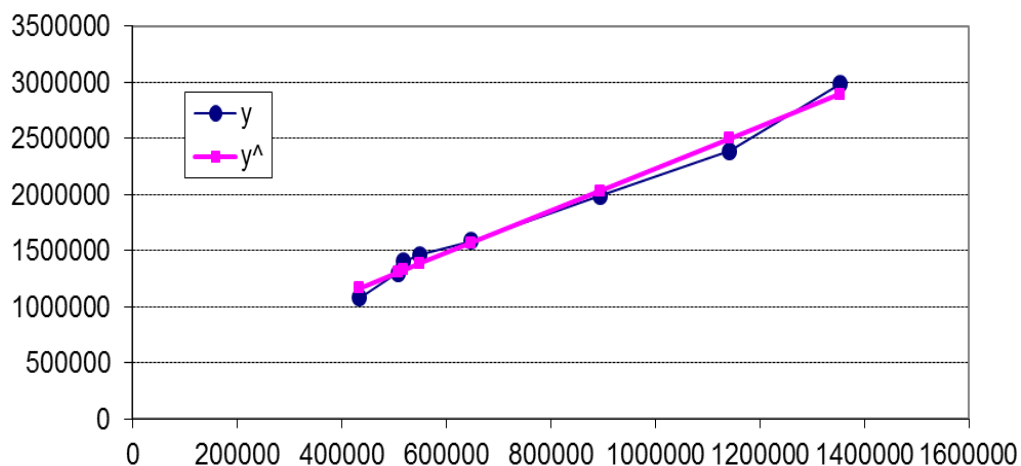

Рисунок 2.12 – Залежність ВВП від зміни валового прибутку, змішаного доходу

Для встановлення одночасного впливу змін оплати праці та валового прибутку (змішаних доходів) скористаємось методом найменших квадратів (табл. 2.15).

Таблиця 2.15 – Вплив змін оплати праці та валового прибутку (змішаних доходів)

№	рік	x_0	x_1	x_3	y	y^\wedge	$y - y^\wedge$
1	2010	1	518184	433637	1079346	1088402,874	-9056,87
2	2011	1	610615	508046	1299991	1285097,221	14893,78
3	2012	1	705837	518017	1404669	1400658,02	4010,98
4	2013	1	730653	550222	1465198	1469432,777	-4234,78
5	2014	1	734943	647781	1586915	1601438,924	-14523,9
6	2015	1	777646	894987	1988544	1970210,332	18333,67
7	2016	1	873829	1142194	2385367	2396573,817	-11206,8
8	2017	1	1161352	1352756	2982920	2981136,035	1783,965
сума		8	6113059	6047640	14192950	14192950	-1,8E-08
середнє			764132,375	755955	1774119	1774118,75	-2,2E-09

* x_1 – оплата праці найманих працівників

x_3 – валовий прибуток, змішаний дохід

y – ВВП

Рівняння множинної лінійної регресії, коефіцієнти якої знайдено методом найменших квадратів, набуде наступної форми:

$$\hat{y}(x_1, x_3) = -35827,51713 + 1,0768656x_1 + 1,30573698x_3 \quad (2.17)$$

Фактор x_3 – Податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорт, не брався до розрахунку, виходячи з того, що він прямо залежний від обсягів оплати праці та валового прибутку, змішаного доходу.

$R^2 = 0,9996$ – значення коефіцієнта детермінації близьке до одиниці, що говорить про щільність лінійної залежності та про адекватність побудованої математичної моделі до реальних даних.

Схематично залежність ВВП від зміни змін оплати праці та валового прибутку (змішаних доходів) можна подати наступним чином (рис. 2.13):

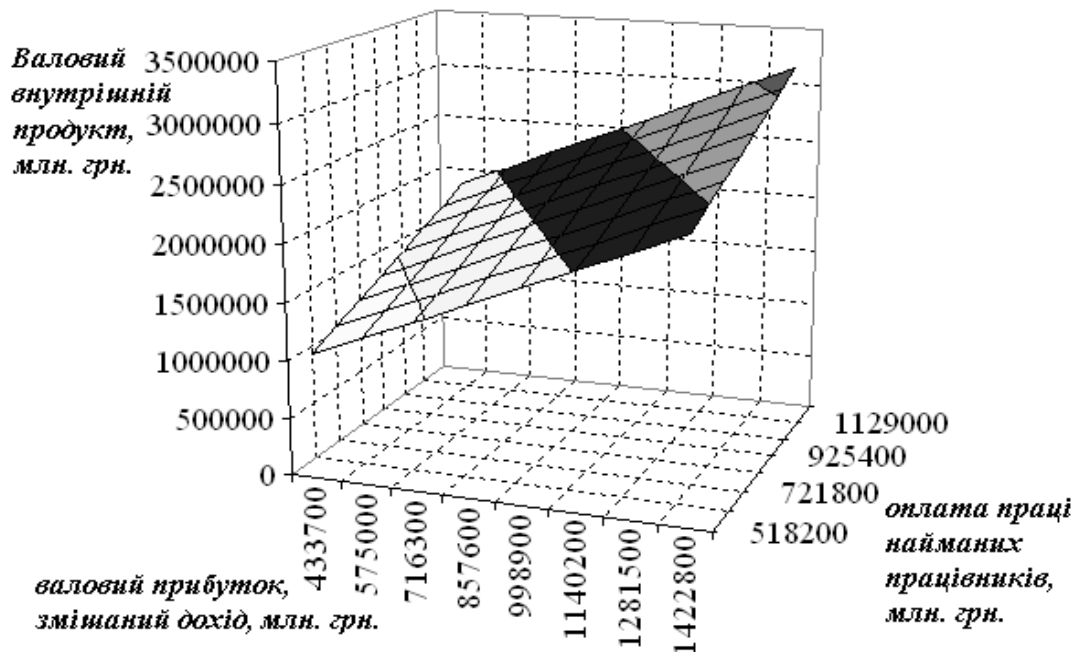

Рисунок 2.13 – Залежність ВВП від оплати праці найманих працівників та валового прибутку, змішаного доходу

Зміна кольору характеризує кути нахилу до координатних площин, що візуально показує швидкість зміни впливу факторів на параметр, що досліджується. Таким чином, зі зміною нахилу будь-якого кута площини змінюється ВВП.

Результати розрахунків засвідчують, що при збільшенні оплати праці найманих працівників на 1 млн грн., обсяг ВВП збільшується майже на 1,077 млн грн., відповідно при збільшенні валового прибутку (змішаного доходу) на 1 млн грн. – обсяг ВВП збільшується на 1,305 млн грн.

Досвід Китаю, який входить у Топ-25 інноваційних країн світу, підтверджує ключову роль державного стимулювання розвитку науки і технологій. Уряд КНР, починаючи з кінця 70-х років минулого століття, розробив покрокові тактичні та стратегічні плани «інноваційної» досконалості у глобальних масштабах. Постійно зростає частка витрат на дослідження і розробки у державному та приватному інвестуванні – 2,0% ВВП у 2015 році (Україна – 0,7% ВВП, Південна Корея – 4,3% ВВП).

Рисунок 2.14 – Сильні та слабкі сторони України у Глобальному інноваційному індексі у 2017 році

Тому нагальним для України є ідентифікація пріоритетів економічного розвитку: чи будемо ми розвиватися як сировинна країна, чи зробимо інноваційний прорив. У цьому контексті важливим завданням уряду України є розробка середньо- та довгострокових стратегій інноваційного розвитку. Така стратегія може базуватися на успішному досвіді КНР. Ця країна, маючи комуністичне минуле та вдалу комбінацію соціалізму та капіталізму у сучасності, стала потужним конкурентом для розвинених країн Західної Європи та США за 35 років. Першим кроком для України має бути розробка тактичного плану на 3 роки (до 2020). В основі якого фокус на:

- зростанні витрат на дослідження і розробки до 1,5% ВВП;
 - формуванні національної інноваційної системи з ринковим механізмом та галузевої інноваційної системи для сільського господарства;
 - створенні високотехнологічних зон;
 - стимулюванні розвитку університетів світового класу.
- Другий крок – розробка середньострокової стратегії до 2025 року:

збільшення витрат на дослідження і розробки до 2,5% ВВП;
інтеграція національної інноваційної системи у глобальну;
формування та розвиток галузевих національних інноваційних систем у
всіх секторах економіки та високотехнологічних кластерів [67, С. 87].

Третім кроком є довгострокова стратегія інноваційного розвитку до 2030 року, в основі якої зростання витрат на дослідження і розробки до 3,5% ВВП; стимулювання розвитку кластерів світового рівня.

На тлі низького рівня фінансування науки висока затребуваність в світі українських фахівців підтверджується безперервним «витокм мізків і кадрів», особливо в найбільш затребуваних світовим ринком праці галузях. Таким чином, в умовах необхідних кардинальних структурних перетворень виробництва та експорту країни, а також реалізації проголошених пріоритетів інноваційної політики, можна констатувати недооцінку, а в деяких випадках повне ігнорування такого найважливішого в умовах неоекономіки ресурсу, як людський. Без переоцінки його вкладу та адекватної винагороди неможливе вирішення поставлених амбітних завдань економічного зростання і розвитку країни.

Єдиним шляхом структурної перебудови економіки є активізація інвестиційної діяльності (таблиця 2.16).

Таблиця 2.16 – Динаміка капітальних інвестицій в Україна за 2014–2016 роки

Роки	Млрд грн.	У % до відповідного періоду попереднього року
2014		
Січень-березень	40 809,9	85,8
Січень-червень	86 860,0	82,5
Січень-вересень	135 476,8	77,0
Січень-грудень	204 061,7	75,9
2015		
Січень-березень	44 741,7	85,2
Січень-червень	98 724,6	90,8
Січень-вересень	160 722,6	94,0
Січень-грудень	251 154,3	98,3
2016		
Січень-березень	51 591,7	100,7
Січень-червень	119 842,8	109,6
Січень-вересень	204 450,1	116,4
Січень-грудень	326 163,7	118,0

При цьому головним стимулом для поліпшення інвестиційного клімату в країні є зростання вітчизняних інвестицій. Структура капітальних інвестицій в Україні у 2015–2016 роках, за джерелами фінансування, у % представлена на рис. 2.15.

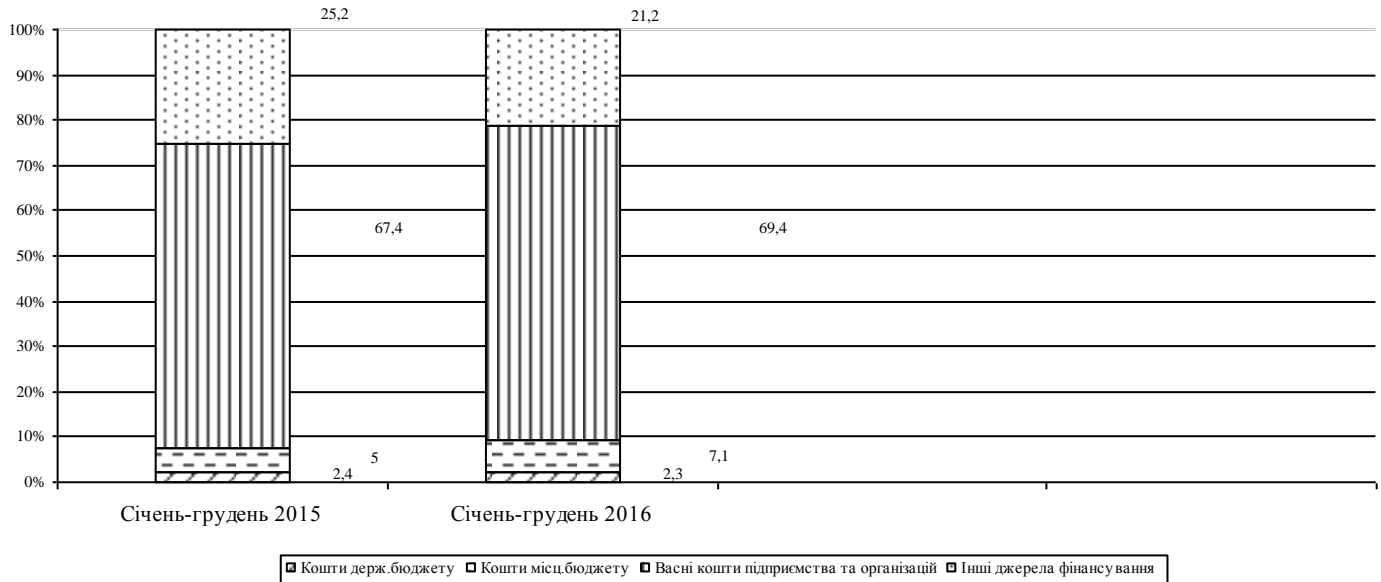

Рисунок 2.15 – Структура капітальних інвестицій в Україні у 2015–2016 роках, за джерелами фінансування, %

Про це красномовно свідчить досвід КНР і ряду інших країн. Україна має більшу потребу в приході іноземного підприємницького капіталу з метою трансформації інституціонального середовища, ніж власне в фінансових ресурсах. Приплив іноземного капіталу є надійним індикатором позитивного розвитку національної економіки, формування інвестиційного клімату для національних інвесторів. Проте, обсяги припливу іноземного капіталу в українську економіку є недостатніми для проведення модернізації економіки країни. Поряд з незначним зростанням припливу іноземного капіталу безперервно відбувається процес вивезення його з країни.

Україна вивозить капітал так само інтенсивно, як розвинуті країни, і набагато інтенсивніше, ніж країни з економікою, що розвивається, і перехідною економікою. Більш того, вивезення не компенсується

ввезенням капіталу. Однією з причин фінансової кризи в Україні є надмірна залежність країни від імпорту іноземного капіталу. Фінансовий капітал вивозиться у формі банківських кредитів, торгових кредитів та авансів, готівкової іноземної валюти, а підприємницький – у формі прямих і портфельних інвестицій.

Іноземний капітал в Україні більше йде в ті галузі, в яких виробляється продукція, що має в довгостроковому плані стратегічне значення, а її реалізація буде гарантована на світовому ринку (метали, лісопродукція), а також в галузі, які характеризуються максимальною рентабельністю і швидкою окупністю вкладених коштів (харчова, тютюнова промисловість, сфера послуг). Виникають дві проблеми, зумовлені недоліками чинної системи залучення іноземного капіталу в економіку України: перша пов'язана з недостатнім обсягом залучених інвестицій, друга – з нераціональністю структури інвестицій, обумовленою концентрацією інвестицій в сировинних галузях і нерівномірним розподілом закордонного капіталу між регіонами країни.

Структура економіки і експорту України, а також її залежність як від зовнішньої кон'юнктурної, так і від внутрішньополітичної ситуації визначають і положення ввезення і вивезення капіталу.

Незважаючи на численні удосконалення останнього часу в законах і нормативах щодо захисту власності і договірних прав інвесторів, невизначеність, пов'язана з належним виконанням і відправленням правосуддя судовою системою, а також значне поширення корупції у всьому секторі держу правління, що відмічається, підбивають довіру до правового і регулятивного забезпечення. Експерти ОЕСР заявляють, що більше не повинно існувати формальних підстав для збереження обмежень на допуск іноземного капіталу в банківський сектор, страхування,

транспорт, телекомунікації, енергетику і сільське господарство. В уряді, незважаючи на бажання отримати інвестиції, так не вважають.

Збільшення вивозу коштів свідчить також про глобалізацію господарської діяльності, українські компанії почали зовнішньоекономічну експансію і все більше інвестують за кордон. Головним об'єктом інтересу стають європейські компанії, що працюють в умовах економічної рецесії. В останні роки все більша кількість українських компаній, передусім металургійних, стали розглядати можливість придбання активів за кордоном для включення їх у свою структуру. Серед металургійних компаній практично всі «крупняки» підсилюють свою експансію за кордоном. Треба віддати їм належне: їх плани набувають стратегічного і довгострокового характеру, а десятиліття роботи в умовах глобалізації навчило їх не упускати своїх шансів і амбіцій в досягненні лідерства не тільки на внутрішньому, а й на зовнішньому ринках.

Структурні зміни та трансформаційні процеси в економіці багато в чому визначаються перспективами розвитку в країні «нової економіки» та її включеністю в світовий ринок інформаційно-комунікаційних технологій, частка України на якому мізерно мала, навіть у порівнянні з Індією. Разом з тим, розвиток сектора «неоекономіки» є фактором підвищення конкурентоспроможності традиційних галузей за рахунок підвищення ефективності, продуктивності праці і зниження витрат, інструментом проведення структурних перетворень і адміністративної реформи і способом підвищення прозорості української економіки, а, отже, і її привабливості для інвесторів.

Структура промислового виробництва та експорту, а також зовнішня кон'юнктура і внутрішньополітична ситуація визначають стан ввезення і вивезення капіталу. Прямі українські інвестиції в західні активи стають одним з головних трендів в українській економіці. У свою чергу,

український ринок подекуди привабливий для іноземних інвесторів, однак і схильний до високого ризику. Незважаючи на численні удосконалення останнього часу в законах і нормативах щодо захисту власності і договірних прав інвесторів, невизначеність, пов'язана з належним виконанням і відправленням правосуддя судовою системою, а також помітне значне поширення корупції у всьому секторі держуправління підривають довіру вітчизняних та іноземних інвесторів.

Разом з тим, вперше склалася ситуація, коли обсяг заощаджень достатній для забезпечення інвестицій, необхідних для підтримки економічного зростання. Проблема полягає в тому, щоб стимулювати спрямування цих заощаджень на інвестування. В цілому ж українська фінансова система поки що не справляється в необхідній мірі з організацією перерозподілу фінансових ресурсів і їх трансформацією, оскільки рівень її розвитку не відповідає завданням прискорення економічного зростання.

Зазначені зміни тенденцій в макроекономічному розвитку України збігаються з активним проведенням реформ соціального сектора: пенсійної системи, освіти, охорони здоров'я. Важливо спочатку визначити цільові пріоритети перетворень, що задають вектори структурних зрушень в умовах досягнення глобальної конкурентоспроможності.

Всі програми розвитку, якщо судити по їх цілям, виходили (остання з них зберігає актуальність в наші дні) із стратегічних інтересів країни, забезпечення національної безпеки і незалежності, створення умов для формування високої якості життя людей. Однак як показала історія, програми розвитку так і не вдалося реалізувати, і заявлені в них цілі не були досягнуті. Нам не представляється доцільним визначення причин, чому навіть в тих програмах, цілі яких нібито були науково обґрунтовані і розраховані, бажані результати не були отримані, в зв'язку з наступним.

По-перше, які б цілі в стратегіях розвитку не ставилися, вони можуть

представляти важливість тільки в контексті тих заходів, інструментів, засобів, якими їх намагаються досягти. Нам не представляється доцільним оцінювати програми тільки виходячи з їх цілей, поза дослідженням їх у взаємозв'язку з інструментами реалізації. На наш погляд, обґрунтований вибір стратегії розвитку країни не може бути зроблений без визначення відповідності цілей з методами, шляхами їх досягнення, на підставі чого можна буде зробити висновок про спроможність самої стратегії.

По-друге, при суб'єктивному виборі державою стратегії соціально-економічного розвитку, пріоритетів та механізмів її реалізації важливим є врахування об'єктивних законів розвитку економіки. Успіх визначається точністю оцінки сучасної дійсності, національно-історичних особливостей розвитку, ментальних рис народу для визначення засобів задоволення тих потреб, які є життєво важливими для людини. В іншому випадку, вибрані державою заходи та засоби можуть заважати характеру життєдіяльності народу, що визначається не юридичними законами, не постановами уряду, а життєвим укладом народу.

По-третє, науково обґрунтований вибір національно-державної стратегії передбачає зіставлення існуючих варіантів розвитку, викладених в програмах, концепціях, парадигмах, стратегіях сучасними авторами, науковими колективами, політичними партіями тощо.

По-четверте, незрозумілим залишається співвідношення мети високої якості життя з метою збереження народу, що, на наш погляд, є визначальним для якості життя.

Сучасні стратегії соціально-економічного розвитку України, ставлячи за мету високу якість життя людей, обмежують її, як було з'ясовано раніше, закономірностями функціонування економіки, зростанням продуктивності праці та економічного добробуту людей, що дозволило нам класифікувати всі стратегії як економічні (рис. 2.16).

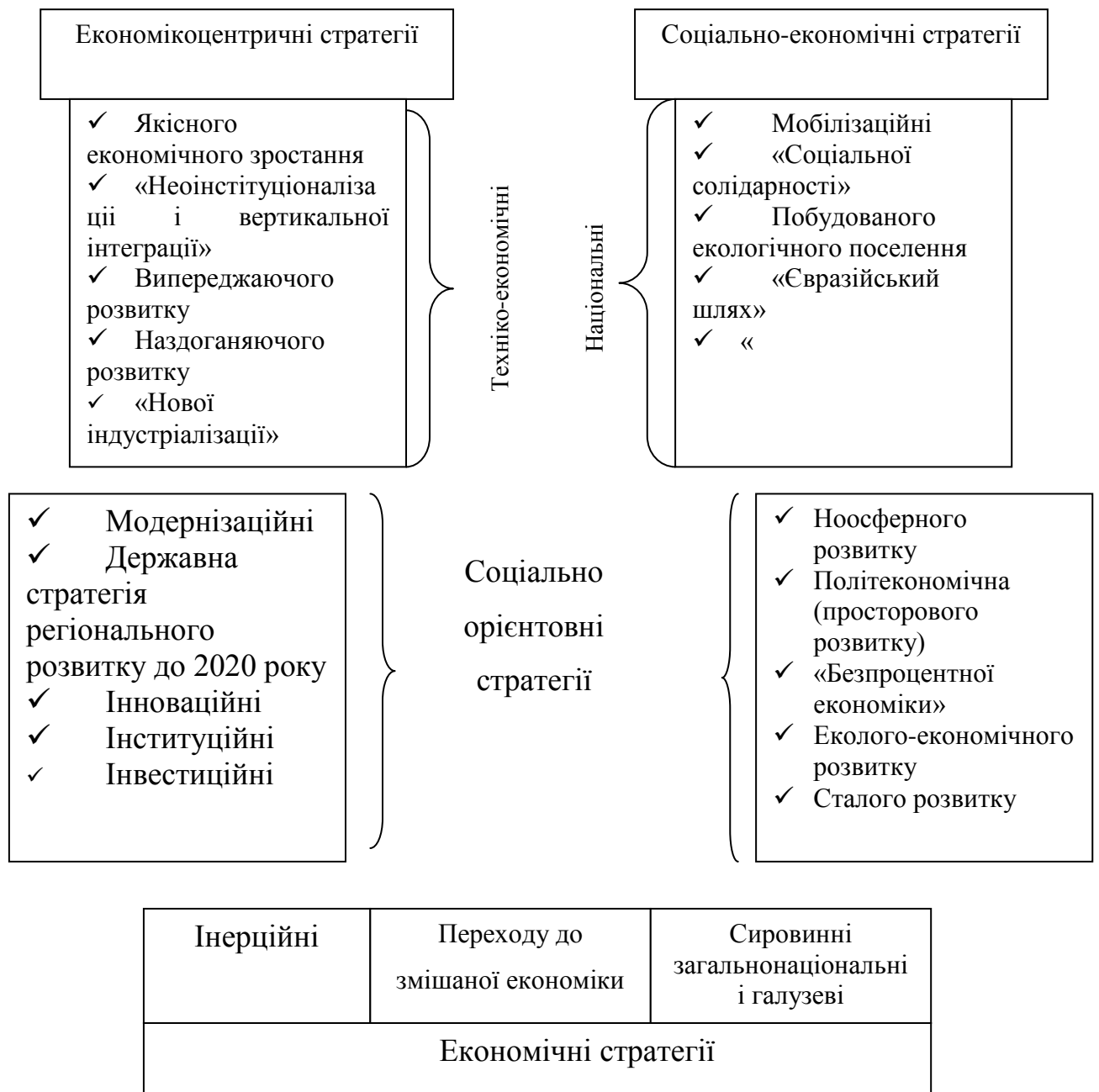

Рисунок 2.16 – Класифікація національно-державних стратегій на підставі їх вибору

Протиріччя між сучасними економічними стратегіями проявляються у визначенні місця і ролі економіки при досягненні високої якості життя: як центру і провідної ланки, подібно до розвинених країн, або як засобу й інструменту забезпечення соціального, демографічного, екологічного розвитку. Це дозволило виявити два полюси в класифікації стратегій. Аналіз сучасних стратегій розвитку показав, що крім явно виражених

економікоцентричних і соціально-економічних стратегій є стратегії, які складно віднести до того чи іншого полюсу через відсутність у них категоричності в розумінні пріоритетів довгострокового розвитку, де соціальна, політична, економічна складові розвитку мають рівне значення, але цілі, проте, досягаються економічними засобами.

Один з полюсів класифікації представляють стратегії, названі нами економікоцентричними. Розвиток економіки, підвищення ефективності та конкурентоспроможності виробництва лежить в основі цих стратегій. Економіці відведено центральне місце і пріоритет в самих стратегіях по відношенню до вирішення питань соціального, політичного, демографічного та іншого розвитку. Забезпечення зростання добробуту людей, підвищення якості освіти, охорони здоров'я і науки в цих стратегіях, на думку їх авторів, досягаються природним шляхом у міру економічного розвитку, яким вони безпосередньо і визначаються. Економікоцентризм цих стратегій також полягає в постановці завдання зі створення в країні економічного центру, по типу США, Японії, Німеччини, здатного економічно ефективно розвиватися на базі інновацій та конкурувати з розвиненими країнами за рівнем виробництва у високотехнологічних галузях, не тільки наздоганяючи, а й випереджаючи їх за рівнем економічного розвитку.

Явно виражені економікоцентричні стратегії – це техніко-економічні стратегії, безпосередньо націлені на створення інноваційної економіки, в яких техніко-технологічний фактор виступає в ролі локомотива економічного розвитку.

Нами запропоновано стратегію неоіндустріалізації і вертикальної інтеграції. Один з прихильників стратегії П. В. Гудзь пише: «або Україна буде країною-виробником найбільш передових у світі мікропроцесорів, або України не буде – так зараз ставить питання життя [11, С. 89]. При цьому автор відзначає, що розвинуті капіталістичні держави проходять сьогодні неоіндустріалізацію продуктивних сил, обумовлену повною їх

автоматизацією, і що Україна повинна наздогнати їх у цьому. Переслідуючи мету щодо максимізації прибутку в вітчизняних виробничих галузях, П. В. Гудзь пропонує «об'єднання технологічно суміжних видобувних і обробних виробництв», «об'єднання виробництва засобів виробництва і виробництва предметів кінцевого споживання». Він називає державно-корпоративну стадію розвитку капіталізму як перехід України від сировинного зростання на неоіндустріальну, а потім і на інноваційну стадію свого розвитку. Під цим переходом П. В. Гудзь розуміє «подолання деіндустріалізації, підйом обробної промисловості України і вже на цій основі – збільшення продуктивності праці. Але тоді вся економічна політика повинна бути підпорядкована вирішенню завдання вертикальної інтеграції. З автором погоджується З. Грандберг, визначаючи, що «тільки на цьому шляху, в умовах реалізації закону вертикальної інтеграції може бути забезпечено неоіндустріальний розвиток України і подолана її системна і стадійна відсталість».

І. О. Кірнос підтримує стратегію вертикальної інтеграції, ставлячи її центральне питання так: «або Україна залишиться сировинної колонією Заходу, або ми повернемо собі статус провідної промислово розвинутої держави світу» [103, С. 148]. Автор пропонує вирішувати, з чого повинен «вичавлювати» максимум прибутку, «з проміжних переділів, як це робиться сьогодні в Україні, або з кінцевого виробництва, як це робиться в США і Європі». Пропонуючи взяти за основу моделі розвитку України вертикально-інтегровані міжгалузеві комплекси США і Європи, І. О. Кірнос пише, що «сировинна модель об'єктивно призведе до придушення і повної руйнації соціальних регуляторів вищого рівня – віри, моралі, культури, права і політичної системи» [103, С. 151].

Відзначимо неповноту стратегії неоіндустріалізації і вертикальної інтеграції, перед її практичним досягненням в сучасній Україні.

По-перше, ключовим питанням будь-якої національно-державної стратегії розвитку, на наш погляд, має бути питання про те, для кого

потрібна реалізація самої стратегії, чії потреби вона покликана задовольняти. Прийнято говорити про «суспільні інтереси і потреби», але, як нам бачиться, це досить абстрактне словосполучення, тим більше, якщо враховувати, що суспільство складається з різних соціальних верств, кожна з яких має потреби, співвідносні із середнім рівнем доходів, одержуваних тією чи іншою верствою. Чи відповідає рішення задачі «наздогнати і обігнати Америку» інтересам народу, задоволенню його базових потреб? Розвиток економіки орієнтує споживача на той набір товарів і послуг, які стають його потребами в конкретних суспільно-історичних умовах. Але чи відповідають потреби народу, що веде родове життя, тому, що виробляється економікою, відповіді не дається.

По-друге, в стратегії розглядаються абстрактні люди: «державний капіталіст», «сукупний працівник», «частковий робочий» тощо. Для досягнення її цілей пропонується встановлення ефективного співвідношення між зайнятими фізичною роботою і тими, хто розробляє нові засоби виробництва або покращує поточні. При цьому заходами називаються організація роботи за принципом «точно вчасно», створення погодинної системи регулювання оплати і продуктивності праці, електрифікація землеробських, транспортних і літальних машин. Авторами фактично не піднімається питання про те, що для народу є багатство, який розвиток відповідає якості його життя, а все зводиться до економічних відносин відчужених по суті абстрактних людей. Оперуючи математичною формальною логікою, автори не враховують ті питання, які лежать у площині поза нею, оскільки обумовлені трансцендентальним впливом господарства на формування і розвиток людини. О. Ю. Оболенський називає державно-корпоративну стадію сучасного розвитку передовою, а «справді прогресивним шляхом розвитку України – шлях масштабної неоіндустріалізації економіки» [166, С. 136]. Розвиток самої людини не тотожний соціально-економічному розвитку країни, як це здається авторам стратегії.

По-третє, неочевидний зв'язок майбутнього України з діями державного капіталізму. Незрозуміло, що змінюється в порівнянні з пануванням приватного капіталізму, коли вирішується одне й те саме питання – як витягти максимум прибутку: в одному випадку цю мету впроваджують приватні компанії, підприємці, а в іншому – приватний капіталіст зливається з державою, утворюються приватно-державні партнерства, але мета, тим не менш, не змінюється. В обох випадках фактично йдеться про панування виробництва в суспільстві, про його визначальну роль в соціально-економічному розвитку країни, вирішальному впливі на спосіб життя людей.

По-четверте, згідно з думкою автора Г. О. Андрощук, передбачається мінімізація людських зусиль при пануванні машинного, технотронного виробництва, що зробить вільний час переважаючим над робочим часом, а «економіка прибутку поступиться історично зрозумілій економіці вільного часу» [64, С. 465]. Яким буде цей вільний час, наскільки він буде відповідати потребам людей, яка якість їх життя буде формуватися? Автор говорить про творчу працю, хоча фактично в умовах поділу праці, повного відчуження людей один від одного, абстрактний працівник займається роботою, відчуженою працею, а у вільний час прагне до насичення потреб у товарах і послугах. Г. О. Андрощук пов'язує вільний час людини з економікою, з тим, що її робоча сила відтворюється завдяки її розвитку. Ним передбачається економія людиною своїх життєвих сил, хоча, як ми виявили раніше, для людини, яка веде родове життя, діяльний характер її життя є основою задоволення всіх її потреб, інакше образ її життя стає споживчим, економічним, визначаючи життя людини через споживання ним товарів і послуг.

Розвиток окремих секторів економіки називається найважливішим для реалізації стратегії неоіндустріалізації: «Результатами роботи енергетичного сектора в цілому визначається енергетична ефективність виробництва продукції і послуг, транспорту, житлово-комунального

господарства, в кінцевому рахунку – якість життя кожної людини».

По-п'яте, нереальним видається фактичний розгляд України як ізольованої країни, націленої на розвиток внутрішнього ринку. Чому прихильники концепції неоіндустріалізації вважають, що державні капіталісти переорієнтуються на потреби всередині країни, коли кон'юнктура світових ринків найбільш вигідна, забезпечує більший прибуток, ніж її дає внутрішній споживач? Виходить, ніби глобалізації економіки не існує, а в Україні здійснюється ефективний оборот товарів і послуг, споживання яких відтворює робочу силу всередині країни. Про які національні інтереси може йти мова, коли реалізуються економічні інтереси олігархічних структур, бізнесу, підприємництва? Будь-якого капіталіста цікавить максимум прибутку при мінімумі понесених витрат.

По-шосте, які будуть духовно-моральні цінності суспільства, якщо буде реалізовуватися модель державного капіталізму? Які цінності ця модель буде формувати? Мабуть, відповідні розвиненій економіці, що по суті суперечить природі людини, яка веде родове життя. Як у стратегії вирішуються демографічні та екологічні проблеми, які є основними в сучасних умовах? Мабуть, природним чином в міру розвитку економіки. Однак, економічний розвиток суперечить збереженню народу, збереженню природного середовища. Д. І. Менделєєв, міркуючи про інтегровані структури в економіці, пропонував створення виробничих комплексів на основі кооперації. Його ідея полягала в тому, щоб відходи одного виробництва служили сировиною для іншого, з метою наближення структури суспільного виробництва до безвідходного кругообороту речовин в природі: в місцях видобутку і переробки нафти, вугілля, виплавки металів з відходів можна отримувати соду, сіль, дьоготь та інші продукти. Він зробив спробу поєднання розвитку національного виробництва з вирішенням екологічних проблем, що є відсутнім у прихильників стратегії неоіндустріалізації.

Коли говорять про масштабну неоіндустріалізацію, припускають

мобілізацію всіх ресурсів країни. Демографічна статистика України, з урахуванням її негативної динаміки, вступає в протиріччя з цим. За рахунок яких коштів, яких заходів планується проводити неоіндустріалізацію, повну автоматизацію засобів виробництва: тільки за рахунок техніки і машин? Для цього потрібна певна техніко-технологічна база, а для її розширення недостатнім є лише імпорт технологій з розвинених країн. Потрібні внутрішні людські ресурси, людський потенціал, здатний винаходити ноу-хау, просувати науку і техніку, кваліфіковані фахівці, здатні поставити досягнення НТП на комерційну основу. Стратегами неоіндустріалізації ніяк не піднімається питання накопичення людського потенціалу як умови забезпечення розвитку передової економіки, ніби це вирішується само собою в міру розвитку освітньої, медичної, житлово-комунальної та інших сфер економіки, через споживання працівниками товарів і послуг.

Два варіанти розвитку України, про які пише А. Амосов, співзвучні зі стратегією неоіндустріалізації – «животіння в якості сировинного придатка світового ринку або розвиток переробки нафти, газу та інших сировинних ресурсів, наявних поки в розпорядженні України». Він вважає, що відсталість України пояснюється слабким розвитком інститутів трансформації приватних станів у продуктивний капітал, рішенням цього називає «правильну побудову відносин власності на засоби виробництва», яке ускладнюється при побудові в Україні і ринкової економіки через «невміння приборкати приватні інтереси». Автор пов'язує статус «розвиненої держави» України з проведенням макроекономічної, технологічної та соціальної політики за типом США та інших розвинених країн. Визначаючи необхідність вирішення демографічних проблем, А. Амосов пропонує реалізацію програм охорони здоров'я і фізичної культури, створення системи масового житлового будівництва, що відповідає світовим стандартам, розвиток машинобудування і енергетики нового покоління, сільського та лісового господарства, освіти, сфери

послуг тощо. Таким чином, як і багато авторів стратегій, А. Амосов пов'язує долю України з досягненням економічної переваги, технологічного панування над розвиненими країнами. Оцінку наявності людських, технічних, інфраструктурних ресурсів для забезпечення цього автор не наводить, спираючись швидше на гасла призовного характеру. Економічними засобами автор намагається вирішити такі питання, як підвищення народжуваності, в той час як фактично це питання лежить поза площиною економічного розвитку, а визначається життєвим укладом людини.

Узагальнюючи вищесказане, можна відзначити явно виражену економічну орієнтацію стратегії неоіндустріалізації і вертикальної інтеграції. Це обумовлено визначальним розвитком капіталізму (неважливо, у формі державного або приватного), вплив якого на характер життєдіяльності народу, на його життєвий уклад є руйнівним.

Висновки до другого розділу

1. Зазначено, що існуючі методики оцінки процесу глобалізації і рівня включеності в нього окремої країни засновані на дуже різних підходах, проте, по-перше, в більшості своїй ці методики оцінюють різні параметри і складові господарського «буття» тієї чи іншої країни (наприклад, рівень інвестиційної привабливості, фінансової стабільності, корумпованості та ін.), але не дають уявлення про їх взаємозв'язок. По-друге, навіть узагальнюючий рейтинг конкурентоспроможності країн світу є не більше ніж переліком країн без виявлення найважливіших причин положення в ньому конкретної країни. По-третє, існуючі оцінки припускають або єдиний розгляд всіх країн, або явне віднесення країни до відповідної групи (країн, що розвиваються, країн з перехідною економікою) та ігнорують при цьому фактор глобального

підприємницького середовища.

На тлі зазначених недоліків виділяють позитивний фактор посилення останнім часом уваги міжнародних інституцій (ООН, Світового Банку) до дослідження аспектів якості зростання, а також соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки. Згідно з результатами дослідження Світового банку, міжнародний досвід показує, що міцна держава з надійними і прозорими інститутами забезпечує більш високі темпи зростання ВВП, національного багатства і соціальних досягнень.

Визначено, що методика оцінки соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки передбачає виявлення напрямків подальшого розвитку для можливої відповідності вимогам глобалізації. Об'єднуючи глобальний рівень, що виражається, перш за все, в загальному показнику конкурентоспроможності економіки з подальшою його конкретизацією на національному рівні розвитку економіки країни, що характеризується, в першу чергу, рівнем добробуту населення, ми виявляємо безпосередній зв'язок між цими показниками і, тим самим, отримуємо можливість впливати на нього з метою гуманізації ринкових перетворень.

2. Зазначено, що демографічна криза набуває сьогодні такого розмаху, що неминуче постає питання про національну безпеку. З початку 2017 року чисельність населення України скоротилася на 149,8 тисяч осіб (таблиця 2.1). За даними Державної служби статистики, в країні спостерігається істотне перевищення кількості померлих над кількістю народжених: на кожних 100 померлих – 64 народжених. З початку року в Україні народилося 274 тис. 909 людей, померли 428 тис. 471 особа. Решта відтоку обумовлена міграційними процесами. Станом на 1 вересня 2017 року чисельність населення України становила 42 млн 434 тисячі осіб.

Якщо проаналізувати ситуацію, що склалася в країні сьогодні з народженням і смертністю, то можна дійти висновку що зараз на одного пенсіонера припадає 4-6 працюючих, до 2030 р. співвідношення зміниться

в бік 1 до 2, що невблаганно приведе до збільшення податкового і фінансового навантаження на працездатну частину населення. Згідно з песимістичними прогнозами, кількість економічно активного населення буде в два рази менше кількості пенсіонерів. Цього не витримає економіка і пенсійна система.

Ті, хто у 2030 році стане працездатним населенням, – це діти з нинішніх багатодітних сімей, які повинні будуть забезпечити і годувати не тільки своїх батьків, а ще й тих, хто зараз не наважується мати своїх дітей, а можливо, й засуджує багатодітних

3. Україна вивозить капітал так само інтенсивно, як розвинуті країни, і набагато інтенсивніше, ніж країни з економікою, що розвивається, і перехідною економікою. Більш того, вивезення не компенсується ввезенням капіталу. Однією з причин фінансової кризи в Україні є надмірна залежність країни від імпорту іноземного капіталу. Фінансовий капітал вивозиться у формі банківських кредитів, торгових кредитів та авансів, готівкової іноземної валюти, а підприємницький – у формі прямих і портфельних інвестицій.

Іноземний капітал в Україні більше йде в ті галузі, в яких виробляється продукція, що має в довгостроковому плані стратегічне значення, а її реалізація буде гарантована на світовому ринку (метали, лісопродукція), а також в галузі, які характеризуються максимальною рентабельністю і швидкою окупністю вкладених коштів (харчова, тютюнова промисловість, сфера послуг). Виникають дві проблеми, зумовлені недоліками чинної системи залучення іноземного капіталу в економіку України: перша пов'язана з недостатнім обсягом залучених інвестицій, друга – з нераціональністю структури інвестицій, обумовленою концентрацією інвестицій в сировинних галузях і нерівномірним розподілом закордонного капіталу між регіонами країни.

Структура економіки і експорту України, а також її залежність як від зовнішньої кон'юнктурної, так і від внутрішньополітичної ситуації, визначають і положення ввезення і вивезення капіталу.

Незважаючи на численні удосконалення останнього часу в законах і нормативах щодо захисту власності і договірних прав інвесторів, невизначеність, пов'язана з належним виконанням і відправленням правосуддя судовою системою, а також відмічене значне поширення корупції у всьому секторі держуправління підбивають довіру до правового і регулятивного забезпечення. Експерти ОЕСР заявляють, що більше не повинно існувати формальних підстав для збереження обмежень на допуск іноземного капіталу в банківський сектор, страхування, транспорт, телекомунікації, енергетику і сільське господарство. В уряді, незважаючи на бажання отримати інвестиції, так не вважають.

Збільшення вивозу коштів свідчить також про глобалізацію господарської діяльності, українські компанії почали зовнішньоекономічну експансію і все більше інвестують за кордон. Головним об'єктом інтересу стають європейські компанії, що працюють в умовах економічної рецесії. В останні роки все більша кількість українських компаній, передусім металургійних, стали розглядати можливість придбання активів за кордоном для включення їх в свою структуру. Серед металургійних компаній практично всі «крупняки» підсилюють свою експансію за кордоном. Треба віддати їм належне: їх плани набувають стратегічного і довгострокового характер, а десятиліття роботи в умовах глобалізації навчило їх не упускати своїх шансів і амбіцій в досягненні лідерства не тільки на внутрішньому, а й на зовнішньому ринках.

Основні результати, отримані в даному розділі, опубліковано в [184, 185].

3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3.1 Підхід до формування державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки

Стратегічною метою соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки є динамічне підвищення рівня добробуту, збагачення культури, моральності народу на основі інтелектуально-інноваційного розвитку економічної, соціальної і духовної сфер, збереження навколишнього середовища для нинішніх і майбутніх поколінь. Основними факторами розвитку повинні стати: людський, науково-виробничий і інноваційний потенціали, природні ресурси і вигідне географічне положення країни, а головними пріоритетами – «високий інтелект – інновації – добробут». Найважливішими завданнями забезпечення соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки є перехід на інноваційний шлях розвитку, реалізація загальносистемних перетворень економіки і суспільства, побудова високоефективної соціально-орієнтованої ринкової економіки, зниження негативного впливу виробничої діяльності на навколишнє середовище і поліпшення її якісного стану.

Основоположні принципи переходу до соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки:

людина – мета прогресу, рівень людського розвитку – міра зрілості суспільства і держави;

підвищення рівня добробуту нації, подолання бідності, зміна структури споживання;

пріоритетний розвиток систем охорони здоров'я, освіти, науки,

культури – найважливіших сфер духовного життя суспільства, чинників довгострокового зростання продуктивної, творчої активності народу, еволюції народного господарства;

поліпшення демографічної ситуації, сприяння сталому розвитку поселень;

перехід на природоохоронний, ресурсозберігаючий, інноваційний тип розвитку економіки;

раціональне природокористування, що передбачає не марнотратне витрачання відновлюваних і максимально можливе зменшення споживання невідновних ресурсів, розширення використання вторинних ресурсів, безпечну утилізацію відходів;

розвиток міжнародного співробітництва та соціального партнерства; підвищення зкоординованості та ефективності діяльності держави, приватного бізнесу та громадянського суспільства [178, С. 35].

Перехід до соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки включає наступні етапи соціально-економічного розвитку. Основною метою першого етапу (до 2020 р). є подальше підвищення якості та рівня життя населення на основі розвитку і ефективного використання людського потенціалу, техніко-технологічного переозброєння та вдосконалення структури економіки, зростання її конкурентоспроможності. На цьому етапі має бути завершено створення необхідної законодавчої та правової бази сталого розвитку, закладено основи для формування нової моделі економіки, що забезпечує ефективне відтворення благ і послуг, що володіє потенціалом довгострокового динамічного зростання і дозволяє вирішувати завдання підвищення добробуту народу, модернізації виробничого апарату, забезпечення безпеки країни, що потребують посилення економічної функції держави в побудові основ ринкової економіки. Пріоритетними напрямками в цей період повинні стати: розвиток людського потенціалу на основі якісного вдосконалення систем освіти, охорони здоров'я, житлового будівництва та

інших галузей сфери послуг; інноваційний розвиток національної економіки; нарощування експортного потенціалу на основі підвищення рівня конкурентоспроможності, розвитку наукоємних високотехнологічних ресурсо- та енергозберігаючих екологічно чистих галузей і виробництв; розвиток агропромислового комплексу та соціальне відродження села.

На другому етапі (2020–2030 рр.) передбачається забезпечити економічний розвиток за рахунок створення зрілих інститутів ринкової економіки, активізації структурних перетворень, розширення приватного бізнесу, широкого впровадження досягнень науки і техніки, створення екологічно чистих виробництв, прискорення інтеграційних процесів з країнами ближнього і далекого зарубіжжя, збалансованого розвитку територій і населених пунктів. Удосконалення соціальних процесів має базуватися на принципах зрілої демократії та громадянського суспільства.

Найважливішим фактором розвитку людського потенціалу та забезпечення соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки є ефективна соціальна політика держави, покликана створити необхідні умови, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини. Соціальна стабільність суспільства буде гарантуватися проведенням ефективної соціальної політики держави, критеріями якої є:

реалізація пріоритетів соціальної політики як однієї з найважливіших умов розвитку суспільства;

гарантії прав на свободу людини і на вільну реалізацію трудового та інтелектуального потенціалу, з тим щоб працездатний громадянин зміг забезпечити собі і своїй родині матеріальне благополуччя;

диференціація соціальної політики по відношенню до різних верств населення; взаємна солідарна відповідальність усіх суб'єктів (держави, підприємці, профспілки, населення) за результати соціального розвитку;

права і гарантії, орієнтовані на духовний, культурний, моральний розвиток громадян;

дбайливе ставлення до історичної спадщини предків і до спадкоємності поколінь, збереження самобутності національних традицій.

Головними цілями соціальної політики в довгостроковій перспективі є забезпечення сталого зростання рівня і якості життя населення та створення умов для розвитку людського потенціалу. При цьому держава повинна надати кожній працездатній людині умови, що дозволяють її власною працею і підприємництвом забезпечити свій добробут і добробут своєї родини і повністю виконати соціальні зобов'язання перед інвалідами, багатодітними сім'ями, непрацездатними та малозабезпеченими верствами населення та ін. [218].

Для реалізації головної мети основними напрямками соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки повинні стати:

створення умов і можливостей всім працездатним громадянам заробляти кошти для задоволення своїх потреб;

забезпечення раціональної зайнятості населення на основі збереження робочих місць на діючих життєво важливих і перспективних підприємствах, створення нових робочих місць, в тому числі в приватному секторі економіки, організація систем підготовки і перепідготовки кадрів;

забезпечення зростання реальних грошових доходів населення; послідовне підвищення рівня оплати праці як основного джерела грошових доходів населення і найважливішого стимулу трудової активності працівників найманої праці;

підвищення рівня пенсійного забезпечення;

зниження рівня малозабезпеченості населення;

підвищення соціального захисту нужденних на основі посилення адресності надання допомоги, раціоналізації системи пільг, поліпшення соціального обслуговування та ін.

У найближчий період (до 2020 року) найважливішими завданнями є підвищення реальних грошових доходів і зниження рівня

малозабезпеченості населення, створення умов та надання громадянам рівних можливостей для досягнення матеріального і соціального благополуччя. На другому етапі (2020–2030 рр.) необхідно забезпечити наближення за рівнем і якістю життя населення до економічно розвинених країн на основі формування соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки.

Стратегія держави щодо реалізації цілей соціальної політики в довгостроковій перспективі повинна бути спрямована на послідовне підвищення грошових доходів населення як найважливішого показника рівня життя населення. Пріоритетними напрямками політики в області оплати праці повинні стати: кардинальне підвищення рівня заробітної плати працівників як основного джерела формування грошових доходів населення і важливого стимулу трудової активності, підвищення продуктивності праці та ефективності господарювання в усіх ланках економіки, зростання інвестиційного потенціалу населення; зниження податкового навантаження на фонд заробітної плати суб'єктів господарювання всіх форм власності, що сприятиме створенню нових робочих місць, легалізації тіньових доходів населення.

Боротьба з бідністю є найважливішим пріоритетом соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки. Для сталого розвитку першорядне значення має максимальне скорочення в країні рівня малозабезпеченості. Реалізація цього завдання буде відбуватися на основі економічного зростання, підвищення рівня життя, перш за все працюючої частини населення. Зі збільшенням мінімальної заробітної плати, зростанням середньої заробітної плати і середньодушових грошових доходів передбачається, що частка населення з доходами нижче бюджету прожиткового мінімуму повинна скоротитися до 2020 р. вдвічі, що відповідає меті Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року, прийнятий Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй.

Пенсійне забезпечення – найважливіший напрям соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки. На нинішньому етапі розвитку національна пенсійна система зіткнулася з низкою внутрішніх і зовнішніх проблем. Дефіцит коштів і проблеми економіки ускладнюють можливість підтримання достатнього рівня пенсійного забезпечення і належної диференціації пенсій відповідно до трудового внеску. Становище ускладнюється недоліками внутрішньої структури пенсійної системи. Таким чином, система, що склалася, не може сприяти соціальній стабільності і потребує реформування. Основна його мета – підвищення рівня життя пенсіонерів через створення стабільної, фінансово стійкої пенсійної системи, що задовольняє принципам соціальної справедливості, здатної протистояти майбутнім демографічним змінам. Стратегічним завданням реформування пенсійної системи є створення багаторівневої пенсійної системи, яка б поєднувала в собі як розподільні, так і накопичувальні механізми. На етапі до 2020 р. передбачається: проведення організаційно-структурних перетворень в системі пенсійного забезпечення, прийняття пакету законодавчих актів, що регулюють відносини в рамках кожної складової пенсійної системи; розвиток державного пенсійного страхування як основної складової пенсійної системи. На етапі 2020–2030 рр. на основі зростання грошових доходів, в тому числі заробітної плати, за сприятливого розвитку фінансових ринків і ринків інвестицій необхідно забезпечити розвиток додаткового пенсійного страхування. Рішення поставлених перед пенсійною системою завдань, розвиток реального сектора економіки і підвищення ефективності державного управління підвищать рівень матеріального добробуту непрацездатних громадян.

Основними завданнями в галузі соціального захисту населення є забезпечення державної підтримки нужденних груп населення, підвищення рівня державних мінімальних соціальних гарантій, оптимізація програм надання допомоги. Сформована до теперішнього часу система соціального

захисту населення представлена різноманітними соціальними програмами, які недостатньо скоординовані. У прогнозованому періоді подальший розвиток повинна отримати адресна допомога як невід'ємна частина державної системи соціального захисту.

В якості найважливіших заходів та механізмів, що забезпечують перехід до соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки, передбачається:

поглиблення ринкових та інших інституціональних перетворень в економіці; розширення підприємницької діяльності;

вдосконалення інвестиційно-структурної політики;

активізація зовнішньоекономічної політики та міжнародного співробітництва;

розвиток нових організаційних форм співробітництва.

Стратегічною метою інституційних перетворень є створення системи інститутів, необхідних для становлення і розвитку ринкової економіки, що дозволяє вирішувати завдання підвищення рівня життя людей, модернізації виробництва, збереження як відтворювального потенціалу природного комплексу країни, так і його цілісності і безпеки [93, С. 86].

Важливим фактором соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки виступає підприємництво, оскільки воно активізує творчість і підприємливість, створює нові робочі місця, дозволяє самореалізуватися людині, формує середній клас – основу соціальної стабільності.

Оптимізація ресурсоспоживання та ресурсозбереження вимагає проведення відповідних наукових досліджень і розробок, які доцільно сконцентрувати у великих блоках, що включають найважливіші довгострокові програми міжгалузевого характеру: зниження ресурсомісткості та імпортоємності промислового виробництва; підвищення конкурентоспроможності промислової продукції експортної спрямованості: мікроелектроніка, оптика, вакуумна техніка; засоби

інформації та зв'язку, вимірювальні прилади; мікро- і нанотехнології; транспортна техніка; нові технології і засоби переробки матеріалів у виробі; нові конструкційні і функціональні матеріали (композиційні, інтелектуальні), речовини малотоннажної хімії; технічні засоби оборони; підвищення ефективності та обсягів виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції; науково-технічне забезпечення розвитку місцевої сировинної бази, охорони здоров'я і навколишнього середовища.

Проведення модернізації та реструктуризації виробництва передбачається в два етапи: на першому етапі (до 2020 року) буде здійснюватися активна реконструкція виробничого потенціалу, подолання таких негативів, що накопичилися у виробництві, як значні обсяги морально і фізично зношеного основного капіталу, брак власних оборотних коштів підприємств, низька інвестиційна та інноваційна активність. На другому етапі (2020–2030 рр.) модернізація і реструктуризація передбачає перехід до ефективного функціонування реального сектора економіки країни в умовах його екологізації.

Стратегічна мета інвестиційно-структурної політики полягає як у залученні інвестицій і спрямування їх на реалізацію пріоритетів соціально-економічного розвитку та вирішення екологічних проблем в країні, так і в формі експорту капіталу на основі використання конкурентних переваг інших країн, шляхом створення концесій, ТНК, ФПГ та інших кластерних і корпоративних структур [132]. На першому етапі (2015–2020 рр.) інвестиційна політика здійснюється на основі національної програми залучення інвестицій в економіку і відповідно до спеціальних державних програм, проектами залучення іноземних інвестицій для розвитку малого і середнього підприємництва, а також з урахуванням програм, що реалізуються в інвестиційній сфері міжнародними фондами та організаціями. Для залучення інвестицій в економіку потрібна подальша лібералізація зовнішньоекономічної діяльності та створення механізмів страхування інвестицій від економічних і політичних ризиків.

Першочерговими завданнями соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки повинні стати:

створення рівних і передбачуваних умов економічної діяльності;
підвищення інноваційної активності і стимулювання випереджаючого розвитку високотехнологічних секторів економіки;

сприяння процесам інтеграції і конкуренції на ринках, забезпечення рівного доступу до інфраструктури; сприяння розвитку малого та середнього підприємництва;

посилення антимонопольного контролю в процесі реструктуризації природних монополій.

Необхідно зберегти соціальну спрямованість бюджету, що гарантує захист населення в області зайнятості, освіти, охорони здоров'я, культури, пенсійного забезпечення, надання адресної підтримки малозабезпечених верств населення. Грошово-кредитна політика повинна бути підпорядкована досягненню загальних стратегічних цілей соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки.

Здійснити перехід до соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки може лише ефективна держава в тісній взаємодії з приватним бізнесом і розвиненим громадянським суспільством, які здатні формувати сучасні важелі впливу на економіку, політику, соціально-культурну сферу та здійснювати глибокі системні перетворення. З цією метою передбачаються заходи, спрямовані на:

посилення ролі держави як основної ланки політичної системи, координатора напрямків діяльності державних і громадських організацій (неурядових організацій, які працюють, і профспілок, ділових і наукових кіл, жінок, дітей і молоді);

забезпечення прав і свобод особистості як основної політичної сили регулювання суспільних процесів шляхом подальшого розвитку демократії та формування громадянського суспільства;

дієве регулювання процесів трансформації економіки у взаємозв'язку

з вирішенням соціальних та екологічних проблем, надання господарюючим суб'єктам високого ступеня самостійності у виборі та реалізації напрямків, форм і методів їх діяльності, що відповідає інтересам сталого розвитку країни;

регулювання найбільш важливих відносин у соціальній сфері, надання сприяння розвитку духовної культури з метою повного задоволення соціально-культурних потреб і інтересів людини і суспільства.

Реалізація соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки дозволить підвищити рівень соціально-економічного розвитку та національну безпеку країни (демографічну, екологічну, економічну). Зокрема, для поліпшення демографічної ситуації необхідно передбачити заходи, спрямовані на вдосконалення системи допомоги на дітей; розвиток довгострокового кредитування житлового будівництва молодих сімей; поліпшення якості медичної допомоги, розвиток профілактики, діагностики та лікування соціально значущих захворювань; розробку і реалізацію регіональних програм зміцнення репродуктивного здоров'я і планування сім'ї; посилення просвітницької та освітньої діяльності по формуванню здорового способу життя. Ці заходи дозволять певною мірою пом'якшити депопуляційні процеси.

Для ліквідації основних загроз економічній, перш за все енергетичній, безпеці передбачені заходи щодо структурної перебудови і підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки – прискорений розвиток наукомістких експортоорієнтованих та імпортозамінних галузей і виробництв, модернізація перспективних підприємств на основі впровадження сучасних ресурсозберігаючих та екологічно безпечних технологій, що випереджають у порівнянні з вибуттям темпи оновлення основних виробничих фондів.

На рис. 3.1 представлені основні складові концепції соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки: цілі, завдання, етапи, напрямки та механізми.

Рисунок 3.1 – Концепція соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки

Складовими стратегії соціального партнерства є: партнерське мислення; взаємне доповнення; часткова участь; різноманітність форм

об'єднання суб'єктів розвитку; поетапне використання технологій партнерства. Партнерська мислення – це шанобливе ставлення до чужої думки, прагнення зрозуміти іншого, бажання і вміння вибудовувати соціальні відносини. Бути партнером – означає: розділяти ідеї, брати участь у спільній діяльності, самостійно обираючи тип цієї діяльності, мати зобов'язання і здійснювати комунікацію. Розвиток партнерського мислення веде до зміцнення громадянської самосвідомості і зміни поведінки людей в бік більшої відповідальності за те, що відбувається.

Взаємне доповнення або «принцип взаємної доповнюваності» в партнерських відносинах означає, що в рамках спільної діяльності для досягнення найкращого результату кожен повинен робити те, що він робить краще за інших. Впровадження такого підходу на практиці вимагає значних зусиль. І, як правило, пов'язане з необхідністю відмови від звичних схем роботи, сформованих стереотипів, пов'язане з подоланням, а точніше «узгодженням» особистих амбіцій лідерів [36, С. 96]. Взавши на озброєння цей принцип, можна налагодити взаємодію з громадськими організаціями та відкрити їх нові можливості. Ця форма дозволяє багатьом організаціям правильно зорієнтуватися в своїй діяльності.

Пайова участь у забезпеченні спільної партнерської діяльності передбачає об'єднання ресурсів з метою отримання синергетичного ефекту, який неможливо отримати поза партнерства. У цьому процесі беруть участь або можуть брати участь кілька типів суб'єктів розвитку: органи державного і місцевого управління, недержавні некомерційні організації, комерційні підприємства, бюджетні організації, громадяни. Ступінь їх взаємодії може бути різна, починаючи від обміну інформацією та закінчуючи формуванням спільних партнерств – юридичних осіб, чия спеціально організована діяльність має на меті соціально-орієнтований економічний розвиток району.

Форми об'єднання зусиль суб'єктів розвитку можуть бути найрізноманітнішими і суттєво залежать від конкретних умов і місцевих

ініціатив. Стратегічно важливо приймати цю різноманітність і відмовитися від спроб використання єдиних схем і «перевірених» рішень. При цьому важливо розуміти, що основа розвитку людей – їх участь у вирішенні соціальних проблем, а мета розвитку – підвищення якості їх життя. Стратегія соціального партнерства передбачає впровадження в практику спеціальних технологій, що підвищує рівень взаємодії (в першу чергу влади і громадськості), що сприяють формуванню партнерського мислення і становленню місцевих спільнот.

Соціальна відповідальність бізнесу – це добровільний внесок бізнесу в розвиток суспільства в соціальній, економічній та екологічній сферах, який пов'язаний безпосередньо з основною діяльністю компанії і виходить за рамки визначеного законом мінімуму. У списку пріоритетних областей соціальних інвестицій перші позиції займають вкладення в персонал, створення безпечних умов праці та охорона здоров'я (всього представлено шість ключових напрямків: охорона здоров'я і безпека праці, розвиток персоналу, сумлінна ділова практика, природоохоронна діяльність та ресурсозбереження, соціально відповідальна реструктуризація, розвиток місцевої громади).

Економічні пріоритети обумовлені соціальними пріоритетами, які включають:

освіту як сферу багатофункціонального розвитку потенціалу особистості і майбутніх поколінь;

охорону здоров'я як сферу, що стимулює поліпшення якості життя;

економічну активність населення як механізм зниження безробіття, зростання рівня життя, самореалізації особистості;

локальні території як джерело історико-культурної самобутності; адаптацію і соціалізацію молоді;

розвиток споживчої, виробничої функції домогосподарства як основи соціальної структури суспільства;

громадянську активність населення як основу демократичного

розвитку;

організацію спілок споживачів, товаровиробників тощо, як засобу контролю над владою.

У сучасних умовах потрібне, перш за все, утворення нових форм міжнародних приватно-державних партнерств, що дозволяють отримати вигоду як на національному, так і на міжнародному рівні, за рахунок:

економії матерії, енергії і часу за рахунок створення більш гнучких і ефективних ланцюжків вартості: інформаційних, логістичних, виробничих, збутових;

безперешкодного перетікання інформації між різними рівнями (національним і глобальним) і фактичними і потенційними учасниками взаємодії з метою більш повного задоволення потреб суспільства, розвитку його різноманіття, дотримання інтересів сталого розвитку;

творчого розвитку особистості, підвищення рівня освіти і культури, а, отже, зростання такої небезпеки знаходження компромісу в разі розбіжності інтересів між різними сторонами макроекономічних процесів.

Забезпеченню економічної незалежності розвинених країн сприяє характер економічного обороту, який визначається відношенням високого обсягу товарів і послуг, вироблених усередині економічного простору країни, до сукупності низького обсягу імпорту товарів та послуг з інших країн і низького обсягу експорту товарів і послуг в інші країни. Економічний оборот відображає здатність національної економіки за рахунок внутрішнього виробництва забезпечувати всіх працівників країни товарами і послугами для відтворення їх робочої сили, а також вплив світової економіки на розвиток національної економіки. Вітчизняне виробництво на сучасному етапі його розвитку не в змозі забезпечувати громадян країни товарами і послугами. Для відтворення робочої сили необхідний імпорт продуктів споживання.

Розвиненість економіки опосередкована швидким впровадженням ефективних інновацій, їх комерціалізацією. Інноваційна активність, яка

визначає використання досягнень науково-технічного прогресу в економіці, залежить від невід'ємної характеристики інноваційної економіки – високої частки заробітної плати в національному доході.

В Україні ця частка становить 30%, що в 2 рази нижче, ніж в США, Японії, Німеччині, Великобританії та інших розвинених країнах. Маючи на увазі, що ВВП на душу населення в Україні в 6–7 разів менше, ніж у тих ж країнах, приходимо до висновку, що в абсолютному обчисленні середня заробітна плата українського працівника приблизно в 10–12 разів нижча, ніж у розвинених країнах [111, С. 133]. Високий рівень заробітної плати в національному доході в розвинутих країнах відображає те, що в них створюється більший обсяг товарів всередині країни в розрахунку на душу населення. Величина доходу у вигляді заробітної плати формується в результаті того, що працівники будь-яких галузей і сфер діяльності на свою заробітну плату купують товари і послуги в галузях, що виробляють предмети споживання. Отже, розмір загального фонду заробітної плати визначається загальною вартістю предметів споживання. Загальний низький рівень ВВП в розрахунку на душу населення і низька частка заробітної плати в національному доході – наслідок низького загального рівня індивідуальних доходів, сформованого в Україні.

Висока частка заробітної плати в національному доході робить інновації двигуном економіки. У розвинених країнах цей показник досягає 70%, витрати робочої сили на вітчизняних підприємствах не є значною частиною його витрат. Підприємцю в розвиненій країні вигідно замінювати дорогий фактор, яким є робоча сила, дешевшим – чимось особливим. Українському підприємцеві економічно недоцільно впроваджувати інновації: замінювати дешевий фактор виробництва, робочу силу, оскільки це не веде до здешевлення одиниці виробленої продукції. Вплив інновацій на економічний розвиток характерний для тих країн, де стабільно забезпечуються високі темпи зростання продуктивності праці, розвивається ринкова конкуренція. В Україні через низьку

продуктивність праці та пов'язаний з нею низький рівень заробітної плати в національному доході активність з боку підприємців в питанні інноваційного розвитку проявляється слабо. Звідси нелогічно видається пропозиція ряду авторів стратегій про одночасне підвищення заробітної плати, збільшення продуктивності праці і стимулювання інноваційної активності підприємств. З метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки Д. Львів вважав правомірною постановку питання про доведення частки заробітної плати у ВВП до рівня європейських країн: «головною диспропорцією, яка стримує економічне зростання і негативно впливає на якість економіки, є неприпустимо низький рівень заробітної плати найманих працівників. Причому низькою не взагалі, а низькою щодо нашої нижчої, порівняно з провідними західними країнами, продуктивності праці». О. І. Кулинич, навпаки, досить суперечливо пов'язує майбутнє зростання української економіки з використанням дешевої робочої сили, і серед короткострокових заходів його досягнення називає створення сприятливих умов для залучення іноземних інвесторів, введення жорстких заходів щодо обмеження вивозу капіталу з України, збільшення митних зборів і введення обмежень на ввезення імпорتنих аналогів українських товарів [138, С. 565]. Подібне посилення заходів, спрямованих на досягнення національної самодостатності, може зіткнутися на практиці з неможливістю мобілізації власних ресурсів замість залучення імпорتنих технологій і товарів споживання.

В цілому, рівень освоєння інновацій визначається часткою інноваційно активних підприємств. У 1970-ті рр. в СРСР питома вага промислових підприємств, які ведуть розробку і впровадження нововведень, становила приблизно 66% від загального числа підприємств. У 2016 р. в Україні вона знизилася до 9,4% у видобувних і обробних виробництвах, до 12,5% в галузях зв'язку та діяльності, пов'язаній з інформаційними технологіями (в розвинених країнах цей показник перевищує 70%). В Україні спостерігається низька інноваційна активність

підприємств. Дані останніх років свідчать про певну стагнацію в цій сфері.

Техніко-технологічні показники економічного розвитку обумовлені часткою заробітної плати в національному доході, що впливає на конкурентоспроможність виробництва, продуктивність праці. До таких показників можна віднести середній вік обладнання, коефіцієнт оновлення основних фондів і ступінь їх зносу. Це зумовлює наростаюче технологічне відставання української економіки від розвинених країн. Якщо в розвинених країнах за останні 10–15 років завершилося впровадження четвертого технологічного укладу і почалося впровадження нових технологічних укладів, то в Україні виробнича база промисловості характеризується витісненням продукції п'ятого технологічного укладу (електроніка, комп'ютери, телекомунікації, роботобудування, ІТ послуги) виробами четвертого і третього укладів (автомобілебудування, електротехнічне машинобудування, виробництво сталі і прокату).

Низький рівень інноваційного потенціалу економіки України пояснюється незначною часткою інноваційної продукції в загальному обсязі виробленої продукції; низьким техніко-технологічним рівнем виробництва, високим ступенем фізичного і морального зносу устаткування, що експлуатується, низьким значенням коефіцієнта оновлення основних фондів підприємств. До цих причин слід додати високу вартість впровадження і комерційного освоєння інновацій у порівнянні з використанням більш дешевих факторів виробництва, одним з яких є робоча сила; високу конкурентоспроможність зарубіжних наукомістких товарів. Більш того, вітчизняні підприємства науки характеризуються низькою матеріально-технічною оснащеністю, браком кваліфікованих кадрів і старінням кадрів. Спостерігаються зниження стимулювання наукової праці і відтік вчених і фахівців за кордон або перехід до структур, які пов'язані з науковою діяльністю. Частка вищих навчальних закладів у структурі української науки, що виконують дослідження і розробки, низька в порівнянні з розвиненими країнами

(близько 5% витрат на науку в порівнянні з 21% в країнах ЄС і 14–15% в Японії і США¹⁹⁰).

Відрізняє вітчизняну економіку залежність від експорту сировини та імпорту товарів споживання, що вимагає структурної перебудови економіки при переході на інноваційні рейки економічного розвитку, пов'язаної з досягненням економічної незалежності і самодостатності, переорієнтацією експортно-орієнтованих галузей на потреби внутрішнього ринку. Державне регулювання такого переходу може погіршити структурні перекося, оскільки розвиток інноваційної економіки ініціюється саморегульованими ринковими механізмами. Невипадковим виглядає намір керівництва країни внести зміни в «Концепцію 2020». Однак це не суперечить реалізації інноваційних державних програм, які не ґрунтуються на розвитку ринкової економіки. Прикладом тому може служити досвід СРСР, коли успішно реалізовувалися проривні проекти в ключових галузях промисловості.

Досвід СРСР у проривних галузях (розвиток атомної, військової, аерокосмічної промисловості тощо) показав, що наявність розвиненої ринкової економіки не є обов'язковою умовою інноваційного розвитку [167, С. 35]. Держава може виступати в якості ініціатора і координатора інноваційних проектів. Реіндустріалізація може виступати умовою забезпечення продовольчої, технологічної та, в цілому, національної незалежності і безпеки. Нова індустріалізація може йти поряд з модернізацією галузей промисловості, і, зокрема, можуть бути реалізовані стратегічні проекти. Суперечливими ці пропозиції стають тоді, коли за рахунок перспективних розробок і наукових досягнень планується забезпечувати розвиток інноваційної економіки, забезпечення економічного розвитку за типом розвинених країн: «нова індустріалізація в Україні як раз повинна сформувати якісний попит на людський капітал...» [196, С. 120].

В інноваційних стратегіях економічного розвитку України економіка

розглядається як найважливіший фактор соціально-економічних перетворень, що робить самі стратегії соціально орієнтованими. Авторами поряд із завданнями підвищення конкурентоспроможності економіки в умовах глобалізації, підтримкою галузей, що забезпечують розвиток ланцюжка виробництва доданих вартостей, ставляться завдання надання всім громадянам рівного доступу до послуг надання якісної вищої освіти, медичних послуг тощо.

В сучасних стратегіях інноваційного розвитку економіки немає розмежування між розвитком економіки на базі інновацій та зміцненням національної незалежності і безпеки шляхом розвитку вітчизняної інноваційної промисловості, проривних науково-технічних напрямків без переслідування мети розвитку інноваційної економіки. У національній доповіді «Інноваційний розвиток – основа прискороного зростання економіки» ставиться питання про підвищення частки наукоємних галузей і виробництв у ВВП при використанні можливостей комерціалізації науково-технічних досягнень. Пропонується прийняття законодавчих актів щодо зміцнення взаємодії наукових організацій і бізнесу, створення механізму вбудовування державних НДІ і ВНЗ в рішення інноваційних завдань українського бізнесу, переорієнтацію прикладної науки на завдання бізнесу. Група вчених НАН України вважає, що успіх модернізації обумовлений якістю економічного розвитку. На їхню думку, для цього необхідно «визначити стан наших найважливіших соціально-економічних сфер, знайти найбільш перспективні напрямки, що дозволяють Україні вийти на передові позиції в світі, і одночасно проекти, що дають вірний і швидкий дохід на період освоєння інновацій, зіставити їх з наявними фінансовими та іншими ресурсами, відібрати посильний комплект і кинути на його виконання всі сили держави і підприємницького **сектору**».

3.2 Удосконалення інструментарія реалізації державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки

Сучасні механізми реалізації партнерства держави і бізнесу являють собою узгоджений учасниками відносин набір взаємозв'язаних процедур щодо здійснення вкладень бізнесу фінансових, матеріальних, технологічних, управлінських або інших ресурсів у державні або спільні програми розвитку інвестиційного або соціального середовища. До найбільш поширених механізмів відносять такі: контракти на виконання робіт; поставка продукції для державних потреб; контракти технічної допомоги; контракти на управління; лізинг; угоди про розподіл продукції; інвестиційні контракти; концесії; акціонування, пайова участь приватного капіталу в спільних підприємствах.

Державно-приватне партнерство (ДПП або ПДП) в цілому як вид має безліч форм і різновидів в українській практиці, його основи закладені в державних і регіональних законах (іноземний досвід).

Найбільш поширеними інструментами (формами) договірних зобов'язань ДПП є державні контракти і концесійні угоди.

До числа інструментів (форм) державно-приватного партнерства належать [135, С. 129]: інвестування в статутні капітали господарських товариств; державні корпорації; інвестування у венчурні інвестиційні фонди; укладання та виконання договорів (угод).

З точки зору договірного змісту нами запропоновано класифікувати види партнерства:

- договірного характеру: передбачається виконання робіт або надання послуг за державним (місцевим) контрактом з метою створення, ремонту, експлуатації державного (місцевого) майна; застосування угод про розподіл продукції, договорів концесії;
- партнерства інституційного характеру з використанням власності

держави в двох різновидах:

а) участь у статутному капіталі: створення на базі державного (муніципального) майна господарського товариства (спільного підприємства), в статутному капіталі та в управлінні діяльністю якого бере участь держава (місцева адміністрація) і приватний інвестор;

б) передача керуючій компанії: створення на базі державного (муніципального) майна закритого пайового інвестиційного фонду, активами якого в інтересах держави (місцевої адміністрації) та інших пайовиків управляє приватна керуюча компанія.

Інвестиційні відносини і цивільно-правові умови держзамовлення відрізняються від інших форм взаємодії і регулюються окремим законодавством. Політика щодо них чітко регламентована і прописана, що не можна сказати про інші форми взаємодії.

За джерелами фінансування ДПП – інструменти можна умовно розділити на кілька груп: інструменти бюджетного інвестування (державно-цільові та державно-адресні інвестиційні програми); інструменти бюджетного фінансування без ознак бюджетних інвестицій (сервісні контракти, контракти життєвого циклу – life cycle contracts); інструменти приватного інвестування (концесійні угоди, інші види інвестиційних угод, які передбачають інвестування з боку бізнесу; інструменти змішаного фінансування; кредити та інші фінансові інструменти).

Концесія – це форма державно-приватного партнерства, спрямована на розвиток соціально значущої інфраструктури або здійснення видів діяльності (об'єкт концесії) для захисту громадських інтересів, при якій приватний сектор (концесіонер) розвиває об'єкт концесії і отримує доходи від здійснення його експлуатації, а державний сектор (концедент) зберігає права власності та контролю над об'єктом концесії.

В рамках концесійної діяльності доцільно використовувати методи стратегічного (довгострокового) програмно-планового управління

концесією, що дозволить враховувати інтереси:

- суспільства – за допомогою надання послуг соціально значущих галузей народного господарства за стабільними цінами;

- держави – за допомогою виключення можливості отримання приватним сектором надприбутків за рахунок форс-мажорних змін попиту на послуги концесіонера і кон'юнктурних зменшень цін на продукти і енергоносії, необхідні для здійснення концесійної діяльності;

- бізнесу – за допомогою програмування рентабельності концесії в розрізі кожного року, що виключає можливість недоотримання прибутків і отримання збитків приватним сектором за рахунок незапланованих скорочень попиту на послуги концесіонера і кон'юнктурних збільшень цін на продукти та енергоносії, необхідні для здійснення концесійної діяльності.

Соціальна сутність концесійної форми господарювання проявляється через реалізацію її функцій. Як приклад можна розглянути авторський аналіз концесійної діяльності з позицій структурно-функціональної парадигми (на основі методології функціонального аналізу В. Г. Ковальчук [106, С. 151]). В результаті автором виявлені наступні явні функції концесії:

1) розвиток соціально і стратегічно значущої інфраструктури (транспортної, житлово-комунальної, електроенергетичної, портової, охорони здоров'я, спортивної тощо);

2) підвищення соціальної захищеності населення за допомогою надання споживачам послуг соціально значущих галузей національної економіки (в тому числі транспортної інфраструктури, житлово-комунального господарства, електроенергетики) за стабільними прийнятними цінами;

3) створення на довгостроковій основі нових робочих місць як у сфері продуктивної, так і в сфері управлінської праці.

До латентних функцій концесії відносяться:

1) якісний розвиток соціальної структури суспільства. Це обумовлено зростанням якості праці працівників у сфері виробництва і управління, стабілізацією потоків грошових доходів працівників у сфері концесійної діяльності та супутніх галузях, стабілізацією витрат населення в соціально значущих сферах народного господарства;

2) скорочення рівня безробіття, що пояснюється появою нових робочих місць як у сфері продуктивної, так і в сфері управлінської праці;

3) поширення практики ефективного управління народним господарством і захисту громадських (публічних) інтересів на різні сфери економіки країни (включаючи сільське господарство).

Найбільш сучасними і перспективними інститутами державно-приватних партнерств в Україні є: інвестиційний фонд; банк розвитку; українська венчурна компанія; державні корпорації, сектор державних корпорацій включає всі корпорації, які прямо або побічно контролюються органами державного управління. Однак на відміну від приватних корпорацій, вони ведуть свою діяльність під контролем держави, який реалізується через право власності на контрольний пакет акцій, а також у силу законодавства, указу або нормативного акту, що встановлюють стратегію діяльності корпорації або дають органам державного управління право призначати директорів; акціонерні товариства (створювалися і державно-приватні підприємства, акціонування відбувалося в основному в результаті приватизації, в результаті державі належить контрольний пакет, і яке публікує звітність згідно із Законом України «Про акціонерні товариства»); спільні інфраструктурні фонди прямих інвестицій; гарантійні фонди (надання державної гарантії під інвестиційні проекти, виступає як форма підтримки фінансового співробітництва та кредитування); спільні підприємства (з участю іноземного капіталу).

Додаткові можливості для співпраці держави і бізнесу передбачаються в результаті зонального створення сприятливих умов:

- особливі економічні зони (Закон України «Про загальні засади

створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» № 2673-12 від 13.10.92, на якій діє особливий режим здійснення підприємницької діяльності.);

- кластери (географічна агломерація організацій, що працюють у споріднених галузях господарства і пов'язані коопераційними і інформаційними, а також майновими зв'язками. На думку авторів, завдяки об'єднанню учасників науково-виробничого ланцюжка, високого ступеня концентрації та кооперації кластер – це найбільш успішна і перспективна форма інституту інноваційного розвитку в регіоні);

- інкорпорації (форма організації людей для соціальної, політичної і економічної взаємовигідної взаємодії на принципах інкорпоративного господарювання для досягнення спільними зусиллями вирішення конкретних завдань соціального та економічного розвитку території або регіону з метою підвищення рівня якості життя кожного її учасника).

В умовах соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки України підприємницькі мережі відіграють роль інструмента цілеспрямованої координації зусиль учасників відтворювального процесу, який перетворюється в об'єктивну необхідність становлення і розвитку системи інтеграції малих і середніх підприємницьких структур. Відомі різні види мереж підприємств малого бізнесу: «професійні» мережі, що об'єднують на неформальній основі фахівців, що займаються розробкою подібних проблем; «квазіфірми», відмінною рисою яких є сталість контрактів між одними і тими ж фірмами; мережі дрібних і середніх фірм у традиційних галузях промисловості і сервісу; стратегічні угоди і партнерства (наприклад, у сфері маркетингу, логістики дорогих наукових розробок і інтелектуального обслуговування); мережеві форми кооперації між великими і дрібними фірмами.

Крім того, має передбачатися активне використання різних форм співробітництва, які мають на увазі використання знань та репутації досвідної компанії-оператора, або місцевої компанії з її персоналом і

ресурсами, ці форми співпраці добре себе зарекомендували в підприємстві професійного характеру: аутсорсинг, інсорсинг; субконтрактинг; франчайзинг, кооперативи.

Аутсорсинг – це виконання сторонньою організацією певних завдань або деяких бізнес-процесів, які, як правило, не є профільними для бізнесу компанії, але необхідні для повноцінного функціонування бізнесу, як спосіб оптимізації діяльності підприємств за рахунок зосередження зусиль на основному предметі діяльності та передачі непрофільних функцій і корпоративних ролей зовнішнім спеціалізованим компаніям. Іншими словами, при аутсорсингу всі ресурси підприємства концентруються на тому виді діяльності, який є основним для компанії, а інші функції передаються професійним партнерам. На практиці здійснюється передача робіт і послуг інфраструктурного характеру на аутсорсинг.

Різновидом аутсорсингу є такий популярний напрямок працевлаштування, як фріланс – віддалені співробітники вільних професій, що вирішують тимчасові завдання поза офісом компанії за вільний графіком і поза офісом, що може бути рекомендовано для працевлаштування батьків з багатодітних сімей.

Субконтрактинг – це спосіб організації виробництва, який використовує поділ праці між: замовником (контрактором) – найчастіше головним (складським) підприємством з мінімально необхідними власними виробничими потужностями (зберігаються тільки найбільш прибуткові виробничі процеси, що критично впливають на якість продукції); і субконтракторами (постачальниками) – спеціалізованими підприємствами, що виробляють комплектуючі, які виконують роботи і послуги. Застосування механізму субконтракту дозволяє оптимізувати процес виробництва та істотно підвищити конкурентоспроможність, як на рівні підприємства, так і на рівні регіону.

Серед некомерційних організацій у державно-приватному партнерстві можуть брати активну участь і виконувати як контролюючі,

так і ініціюючі функції: громадські організації; інноваційні та інвестиційні фонди; некомерційні структури ДПП, ДПП-центри; благодійні організації.

Пропозиція зі створення приватно-державного фонду проривних інноваційних проектів може забезпечити підтримку представників: державних відомств; бізнесу, що розвивається; менеджерів складних проектів на приватно-державній основі; консультантів із взаємодії бізнесу, суспільства і держави; створювати цивілізований ринок знань на базі формування основ нових відносин науки, бізнесу і держави, в яких поділ повноважень, відповідальності і ризиків відбувається на всіх етапах інноваційного процесу – від наукової ідеї до кінцевого продукту.

Благодійність і меценатство – це напрямок соціальної відповідальності бізнес-спільноти, воно передбачає різні форми співпраці з державою, наприклад: заснування фондів, накопичення різних цінностей (колекцій, музейних експозицій) з подальшою їх передачею в громадське користування і заснування різних профілюючих установ.

Подібні проекти, з одного боку, можуть сприяти розвитку інфраструктури, а з іншого боку, можуть бути ефективні і цікаві як для бізнесу, так і для регіональних і місцевих органів влади. Робота в формі державно-приватного партнерства з конкретними проектами на національному, регіональному і місцевому рівнях може створити фон, необхідний для росту довіри сторін одна до одної. Тому влада і бізнес шукають і будуть шукати взаємовигідні рішення з метою реалізації конкретних проектів на основі партнерства.

Слід зазначити, що в результаті активного поширення застосування програмно-цільового методу в державному управлінні, розроблені програми дозволяють побачити цільові орієнтири, механізми їх досягнення і в ході реалізації програм використовувати різні види і форми взаємодії держави з різними структурами економіки.

Розглядаючи регіональний рівень програмних документів, найбільш яскравий приклад демонструє Стратегія соціально-економічного розвитку

Київської області до 2020 р., затверджена рішенням Київської обласної ради від 04.12.2014 р. № 856-44-VI.

Вона базується на реалізації комплексу взаємопов'язаних стратегічних цілей і завдань щодо: підвищення рівня і якості життя населення; забезпечення високих темпів економічного зростання; формування сприятливих умов життєдіяльності.

У ролі напрямків підвищення ефективності державного управління та місцевого самоврядування обраний першим проектний напрям: «Розвиток взаємодії бізнес-спільноти та держави».

Результати такої взаємодії очікуються наступні: усунення неефективного державного втручання в економіку через скасування надлишкових функцій, впровадження механізмів аутсорсингу адміністративно-управлінських процесів, підвищення ефективності системи закупівель для державних і місцевих потреб.

Підтвердження даних результатів можливе тільки при підвищенні якості державного управління та оцінки (моніторингу) показників його результативності (ефективності). Цьому сприяє впровадження регіонального планування не тільки на рік у вигляді бюджетів, а й на середньостроковий і довгостроковий періоди. Ключовими в системі регіонального планування є наступні моменти:

- 1) активне залучення позабюджетних джерел фінансування, в тому числі через участь у проектах міжнародних організацій, розвиток іпотечного житлового кредитування, лізингової діяльності, субсидування процентних ставок по кредитах комерційних банків на реалізацію інвестиційних проектів суб'єктів малого підприємництва, залучення приватного капіталу на територію Київської області;

- 2) забезпечення бюджетної ефективності при розміщенні замовлень на поставки товарів, виконання робіт, надання послуг для державних потреб Київської області;

- 3) нарощування бюджетного потенціалу Київської області і

місцевих утворень, підвищення рівня забезпеченості населення бюджетними послугами, забезпечення прозорості управління громадськими фінансами, підтримання на досить високому рівні кредитного рейтингу Київської області;

4) розвиток механізмів приватно-державного партнерства в реалізації перспективних економічно і соціально значущих інвестиційних проектів, насамперед у промисловості, розвитку транспортної інфраструктури;

5) формування та реалізація республіканських цільових програм виходячи з обраних стратегічних пріоритетів, визначення чітких індикаторів очікуваних результатів реалізації програм, своєчасне коректування програм за результатами регулярного моніторингу ходу їх виконання.

Обрані напрямки демонструють особливу важливість запропонованих у нашому дослідженні різних форм співпраці влади та бізнесу, а також дозволяють судити не тільки про наукову значимість нашого дослідження, а й про практичну доцільність його впровадження в практику діяльності як державних, так і бізнес-структур.

Гальмують реалізацію механізмів державно-приватного партнерства на регіональному рівні такі проблеми:

фінансова залежність регіонів від центру; роз'єднаність зусиль представників бізнес-структур і регіональної влади заважають у формуванні позитивного іміджу ДПП;

спотворене уявлення суспільства, влади і бізнесу про ДПП; виникає складність в організації проектів ДПП з боку регіональної влади «периферійних» суб'єктів, де слабо розвинена інфраструктура;

відсутня міжрегіональна кооперація з проблем розвитку інститутів і процедур соціального діалогу; мала привабливість для традиційних форм приватного фінансування; недостатнє забезпечення економічної безпеки приватних інвесторів при реалізації проектів ДПП;

відсутність ефективного стратегічного планування на рівні учасників ДПП та ін.

Аналогічні проблеми доведеться вирішувати в ході створення поселення для багатодітних сімей. У зв'язку з тим, що здійснювати це планується в рамках концепції державно-приватного партнерства, необхідно визначити модель взаємодії держави і бізнесу, якої в даний час ще не існує.

У зв'язку з цим зростає роль місцевих органів влади у вирішенні різного роду завдань і з'являється перспективна можливість співпраці органів влади та бізнес-структур.

Узагальнюючи практику державно-приватного партнерства, можна виділити реалізацію соціальних проектів, що здійснюються в сферах:

дошкільної та шкільної освіти: здійснюється будівництво дитячих садів, реконструкція шкільних стадіонів;

охорони здоров'я: проводиться капітальний ремонт будівель стоматологічних клінік, створення і реконструкція дитячих оздоровчих, реабілітаційних та відновлювальних центрів;

фізкультури і спорту: здійснюється будівництво басейнів, стадіонів, льодових центрів і ковзанок, аквапарків та різних спортивних споруд, що мають комерційну доцільність; культури і відпочинку: формування паркової зони з розважальною інфраструктурою;

дорожнього будівництва та транспортної мережі: будівництво дорожніх розв'язок і сучасної інфраструктури;

житлово-комунального господарства: управління системами водопостачання та каналізації, газифікація, модернізація і реконструкція газових і тепломереж, котелень, використання альтернативного палива і енергозберігаючих технологій: розвиток підприємств малої енергетики, що використовують традиційні або інноваційні моделі отримання енергії;

екології: будівництво та експлуатація сміттєпереробних заводів зі задачею їх в довгострокову оренду, створення природоохоронних зон, екопоселень.

Варіанти таких угод можуть виступати в якості позитивної практики

і позитивного досвіду, готового до поширення на території регіонів України. Подібного роду проекти, покликані сприяти розвитку сприятливого середовища, з одного боку, для розвитку підприємництва, а з іншого – середовища для соціального забезпечення населення. Завдання полягає в підвищенні ефективності та зацікавленості регіональних і місцевих органів влади, а також бізнес-структур у реалізації конкретних проектів на основі державно-приватного партнерства.

Об'єкти соціальної інфраструктури можуть створюватися за типовими проектами, вже реалізованими іншими регіонами.

В якості таких прикладів можуть виступати наступні [30, С. 116]:

1. Проект з будівництва дошкільного навчального закладу (дитячого садка). Місцеве утворення, зацікавлене в забезпеченні на його території дитячими садами, оголошує конкурс на будівництво дитячого садка з обов'язковими вкладеннями залучених коштів (приватних інвестицій) на суму 50 млн грн. При цьому інвестору пропонується концесія на довгострокове надання дошкільних освітніх послуг, а при цьому будівля дитячого садка залишається у власності місцевих органів влади. Інвестор вкладе гроші в будівництво і через 1-2 роки вводить в дію даний дитячий садок. Дохід його буде складатися з батьківської плати в середньому 2 000 грн. на дитину на місяць. Крім цього буде передбачена компенсація з бюджетних коштів як батьківської плати (більше 25% повертається на рахунок батьків, які мають 2-х дітей, в багатодітних сім'ях компенсація може бути до 100%, як і для малозабезпечених сімей будуть передбачені пільги). Крім того, передбачається компенсація самій дошкільній установі з місцевого бюджету на зарплату працівників і харчування в залежності від числа вихованців.

Термін окупності таких інвестицій становить: $T_{ок.} = 50\,000 \text{ тис. грн.} * 240 \text{ чол.} * 12 \text{ міс.} * 2 \text{ тис. грн.} = 8,7 \text{ або } 9 \text{ (років)}$. Дитячі садки за концесійними угодами застосовуються у великих містах, а то, що об'єкт залишається у власності місцевої адміністрації, застраховує державні

органи від перепродажу таких установ чи інших непередбачених обставин.

2. Проект зі створення багатопрофільного медичного центру. Багато місцевих органів влади ратують за збереження культурних цінностей і історичної архітектури, але часто будівлі передаються в комерційне використання і втрачають як свій вигляд, так і соціальну значимість для населення (приклади тому: банки, торгові центри та ін.).

Варіантом їх використання можуть бути медичні центри. Так, міська будівля, що знаходиться в місцевій власності і належить до пам'ятників архітектури, надається владою під відкриття багатопрофільного медичного центру. Місцеві органи влади можуть виступити в якості акціонера з пакетом в 25% акцій, а решту набувають приватні інвестори, тим самим вкладаючи додаткові інвестиції в установу такої структури, оснащення та реконструкцію будівлі. При цьому власність залишається у місцевих органів влади, а головне – зберігається історична цінність будівлі, і вона отримує друге життя і приносить дохід засновникам за рахунок надання платних послуг населенню.

3. Проект з будівництва спортивних споруд.

В рамках проекту місцева влада виділяє ділянку, придатну для будівництва льодового палацу. Право власності закріплюється за місцевим органом влади, а фінансування веде приватний інвестор. Так, вартість об'єкта становила близько 1,3 млрд грн. Він буде використовуватися протягом 10 років, і інвестор буде отримувати дохід від спортивно-масових заходів, а також буде активно залучатися до міських заходів спортивного та фізкультурно-оздоровчого плану. Весь дохід протягом 10 років йде на окупність вкладених коштів, а після закінчення 10 років інвестор почне платити концесійну плату в бюджет міста.

Серед розмаїття видів і форм державно-приватного партнерства виділити один як найбільш вдалий і ефективний неможливо, оскільки при існуючих різних напрямках, цілях, а також обставинах, застосовуються різні форми, і їх різноманітність виправдана розширеним підходом до

терміну взаємодії влади і бізнесу та виходу його за рамки угод і договорів у різні напрямки розвитку.

Влада, бізнес і суспільство взаємодіють таким чином у всіх сферах соціально-економічної системи в результаті законодавчих ініціатив, обов'язкових податкових платежів і відрахувань, державних інвестицій і субсидій, кредитування, здійснення державних соціальних і економічних програм.

Серед цілого спектру впливів держави та влади на соціально-орієнтований економічний розвиток національної економіки за допомогою законодавчих обмежень, податкової системи, обов'язкових платежів і відрахувань, державних інвестицій, субсидій, пільг, кредитування, здійснення державних соціальних і економічних програм, саме співфінансування є найбільш популярною формою взаємодії бізнесу і влади .

В даний час формується тенденція переходу від глобального рівня олігархічних форм державно-приватного партнерства до співпраці на регіональному та місцевому рівні з вирішення соціальних конкретних завдань території і сім'ї зокрема.

Бізнес бере на себе безліч зобов'язань, і його функцій в сучасному суспільстві істотно розширюються. З іншого боку, бізнес виступає в якості посередника в державному впливі як на населення (за допомогою програм підтримки, субсидій та пільг), так і на економіку і суспільство в цілому, що сприяє зміцненню підтримуваного державою курсу, соціально-економічного становища і оздоровлення взаємин. А взаємодія держави і бізнесу служить важливим фактором у вирішенні проблем диверсифікації економіки країни.

Розглянемо переваги реалізації різних форм взаємодії влади, бізнесу і суспільства відповідно до реалізованого нами підходу – триада сторін-учасників (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1 – Переваги форм взаємодії влади, бізнесу, громади

Форма	Влада	Бізнес	Громада
Законодавство	Обмеження, держрегулювання, заборонно-дозвільні дії, вдосконалення державної координації та правового регулювання	Участь у розробці, обговоренні, власні ініціативи, врахування вимог, виконання та зворотний зв'язок, оцінка виконання	Захист прав і свобод, гарантії дотримання вимог
Програмно-цільовий підхід	Розробка національних проектів і цільових програм для реалізації державної політики, розширення сфери застосування програмно-цільових методів бюджетного планування, підвищення якості управління громадськими фінансами, забезпечення своєчасного виконання	Розвиток інфраструктури та оптимальне розміщення; розвиток конкуренції; підвищення якості та конкурентоспроможності вироблених і реалізованих товарів і послуг; розвиток кадрового потенціалу	Підвищення якості життя населення, нові робочі місця, захист прав споживачів, зростання доходів населення, досягнення соціальних ефектів
Інвестиції, співфінансування	Підтримка пріоритетних напрямків, повернення коштів	Освоєння і швидкий старт, реалізація можливостей	Пріоритет соціальних програм
Держзамовлення	Задоволення потреб інститутів влади на конкурсній основі	Можливості зростання обсягів продажів, гарантоване замовлення	Задоволення потреб
Податки і відрахування	Джерело бюджетних коштів, пільги і стимулювання інновацій	Розвиток видів діяльності з пільговими податковими умовами	Соціальна політика, перерозподіл коштів

Особистий інтерес спонукає підприємців розвивати бізнес з метою подальшого збільшення прибутку, що, в свою чергу, сприяє:

- 1) розширенню виробництва і торгівлі, із здійсненням нових замовлень іншим підприємцям, із забезпеченням економічного зростання і поліпшенням якості продукції, що виробляється (послуг, що надаються);
- 2) зростанню зайнятості населення за рахунок розвитку бізнесу

самим прямим і безпосереднім чином;

3) сплаті підприємствами і працівниками податків у бюджет, що дозволяє уряду вирішувати багато соціально значущих проблем;

4) реалізації цілого комплексу економічних механізмів активізації бізнесу, що, таким чином, призводить до цілої низки позитивних ефектів, які отримали назву мультиплікаторів – зайнятості, інвестицій, доходів. Чим більше в економіці успішних підприємств, тим багатшим стає суспільство.

При аналізі повної схеми кругообігу капіталу мультиплікативний ефект взаємодії влади, бізнесу і громади створюється навколо бізнесу, де будь-які доходи перетворюються в чийсь витрати (рис. 3.2).

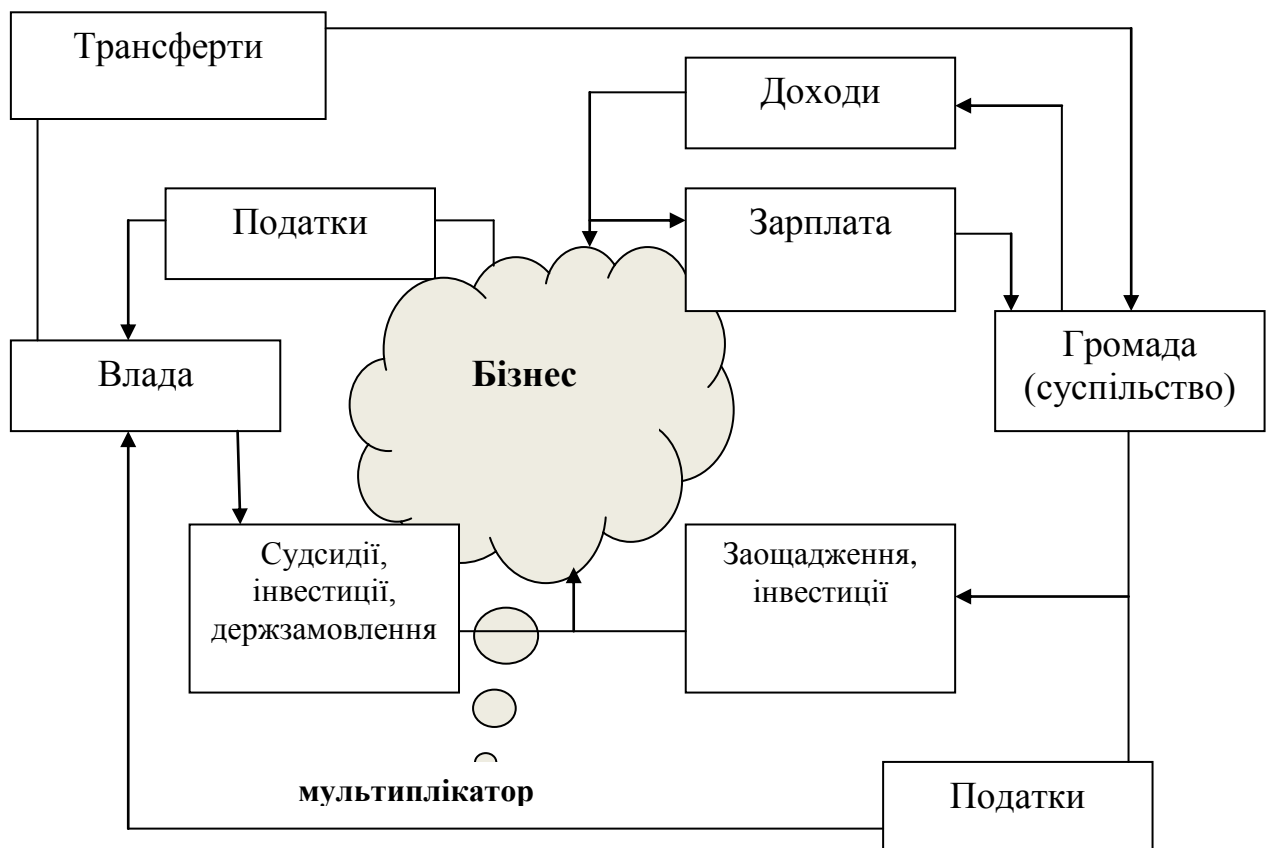

Рисунок 3.2 – Мультиплікативний ефект взаємодії влади, бізнесу і громади

З точки зору економічної ефективності позитивні результати такої взаємодії спостерігаються в багатьох сферах діяльності і націлені на

вирішення соціально значущих.

У методологічному плані ДПП як форма реалізації потенційних можливостей змішаної економіки використовує синергетичний ефект за рахунок більш високої загальної ефективності, завдяки мультиплікативному ефекту, пов'язаному з примноженням ефекту в динаміці за рахунок включення в сферу виконання проектів все більшого числа галузей та інших ефектів складних систем.

Фактори впливу в результаті стратегічного партнерства утворюють синергетичний ефект, що виражається ознаками ефективності і обумовлено економією витрат сторін, мультиплікативними ефектами, пов'язаними з можливістю створення нових робочих місць, підвищення добробуту і регіонального валового продукту.

Матриця взаємодії передбачає механізми взаємного впливу державних і бізнес-структур, громадських інститутів і інституту сім'ї з урахуванням застосування форм співробітництва, поглиблення міжгалузевих і розширення міжсистемних зв'язків з метою забезпечення результативності соціально-економічної політики, становленні та зміцненні позицій сім'ї та сімейних устоїв і надання допомоги в рішення соціальних проблем. В кінцевому підсумку, взаємодія учасників – це ключ до розвитку, цілеспрямованого, продуманого і прогресивного.

В українській практиці накопичено солідний досвід взаємодії влади і бізнесу, але поки що слабо використовується потенціал державно-приватного партнерства в соціально значущих галузях економіки, в регіональному та місцевому адмініструванні, в сферах малого і середнього підприємництва. Узагальнення в економічній літературі різноманітності концептуальних підходів, цільових установок, форм і конкретних інструментів взаємодії держави і бізнесу дозволяє найбільш ефективно використовувати даний матеріал при вирішенні ряду соціально важливих завдань розвитку сучасної економіки. Різноманітні форми співробітництва забезпечують рішення проблем поліпшення виробничої і соціальної

інфраструктури, прогресивні зміни в сфері комунального господарства, ефективні механізми в галузі регулювання природних монополій і в розширенні практики програмно-цільових методів управління.

Запропоновані рекомендації щодо реалізації даних форм співробітництва відповідають законодавчим ініціативам та програмним орієнтирам держави на всіх рівнях. Підтвердженням тому є пріоритетні напрямки, реалізовані в Стратегії соціально-економічного розвитку Київської області до 2020 року. Тому в цьому дослідженні акцентовано увагу на формуванні та реалізації механізму взаємодії держави, бізнесу та громади щодо соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки.

Ключовим питанням реалізації ролі держави в стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки є визначення міри його залученості в життєвий уклад народу при недопущенні завищення або ігнорування його функцій. Історично в Україні держава визначала, як, за рахунок яких коштів і в якому вигляді повинні розвиватися ті чи інші території країни, і часто не враховувалися специфіка природно-природного, територіально-просторового фактора, забезпеченість ресурсами, національні традиції тощо. Завищення ролі держави може призвести до втрати господарської ініціативи народу за відсутності належного обліку просторового потенціалу розвитку.

Ігнорування функцій держави може стати кроком до стратегії лібералізації економіки за типом розвинених країн, що не враховує національні особливості розвитку і націлено на створення розвиненої економіки. Знайти міру участі держави в соціально-орієнтованому економічному розвитку національної економіки в поєднанні з просторовими, природними та іншими особливостями країни можна, зберігаючи життєвий уклад народу. Цей захід визначається скоріше не створенням програм розвитку, прийняттям політичних рішень і стратегічним плануванням, а якісним ставленням політичного керівництва

країни, що приймає економічні, соціальні, інші рішення, до життєвих укладів народу, і тим, що не суперечить існуванню самих укладів економічна політика держави.

Вчинення певних кроків з боку держави щодо збільшення народжуваності (збільшення допомоги на дитину, [установа «материнського капіталу»](#)), стимулювання молодих сімей (пільгове іпотечне кредитування). Безумовно, заходи корисні, але вони стратегічно не вирішують задачу збереження народу. Насправді все так, що не завдяки матеріальному стимулу народжується у людини бажання дбайливо ставитися до природи, створювати сім'ю, виховувати дитину, а завдяки характеру її діяльності. Матеріальний стимул може бути тактичним рішенням сьогоднішніх проблем, але він не викорінює проблеми стратегічно, не вбиває їх кореня. Корінь цих проблем знаходиться в відчуженні людей від народу, природи, сім'ї, перетворення їх в економічних людей, які переслідують особисті інтереси, зміні структури їхніх потреб, перетворення діяльності в засіб існування, отримання доходів. Коли людина живе в землеробському господарстві, їй, судячи з усього, не потрібні ніякі стимули: аби була можливість працювати на землі, а родова потреба в ній закладена з вихованням, як то кажуть, «з молоком матері». Звісно ж необхідним створення умов для формування, виховання та розвитку людини в господарстві. Все це вимагає рішення не з точки зору створення суспільного багатства, як це підноситься в деяких публікаціях, а з позиції збереження народу, накопичення народом пасіонарності.

Для забезпечення розвитку регіонів як стратегічного напрямку соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки з метою вирішення завдання збереження народу одним із питань, які потребують обговорення і вирішення, є житлове. Поширена думка, що «будинок і робота є невід'ємними складовими нормального життя людини, ключовими факторами і умовами розвитку людського потенціалу».

Вважається, що наявність у людини дому і роботи створюють можливості для її розвитку. Однак, як видно, коли так говорять, то життя людини розглядають поза її єдністю з природою, народом. Якщо в господарстві важлива життєдіяльність в будинку і на території, то в міському середовищі квартира і робота є засобами для існування, коли необхідно заробляти, щоб жити. Хоча, швидше за все, ні житло, ні робота в такому міському їхньому уявленні не є факторами розвитку людського потенціалу, тільки якщо його не ототожнювати з людським капіталом. Коли роботу називають можливістю особистісного розвитку, маючи на увазі професійні якості працівника, це означає лише, що розглядають відчужену абстрактну людину, для якої праця не є життєвою потребою. Наявність у людини, яка веде життєдіяльність на землі, свого житла, території навколо нього, розвиває універсальність її чуттєво-практичної діяльності.

Одним з практичних підходів, що пропонують вирішити житлову проблему, описану в сучасних стратегіях соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки, є розвиток орендних відносин в сфері житла. Автори спираються на статистику, з якої випливає ефективність інституту орендного житла в розвинених країнах і, зокрема, в США, де орендується 80–90% квартир. Однією з пропозицій є будівництво в Україні дохідних будинків, що надаються у тимчасову власність або користування на підставі договорів оренди і комерційного найму з метою отримання прибутку його власником. Вирішення питання, засноване на розвитку інституту приватної власності, посилить відчуження між людьми. Тим більше, прибуткові будинки планується будувати в містах, у вигляді багатоповерхових будинків, що позбавить дітей можливостей розвиватися на території, а в місті вони будуть відірвані від природи, батьків, які заробляють гроші і мало проводять час з дітьми. Серед заходів вирішення житлової проблеми Т. Белкіна та Н. Ноздріна називають створення економічно ефективною для забудовників системи інвестування орендного

сектора житла, збільшення податку на друге житло. З їх пропозицій не слідує нічого, що стосувалося б демографічного розвитку або розвитку самої людини.

Розгляд житлової проблеми, таким чином, не повинен бути відокремлений від демографічного екологічного розвитку, оскільки концентрація тільки на одній проблемі може нівелювати значення інших. Проблемою, що стоїть на шляху збереження господарства, є урбанізація. Судячи з усього, її існування обумовлене відсутністю належних умов життя на сільських територіях, активним рекламуванням міського життя, залученням високими заробітками і соціальними пільгами робочої сили з регіонів до великих міст. Протилежний вплив надають на людину місто і село. У місті максимізація заробітку, доступ до матеріальних благ стають визначальними мотивами поведінки. Запустіння територій, руйнування сіл стає чинником посилення урбанізації.

Для забезпечення розвитку регіонів важливим є не будівництво хмарочосів на невеликих площах, що характерно для сучасних мегаполісів, оскільки це приносить значні прибутки приватним будівельним компаніям, а малоповерхове будівництво на територіях, будинків садибно-помісного типу.

Чому мова йде саме про малоповерхове будівництво як можливість розвитку регіонів? Історично селянському землеробському господарству України була властива форма життя в малоповерхових будівлях, зроблених переважно з природних матеріалів (різні види дерев) зі своїм господарським двором, садом-городом. Життя народу відбувалося не тільки в будинках, але й на територіях навколо, оскільки важливою складовою життя народу було життя на землі. Звідси і будівництво малоповерхового житла, наближеного до землі. У багатоповерхових міських будинках знаходить відображення відчуження людини від землі, від природи, а в її становленні як економічної людини це відчуження знаходить підтвердження, коли вона прагне до максимізації власної

корисності часто на шкоду природі, а земля стає об'єктом купівлі-продажу.

Багато українських селищ і містечок прийшли в запустіння, в них немає можливості не те що мати доступ до Інтернету або ТБ, але відсутній належний рівень газифікації, немає доступу до питної води. При цьому в багатьох регіонах виникають екологічні проблеми, оскільки за територіями немає належного догляду, а промислові підприємства посилюють появу таких проблем.

З одного боку, відсутність посередників і продаж продуктів міським жителям за ціною, в якій закладена низька норма прибутку, є позитивним для покупців. З іншого боку, як впливає з інтерв'ю з керуючим поселення, у кожної людини буде своя спеціалізація в самому поселенні, в залежності від її знань, навичок, умінь, прагнень. У господарстві історично для людини була важлива сукупність видів праці, що володіють доцільною універсальною чуттєво-практичною діяльністю, а одержуваний продукт праці вона направляла на власне споживання. Діяльність людей буде спрямована на створення додаткового продукту, нехай і невеликого, але тут ми спостерігаємо трансформацію господарства, що перетвориться в дрібнотоварне, ремісниче виробництво. Спеціалізація людей в такому поселенні унеможливить заняття різноманітною діяльністю в рамках сім'ї, спрямованої на самозабезпечення цієї сім'ї, оскільки продукт праці буде відчужуватися на користь керуючого поселенням, а споживатися будуть ті товари, які будуть продаватися на території поселення, але не створені своїми руками. Це вже не господарство, а фермерство, засноване на відчуженні від господарства і розвитку економіки.

Мова повинна йти не про розвиток фермерства, що робить ставку на отримання прибутку від агропромислової діяльності, не про вступ до конкурентну боротьбу з іншими людьми. Наявність у сімей родових садиб з розрахованими на кілька поколінь будинками, підсобними будівлями буде сприяти формуванню та зміцненню здорової сім'ї, вихованню дітей, якщо людина буде сама обробляти землю, створювати продукт праці і

потім споживати його, не прагнучи до максимізації продуктивності.

На сьогоднішній день існує Українська мережа екопоселень, завдяки якій близько сотні екопоселень України співпрацюють один з одним. Потрібно розуміти, що мова не йде про абсолютизацію екопоселень як єдино можливого і необхідного способу життя людей. При цьому такі поселення можуть знаходитися в передмістях великих населених пунктів: люди можуть працювати в містах і при цьому вести господарство, жити на землі, не відчужуючи від господарства. Це зовсім не означає, що необхідно негайно дати стимул всім міським жителям, щоб вони захотіли переїхати жити на господарські території. Йдеться про стратегію розвитку України, про збереження народу, тобто про завдання, яке неможливо вирішити за кілька років. Це повинен бути тривалий безперервний процес щодо створенню умов і можливостей життєдіяльності народу.

Може здатися, що екопоселень досить, щоб відповісти на екологічні виклики планети, які стали відчутними після посилення навантаження на природні ресурси. Але такі поселення існують і в західноєвропейських країнах, але, як випливає зі статистики, ні демографічна, ні екологічна ситуація в них не поліпшуються. Це пов'язано зі способом життя людей в цих поселеннях, в яких характер їх життєдіяльності і їх суспільні відносини пронизані відчуженням, що навіть упорядкування життя людей в рамках екоселищ не змінює ставлення людей один до одного, до природи. Для них життя в екопоселення – це спроба відпочивати від міського життя, а не мета по облаштуванню будинку та території, по вихованню дітей. Цей захід сприймається як додаток до широкого набору товарів і послуг, пропонованих економіками розвинутих країн, а не як національна ідея, бажання створювати сім'ї в природному середовищі. Для розвинених країн екопоселення не є засобом вирішення проблем, пов'язаних з формуванням людини, на відміну від України, де збереглися зони, вільні від економіки.

Ряд авторів визнає, що саме критерії високої якості життя українців

повинні служити метою розвитку України. Деякі з них вважають, що на державному рівні має бути змінене ставлення до людини, для чого ними пропонується проведення політики в соціальній сфері, «а особливо – в тих гуманітарних секторах економіки, які визначають умови життя людей». Автори розглядають поліпшення якості життя з точки зору взаємодії модернізації економіки і поліпшення якості та доступності соціальних послуг. Такий підхід на практиці вирішує тактичні питання підвищення народжуваності, але стратегічно він виявляється неефективним. Аналогічні підходи вказують на зв'язок між якістю життя і конкурентоспроможністю економіки, а тому їх прихильники пропонують фінансові механізми реалізації стратегії розвитку через створення обов'язкових індивідуальних накопичень громадян.

Для того, щоб визначити прогноз зміни ВВП, зупинимось на вивченні прогнозів кожного з факторів.

Використовуючи метод екстраполяції на основі плинної середньої, виконаємо прогнозування показників пріоритетних факторів впливу на зміну ВВП на період 2018–2025 рр. за розподільчим методом та методом кінцевого використання, враховуючи те, що дані методи базуються на використанні залежності:

$$\Delta x_t + 1 = \lambda_t x_t + \lambda_{t-1} \Delta x_{t-1} + \lambda_{t-2} \Delta x_{t-2} + \dots + \lambda_{t-(n-1)} \Delta x_{t-(n-1)} \quad (3.1)$$

де n – кількість років «передісторії».

Коефіцієнт λ_i розраховується за формулою

$$\lambda_i = \frac{i \cdot \beta}{n} \quad (3.2)$$

де i – число, яке означає послідовний натуральний ряд «передісторії», починаючи з останнього;

β – визначається за табл. 3.2:

Таблиця 3.2 – Визначення β , використовуючи метод екстраполяції

n	3	4	5	6	7	8
β	0,500	0,400	0,333	0,286	0,250	0,222

Визначимо значення λ для восьми років.

Згідно з даними наведеної вище таблиці при $n=8$, $\beta=0,222$.

Звідси:

$$\lambda_1 = \frac{1 \cdot 0,222}{8} = 0,028; \quad \lambda_2 = \frac{2 \cdot 0,222}{8} = 0,055; \quad \lambda_3 = \frac{3 \cdot 0,222}{8} = 0,083;$$

$$\lambda_4 = \frac{4 \cdot 0,222}{8} = 0,111; \quad \lambda_5 = \frac{5 \cdot 0,222}{8} = 0,139; \quad \lambda_6 = \frac{6 \cdot 0,222}{8} = 0,166;$$

$$\lambda_7 = \frac{7 \cdot 0,222}{8} = 0,194; \quad \lambda_8 = \frac{8 \cdot 0,222}{8} = 0,222$$

Якщо підставити розраховані значення λ у формулу (1), отримаємо:

$$\Delta x_{t+1} = 0,222\Delta x_t + 0,194\Delta x_{t-1} + 0,166\Delta x_{t-2} + 0,139\Delta x_{t-3} + 0,111\Delta x_{t-4} + 0,083\Delta x_{t-5} + 0,055\Delta x_{t-6} + 0,028\Delta x_{t-7}$$

Особливістю методу плинної середньої є те, що рівень показників, який знаходиться ближче до прогнозованого періоду, чинить більший вплив на значення прогнозованих показників, порівняно з віддаленими періодами. Досягається це завдяки коефіцієнту λ .

Прогнозні значення показників розрахуємо у такий спосіб:

$$\hat{x}_{t+1} = x_t + 0,222\Delta x_t + 0,194\Delta x_{t-1} + 0,166\Delta x_{t-2} + 0,139\Delta x_{t-3} + 0,111\Delta x_{t-4} + 0,083\Delta x_{t-5} + 0,055\Delta x_{t-6} + 0,028\Delta x_{t-7};$$

$$\hat{x}_{t+2} = \hat{x}_{t+1} + 0,222\Delta x_t + 0,194\Delta x_{t-1} + 0,166\Delta x_{t-2} + 0,139\Delta x_{t-3} + 0,111\Delta x_{t-4} + 0,083\Delta x_{t-5} + 0,055\Delta x_{t-6};$$

$$\hat{x}_{t+3} = \hat{x}_{t+2} + 0,222\Delta x_t + 0,194\Delta x_{t-1} + 0,166\Delta x_{t-2} + 0,139\Delta x_{t-3} + 0,111\Delta x_{t-4} + 0,083\Delta x_{t-5};$$

$$\hat{x}_{t+4} = \hat{x}_{t+3} + 0,222\Delta x_t + 0,194\Delta x_{t-1} + 0,166\Delta x_{t-2} + 0,139\Delta x_{t-3} + 0,111\Delta x_{t-4};$$

$$\hat{x}_{t+5} = \hat{x}_{t+4} + 0,222\Delta x_t + 0,194\Delta x_{t-1} + 0,166\Delta x_{t-2} + 0,139\Delta x_{t-3};$$

$$\hat{x}_{t+6} = \hat{x}_{t+5} + 0,222\Delta x_t + 0,194\Delta x_{t-1} + 0,166\Delta x_{t-2};$$

$$\hat{x}_{t+7} = \hat{x}_{t+6} + 0,222\Delta x_t + 0,194\Delta x_{t-1};$$

$$\hat{x}_{t+8} = \hat{x}_{t+7} + 0,222\Delta x_t.$$

Таблиця 3.3 – Абсолютний приріст чинників впливу на ВВП протягом 2010–2017 рр. за розподільчим методом, млн грн.

Показники	Δx_t	Δx_{t-1}	Δx_{t-2}	Δx_{t-3}	Δx_{t-4}	Δx_{t-5}	Δx_{t-6}	Δx_{t-7}
Оплата праці найманих працівників	287523	96183	42703	4290	24816	95222	92431	81307
Податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорт	99468	53433	- 419032	550620	3508	-515	53805	40149
Валовий прибуток, змішаний дохід	210562	247207	247206	97559	32205	9971	74409	21288

На підставі даних табл. 3.3 складемо прогноз по кожному з пріоритетних факторів впливу та ВВП на 2018–2025 рр. за розподільчим методом (табл. 3.4). При цьому прогнозовані показники першого та другого факторів розраховано методом екстраполяції, а прогнозний обсяг ВВП – методом найменших квадратів.

Таблиця 3.4 – Прогнозний обсяг ВВП на період до 2025 р., за розподільчим методом, млн грн.

Роки	Оплата праці найманих працівників	Валовий прибуток, змішаний дохід	ВВП
Фактичні дані			
2010	518184	433637	1079346
2011	610615	508046	1299991
2012	705837	518017	1404669
2013	730653	550222	1465198
2014	734943	647781	1586915
2015	777646	894987	1988544
2016	873829	1142194	2385367
2017	1161352	1352756	2982920
Прогноз			
2018	1269544	1511146	3303758
2019	1375461	1668941	3623805
2020	1476293	1822643	3933035
2021	1569223	1975518	4232683
2022	1659397	2124817	4522469
2023	1748975	2260557	4798357
2024	1831465	2355259	5010797
2025	1895295	2402004	5140527

Прогноз обсягів ВВП до 2025 р. за розподільчим методом подано на рис. 3.3.

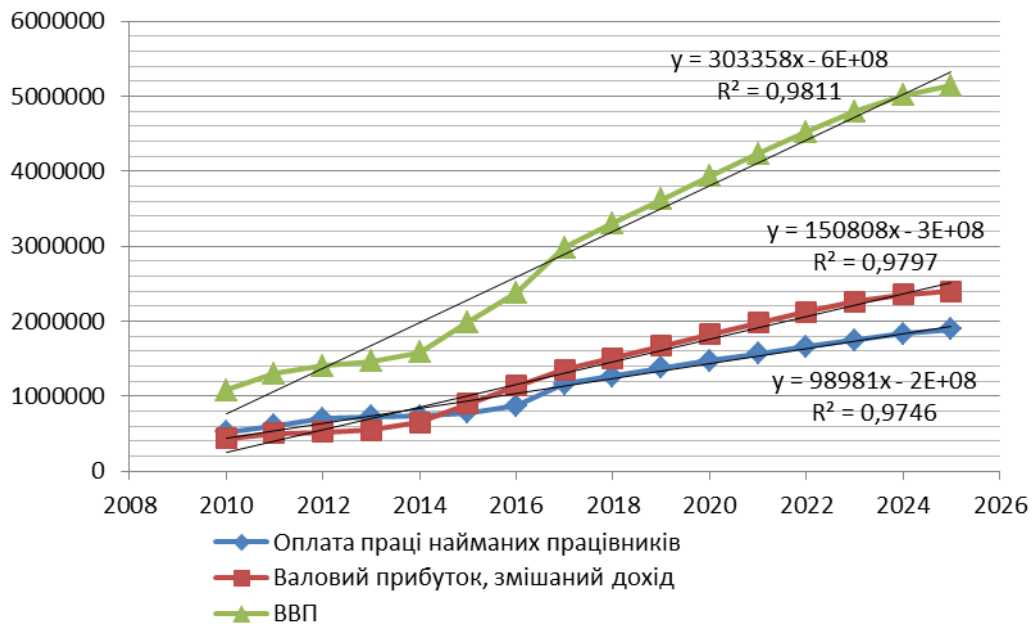

Рисунок 3.3 – Прогноз обсягів ВВП до 2025 р. за розподільчим методом, млн грн.

У таблиці 3.5 наведено прогнозний обсяг ВВП на період до 2025 р. за розподільчим методом, який розраховано методом екстраполяції на основі плинної середньої.

При цьому прогнозовані показники першого та другого факторів розраховано методом екстраполяції, а прогнозний обсяг ВВП – також методом екстраполяції.

Розглянемо кожен з факторів як лінійно залежний від часу. Для цього використаємо можливості Microsoft Excel та побудуємо однофакторні моделі зміни ВВП на період до 2025 року. Отримаємо відповідно (рис. 3.4).

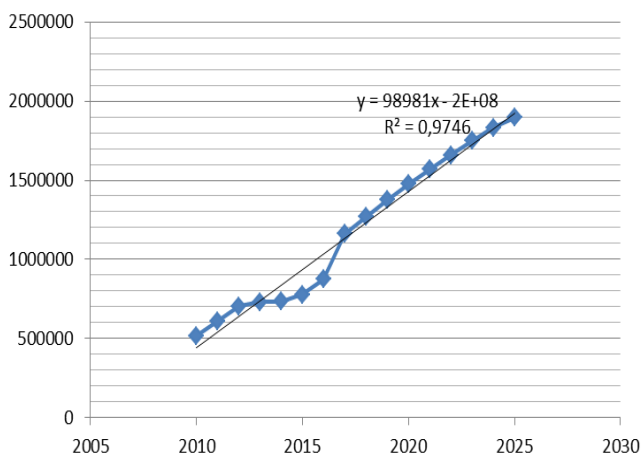
Дані рис. 3.4 засвідчують невідпинне зростання ВВП, і в першу чергу внаслідок визначення частки в загальному обсязі ВВП оплати праці найманих працівників, виплачених чистих податків, прибутку і змішаних доходів, що дозволяє проаналізувати структуру ВВП за факторним доходом, дослідити процес формування прибутку, державну податкову

політику, а саме через показник валового прибутку, змішаного доходу, який у 2017 році порівняно з 2010 р. збільшився на 312% або 919 119 млн грн.

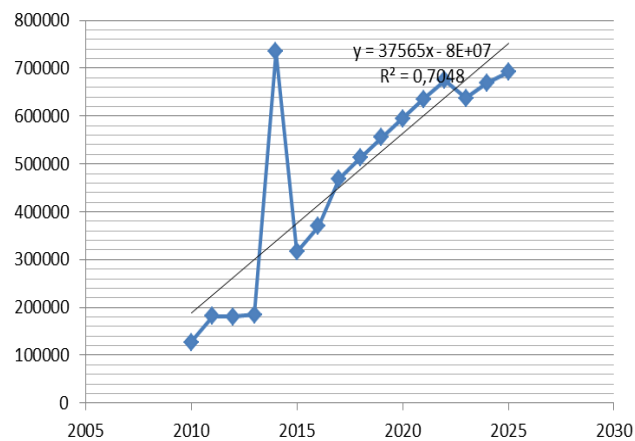
Таблиця 3.5 – Прогнозний обсяг ВВП на період до 2025 р., за розподільчим методом, млн грн.

Роки	Показники			ВВП
	Оплата праці найманих працівників	Податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорт	Валовий прибуток, змішаний дохід	
Фактично				
2010	518184	127525	433637	1079346
2011	610615	181330	508046	1299991
2012	705837	180815	518017	1404669
2013	730653	184323	550222	1465198
2014	734943	734943	647781	1586915
2015	777646	315911	894987	1988544
2016	873829	369344	1142194	2385367
2017	1161352	468812	1352756	2982920
Прогноз				
2018	1269544	512666	1511146	3293356
2019	1375461	555397	1668941	3599799
2020	1476293	595168	1822643	3894104
2021	1569223	634983	1975518	4179724
2022	1659397	674407	2124817	4458621
2023	1748975	637296	2260557	4646828
2024	1831465	669744	2355259	4856468
2025	1895295	691826	2402004	4989125

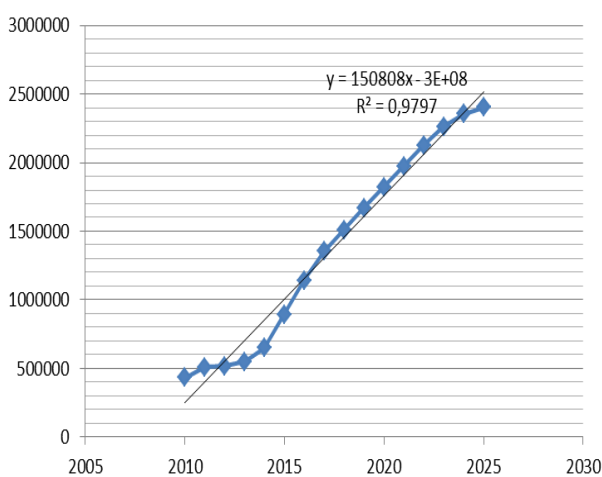
Загальна величина експорту та імпорту утворює зовнішньоторговельний обіг у країні. Експорт товарів та послуг характеризує вивіз за кордон товарів, технологій, послуг для їх реалізації на зовнішньому ринку. Україна характеризує збільшення цього показника на 922 361 млн грн. у 2017 році порівняно з 2010 роком або на 282%. Предметами експорту можуть бути товари, вироблені в країні, і товари, ввезені в країну і перероблені в ній. На жаль, в Україні сировинна складова в експорті займає більшу частку 70%.

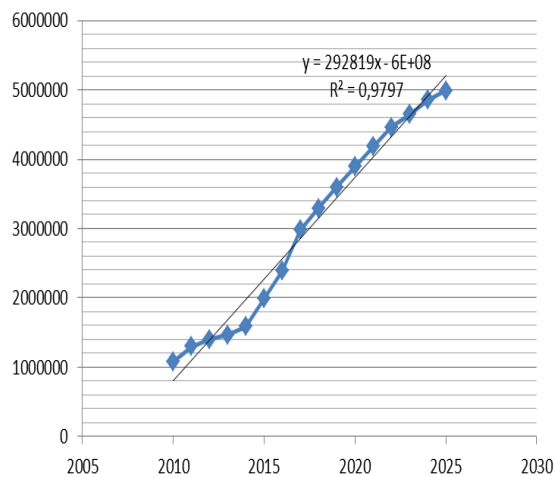
а) прогноз оплати праці найманих працівників до 2025 р., млн грн.

б) прогноз податків за викл. субсидій на вироб-во та імпорт до 2025 р., млн грн.

в) прогноз валового прибутку, змішаного доходу до 2025 р., млн грн.

г) прогноз ВВП до 2025 р., млн грн.

Рисунок 3.4 – Прогноз обсягів ВВП до 2025 р. за розподільчим методом, млн грн.

Також негативного впливу зазнає показник експорту у зв'язку з тим, що триває військовий конфлікт з втручанням з боку Росії (ембарго поставок на територію РФ продовольчих товарів з території України, одностороннє призупинення Росією дії Договору про зону вільної торгівлі СНД у відносинах з Україною та інше).

Узагальнюючи аналіз експорту товарів та послуг, необхідно зазначити, що Україна збільшила свою присутність у мережі глобального виробництва, але все ще цей показник є недостатнім, враховуючи

потенціал країни. Для того щоб Україна мала можливість долучитись до глобальних ланцюгів доданої вартості, необхідно змінити товарну структуру українського експорту, розробивши план поступового переведення виробництва на середньо- та високотехнологічну продукцію. Український експорт за останні роки зазнав географічної диверсифікації змінюючи вектор з ринків країн СНД на ринок ЄС, а також збільшується експорт до Єгипту та Індії.

Показник імпорту товарів і послуг характеризує ввезення товарів, технологій, послуг для їх реалізації на внутрішньому ринку, а також для транзиту в треті країни. Згідно даних НБУ в Україні за 2017 рік найбільшу частку питомої ваги в імпорті товарів займає група товарів «Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади». Згідно даних таблиці 1, Україна в 2017 році порівняно з 2010 роком збільшила імпорт товарів на суму 1 111 530 млн грн або 304%. Неможливо все ж таки не зазначити, що показник імпорту товарів і послуг в Україні має конкурентоспроможну динаміку, до цього призводить низка причин, серед яких девальвація гривні, скорочення внутрішнього попиту, слабка виробнича активність, введення тимчасового додаткового імпортного збору, падіння реальних доходів населення.

Сьогоднішній аналіз стану розвитку міжнародної торгівлі в Україні вимагає від державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки зосередити зусилля в кількох напрямках, а саме: освоєння сучасних, відкритих, великих ринків, які характеризуються показниками високого зростання (Африка, Азія), збільшення своєї присутності на ринках країн ЄС, відновлення присутності своїх товарів та послуг на ринках країн СНД.

Прогноз змін ВВП та основних факторів впливу на нього подано на рис. 3.5.

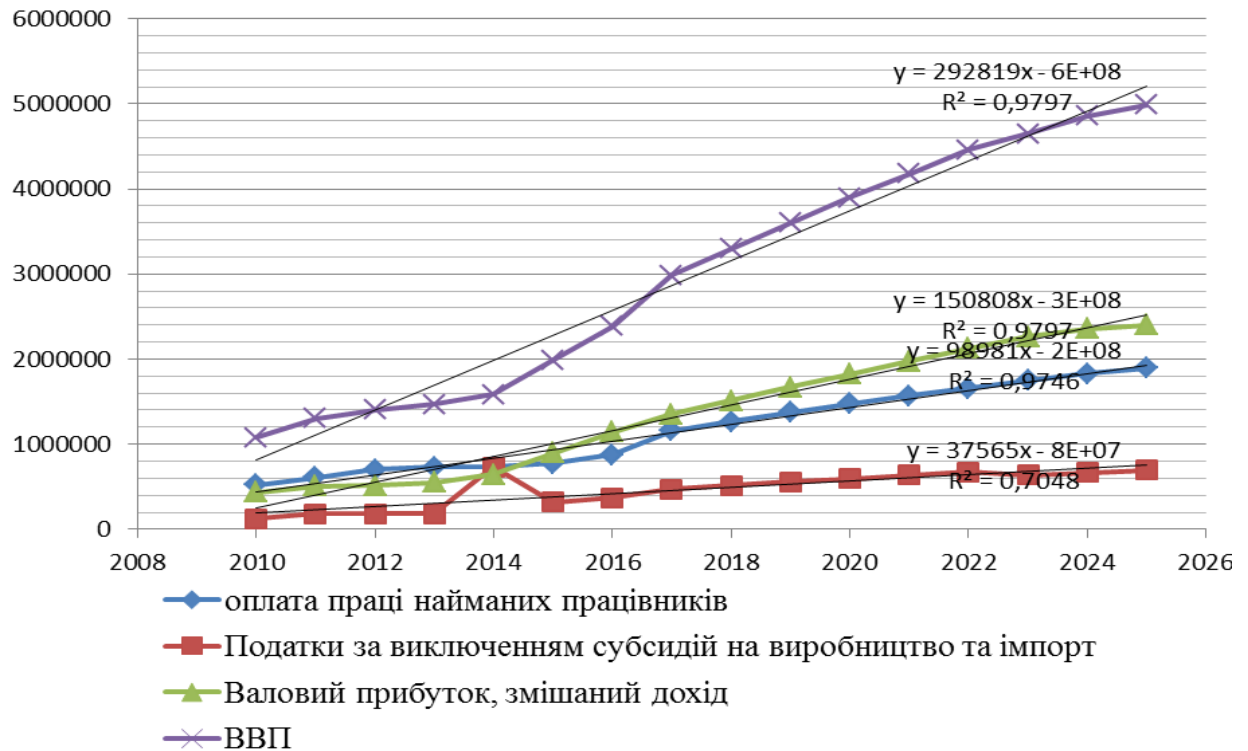

Рисунок 3.5 – Прогноз обсягів ВВП за розподільчим методом та факторів впливу на нього методом екстраполяції на період до 2025 року, млн грн.

Метод кінцевого використання

Оскільки обсяг ВВП за методом кінцевим використанням визначається залежністю чотирьох факторів, то економетрична модель набуватиме вигляду:

$$\text{ВВП} = f(KCB, VH, ET, IT) + \varepsilon. \quad (3.9)$$

$$\text{Звідси:} \quad \text{ВВП} = a_0 + a_1 KCB + a_2 VH + a_3 ET + a_4 IT, \quad (3.10)$$

де $a_0, a_1, a_2, \dots, a_n$ – невідомі параметри рівняння регресії, що оцінюються;

KCB – кінцеві споживчі витрати, млн грн.;

VH – валове нагромадження, млн грн.;

ET – експорт товарів і послуг, млн грн.;

IT – імпорт товарів і послуг, млн грн.

На підставі даних табл. 3.2 складемо прогноз по кожному з пріоритетних факторів впливу. Розрахуємо абсолютні прирости (табл. 3.6).

Таблиця 3.6 – Абсолютний приріст чинників впливу на ВВП протягом 2010–2017 рр. за методом кінцевого використання, млн грн.

Показники	Δx_t	Δx_{t-1}	Δx_{t-2}	Δx_{t-3}	Δx_{t-4}	Δx_{t-5}	Δx_{t-6}	Δx_{t-7}
кінцеві споживчі витрати	585338	283579	293670	100327	108469	126932	196648	47583
обсяг експорту товарів і послуг	254277	130025	274799	141728	131931	-150138	139739	7869
обсяг імпорту товарів і послуг	-342775	-218141	-271090	-62034	27114	-58318	-186286	-47240
обсяг валового нагромадження	108685	99269	45095	-22727	-19741	37392	45536	26439

Виходячи з вищевикладеного прогноз чинників впливу на ВВП на 2018–2025 рр. за методом кінцевого використання складе (табл. 3.7):

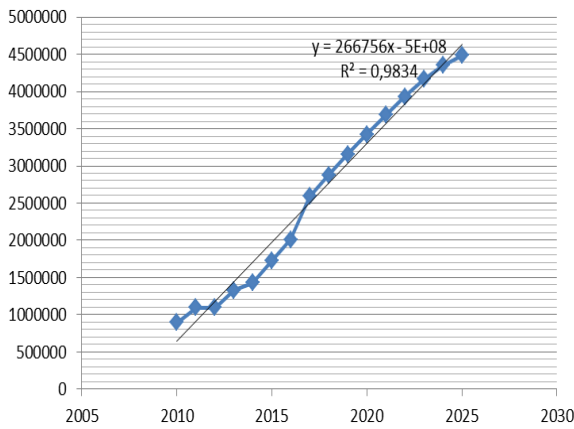
Таблиця 3.7 – Прогнозний обсяг ВВП на період до 2025 р. за методом кінцевого використання, млн грн.

Роки	Показники					
	кінцеві споживчі витрати	обсяг експорту товарів і послуг	обсяг імпорту товарів і послуг	чистий експорт	обсяг валового нагромадження основного капіталу	ВВП
1	2	3	4	5	6	7
Фактично						
2010	897583	2592546	-547240	2045306	183867	1079346
2011	1094231	647608	-733526	-85918	229403	1299991
2012	1094231	497470	-791844	-294374	266795	1404669
2013	1329632	629401	-764730	-135329	247054	1465198
2014	1429959	771129	-826764	-55635	224327	1586915
2015	1723629	1045928	-1097854	-51926	269422	1988544
2016	2007208	1175953	-1315995	-140042	368691	2385367
2017	2592546	1430230	-1658770	-228540	477376	2982920
Прогноз						
2018	2874923	1449633	-1844208	-394575	529246	3009594
2019	3155968	1468816	-2028324	-559508	580375	3176835
2020	3426198	1480314	-2202194	-721880	629001	3333319

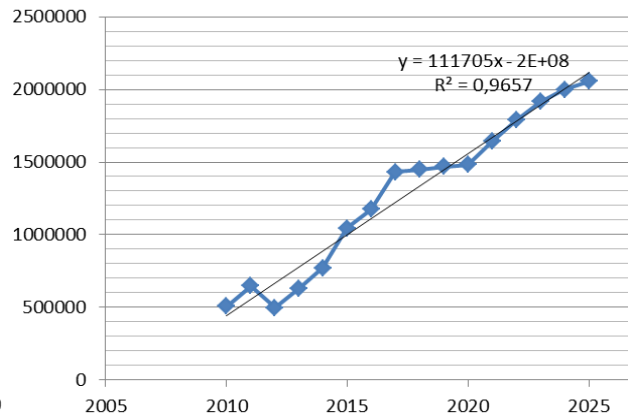
Кінець таблиці 3.7

1	2	3	4	5	6	7
2021	3685892	1641950	-2371223	-729273	674522	3631141
2022	3933546	1788941	-2543262	-754321	722235	3901460
2023	4167255	1916232	-2706678	-790446	773107	4149916
2024	4352214	1997906	-2825093	-827187	816494	4341521
2025	4482159	2054355	-2901189	-846834	840622	4475947

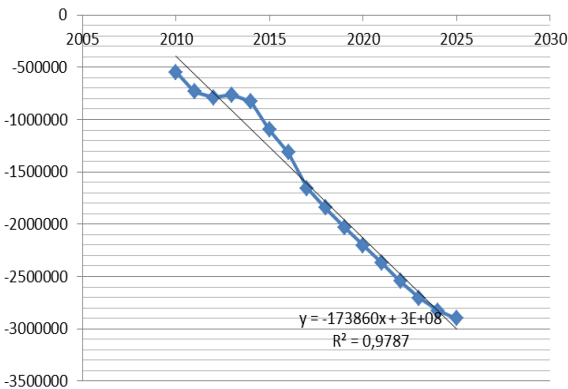
Розглянемо кожен з факторів як лінійно залежний від часу. Для цього використаємо можливості Microsoft Excel та побудуємо однофакторні моделі. Отримаємо відповідно прогнози окремих складових та ВВП (рис. 3.6).

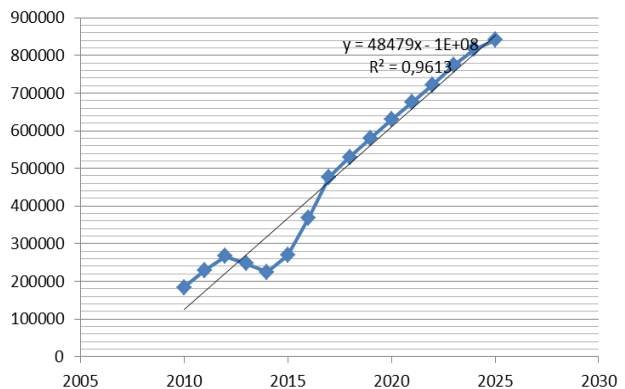
а) прогноз обсягів кінцевих споживчих витрат до 2025 р., млн грн.

б) прогноз обсягів експорту товарів і послуг до 2025 р., млн грн.

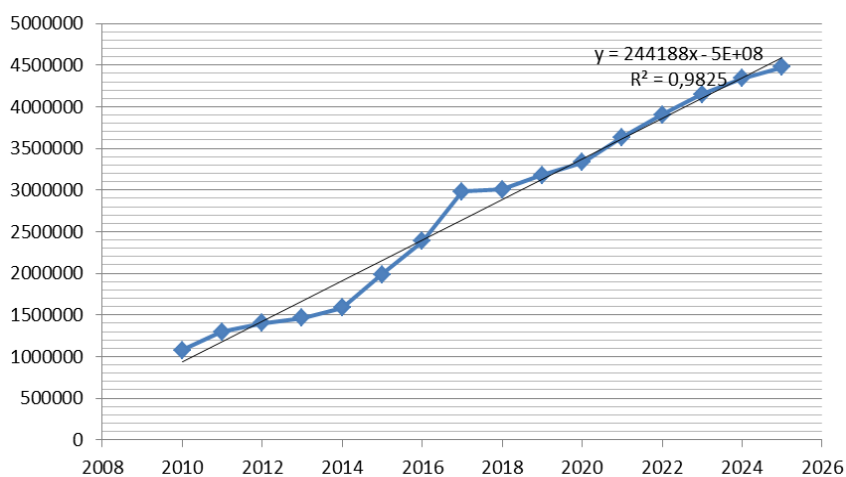

в) прогноз обсягів імпорту товарів і послуг до 2025 р., млн грн.

г) прогноз обсягів валового надходження основного капіталу до 2025 р., млн грн.

Рисунок 3.6 – Прогноз обсягів ВВП до 2025 р. за методом кінцевого використання, млн грн. (початок)

д) прогноз обсягів ВВП

Рисунок 3.6 – Прогноз обсягів ВВП до 2025 р. за методом кінцевого використання, млн грн. (кінець)

Отримані прогнози розраховано з урахуванням дії найсприятливіших факторів для України.

Однак, якщо Україна не хоче мати справу з дефолтом після 2019-го року, коли лише фіксовані виплати за зовнішнім боргом сягнуть в середньому \$6,5–7 млрд, потрібні термінові реформи і прискорення темпів економічного зростання хоча б до 5–6%.

Виходячи з цього, реальне зростання ВВП можливе за умови реалізації соціально-економічних реформ.

Компаративний аналіз показників табл. 3.2 та табл. 3.7 засвідчує, що розрахунок прогнозних обсягів ВВП за методом кінцевого використання є більш наближеним до реальності, ніж розрахунок прогнозних обсягів ВВП за розподільчим методом.

Прогноз змін ВВП за методом кінцевого використання та основних факторів впливу на нього подано на рис. 3.7.

Розширення експортного потенціалу є запорукою динамічного розвитку національної економіки і на даний час є головною передумовою її ефективного функціонування.

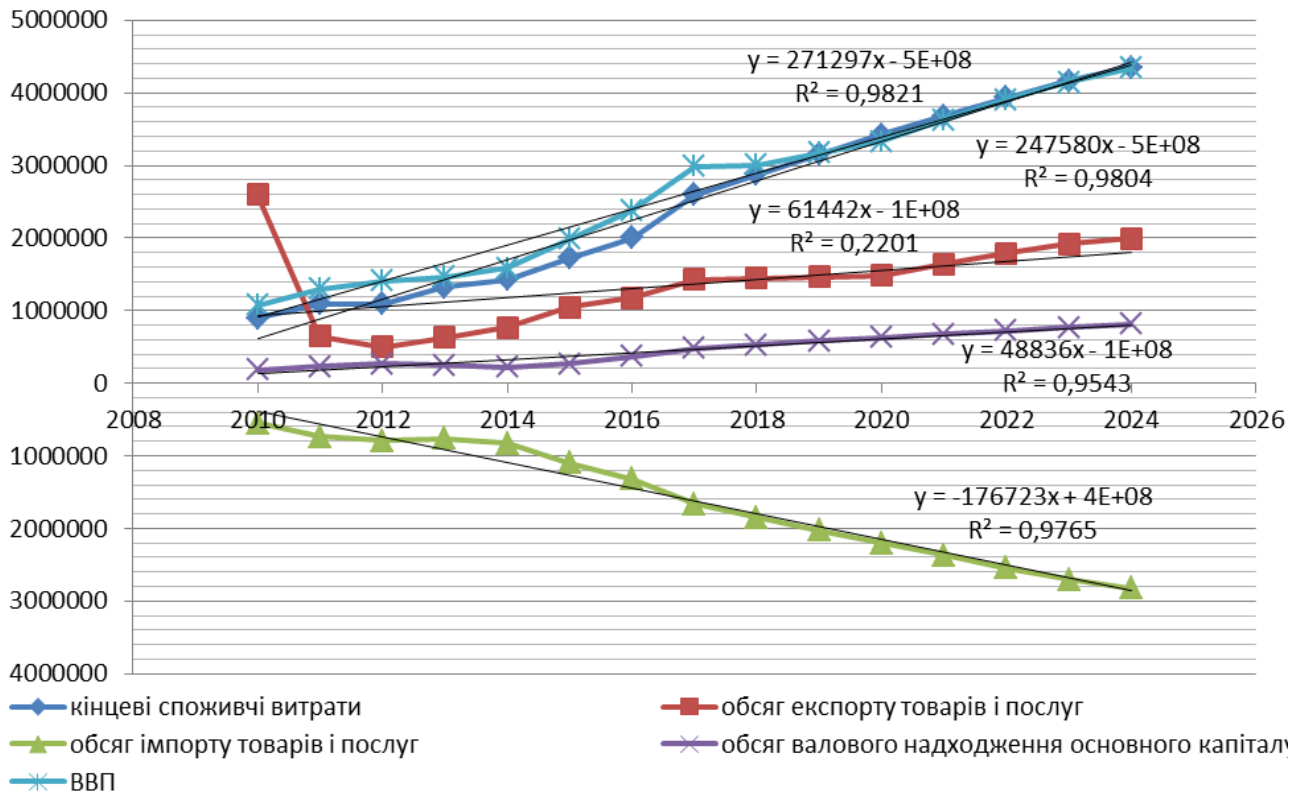

Рисунок 3.7 – Прогноз обсягів ВВП до 2025 р. за методом кінцевого використання, млн грн.

Головною стратегічною задачею є збільшення присутності України на ринках ЄС, СНД а також освоєння ринків, які розвиваються швидкими темпами (Африка, Азія).

У господарстві вирішується питання формування і розвитку людини з точки зору її духовно-морального виховання, формування головної життєвої потреби у праці. Іншим важливим питанням є педагогічне. Багато дослідників вважають, що це питання вирішується шляхом побудови ефективної системи освіти, здатної допомогти людині у формуванні необхідних навичок. Однак мало хто додає, що мова йде про навички, задіяні людиною при виконанні роботи на підприємстві, а не необхідні для виховання дітей. Те, що розвиток економіки не вирішує питання формування і розвитку людини, впливає з того, що цей розвиток економіка забезпечує тільки через споживання товарів і послуг, що необхідно для відтворення робочої сили. В сучасних стратегіях не

вказується на необхідність дошкільного виховання дитини, воно не сприймається ніким як щось таке, що «створює» саму людину.

Економічна політика, яку направляють на підвищення якості середньої та вищої освіти, не так важлива, як створення умов на територіях, де виховання дітей засновано на культурно-історичних традиціях, на шануванні предків, де людина розвивається багатогранно, займаючись різними видами діяльності, не відчужуючи від господарства. Відокремлення такої галузі знання, як економіка освіти, – свідectво того, що за допомогою економічних заходів вирішують питання освіти. Питання освіти розглядаються з точки зору матеріальної зацікавленості з одного боку і придбання належних навичок з іншого боку, які можуть допомогти в отриманні високих доходів. Це сприяє формуванню у людини реальних потреб, що породжуються економікою, і до питання освіти вона підходить з позиції досягнення максимальної вигоди, бажання мати задоволені потреби в комфортному житті, в хорошій їжі, в можливості різноманітно проводити дозвілля.

Важливою особливістю національно-державної політики є ведення народного господарства, що поєднує різноманіття життєвого укладу народу. Така політика відводить державу від традиційного економічного планування, зводиться до досягнення на практиці таких макроекономічних показників, як інвестиційна активність, норми накопичення і заощадження, ВВП на душу населення тощо. Будучи господарською, така політика полягає скоріше в невтручанні в життєвий уклад через зміни сформованих умов життя при реалізації економічних інтересів підприємців, правлячих кіл, олігархічних структур. Вedenня господарства здійснюється знизу, самим народом, який, задовольняючи потребу в доцільній універсальній діяльності, змінює природу, не порушуючи її цілісності, продовжує рід. У зв'язку з цим роль держави полягає в служінні народові, сприянні його збереженню.

На державному рівні розуміння тенденцій і закономірностей

розвитку постіндустріальної економіки, її впливу на життєві уклади, може допомогти в усвідомленні необхідності збереження багатокладності на території країни. Реалізація проривних інноваційних проектів можлива і не на базі розвитку економіки, а в інтересах забезпечення національної безпеки, для чого важливим є повноцінний облік національних особливостей розвитку.

3.3 Розроблення парадигми інноваційної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки

На рубежі XX–XXI століть сформувалася нова парадигма соціально-економічного розвитку. Парадигма періоду індустріального суспільства, яка базувалась на таких фундаментальних наукових теоріях, як, наприклад, класична механіка І. Ньютона і П. С. Лапласа, економічна теорія Адама Сміта і Карла Маркса, суспільний договір Жана-Жака Руссо, вже не може пояснити радикальні зміни в світовому співтоваристві і в світовій економіці. На сучасному етапі розвитку суспільних наук нова парадигма повинна не тільки акумулювати і узагальнити «визнані всіма наукові досягнення, які протягом певного часу дають науковому співтовариству модель постановки проблем і їх вирішення» [18, С. 109], а й ті гносеологічні інновації, які забезпечують теоретичну основу для формалізації опису соціальних і економічних об'єктів, суб'єктів і систем, взаємодій і відносин, явищ і процесів, моделювання, а також прогнозу їх розвитку.

В основі сучасної концепції пізнання суспільства і економіки лежать системний підхід, діалектика, методологія загальної теорії систем і синергетики. У контексті такого уявлення виклад основ сучасної теорії соціальних, економічних і соціально-трудова об'єктів і суб'єктів, явищ і процесів доцільно почати з розгляду основних понять і властивостей систем.

Основні властивості систем і концептуальні положення нелінійної динаміки поняття «система» походить від грецького *systema*, тобто ціле, що складається з частин і визначається як сукупність взаємодіючих елементів, які перебувають у відносинах та утворюють єдине ціле.

Визначення поняття «система» означає можливість її розпізнавання і виділення як щодо самостійного, так і відособленого цілого. Усвідомлення значущості цього поняття, його формалізоване визначення і подальший розвиток привели до того, що система стала ключовим об'єктом загальної теорії систем, кібернетики, інформатики, системних досліджень, синергетики та ін.

Перші уявлення про систему виникли в античній філософії як усвідомлення впорядкованості і цілісності буття (Платон, Арістотель), як розуміння сукупності систематизованих знань (Епікур) та їх аксіоматизованість (стоїки, Евклід). Це поняття вживав І. Кант, стверджуючи, що наукове знання є системою, в якій ціле превалює над частинами. Це поняття застосовували Г. Гегель і Ф. Шеллінг, трактуючи системність пізнання як найважливішу вимогу діалектичного мислення. Таким чином, до середини XIX століття поняття «система» містило в собі сенс єдиного цілого, складеного з частин.

До початку XX століття поняття «система» збагатилося новим змістом. Виділяють чотири фундаментальних джерела наукового знання про системи, які найбільше вплинули на формування сучасного системного мислення: «Загальну організаційну науку» А. А. Богданова (1913–1917 рр.), загальну теорію систем Людвіга фон Берталанфі (1945 р.), кібернетику Норберта Вінера (1948 р.) і праксеологію Тадеуша Котарбінського (1930–1940 рр.).

В середині XX століття було сформульовано ряд нових наукових принципів досліджень систем, В. І. Вернадським введено поняття біосфери, а Е. Леруа і П. Тейяр де Шарденом – ноосфери, У. Ешбі запропонував понятійний апарат, що самоорганізується.

З появою перших електронних обчислювальних машин отримала потужний імпульс і нові можливості наука управління, розвиток якої спирається на основні концептуальні положення кібернетики.

Таким чином, до середини ХХ століття в багатьох наукових напрямках з'явилися актуальні завдання, що вимагають принципово нового, системного підходу до дослідження досліджуваних об'єктів як систем. В кінці 1940-х років зародилася загальна теорія систем (Л. Бергаланфі, М. Месарович), а її математичні основи (М. Месарович, Д. Мако, Я. Такахара) згодом сформувався в самостійний науковий напрям. Розвиток загальної теорії систем створив передумови виникнення ряду нових напрямків – системотехніки, системології та ін., виявив можливості плідного застосування системного підходу та системної методології в суспільних науках: теоретичної соціології, економіці, теорії праці та ін.

У загальній теорії систем представлені і піддані аналізу наступні основні властивості систем:

цілісність, представлена єдністю, яка об'єднується в загальну структуру всіх елементів і підсистем, яке проявляється в сутнісних властивостях, не властивих окремим елементам, що входять в систему, їх совокупностям і підсистемам, що виникає безпосередньо з властивостей елементів і підсистем даної системи і визначає її якість.

Аристотель стверджував, що «ціле більше суми своїх частин». «Ціле не складено» з частин, в ньому тільки розрізняються частини, в кожній з яких діє ціле» [52, С. 69].

В динаміці цілісність системи проявляється в тому, що локальний вплив на окремі елементи системи неминуче викликає реакцію, яка виявляється в зміні стану не тільки одного або декількох елементів, що ріддалися впливу, а й інших взаємопов'язаних з ними елементів. Згідно Л. фон Бергаланфі, цілісність – це системна властивість, що виявляється в тому, що «зміна будь-якого елемента впливає на всі інші елементи системи і веде до зміни всієї системи, і, навпаки, зміна будь-якого елемента

залежить від всіх інших елементів системи» [97, С. 48].

Однак необхідність функціонування незалежно від діяльності, пов'язаної як із цілим, так і його частинами, образно виражена П. Суппесом: «Я за тонке балансування між частинами і цілим. Не можна перебувати ні в одній з крайнощів. Це балансування має тривати нескінченно» [108, С. 182].

Емерджентним називається існування в системі таких властивостей, яки не притаманні жодним її елементам і підсистемам, з яких вона складається; неможливість виокремлення властивостей, властивих системі в цілому, з властивостей її окремих елементів, їх сукупностей або підсистем. Таким чином, емерджентність – необхідна системна властивість, в певному сенсі виражає її цілісність, тому що в протилежному випадку система являє собою конгломерат елементів, що не володіють системними властивостями.

Вичленення системи з навколишнього середовища по суті являє собою поділ світу явищ на дві частини: систему і зовнішнє по відношенню до неї середовище, яке здійснює на систему певні дії, взаємодіючи з різними її елементами і підсистемами.

За характером реакцій на вплив зовнішнього середовища система може розглядатися як замкнута (closed system) або відкрита (opened system).

Всі соціальні та економічні системи є відкритими. Структура, функції, спектр і характер взаємодій таких систем з навколишнім середовищем ускладнюються в процесі їх розвитку. Нерідко в процесі розвитку відкритих систем розширюються межі, що відокремлюють їх від навколишнього середовища, створюються нові відкриті гіперсистеми.

Цілеспрямованість є динамічна властивість розвитку складних систем за заданим вектором, що тягне за собою зміну їх станів, основних характеристик і структур, що, в результаті, дозволяє їм досягти наміченої мети.

Якщо для кожної системи, що належить деяким безліч аналізованим системам можливо визначити характеристичну функцію, що оцінює ступінь близькості досліджуваної системи до наміченої мети, то можна говорити про можливість виявлення цілеспрямованих систем, а також оцінки ступеня їх цілеспрямованості. Систему можна характеризувати як цілеспрямовану, якщо адекватно певна характеристична функція не нижче заданого порогового значення характеристичної функції (зазвичай 0,5 або більше).

Ієрархічність – наявність більше одного рівня упорядкованості підсистем і елементів, що складають систему, різних рівнів їх взаємозв'язків, взаємодій і відносин, що розрізняються підпорядкованістю елементів різних рівнів.

Структура ієрархічних систем дозволяє виділяти різні рівні ієрархії, певні відносинами підпорядкованістю між елементами даної системи. Однак між елементами одного рівня ієрархії не існує відносин підлеглості, що існують між елементами різних ієрархічних рівнів. Графічним представленням структури може служити граф, вершинами якого є елементи системи, а дугами представлені зв'язки між елементами. Отже, ієрархічна структура може бути зображена у вигляді дерева, що відображає структуру системи. Багато соціально-економічних систем є ієрархічними, тобто системами, що мають ієрархічну структуру. Суспільство в цілому і національна економіка, зокрема, представляють собою поліієрархічні системи в силу наявності в них різних ієрархій.

У більшості соціальних, економічних, біологічних та інших систем існують зв'язки і відносини структурної впорядкованості елементів, які можуть бути формалізовані в модель ієрархічної структури.

Поняття «структура» походить від латинського *structura* – будова, порядок, зв'язок. Типовими властивостями структури є ієрархічність і впорядкованість. Структура системи являє собою відносно стійкі, впорядковані взаємодії, взаємозв'язки і відносини між впорядкованими

елементами, складовими підсистемами, і підсистемами, що утворюють будову системи, що забезпечують її цілісність.

При розгляді функціонування системи за обмежений проміжок часу її структура зазвичай приймається в якості стійкої. На відміну від функціонування, розвиток системи передбачає зміну структури системи. Самоорганізація – такі зміни системи, які забезпечують поліпшення її характеристик, оптимізацію структури, ефективність функціонування та/або взаємодію завдяки самоактивності. Самоактивність – дії і взаємодії між елементами і підсистемами даної системи, що здійснюються без впливів на неї ззовні, є ключовим фактором самоорганізації систем. Аналогічне визначення сформулював Ганс Бремерманн: «Самоорганізаційна система – це система, яка прагне поліпшити свої характеристики і структуру при досягненні заданої мети і здійснює таке поліпшення без допомоги ззовні» [155, С. 131].

Один із засновників синергетики Г. Хакен, характеризуючи аналізовану системну властивість, писав: «Ми називаємо систему такою, що самоорганізується, якщо вона, без специфічного впливу ззовні, знаходить якусь просторову, тимчасову або функціональну структуру. Під специфічним впливом ми розуміємо такий, який нав'язує системі структуру або функціонування» [188, С. 220].

Самоорганізація системи відбувається в результаті її зростання, розвитку, еволюції як реакція на отримання травм, стресів, виникнення несправностей та/або непрацездатності окремих блоків та інших подібних змін станів. При цьому змінюється число активних елементів і їх склад, може змінюватися характер функціонування системи та її взаємодій з навколишнім середовищем.

Прийнято вважати, що самоорганізація починається з досить високого рівня організації системи, а саме з того моменту, коли система сама перебудовує свою структуру, відновлює своє функціонування і взаємодії з навколишнім середовищем. Як зазначає М. І. Штеренберг,

«подібне тлумачення виводить поняття самоорганізації на більш високий рівень. На більш високому ієрархічному рівні знаходиться акцептор результатів дії, виділений П. К. Анохіним. Таким чином, стає очевидним, що процеси самоорганізації – це процеси в системах, що визначаються і характеризуються зміною числа і стану їх сигнальних елементів [139, С. 68]. «Соціальна самоорганізація існує в суспільстві на всіх його рівнях, починаючи з суспільства як цілого і закінчуючи первинними групами. Те, що на рівні індивіда є цільовою поведінкою, на більш загальному рівні виступає як спонтанна самоорганізація відповідної системи» [203, С. 450]. Процеси соціальної самоорганізації дуже різноманітні. Так, до демографічних процесів відносяться: відтворення населення, міграція тощо; до економічних – ринкові зміни; до соціально-психологічних – зміни традицій, громадської думки. Процеси соціальної самоорганізації можуть виконувати як конструктивну, так і деструктивну роль, виступати як фактор зміцнення соціальної системи, так і в якості фактора її дезорганізації. Теорія самоорганізації систем є метатеорією, яка пояснює і аналізує процес самоорганізації як процес організації матерії і соціальних систем, що забезпечується і реалізується за рахунок їх внутрішніх властивостей.

Інтеграція України в європейський простір можлива при формуванні та запровадженні державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки, яка включає в себе: розвиток людського капіталу нації, впровадження новітніх технологій, наявність наукомісткого виробництва. Залучення прямих іноземних інвестицій забезпечить швидкий та ефективний перехід до цифрової економіки та стане запорукою розвитку інновацій шляхом передачі технологій та їх імпорту.

Провідне завдання державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки в Україні – вихід країни на

сучасний рівень технологічної і виробничої бази, функціонування механізмів заохочення інноваційної діяльності.

Практичною реалізацією принципу самоорганізації цілеспрямованого соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки в процесі адаптації забезпечується підвищення ступеня її впорядкованості, вдосконалення структури та взаємодій. В результаті існуючих і виникнення нових процесів взаємодії виникає впорядкованість. Підвищення ступеня впорядкованості, вдосконалення структури і стану соціально-економічних систем проявляється у вигляді самоорганізації, яка породжує не тільки еволюційні, але і коеволюційні процеси, які полягають у взаємному пристосуванні в результаті узгоджених взаємодій і співпраці.

Самоорганізація соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки є іманентною ознакою, внаслідок активного впливу зазначених систем на середовище свого функціонування протягом всього періоду розвитку.

Адаптація: 1) пристосування відкритої системи до різних змін як у самій системі, так і до впливів на неї з боку навколишнього середовища; 2) процеси і дії з підтримки збалансованості відкритої системи, що забезпечують такі її взаємодії із зовнішнім середовищем, які запобігають різким змінам структури, здатні зруйнувати систему.

В теорії американського соціолога Т. Парсонса адаптація представлена у вигляді матеріально-енергетичної взаємодії із зовнішнім середовищем, і є одним з функціональних умов існування соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки поряд з інтеграцією і прагненням до досягнення цілей.

Подільність є здатність систем розпадатися на частини, в результаті чого утворюються нові системи, що зберігають в собі основні властивості вихідної системи. Для соціально-трудова систем властивість подільності проявляється в процесах поділу праці та інформації.

Динамічною системою (dynamic system) називають будь-яку систему, яка змінюється в часі. Процес зміни такої системи характеризується її траєкторією. Нелінійна динамічна система (nonlinear dynamic system) – будь-яка система, стан якої змінюється в часі нелінійно. Нелінійна динамічна система – це система з нелінійним законом розвитку. Дослідженням нелінійних динамічних систем займаються у відповідних розділах системології, сучасної математики, соціології, економіки та теорії управління.

Моделі, які точно вловлюють, визначають і передають характерні особливості одного класу нелінійних систем, можуть не характеризувати навіть найпростіші особливості типового представника нелінійних систем іншого класу.

Фундаментальні властивості нелінійних динамічних систем вельми складні, багато хто з них до теперішнього часу зберігають непізнані особливості, продовжуючи залишатися предметом дослідження різних наукових дисциплін. Розглянемо ті ключові фундаментальні особливості нелінійних динамічних систем і процесів, які, на нашу думку, суттєво впливають на характер соціально-економічних систем, взаємодій і процесів. «Результати нелінійної динаміки, що стосуються принципів обмежень в області прогнозу, що має велике значення, змінюють світогляд і картину світу... Однак аналіз цих змін більшою мірою залишається справою професіоналів. Роздуми І. Пригожина про розвиток природознавства, концепція універсального еволюціонізму, В. О. Жаворонков, які спираються на результати конкретних досліджень, не повинні створювати оманливого відчуття легкості і простоти філософського аналізу створеної наукової картини світу» [76, С. 102].

Сучасну картину світобачення багато в чому визначили синергетичні концептуальні положення, які стосуються основних закономірностей організації і самоорганізації складних нелінійних динамічних систем і нелінійної динаміки їх еволюції.

Термін «синергетика» як назва нової міждисциплінарної галузі досліджень був вперше введений Германом Хакеном у 1969 році. Характеризуючи області та об'єкти досліджень, для яких істотні синергетичні уявлення і концепції, Г. Хакен пише: «Високий ступінь кооперації може бути виявлений також у спільнотах тварин, в економіці або в людському суспільстві. Важливо підкреслити, що ці структури не нав'язані ззовні, але організовані самою системою, тобто ми розглядаємо самоорганізовані. Причому це відноситься не тільки до фізики, хімії або біології, синергетика фокусує свою увагу на відкритих системах, функціонування або організація яких підтримується більш-менш безперервним припливом енергії та/або речовини в систему».

Важливо відзначити, що за допомогою синергетичного підходу можливо не тільки переформулювання в синергетичних термінах відомих істин, але даний підхід сприяє більш глибокому, нерідко непередбачуваному розумінню традиційних областей досліджень. Г. Хакен стверджує, що «хоча синергетика виникла в рамках природних наук, мені завжди здавалося, що її найважливіші можливі додатки будуть стосуватися специфічних людських і соціальних процесів. Тут перед нами відкривається надзвичайно велике поле досліджень» [121, С. 115].

Для сучасних соціально-економічних систем, особливо інтелектуальних, обмін інформацією із зовнішнім оточенням дуже істотний, оскільки забезпечує інформаційні взаємодії у всьому спектрі: обмін сигналами, необхідний для встановлення взаємодій, прийом і передачу інформації, що забезпечує енергетичні, фінансові, кадрові взаємодії, обмін знаннями та ін.

Інтелектуальні системи, крім звичайних властивостей, мають такі специфічні синергетичні властивості, як нелінійність. Як відзначають В. С. Загорський, Г. С. Лопушняк, завдяки нелінійності проявляється найважливіший принцип «посилення флуктуації» [84, С. 15]. Нелінійністю породжується в деякому роді квантовий ефект, тобто дискретність зміни

нелінійних систем, що означає можливість застосування не будь-якого шляху зміни та інноваційних процесів, а лише певного спектру, відповідного внутрішній логіці розвитку, яка передбачає можливість непередбачуваних змін спрямованості процесів. Отже, знижується рівень надійності прогнозування, оскільки розвиток залежить від випадкового вибору напрямку в момент біфуркації. Під біфуркацією розуміють точку розгалуження якісних змін відкритої нелінійної системи. Тому саму нелінійну систему Г. М. Колісник, Н. М. Андріїв характеризують як систему, «що таїть в собі біфуркацію» [113, С. 262].

Поряд із синергетичними концепціями сучасну парадигму наукового пізнання формують основні концептуальні положення, які стосуються теорії самоорганізації, хаосу і кібернетики другого порядку.

В даний час багато дослідників виходять із циклічності процесів розвитку суспільства і економіки, політики демографії, самосвідомості і колективного мислення, мистецтва і моди. В економіці виділяють цикли різної тривалості: три-чотирирічні, середньострокові (6–12 років), півстолітні цикли Кондратьєва, вікові циклічні тенденції з періодами 150–300 років, історичні суперцикли.

Сучасним уявленням про природу і сутність економічних циклів передували роботи декількох поколінь економістів, включаючи таких авторитетних дослідників, як М. І. Туган-Барановський, Дж. Кейнс, Н. Д. Кондратьєв, П. Семюельсон, У. Мітчелл, Й. Шумпетер та ін. В ХХ столітті (особливо після глибокої і тривалої кризи 1929–1933 рр.). теорія циклів зазнала значної трансформації. Поступово відбувався перехід від змістовних описів причин і джерел промислових криз до математичних моделей. Результати досліджень циклів багато в чому мають цілком самостійне значення.

Сучасне трактування економічного циклу, що підтримується багатьма економістами (Дж. Хікс, П. Семюельсон, Е. Хансен, Р. Гудвін, Дж. Дьюзенберрі та ін.), характеризується низкою суттєвих особливостей:

1. Цикл – єдиний системний процес, що послідовно проходить через фази підйомів і криз. Предметом дослідження є весь цикл і всі його фази.

2. Циклічні коливання трактуються як коливання, що відбуваються в певному інтервалі довкола положення рівноваги.

3. Економічний цикл – також єдиний процес, що послідовно проходить через фази підйомів і криз. Коливання економічного циклу відбуваються в області трендової траєкторії господарського зростання, яка в значній мірі незалежна від останнього.

4. Економічні циклічні коливання істотно залежать від процесів державно-монополістичного регулювання. З середини 70-х років минулого століття почався новий етап розвитку теорії циклічності. Його характерна особливість полягає в тому, що проблема аналізу ядра циклічного механізму (в постановці неокейнсіанського і неокласичних напрямів досліджень) відходить на другий план. Суть справи в тому, що тривалий депресивний розвиток капіталістичної економіки в 70-х років відродив інтерес до теорії довгих хвиль, причому переважний вплив зробили теоретичні уявлення, викладені Й. Шумпетером у фундаментальній праці «Економічні цикли» (1939).

Істотну роль у становленні нового напрямку ознаменувала робота Г. Менша «Технологічний пат» (1975), в якій пояснення довгих хвиль, дане І. Шумпетером, піддалося значній модернізації. Відзначимо також праці О. В. Кореновського з теорії довгих хвиль [117, С. 485].

Істотні результати, що відносяться до проблем циклічних коливань, були отримані в теорії рівноважного ділового циклу. Її основні положення і відповідна математична модель сформульовані Р. Лукасом у другій половині 70-х років. Теорією рівноважного ділового циклу включаються і логічно обгрунтовуються стандартна неокласична модель росту, гіпотеза раціональних очікувань і монетаристська інтерпретація циклічного процесу. Остання визначила концепцію всього нового напрямку. Теоретики рівноважного ділового циклу дають відповідь на питання про

те, як має діяти держава, що впливає монетарними методами на розвиток економіки. У 70–80-х роках ХХ ст. теорія циклічності збагатилася створенням теорії політичного ділового циклу, яка багато в чому зумовила кардинальні зміни в поглядах на роль державного регулювання в циклі. Завершуючи короткий аналіз основних концептуальних положень теорії циклічності, відзначимо, що в даний час сучасна політика і теорія державного регулювання вже не мисляться незалежними від теорії циклічності або такими, що протистоять їй.

Сучасні теоретики, що задіяні у здійсненні державної соціальної і економічної політики, не заперечують, а використовують теорію циклічності. Таким чином, органи державної влади та впливові громадські діячі відчують все зростаючий вплив з боку соціально-економічних акторів. Тим самим доводиться, що в міру того, як державне втручання в соціально-економічний розвиток стає все більш витонченим, що спирається на новітні досягнення соціології, економічної теорії та теорії праці, воно (в силу об'єктивної дії діалектики) приходить до заперечення свого домінуючого впливу на зазначені процеси, стаючи однією з складових процесів самоорганізації. Стосовно до соціально-економічних систем належить враховувати принцип історизму і використовувати історичний підхід. При такому підході зазначені системи і соціально-економічні процеси вивчаються з урахуванням сформованої культури, ментальності, особливостей світовідчуття і відносин, звичаїв, традицій тощо.

Важливо також мати на увазі особливий характер історичної обумовленості, яка зумовлює можливості, з яких може і повинен здійснюватися вибір. Шлях, по якому піде розвиток суспільства, соціально-економічної системи, завжди залежить як від її історії, так і від місця, конкретних обставин і умов вибору. На певних етапах розвитку соціально-економічних систем немає детермінованості вибору і виникає стан біфуркації.

В життєвому циклі моделі соціально-економічних систем можна виділити кілька етапів:

Перший етап – створення системи (латентний, формування, придбання знань, умінь, навичок). Другий – становлення і зростання (цей етап можна розділити на три періоди, що послідовно змінюються – становлення, самоідентифікація та затвердження). Третій – апогей (зрілість, головування). На ньому досягаються найвищі значення показника діяльності, найбільша результативність і ефективність. Він включає періоди: насичення, зрілості і апогею, наближення до деградації. Четвертий – деградація, на якому істотно знижуються основні показники діяльності, результативність і ефективність функціонування. П'ятий етап – реформування або розпад. Це останній етап життєвого циклу, в якому можна виділити три періоди, що послідовно змінюють один одного: втрата здатності виконувати окремі важливі функції, втрата здатності реалізації більшості важливих функцій і результат (реформування або розпад).

Синергетична парадигма та теорія циклічності дозволяють повному подивитися на процес виникнення і розвитку складних соціально-економічних систем, адекватно оцінити інноваційні зрушення, що відбуваються.

Інтелектуальні системи – це активні системи. Будучи такими, вони виступають ініціаторами синергетичних процесів. Такі системи здатні захоплювати обмінні потоки, трансформувати, організовувати і реорганізовувати їх, нав'язувати їм свою власну просторово-часову структуру. Зазначені процеси є спосіб організації активною системою своєї структури – самоорганізація.

Виникнення інтелектуальних систем і прогнозований розвиток таких систем – еволюційний процес, об'єктивна закономірність. Важливо відзначити, що в процесі еволюції системи формуються на основі організаційно-виробничого принципу, оскільки являють собою організаційно виділені системи, що беруть участь у діяльності по

задоволенню потреб суспільства як компоненти суспільного розподілу праці. На певному етапі еволюції відбувається у зростаючих масштабах і з більшою інтенсивністю вплив на синергетику соціально-економічних систем.

Викладені міркування аргументують доцільність системних досліджень соціально-економічних систем, їх самоорганізації та керованості. Відомо, що система може вважатися організованою, якщо вона є відкритою, тобто система повинна реагувати на будь-які зовнішні впливи.

Організація може мати місце лише в системах достатнього рівня складності, оскільки недостатній рівень складності системи не сприяє ні спонтанній адаптації, ні еволюції.

Фундаментальний принцип організації – можливість виникнення нового порядку через флуктуації станів елементів системи. Такі флуктуації (випадкові відхилення) можуть придушуватися за рахунок негативних зворотних зв'язків, що забезпечують збереження колишнього стану системи (наприклад, за допомогою механізмів адаптації до випадкових збоїв її елементів).

Але в більш складних відкритих системах можуть використовуватися алгоритми колективної поведінки елементів і підсистем, які, через короткочасний «хаотичний» стан, призводять або до руйнування колишньої структури, або до виникнення нового порядку.

Відкрита система повинна бути досить далека від «точки рівноваги» (тупикової ситуації). У точці рівноваги як завгодно складна система не здатна до будь-якої організації. У положенні, близькому до «рівноваги», і без достатнього припливу впливів на систему ззовні, будь-яка система буде неухильно наближатися до «загибелі», оскільки організована система не завжди здатна повертатися в той стан, в якому вона колись була.

Системи, що самоорганізуються, повинні мати всі перераховані властивості і, крім того, повинні бути здатні адаптуватися як до

незворотних руйнувань старих, так і до виникнення нових структур.

При цьому, для того щоб запобігти (або хоча б відстрочити) «загибель» системи, що самоорганізується, вона повинна мати «зовнішню підтримку». Дійсно, якщо зміна стану системи обумовлена тільки впливом суми випадкових факторів, то «час життя» такої системи буде обмежений і така система не здатна ефективно протистояти незворотнім впливам зовнішнього середовища.

Ця властивість має вирішальне значення – тільки при отриманні ресурсів «ззовні» (і наявності механізмів «засвоєння» цих ресурсів) система буде здатна до еволюції. При нестачі ж таких ресурсів, система буде поступово деградувати.

Зрозуміло, що системний підхід і сучасна загальна теорія систем не суперечать і не заперечують діалектичного методу пізнання. Системний підхід, методологія загальної теорії систем, діалектика і концептуальні положення синергетики в поєднанні з історичним методом формують нову фундаментальну теоретичну основу і методологію дослідження соціально-економічних систем і процесів. Сучасна системологія і нова методологія дозволяють проводити більш глибокі і тонкі дослідження соціально-економічного розвитку та інноваційних перетворень в українському суспільстві.

Ефективність соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки можна оцінити з точки зору змісту інноваційної політики держави. Зокрема, проаналізувати, як організоване управління національною інноваційною системою країни, які стратегії на вищому рівні прийнято, які форми стимулювання інновацій застосовуються, яка правова база інноваційної діяльності.

Світова практика показує, що держава є основним ініціатором створення національних інноваційних систем. Державні органи формують одночасно і попит, і пропозицію на знання, підтримуючи інноваційний розвиток. При цьому надається підтримка основних компонентів

соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки. Вплив на окремі елементи визнається неефективним.

Необхідність державного регулювання формування і соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки викликана наступними основними факторами. По-перше, держава виступає найбільшим власником наукоємного виробництва і основним споживачем наукомістких технологій. По-друге, державний сектор служить для компенсації нездатності ринкового господарства вирішувати такі завдання компонентів соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки, як проведення високоризикованих фундаментальних досліджень з подальшим трансфером їх результатів у промисловість (науково-технічна сфера), підвищення інноваційних можливостей малого і середнього бізнесу (інноваційний бізнес), підготовка кадрів для інноваційної сфери (система освіти) та розвиток інноваційної інфраструктури (інноваційна інфраструктура). По-третє, держава має потужні правові та економічні важелі впливу на інноваційну активність. По-четверте, державний сектор захищає національні економічні і політичні інтереси в інноваційній сфері в міжнародному масштабі.

Вся практична діяльність держави в галузі функціонування соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки визначається сформульованою і проведеною ним інноваційною політикою, яка носить комплексний характер: охоплює соціальні, фінансово-економічні, правові, організаційні, інформаційні, науково-технічні аспекти інноваційної діяльності. В українській науковій літературі сам термін «інноваційна політика» ще слабо розроблений.

В цілому система регулювання, що склалася, відповідає поточним завданням інноваційного розвитку. Однак її істотним недоліком є те, що незважаючи на велику кількість різних керуючих організацій, задіяних в інноваційному процесі, вони мають тенденцію працювати автономно, без ясного і узгодженого бачення інноваційної політики.

Україна, що володіє значним науково-технічним потенціалом, станом інституційних інструментів інноваційного процесу, істотно відстає від розвинених країн. З точки зору використання зарубіжного досвіду та порівняльної оцінки важливо зіставити основи інноваційного механізму України і зарубіжних країн. Соціально-орієнтований економічний розвиток національної економіки США складався протягом тривалого часу і до сих пір постійно вдосконалюється. Саме досвід США по активному застосуванню важелів впливу на НДС представляє, на наш погляд, найбільший інтерес для України, де актуальним залишається питання про створення інституційного середовища, що сприяє ефективному соціально-економічному розвитку країни.

З метою стимулювання інноваційної активності на макрорівні застосовуються різні методи впливу держави, які можуть бути поділені на прямі і непрямі. Як правило, їх пропорційність залежить від економічної ситуації в країні і концепції регулювання інноваційної діяльності учасників соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки (акцент робиться на механізм або ринку, або державного впливу). При цьому на наш погляд, державі доцільно регулювати власну ступінь втручання: в періоди економічного спаду, кризи необхідно переважання прямих, адміністративних методів впливу на інноваційний процес, а на стадіях підйому економіки – непрямих, ринкових методів.

Досвід розвинених країн свідчить про те, що механізм державної інноваційної політики в більшій мірі базується на конкурсному бюджетному фінансуванні і методах непрямого стимулювання інновацій. На відміну від розвинених країн сучасний етап розвитку національної інноваційної системи України обумовлює переважне застосування прямих методів державної підтримки інноваційної діяльності.

Державні пріоритети у сфері науки та інновацій у розвинених країнах у міру еволюції соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки переглядаються і уточнюються. В даний час при

виборі напрямків розвитку враховуються:

- суспільний попит (охорона здоров'я, навколишнє середовище, якість і умови життя; безпека майна і людей);
- необхідність підтримувати сектори діяльності зі значним потенціалом зростання (точки зростання ВВП, експорт, нові робочі місця);
- міждисциплінарність досліджень (навколишнє середовище, нанотехнології, створення інформаційного суспільства).

Наслідуючи приклад деяких розвинених країн, український уряд розробив список критичних технологій як основи вибору науково-технічних пріоритетів.

Прогнозування науково-технічного розвитку в США є найважливішим механізмом НІС. Воно практично здійснюється усіма учасниками НІС. Прогнозні оцінки застосовуються з метою визначення пріоритетів розвитку, стають базисом, на якому будується державна стратегія в науково-технічній сфері. «Спираючись на прогнози науково-технологічних проривів, найбільші університети відкривають відповідні дослідні центри. Наприклад, у рамках Корнельського університету працюють Центр по наносистемам в інформаційних технологіях, Центр з проблем нано-біотехнологій, Національний біомедичний центр по передовим електронно-резонансним технологіям, Центр ресурсів з біомедичного розпізнавання образів, Центр по біохімічним оптоелектронним мікросхемам та ін.» [68, С. 7].

В Україні слабо використовуються ефективні методи прогнозування нових перспективних секторів економіки. Наприклад, незважаючи на популярність Форсайт серед осіб, що визначають науково-технічну політику, лише невелике коло експертів знайомі з даною методологією і уявляє собі можливості використання результатів цих досліджень на національному та інших рівнях.

За останній час істотно зросло фінансування державних цільових програм (ДЦП), в яких суб'єкти соціально-орієнтованого економічного

розвитку національної економіки можуть брати участь на конкурсних засадах. Розмір необхідного позабюджетного співфінансування варіюється в залежності від типу робіт.

Основний недолік ДЦП полягає в надто широкому охопленні напрямів наукових досліджень, при цьому належної підтримки не отримує жоден з них.

У США програмно-цільовий підхід використовується в даний час як особливо важлива форма державної науково-технічної політики і основний метод державного фінансування, перш за все військово-космічних НДДКР.

Організації, які займаються здійсненням конкурсного державного фінансування науки, в основному мають форму державних наукових фондів. Практично у всіх розвинених країнах світу система таких фондів отримала своє поширення. Однак на сьогоднішній день найбільших успіхів в цій області добилися США, де використовують наукові фонди з державним фінансуванням для розвитку свого соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки. Національний науковий фонд (ННФ) США є найбільшим у світі державним науковим фондом. Відмінною особливістю сучасної діяльності ННФ є її багатопрофільність і багатопрограмність. До функцій ННФ з регулювання фундаментальних досліджень у всіх галузях науки і знань додалися функції створення інфраструктурної бази досліджень, фінансування підготовки кадрів, координації наукової діяльності університетів і промисловості. В даний час ННФ реалізує наступні програми: Програму інноваційних досліджень малого бізнесу (SBIR), Програму передачі технологій малому бізнесу (STTR), Гранти на підтримку зв'язків науки з промисловістю (GOALI), Інновації та організаційні зміни (IOC).

Серед створених державних наукових фондів в Україні найбільш значущими і відомими є: Державний фонд фундаментальних досліджень (створений у березні 1992 р.) (ДФФД). ДФФД першим у незалежній Україні започаткував систему грантової підтримки на конкурсних засадах

наукових і науково-технічних проектів за всіма напрямками фундаментальної науки, провів 50 різних за спрямуванням конкурсів: загальнотематичні, цільові, регіональні, інноваційно-орієнтовані, транскордонні, видавничі, гранти Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених, докторів наук до 45 років, міжнародні спільні з фондами Білорусі, Німеччини, Росії, Сполучених Штатів Америки, Франції, Японії. За 20-річний період діяльності до ДФФД всього було подано понад 24 тисячі запитів та надано 5,5 тисяч грантів.

Створена ДФФД аналітична база даних всіх конкурсних проектів, керівників, інформація про наявність публікацій та звітів дозволяє виконувати наукометричні дослідження, оцінювати не тільки загальний рівень фундаментальних досліджень, але й визначати потенціал виконавців та найбільш пріоритетні наукові напрями, порівнюючи їх зі світовими тенденціями. Популяризує здобутки вітчизняної фундаментальної науки, підтримує вивчення наукової спадщини шляхом створення науково-популярних фільмів, CD. Проводить цільові тематичні конкурси з метою підтримки створених центрів колективного користування унікальним обладнанням, науково-навчальних центрів, лабораторій..

ДФФД підтримує науково-дослідні роботи за всіма напрямками фундаментальної науки на конкурсних засадах. Незважаючи на схожість напрямків діяльності фондів (в частині фундаментальних досліджень) можна виділити кілька відмінностей в організації змістовної діяльності ННФ і ДФФД (табл. 3.8).

НАН України підтримує наукові дослідження у всіх галузях гуманітарного знання: філософії, політології, соціології, наукознавства, права, економіки, історії, археології, етнології, мистецтвознавства, філології, психології, педагогіки, комплексних проблем вивчення людини.

Державні структури в розвинених країнах все частіше залучають до реалізації програм і проектів корпорації, університети, неприбуткові

організації, в деяких випадках формуючи державно-приватні партнерства (ДПП) в області соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки.

Таблиця 3.8 – Відмінні риси діяльності Національного наукового фонду (ННФ) США та Державного фонду фундаментальних досліджень (ДФФД) України

ознака	ННФ	ДФФД
1. Експертиза заявок	Експертиза заявок організовується за трьома альтернативним схемами	Єдина процедура експертизи
2. Участь штатних співробітників у прийнятті рішень	Допускається (остаточне рішення приймає штатний програмний адміністратор)	Не допускається
3. Розгляд заявок експертами	На безкоштовній основі	На безкоштовній основі
4. Процес експертування	Відкритий: за підсумками експертизи авторам заявок направляються листи, що містять результати розгляду і анонімні копії всіх відгуків експертів; можливість запитати додаткову інформацію, вимагати перегляду рішення	Закритий: за підсумками експертизи авторам заявок не направляються листи, що містять результати розгляду та відгуки експертів; неможливість запитати додаткову інформацію, вимагати перегляду рішення

ДПП забезпечує інтеграцію інтересів замовників і виконавців НДДКР, дозволяє не тільки матеріально стимулювати дослідників, а й раціонально використовувати обмежені бюджетні кошти, розподілити ризик між учасниками фінансування інноваційного проекту. У промислово розвинених країнах при взаємодії державного сектора науки і промисловості активно застосовується такий інструмент, як кооперативна угода на науково-дослідну роботу (CRADA в США або CRAFT в ЄС).

Серед непрямих методів традиційно виділяють наступні: пільги в податковій і кредитній системах; включення витрат на НДДКР приватного сектора в собівартість продукції; списання наукового обладнання за прискореними нормами амортизації; поліпшення законодавчого регулювання прав на інтелектуальну власність; введення технічних стандартів; заохочення малого наукомісткого бізнесу; розвиток інноваційної інфраструктури та передачі технологій.

Можна відзначити, що сучасний комплекс заходів щодо формування соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки

України в основному ґрунтується на прямій підтримці, але поступово відбувається перехід до непрямих заходів, що стимулює інновації. Вирішальну роль у цьому зв'язку грає політика раціоналізації податкового і амортизаційного процесів, їх законодавче регулювання.

Безліч зарубіжних емпіричних досліджень показують наявність позитивного зв'язку між податковим стимулюванням і витратами компаній на інноваційну діяльність, при цьому після введення податкових стимулів еластичність витрат на НДДКР в довгостроковому періоді вище, ніж в короткостроковому [121, С. 116].

Роль держави в стимулюванні інноваційної активності виражається також у створенні відповідного правового середовища, оскільки різноманітність інтересів суб'єктів соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки потребує специфічного правового регулювання їх взаємовідносин.

Незважаючи на загальноприйнятту думку, що в США в порівнянні з європейськими країнами роль держави набагато менш яскраво виражена, практично все їх економічне життя підпорядковане численним законодавчим і регулюючим документам.

У США після передачі права використання підприємствам результатів науково-технічної діяльності, що фінансується за рахунок уряду, число патентів збільшилося в 10 разів, на основі їх використання було створено додатково 260 тис. робочих місць, а бюджет отримує щорічно 40–50 млрд дол. за рахунок обороту інтелектуальної власності.

Одним з найбільш вузьких місць формованої української інноваційної системи є недосконалість законодавства, покликаною створити в країні сприятливий інвестиційний і інноваційний клімат. В країні існує понад 400 нормативних актів, які в тій чи іншій мірі використовують поняття з області інновацій. Однак реалізація всіх прописаних заходів на практиці або не здійснюється, або здійснюється неефективно. На наш погляд, основна проблема криється в тому, що право

і економіка працюють в різній системі термінологічних координат.

Багато законодавчих норм, які повинні сприяти розвитку основних компонентів національної інноваційної системи, знаходяться на стадії розробки або розгляду. Можна зробити висновок, що непрямі заходи державного регулювання соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки України в даний час не сприяють створенню сприятливих умов для розвитку партнерських відносин між суб'єктами соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки. Відобразимо переваги і недоліки системи управління соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки в табл. 3.9.

Таблиця 3.9 – Основні переваги і недоліки системи управління соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> - Наявність декількох стратегічних документів в області створення соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки. - На державному рівні створено координаційні органи. - Вивчення зарубіжного досвіду з питань вибору пріоритетів інноваційного розвитку. - Покращилася правова база в сфері захисту прав інтелектуальної власності відповідно до міжнародних стандартів. - Міністерства все в більшій мірі враховують результати обговорень учасників соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки 	<ul style="list-style-type: none"> - Відсутність довгострокового прогнозування та об'єктивних механізмів його проведення. - Централізація влади і посилення державного контролю за інноваціями. - Брак міжурядової координації в процесі реалізації політики в області формування соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки. - Велика кількість напрямків і пріоритетних завдань інноваційної політики не супроводжується конкретними заходами. - Відсутність регулярного моніторингу та оцінки заходів політики в області створення соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки для проведення коригувальних заходів. - Слабка координація з приватним сектором в розробці пріоритетів і заходів фінансової підтримки НДДКР. - Низька частка бюджетного фінансування НДДКР. - Надмірне податкове адміністрування. - Порівняно низька підтримка малих інноваційних підприємств на ранній стадії. - Відсутність системної, чітко структурованої законодавчої бази для здійснення всіх стадій інноваційної діяльності, а також для заходів її державної підтримки

Не претендуючи на повну характеристику системи управління соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки України, судячи з таблиці можна помітити, що слабких сторін у неї в даний час набагато більше, ніж сильних. Безумовно, це вимагає

вдосконалення політики держави в галузі створення соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки.

Таким чином, зробимо висновки про державний вплив на функціонування соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки. Отже, механізми стимулювання інноваційної активності в розвинених країнах різноманітні. Загальним для них є активна роль держави, яка виконує функції законодавця і суб'єкта господарської діяльності, замовника і покупця нової продукції, гаранта і страховика, пов'язаних з ризиком НДДКР, а також використовує гнучкі інструменти макроекономічної політики з формування сприятливого інноваційного клімату в економіці.

В Україні відсутня комплексна інноваційна політика, яка охоплювала б всю різноманітність суб'єктів, що входять в національну інноваційну систему і ставила б за мету їх активну участь у ній. В даний час комплексний підхід проявляється лише в окремих напрямках роботи Уряду України. В цілому можна відзначити, що на сьогоднішній день державні ініціативи в галузі побудови соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки поки ще фрагментарні і несистемні, а тому нерідко неефективні. До того ж інноваційна політика не об'єднує політику в галузі науки і технологій, політику в галузі освіти, промислову та регіональну політику. Проте, можна зробити висновок, що загальна тенденція є позитивною.

Ключовим завданням державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки в Україні є вихід країни на сучасний рівень технологічної і виробничої бази, функціонування механізмів заохочення інноваційної діяльності, це можливо за рахунок реалізації організаційно-економічного механізму інноваційної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки (рис. 3.8).

Зовнішні чинники відображають наявність та вплив важливих

екзогенних факторів імплементації інноваційної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки і включають такі чинники, як національна політика у сфері корпоративної соціальної відповідальності, нормативне забезпечення, рівень корупції у державі, мотивація до співпраці у сфері корпоративної соціальної відповідальності у державних та місцевих органах влади, рівень довіри у суспільстві, наявність у суспільстві єдиного розуміння сутності корпоративної соціальної відповідальності та її значення, сприятлива податкова політика та ін. У свою чергу внутрішні чинники представлені організаційними і особистісними та відображають потенційну здатність громади впроваджувати інноваційну стратегію соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки.

Рисунок 3.8 – Організаційно-економічний механізм інноваційної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки

Організаційні фактори включають наявні управлінські традиції, особливості стратегічної мети країни та ступінь інтеграції корпоративної соціальної відповідальності у стратегію діяльності підприємств та рівень їх фінансових, технологічних та галузевих особливостей.

Уряд України вважає за краще надавати НДДКР та інноваційній діяльності пряму фінансову підтримку і намагається вбудувати в цей механізм схеми ПДП. Державна інноваційна політика в сучасному вигляді не дає компонентам соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки України (особливо інноваційного бізнесу) тих стимулів і переваг, які надаються відповідним сегментам соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки в розвинених країнах.

В цілому, порівняльний аналіз показав, що основи державного регулювання соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки і основні елементи інноваційного механізму щодо запропонованих країнам (Україна і США) відрізняються. Так, в Україні приділяється більше уваги прямим методам впливу держави на інноваційний процес, в США – непрямим. Причому механізми впливу на НДС, безумовно, найбільш кращим чином відпрацьовані в США (арсенал застосовуваних засобів також ширше в США). Однак в Україні поступово відбуваються певні зміни принципів державного регулювання сфери досліджень, розробок та інновацій з урахуванням зарубіжного досвіду, що відповідає потребам соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки, що формується.

Висновки до третього розділу

1. Зазначено, що найважливішими завданнями забезпечення соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки є перехід на інноваційний шлях розвитку, реалізація загальносистемних

перетворень економіки і суспільства, побудова високоефективної соціально-орієнтованої ринкової економіки, зниження негативного впливу виробничої діяльності на навколишнє середовище і поліпшення її якісного стану.

Визначено, що сучасні механізми реалізації партнерства держави і бізнесу являють собою узгоджений учасниками відносин набір взаємозв'язаних процедур щодо здійснення вкладень бізнесу фінансових, матеріальних, технологічних, управлінських або інших ресурсів в державні або спільні програми розвитку інвестиційного або соціального середовища. До найбільш поширених механізмів відносять контракти на виконання робіт; поставку продукції для державних потреб; контракти технічної допомоги; контракти на управління; лізинг; угоди про розподіл продукції; інвестиційні контракти; концесії; акціонування, пайову участь приватного капіталу в спільних підприємствах.

2. В рамках концесійної діяльності доцільно використовувати методи стратегічного (довгострокового) програмно-планового управління концесією, що дозволить враховувати інтереси: суспільства – за допомогою надання послуг соціально значущих галузей народного господарства за стабільними цінами; держави – за допомогою виключення можливості отримання приватним сектором надприбутків за рахунок форс-мажорних змін попиту на послуги концесіонера і кон'юнктурних зменшень цін на продукти і енергоносії, необхідні для здійснення концесійної діяльності; бізнесу – за допомогою програмування рентабельності концесії в розрізі кожного року, що виключає можливість недоотримання прибутків і отримання збитків приватним сектором за рахунок незапланованих скорочень попиту на послуги концесіонера і кон'юнктурних збільшень цін на продукти та енергоносії, необхідні для здійснення концесійної діяльності.

Соціальна сутність концесійної форми господарювання проявляється

через реалізацію її функцій. В результаті нами виявлені наступні явні функції концесії: розвиток соціально і стратегічно значущої інфраструктури (транспортної, житлово-комунальної, електроенергетичної, портової, охорони здоров'я, спортивної тощо); підвищення соціально захищеності населення за допомогою надання споживачам послуг соціально значущих галузей національної економіки (в тому числі транспортної інфраструктури, житлово-комунального господарства, електроенергетики) за стабільними прийнятними цінами; створення на довгостроковій основі нових робочих місць як у сфері продуктивної, так і в сфері управлінської праці.

3. Зазначено, що практичною реалізацією принципу самоорганізації цілеспрямованого соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки в процесі адаптації забезпечується підвищення ступеня її впорядкованості, вдосконалення структури та взаємодій. В результаті існуючих і виникнення нових процесів взаємодії виникає впорядкованість. Підвищення ступеня впорядкованості, вдосконалення структури і стану соціально-економічних систем проявляється у вигляді самоорганізації.

Для сучасних соціально-економічних систем, особливо інтелектуальних, обмін інформацією з зовнішнім оточенням дуже істотний, оскільки забезпечує інформаційні взаємодії у всьому спектрі: обмін сигналами, необхідний для встановлення взаємодій, прийом і передачу інформації, що забезпечує енергетичні, фінансові, кадрові взаємодії, обмін знаннями та ін.

Основні результати, отримані в даному розділі, опубліковано в [181, 183, 186].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено вирішення важливого наукового завдання розвитку теоретичних засад, обґрунтування методичних і науково-практичних рекомендацій щодо формування державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки, розробка науково-практичних рекомендацій щодо його удосконалення. У результаті проведених досліджень зроблено такі висновки.

1. Еволюція підходів до формування державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки містить в собі певні протиріччя і внутрішню динаміку. Завданням встановлення економічного порядку в рамках соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки є синтез економічної конкуренції, технічного і соціального прогресу. Загальне визначення державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки окреслено як система взаємодії моделей соціально – ринкової економіки, а саме: ліберальна (формування індивідуального і суспільного добробуту), ордоліберальна (встановлення соціально-економічного порядку), теорія державного добробуту (державні програми безкоштовної або субсидованої охорони здоров'я, освіти, соціальної допомоги), що забезпечить соціально-економічний порядок за рахунок синтезу економічної конкуренції, технічного і соціального прогресу.

2. У сучасних національно-державних стратегіях розвитку України задоволення повсякденних людських потреб визначається рівнем розвитку виробництва товарів і послуг. Розроблено концептуальні положення щодо обґрунтування національно-державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку економіки, що включає в себе механізм взаємодії між державою, бізнесом і громадянськістю, за рахунок апгрейду галузей (запозичення і адаптації західних технологій), розвитку екологічного та високодуховного суспільства (популяризація національних культурно-

історичних цінностей), пріоритетність виробничої сфери національної економіки (інвестиційне, інноваційне, інституційне, техніко-технологічне середовище), що забезпечить побудову мирного та безпечного, соціального згуртованого суспільства з належним управлінням та інклюзивними інституціями. Державна стратегія соціально орієнтованого економічного розвитку економіки є запорукою створенням нових робочих місць, підвищенням професійної кваліфікації працівників, високої мобільності робочої сили і високої зайнятості, підготовкою та перепідготовкою кадрів, інформаційним забезпеченням ринку праці, економічної підтримки підприємництва, створення робочих місць.

3. За сучасних умов соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки вважається, що це три, скоріше, самостійних, ніж взаємозалежних елементи. Розглянуто три сценарії взаємодії влади і бізнесу: 1) владна ініціатива держави (впровадження директивне, обов'язкове до виконання або добровільно-примусове); 2) ініціатива бізнесу до співпраці має бути пов'язана з конкретною вигодою; 3) взаємна вигода влади і бізнесу шляхом компромісу через баланс інтересів трьох сторін «влада + суспільство + бізнес» з урахуванням їх соціальної відповідальності. Удосконалено науковий підхід до сценарного моделювання соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки, який, на відміну від існуючих, синтезує оптимальний баланс економічної, соціальної та екологічної моделей розвитку на засадах «сценарію діалогу» (відповідальність держави, партнерство бізнесу), що забезпечить впровадження цілісної системи стратегічних та операційних цілей переходу до інтегрованого економічного, соціального та екологічного розвитку країни.

4. Проаналізовано показники соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки. Визначено, що з 2010 р. до 2017 р. відбувалося постійне зростання ВВП. Але це зростання пов'язане з підвищенням середнього рівня цін. Оцінка тенденцій зміни ВВП в розрізі

інших макроекономічних показників свідчить про кризовий стан української економіки. Економіка України має переважно екстенсивний шлях розвитку. В Україні розвиваються лише ресурсовитратні галузі, які виробляють сировинну продукцію. Падіння курсу гривні призвело до скорочення доходів громадян. Проаналізовано дані по країнам щодо наявності кореляції між державним управлінням і соціально-економічними результатами. Побудовано регресійну модель динаміки ВВП, сформованого за категоріями доходу, яка характеризує вплив на зміну ВВП оплати праці та валового прибутку (змішаних доходів). Результати розрахунків засвідчують, що при збільшенні оплати праці найманих працівників на 1 млн грн, обсяг ВВП збільшується майже на 1,077 млн грн, відповідно при збільшенні валового прибутку (змішаного доходу) на 1 млн грн. – обсяг ВВП збільшується на 1,305 млн грн.

5. Розроблено теоретичний підхід до формування державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки на основі реалізації принципів: підвищення рівня добробуту нації; пріоритетний розвиток систем охорони здоров'я, освіти, науки, культури; поліпшення демографічної ситуації; перехід на природоохоронний, ресурсозберігаючий, інноваційний тип розвитку економіки; раціонального природокористування; розвитку міжнародного співробітництва та соціального партнерства, що забезпечить реалізацію Стратегії сталого розвитку України на період до 2030 року. Стратегія держави щодо реалізації цілей соціальної політики в довгостроковій перспективі повинна бути спрямована на стале підвищення грошових доходів населення як найважливішого показника рівня життя населення.

6. Розроблено інструментарій реалізації державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки в системі публічного управління за рахунок забезпечення додаткових можливостей для співпраці держави і бізнесу в результаті зонального створення сприятливих умов: формування кластерів (географічна агломерація

підприємств), інкорпорація (форма організації людей для соціального, політичного і економічного взаємовигідного курсу взаємодії). В умовах соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки України підприємницькі мережі відіграють роль інструмента цілеспрямованої координації зусиль учасників відтворювального процесу, який перетворюється на об'єктивну необхідність становлення і розвитку системи інтеграції малих і середніх підприємницьких структур.

7. Удосконалено організаційно-економічний механізм інноваційної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки, який містить наступні елементи: розвиток (проведення структурних реформ, забезпечення економічного зростання екологічно невиснажливим способом, створення сприятливих умов для ведення бізнесу), безпека (гарантії безпеки держави, бізнесу та громадян, захист інвестицій та приватної власності, забезпечення миру і захисту кордонів, справедливого та неупередженого правосуддя), відповідальність (забезпечення гарантій кожному громадянину мати доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг в державному та приватному секторах), гідність (забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гідності за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт).

8. За результатами проведеного дослідження сформовано теоретико-методичні й науково-практичні засади, запропоновано концептуальні положення соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки, розроблено методичні підходи до їх реалізації, визначено організаційно-економічний механізм інноваційної стратегії розвитку економіки та обґрунтовані пріоритетні напрями взаємодії влади, бізнесу та суспільства з урахуванням їх соціальної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова Л. М. Роль кредитних спілок у соціально-економічному розвитку України . *Ефективність державного управління*. 2014. Вип. 38. С. 440-447.
2. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення : кол. моногр. НАН України. Ін-т економіки пром-ті. Донецьк, 2007. 328 с.
3. Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні : кол. моногр. за ред. : В. В. Кравченка, М. О. Баймуратова, О. В. Батанова. Київ, 2007. 705 с.
4. Амосов О. Ю. Перетворення механізмів державного регулювання економічного розвитку. *Державне управління та місцеве самоврядування* : зб. наук. пр. : у 2 ч. Вип. 2 . за заг. ред. Г. І. Мостового, Г. С. Одінцової. Харків, 2001. С. 10-16.
5. Аникин А. В. Юность науки: Жизнь и идеи мыслителей-экономистов до Маркса. 2-е изд. Москва, 1975. 384 с.
6. Андрущенко Г. І. Роль довіри у впровадженні соціально-економічних інновацій в суспільстві, що трансформується. *Український соціум*. 2012. № 4. С. 7-18.
7. Антонов В. Методологічні підходи щодо оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіонів України. *Управління сучасним містом* . 2003. № 7–9 (11). С. 51—60.
8. Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія . Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. Київ, 2003. 394 с.
9. Антонян О. А. Особливості формування місії соціально-

економічних систем як орієнтиру стратегії інноваційного розвитку .
Управління проектами та розвиток виробництва. 2012. № 2. С. 163-167.

10. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления. Москва, 1997. 400 с.

11. Атаманчук Г. Методологічні проблеми сучасного державного управління. *Вісник УАДУ* . 2000. № 3. С. 44 – 46.

12. Бакуменко В. Д. Філософсько-методологічні засади державно-управлінських рішень. Державне управління : філософські, світоглядні та методологічні проблеми . кол. авт. ; за ред. д-ра філос. н., проф. В. М. Князева. Київ, 2003. С. 147-169.

13. Бакуменко В. , Князев В., Сурмін Ю. Методологія державного управління: проблеми становлення та подальшого розвитку. *Вісник УАДУ* . 2003. № 2. С. 11-27.

14. Балабанова О. І. Систематизація чинників соціально-економічного та організаційного розвитку санаторно-курортних підприємств в Україні. *Економіка і регіон*. 2012. № 4. С. 68-73.

15. Балакірева О. М., Ноур А. М. Взаємозв'язок економічної нерівності, соціального відторгнення та соціальної мобільності . *Економіка України*. 2012. № 8. С. 86-96.

16. Балко О. В. , Ковальов Є. В. Організаційно-економічні засоби вдосконалення державного управління. *Державне управління та місцеве самоврядування* : зб. наук. пр. : у 6 ч. Ч. 2 . за заг. ред. Г. І. Мостового. Харків, 2001. С. 80-82.

17. Балян А. В. Пріоритетні напрями регіональної політики Європейського Союзу. *Вісник аграрної науки* . 2005. № 3. С. 59-61.

18. Бандур С. І. , Заяць Т. А., Терон І. В. Сучасна регіональна соціально-економічна політика держави: теорія, методологія, практика

Київ, 2002. 250 с.

19. Бандура М. В. Інформаційна складова механізму управління сталим розвитком соціально-економічної системи України *Економіка промисловості*. 2013. № 1-2. С. 130-135.

20. Белай С. В. Концепція стратегії соціально-економічної безпеки регіонів України. *Державне будівництво*. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_2_20 (дата звернення: 23.11. 2017).

21. Беленцова Ю. В. Соціальні стандарти як інструмент вирішення протиріч між соціальною і економічною ефективністю. *Економіка промисловості*. 2012. № 1-2. С. 361-365.

22. Бём Ф., Ойкен В, Гроссман-Дёрт Г. Наша задача (ордо-манифест). Социальное рыночное хозяйство: концепция, практический опыт и перспективы применения в России / Под ред. Р. М. Нуреева. Москва, 2007. 331 с.

23. Більовський О. А. Соціально-економічні механізми подолання житлової кризи в Україні . *Теорія та практика державного управління*. 2013. Вип. 1. С. 302-309.

24. Блауг М. Тобин, Джеймс : 100 великих економістів после Кейнса = Great Economists since Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past. Санкт Петербург, 2009. 384 с.

25. Богомолов О.Т. Мировая экономика в век глобализации. Москва, 2007. 359 с.

26. Божанова В. Ю. , Мавріцина Г. В. Конкурентоспроможність у сфері будівництва та соціально-економічний розвиток України . *Економічний простір*. 2014. № 83. С. 46-54.

27. Бондар В. С. Роль інноваційної діяльності у соціально-економічному розвитку регіонів . *Економіка та управління*

підприємствами машинобудівної галузі. 2013. № 2. С. 109–118.

28. Борщук Є. М. , Кореновський О. В. До проблеми формування економічних механізмів управління сталим розвитком економіки *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 33. С. 253-261.

29. Бреннан Дж. , Бьюкенен Дж. Причина правил. Конституційна політична економія. Санкт-Петербург, 2005. 272 с.

30. Бріль М. С. , Пивавар І. В. Соціально-економічні умови формування людського капіталу в Україні . *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Сер. : *Технічний прогрес та ефективність виробництва*. 2014. № 32. С. 114-121.

31. Будкін В. Державна інноваційна політика: український та зарубіжний досвід . *Дослідження міжнародної економіки* : збірник наукових праць. 2011. Вип. 1. С. 25-40.

32. Буравльов Є. П. , Шевченко М. М. Соціально-економічні тенденції та «піраміда технологічного розвитку» . *Вісник Національної академії наук України*. 2013. № 6. С. 42-51.

33. Валецький О. Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження; моногр. Київ, 2001. 242 с.

34. Валовий внутрішній продукт за 2015 рік СНР-2008 . URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/vvpf_kv.htm (дата звернення: 19.06. 2017).

35. Варналій З. С. Стратегічні пріоритети регіонального розвитку України . *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. № 3(22). Харків, 2004. С. 8—17.

36. Вдовічена О. Г. Державна політика регіонального розвитку в умовах посилення соціально-економічного дисбалансу . *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. Економічні науки.

2013. Вип. 1. С. 91-98.

37. Вебер М. Избранные произведения: Пер. с нем.; сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова; предисл. П.П. Гайденко. Москва, 1990. 808 с.

38. Велентейчик Н. Ю. Концептуальні основи регулювання міжбюджетних відносин у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку регіонів . *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2014. № 1. С. 29-33.

39. Вільна торгівля з ЄС – тарифні квоти в рамках вільної торгівлі з ЄС . Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. . URL : <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=6b5885b5-24c5-4b77-8eb1-bf9c2b03b80e> (дата звернення: 15.01. 2018).

40. Вожняк М. Г. Нові підходи до аналізу взаємного впливу соціальної нерівності, людського капіталу та економічного зростання . *Міжнародна економічна політика*. 2012. Вип. 1-2. С.40-63.

41. Волошин В.І. Потенціал конкурентоспроможності західних регіонів України та проблеми його реалізації у посткризовий період / Аналітична доповідь . В.І. Волошин, Т.Г. Васильців, А.І. Мокій та ін. Львів. 2011. 87 с.

42. Гайдай Т. В. Інституція як інструмент інституційного економічного аналізу . *Економіка України* . 2003. № 9. С. 60—66.

43. Гэлбрейт, Дж. К. Экономические теории и цели общества. Москва, 1976. 408 с.

44. Герасимчук З. В. , Вахович І. В. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону . Луцьк, 2002. 248 с.

45. Глуха В. В. Сутність та причини соціально-економічної диференціації регіонів . *Теорія та практика державного управління*. 2012. Вип. 1. С. 284-289.

46. Глущенко Ю. Фінансове вирівнювання як інструмент державного регулювання соціально-економічного розвитку територій . *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2013. № 2. С. 125-132.

47. Гогвуд Б., Ган Л. Аналіз політики для реального світу / пер. А. Олійник. Київ, 2004. 396 с.

48. Горященко Ю. Г. Оцінка ефективності соціально-економічного розвитку регіону . *Економічний простір*. 2014. № 81. С. 48-55.

49. Гребенюк Т. В. Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств в Україні . *Вісник Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара* . 2010. 53 с.

50. Гриценко В. І. , Бажан Л. І. Інтелектуалізація управління сталим розвитком соціально-економічної системи в умовах глобалізації та процесів, що динамічно відбуваються . *Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем*. 2014. Вип. 19. С. 5-38.

51. Гринспен А. Эпоха потрясений. Проблемы и перспективы мировой финансовой системы. Москва. 552 с.

52. Гулевич О. Ю. , Тарасенко А. Г. Деякі аспекти дослідження впливу соціального капіталу нації на економічні відносини в соціально орієнтованій економіці . *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2014. № 1. С. 67-73.

53. Гусейнов М. Й. Державне забезпечення соціально-економічного розвитку і формування соціально орієнтованої ринкової

економіки . *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 2. С. 56-59.

54. Гуторов О. І. , Лозова О. В. Сучасний стан та основні пріоритети державного регулювання соціально-економічного розвитку національної економіки . *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки*. 2013. № 4. С. 9-20.

55. Гудзь П. В. Економічні проблеми розвитку курортно-рекреаційних територій . Донецьк, 2001. 270 с.

56. Дергачова В. В. Концептуальні засади сталого розвитку як передумова соціально-економічного розвитку регіонів України . *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. № 2. С. 230-235.

57. Державна політика: аналіз та механізм її впровадження в Україні / за заг. ред В. А. Ребкала, В. В.Тертички. Київ, 2000. – 232 с.

58. Державна регіональна політика України : особливості та стратегічні пріоритети : кол. моногр . за ред. З.С. Варналія. Київ, 2007. 820 с.

59. Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України . URL : <http://dknii.gov.ua> (дата звернення: 17.02. 2018).

60. Дегтяр О. А. Основні складові економічного механізму державного регулювання соціальної сфери . *Право та державне управління*. 2013. № 1. С. 159-164.

61. Дегтяр О. А. Рівень ресурсного забезпечення соціальної сфери в економічно розвинених країнах світу . *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. Вип. 3. С. 119-124.

62. Динаміка розвитку регіонів: підсумки та очікування : аналіт.

запис. Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/1862> (дата звернення: 19.09. 2017).

63. Дисюк Т. М. Гендерний аспект соціально-економічної політики України . *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 50. С. 276-282.

64. Диха М. В. Принципові підходи до визначення стратегії соціально-економічного розвитку держави . *Економіка України*. 2013. № 2. С. 29–37.

65. Диха М. В. Стратегічне планування соціально-економічного розвитку країни: еволюційно-історичний аспект і сучасні реалії . *Економіка України*. 2014. № 7. С. 82-93.

66. Дідух А. О. , Кравець І. М. Неформальна зайнятість як соціально-економічне явище . *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 3(2). С. 79-83.

67. Дмитрук Д. А. Соціально-економічна нерівність: чинники формування та механізми закріплення . *Український соціум*. 2011. № 1. С. 15-30.

68. Довбенко М. Як убезпечити соціально-економічне життя держави? . *Вісник Національної академії наук України*. 2010. № 3. С. 3-12.

69. Довгаль І. В. Регіональні соціально-економічні аспекти соціального діалогу як основа задоволення цінностей . *Грані*. 2013. № 9. С. 122-127.

70. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети . Київ, 2006. 512 с.

71. Доповідь «Ринок праці у 2014 р.» за даними вибіркового

обстеження населення (домогосподарств) з питань економічної активності, обстежень підприємств, установ та організацій, а також за адміністративною інформацією державної служби зайнятості . URL: http://икгз.іаі.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2015/dop/04/dop_pr_2014.zip (дата звернення: 11.09. 2017).

72. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 лютого –15 травня 2016 р. . Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини . URL : http://www.un.org.ua/images/UA_14th_OHCHR_report_on_the_human_rights_situation_in_Ukraine.pdf (дата звернення: 25.10. 2017).

73. Допомога ЄС Україні .– URL : <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/eu-policy/assistance> (дата звернення: 19.06. 2017).

74. Дорофієнко В. В. , Макаренко М. В. Особливості соціально-економічного розвитку регіонів України . *Вісник Академії митної служби України. Сер. : Державне управління.* 2011. № 2. С. 171-177.

75. Енциклопедія державного управління : у 8 т. . Нац.акад. держ. упр. при Президентові України / наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ, 2011. Т. 2 : Методологія державного управління . наук.-ред. колегія : Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. 2011. 692 с.

76. Жаворонков В. О. Соціально-економічний розвиток регіону: інституціональний аспект . *Бізнес Інформ.* 2012. № 5. С. 99-103.

77. Жадан О. В. Організаційно-економічне забезпечення загальнодержавної системи моніторингу функціонування соціально-трудових відносин . *Теорія та практика державного управління.* 2012. Вип. 3. С. 229-236.

78. Жадан О. В. Феномен глобалізації як соціально-економічна

проблема . *Державне будівництво*. 2012. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_1_30 (дата звернення: 29.12. 2017).

79. Жовнір С. М. Створення нових робочих місць в Україні: соціально-економічні засади і механізми регулювання зайнятості населення . *Український соціум*. 2012. № 2. С. 79-86.

80. Журавка А. В. , Московкін В. М., Елеоджо О. Сутність процесів конкуренції в соціально- економічних системах . *Економіка. Управління. Інновації*. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_1_22 (дата звернення: 17.03. 2017).

81. За даними Держстату, частка валового нагромадження основного капіталу у ВВП знизилася до 13,3 % у 2015 р., що в 1,4 раза менше, ніж у 2012 р. (14,2 % у 2014 р. та 16,9 % у 2013 р.) . URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 19.04. 2017).

82. Заблодська І. В. Структурні зміни в економіці Луганської області . Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні / наук. ред. В. С. Кравців. НАН України, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього». Львів, 2016. – 218 с. URL : <http://ird.gov.ua/irdp/p20160101.pdf> (дата звернення: 21.07. 2017).

83. Забута Н. Регулювання зайнятості населення: теорія і зарубіжний досвід . *Економіка. Проблеми економічного становлення*. 2009. № 5. С. 76-82.

84. Загорський В. С. , Лопушняк Г. С. Демографічні тенденції та їх вплив на соціально-економічний розвиток України . *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 34. С. 13-21.

85. Загорський В. С. Державне управління в системі формування і реалізації регіональної політики в сучасних умовах . *Регіональна економіка*. 2016. № 3. С. 19-25.

86. Загорський В. С. , Піхоцький В. Ф. Державний фінансовий контроль у системі державного управління . *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 42. С. 283–288.

87. Загорський В. С. Особливості формування та функціонування механізмів управління еколого-економічними системами . *Регіональна економіка*. 2016. № 1. С. 89-99.

88. Загорський В. С. , Ліпенцев А. В., Кореновський О. В. Синергетика і теорія управління соціально- економічними системами . *Демократичне врядування*. 2011. Вип. 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_8_3 (дата звернення: 02.08. 2017).

89. Загорський В. С. , Борщук Є. М., Жолобчук І. М. Соціально-екологічні фактори сталого розвитку національної економіки . *Демократичне врядування*. 2014. Вип. 13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_13_16 (дата звернення: 28.08. 2017).

90. Западно-европейские модели социально-экономического развития / Отв. ред. В.П. Гутник. Москва, 2000. 189 с.

91. Збарська А. В. Соціально-економічний розвиток малих підприємств регіону . *Економіка АПК*. 2013. № 10. С. 39-42.

92. Звіт про результати дослідження міграційних настроїв студентів Львова . Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою НУ «Львівська політехніка». . URL: <http://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2015/04/zvitpj.pdf> (дата звернення: 30.07. 2017).

93. Зеленко О. О. Роль соціального діалогу у контексті соціально-економічного розвитку суспільства . *Часопис економічних реформ*. 2014. № 1. С. 82-87.

94. Зміна обсягу валового внутрішнього продукту за 2015 рік СНР- 2008 . URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/vvp/ind>

vvr/ind_2015_u_n.htm (дата звернення: 28.12.2017).

95. Інфляційний звіт липень 2018 р. . URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=73913117> (дата звернення: 19.01.2018).

96. Кантильон Р. Эссе о природе торговли в общем плане. Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков. Москва, 2004. Т. 1. С. 269-278.

97. Калашник М. В. Соціально-економічні асиметрії розвитку регіонів України в контексті ЗЕД . *Економічний форум*. 2014. № 3. С. 46-53.

98. Карпінський Б. А. , Шкулка С. К. Соціально-економічний розвиток території та нарощування надходжень від бюджетоутворювальних податків: взаємозв'язок, оцінювання, динаміка. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.1. С. 183-189.

99. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Избранное. Москва, 2007. 960 с.

100. Кац О. А. Державне регулювання та контроль розвитку і функціонування соціально-економічних систем різних рівнів . *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2012. № 3. С. 114-117.

101. Квітка С. А. , Соколовська О. О. Розробка інноваційних стратегій та їх впровадження в соціально-економічну структуру регіону. *Аспекти публічного управління*. 2013. № 2. С. 90-93.

102. Кібік О.М. , Наконечний Ю.В. Проблеми соціально-економічного розвитку транспортних підприємств України . URL: <http://www.apdr.in.ua/v67/43.pdf> (дата звернення: 19.03.2018).

103. Кірнос І. О. Співвідношення соціального та економічного в

суспільному розвитку: систематизація світового досвіду . *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Сер. : Економіка*. 2014. № 4. С. 146-154.

104. Клейн Л. Глобализация: вызов национальным экономикам. *Проблемы теории и практики управления*. 1998. № 6. С. 5-9.

105. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения. Москва, 1960. 456 с.

106. Ковальчук В. Г. Системне моделювання соціально-економічного розвитку регіонів . *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 35. С. 149-155.

107. Ковальчук В. Г. Цілі та критерії соціально-економічного регіонального розвитку . *Державне будівництво*. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2012_2_23 (дата звернення: 07.05. 2018).

108. Ковальчук Я. В. Соціально-економічна сутність права на працю . *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. Число 3. С. 181-183.

109. Ковтун І. Б. , Терещенко Т. В. Теоретичні аспекти функціонування бюджетного механізму регулювання соціально-економічного розвитку території . *Університетські наукові записки*. 2013. № 4. С. 577-583.

110. Ковтун О. І. Організаційно-економічні альтернативи забезпечення конкурентоспроможності регіональних господарських систем . *Науковий вісник НЛТУ України* . 2009. Вип. 19.12. С. 207-219.

111. Ковч В. В. Деякі аспекти проведення соціально-економічної політики на території Подільського, Карпатського та Південно-Західного регіонів . *Наука й економіка*. 2014. Вип. 2. С. 127- 133.

112. Козлова Л. В. Місцеве самоврядування як фактор соціально-

економічного розвитку регіону . *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 8. С. 231-237.

113. Колісник Г. М. , Андріїв Н. М. Соціально-економічна ефективність підтримки підприємництва та його функції в сучасних умовах господарювання . *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.13. С. 259-268.

114. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р., із змінами, внесеними законом України № 2222-IV від 08.12.2004 р. Київ, 2006. 48 с.

115. Концепція державної регіональної політики України . *Голос України* . 2000. 4 листоп. С. 4-7.

116. Концепція і стратегія розвитку та розміщення продуктивних сил України . Київ, 2003. 284 с.

117. Кореновський О. В. Концептуальні підходи до формування механізмів управління сталим розвитком соціально-економічної системи . *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 32. С. 482-490.

118. Коритько Т. Ю. Стратегічне планування соціально-економічного розвитку регіону . *Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку*. 2012. № 12. С. 152-160.

119. Котляр А. Б. Зарубіжний досвід регулювання зайнятості населення та можливості його використання в Україні . *Экономические науки* – URL : http://www.rusnauka.com/36_PWMN_2010/Economics/76518.doc.htm (дата звернення: 19.05. 2018).

120. Котуранова Т. В. Інноваційний потенціал соціально-економічного розвитку регіонів . *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2013. № 4. С. 66-69.

121. Кравченко М. В. Напрями та механізми соціального захисту економічно активного населення України . *Ефективність державного управління*. 2014. Вип. 39. С. 115-123.

122. Кравченко М. В. Тіньова економіка як самоорганізоване явище в системі соціально-економічних відносин суспільства: підходи до вивчення . *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2012. № 2. С. 41-46.

123. Кравченко О. М. Аналіз програм економічного і соціального розвитку України . *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління*. Серія 1 : Економіка. 2013. Вип. 2. С. 54-61.

124. Кравченко О. М. Державні програми соціально-економічного розвитку як інструмент державного регулювання національної економіки . *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління*. Серія 1 : Економіка. 2013. Вип. 1. С. 42-47.

125. Крайник О. П. Економічний розвиток регіону . Львів, 2002. 122 с.

126. Крайник О. П. Бюджетне управління соціально-економічними процесами в регіоні . *Регіональна економіка*. 2011. № 2. С. 16-22.

127. Крайник О. П. Вплив громадських організацій на формування державної регуляторної політики у сфері підприємництва. *Наукові записки [Української академії друкарства]*. 2011. № 4. С. 22-30.

128. Крайник О. П. Особливості сучасних підходів до управління регіональним економічним розвитком . *Ефективність державного управління*. 2014. Вип. 39. С. 413-419.

129. Крайник О. П. , Процак Н. Я. Сучасний стан та перспективи удосконалення системи оподаткування в Україні . *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 36. С. 129-136.

130. Красівський О. Я. , Войтик О. Є. Соціальна складова стратегії розвитку регіону з урахуванням досвіду ЄС . *Ефективність державного управління*. 2014. Вип. 39. С. 13–20.

131. Красівський О. Регіональна політика в Україні в умовах глобалізаційних процесів . *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2011. Вип. 2. С. 148-167.

132. Кривцова М.С. Шляхи підвищення державних соціальних стандартів у політиці доходів населення . URL : <http://dspace.oneu.edu.ua> (дата звернення: 19.12. 2017).

133. Крупка М. , Дорош В. Проблеми соціально-економічного розвитку України в умовах глобалізації . URL : <http://www.lnu.edu.ua> (дата звернення: 06.03. 2018).

134. Крючко О. С. Удосконалення оплати праці в контексті соціально- економічного розвитку регіонів . *Фінансовий простір*. 2013. № 1. С. 106-108.

135. Кубайчук О. О. , Петрова А. С., Ткач В. О. Тіньова економіка у соціально-економічній сфері . *Економіка і управління*. 2011. № 2. С. 129-133.

136. Кузьмин В.М. Удосконалення організаційних механізмів реформування сфери утримання житлового фонду . *Економіка будівництва і міського господарства*. 2011. Т. 7. № 1. С. 41–46.

137. Куйбіда В. С. Нова державна регіональна політика: від теорії до практики . *Нова державна регіональна політика в Україні* : зб. наук.-аналіт. матер., нормат.-прав. акт. та навч.-метод. док. У галузі

регіонального розвитку. Київ, 2009.

138. Кулинич О. І., Кулинич Р. О. Статистична оцінка результатів щорічної динаміки показників соціально-економічного розвитку України. *Університетські наукові записки*. 2013. № 4. С. 591-597.

139. Лазарева О. В. Діагностика соціально-економічного стану регіону. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2014. Вип. 2. С. 65-71.

140. Лайкман К. Модели социальной политики. *Общество и экономика*. 2000. № 8. С. 67-72.

141. Леоненко П. М. Концептуальні основи дослідження соціально-економічних наслідків ринкових перетворень у постсоціалістичних країнах. *Вісник Черкаського університету. Економічні науки*. 2013. № 4. С. 3-10.

142. Ліхоносова Г. С. Національні інтереси: альтруїзм соціально-економічних інтервенцій. *Часопис економічних реформ*. 2014. № 1. С. 19-25.

143. Лопушняк Г. С. Стратегія соціальної політики України в контексті проведення економічних реформ. *Демократичне врядування*. 2011. Вип. 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_8_18 (дата звернення: 19.02. 2018).

144. Лук'яненко Т. В. Оцінка напрямків діяльності та визначення резервів соціально-економічної системи. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. 2014. Вип. 1. С. 49-54.

145. Лукьяненко Т. В. Оцінка стану та формування стратегії розвитку соціально-економічних систем. *Системи обробки інформації*. 2012. Вип. 2. С. 133-138.

146. Любімов В. І. Особливості державного регулювання

іноземних інвестицій: закордонний досвід . *Економічний простір*. 2009. № 21. С. 65–71.

147. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність. Київ, 2003. 376с.

148. Макконнелл Кэмпбелл Р., Брю Стэнли Л. Экономикс : принципы, проблемы и политика . пер. с англ. 16-е изд. Москва, 2007. XXXVI. 939 с.

149. Малиновський В. Концептуалізація поняття «регіон» . URL : <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-4-22.pdf> (дата звернення: 19.01. 2018).

150. Маркс Карл и современная философия. Москва, 2014. 351 с.

151. Маркович В. В. Сутність соціально-економічної ефективності транскордонного співробітництва . *Економіка. Управління. Інновації*. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_67 (дата звернення: 21.09. 2017).

152. Марченко О. С. Соціально-економічні умови та проблеми розвитку краудфандингу в Україні . *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» . Сер. : Економічна теорія та право*. 2014. № 2. С. 37-46.

153. Менделеев Д. И. Сочинения. Москва, 1952. Т. 25. 543 с.

154. Матвійчук Л. О. , Блинда А. М. Антикризові заходи в податковій політиці через призму соціально-економічного дисбалансу України . *Інноваційна економіка*. 2014. № 3. С. 213- 216.

155. Мацегора О.Ю. Організаційно-економічний механізм реалізації стратегії соціально-економічного розвитку регіону . *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2013. № 16. С. 130-134.

156. Мизес Людвиг фон. Либерализм. Москва, 2007. 344 с.

157. Мовчан І. Роль громади в соціально-економічному розвитку регіону . *Місцеве самоврядування та регіональний розвиток в Україні*. 2013. № 2. С. 17.

158. Мюллер-Армак А. Принципы социального рыночного хозяйства / Социальное рыночное хозяйство: концепция, практический опыт и перспективы применения в России: Под ред. Р. М. Нуреева. Москва, 2007. С. 40-53.

159. Мюрдаль Г. Современные проблемы «третьего мира». Москва, 1972. 231 с.

160. Настюк С. С. Форми, методи й інструменти державного регулювання соціально-економічних процесів в Україні . *Економічний простір*. 2014. № 85. С. 62-71.

161. Найт Ф. Х. Риск, неопределенность и прибыль / пер. с англ. Москва, 2003. 360 с.

162. Непомнящий О. Житлова політика провідних країн сучасного світу: досвід для України. *Публічне управління: теорія та практика*: збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. Харків, 2012. № 1 (9). С. 123-129.

163. Никончук В. М. Соціально-економічний розвиток суспільства . *Сталий розвиток економіки*. 2014. № 1. С. 26-31.

164. Носкова С.А. Узагальнення показників економічного, соціального і екологічного потенціалів регіону для оцінювання збалансованості їх розвитку . *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2013. № 16. С. 204-207.

165. Носуліч Т. М. , Шпильова Ю. Б. Кооперативна модель соціально-економічного розвитку України в сучасних умовах . *Економіка. Управління. Інновації*. 2013. № 2. URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_2_58 (дата звернення: 25.12. 2017).

166. Оболенський О. Ю. Державна служба . Київ, 2003. 344 с.

167. Овсієнко О. В. Розбудова соціальної держави в Україні: пошук оптимальної економічної моделі . *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : *Економічна теорія та право*. 2013. № 3. С. 34-46 .

168. Ойкен В. Основы национальной экономики. Москва, 1996. 351 с.

169. Олійник Н.І. Управління житлово-комунальним господарством у процесі ринкової трансформації економіки України : дис. канд. юрид. наук : 25.00.02 / КНУ імені Тараса Шевченка. Київ, 2003. 209 с.

170. Оперативна інформація станом на 1 липня 2016 року .Представництво Президента України в АР Крим . URL : <http://www.ppu.gov.ua/operatyvna-informatsiya-stanom-na-1-lypnya-2016-roku> (дата звернення: 07.02. 2018).

171. Осадча А. Ю. Соціально-економічний розвиток регіонів України в післякризовий період 2010–2012 років . *Магістеріум. Економічні студії*. 2014. Вип. 56. С. 85-89.

172. Основні проблеми у сфері захисту прав та рекомендації УВКБ ООН щодо ситуації в Україні . Представництво УВКБ ООН в Україні. Січень 2016 р. URL : <http://rada.gov.ua/uploads/documents/36194.pdf> (дата звернення: 05.08. 2017).

173. Островерхов В. Використання зарубіжного досвіду для вдосконалення концепції зайнятості України в умовах кризи. – URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Rarpsu/2009_14/Ostroverkhov.pdf (дата звернення: 03.10. 2017).

174. Офіційний сайт державної служби статистики України . URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.03. 2018).

175. Пал Леслі А. Аналіз державної політики . Леслі А. Пал . пер. з англ. І. Дзюб. Київ 1999. 422 с.

176. Панько М. В. Теоретичні підходи до формування змісту економічного поняття «регіон» . *Науковий вісник національного лісотехнічного університету України* : зб. наук.-техн. пр. Вип. 20.11. Львів, 2010. С. 181—185.

177. Папп В. В. , Бошота Н. В. Роль інвестиційних процесів у соціально-економічному розвитку країни . *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Економіка*. 2013. Вип. 23. С. 83-88.

178. Петровський П. М. Теоретико-методологічні особливості детермінації державно-управлінської діяльності . *Демократичне врядування*. 2011. Вип. 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_7_4 (дата звернення: 17.11. 2017).

179. Пигу А. Экономическая теория благосостояния. Т. 1. Т. 2. Пер. с англ. Москва, 1985. – 512 с.

180. Поленніков М. О. Еволюція поглядів формування державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки. *Ефективна економіка*. 2017. № 7. URL: [http://www.economy.nayka.com.ua /?op=1&z=6097](http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6097) (дата звернення: 20.06. 2018).

181. Поленніков М. О. Парадигма інноваційної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечнікова*. 2017. Т. 22. Вип. 1(54). С. 184-188.

182. Поленніков М. О. Вітчизняний та зарубіжний досвід формування державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки. *Економіка та держава*. 2018. № 3. С. 110 -112.

183. Поленніков М. О. Підхід до формування державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 7. С. 77-81.

184. Поленніков М. О. Складові та форми державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 8. С. 56-59.

185. Поленніков М. О. Сучасні механізми реалізації державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки. *Stredoevropsky vestnik pro vedu a vyzkum*. 2018. № 2 (46). Р. 21-28.

186. Поленніков М. О. Формування принципів соціально-орієнтованої держави. *Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика*: матер. Міжн. наук.-практ. Інтернет-конф (м. Харків, 19-20 квіт. 2018 р.). Харків, Вид-во НУЦЗУ. 2018. С. 133-135.

187. Полозенко Д. В. Державні фінанси та їх вплив на соціально-економічний стан України . *Ринок праці та зайнятість населення*. 2013. № 3. С. 20-23.

188. Порохня В. М. Розвиток соціально-економічної системи: планетарний підхід . *Економічний вісник Донбасу*. 2014. № 1. С. 218-225.

189. Права людини в Україні в 2015 р.: основні тенденції – Є. Захаров . Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL : <http://helsinki.org.ua/prava-lyudyny-v-ukrajini-v-2015-rosnovni-tendentsiji-e-zaharov> (дата звернення: 03.02. 2018).

190. Прогнози і реалії: наскільки зросте ВВП України та якою буде інфляція . URL: <https://mind.ua/publications/20183923-prognozi-i-realiyi-naskilki-zroste-vvp-ukrayini-ta-yakoyu-bude-inflyasiya> (дата звернення: 23.09. 2017).

191. Про заходи щодо протидії зменшенню податкової бази і переміщенню прибутків за кордон : Указ Президента України від 28 квітня 2016 р. № 180/2016 . URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/180/2016> (дата звернення: 11.04. 2018).

192. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 р. № 1644-VII . URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18> (дата звернення: 10.07. 2017).

193. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 . URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 03.03. 2018).

194. Про схвалення прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2016 р. та основних макроекономічних показників економічного і соціального розвитку України на 2017-2019 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2015 р. № 558 . URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/558-2015-%D0%BF/print1_443085181050764 (дата звернення: 05.03. 2018).

195. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) із країн світу в економіці України за 2001-2016 рр. . Державна служба статистики України . URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/zd/ivu/ivu_u/arh_ivu2016.html (дата звернення: 01.02. 2018).

196. Пустовійт Р. Ф. Дослідження інституційних факторів соціально- економічної ефективності . *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Сер. : Економіка.* 2014. № 3.

С. 118-126.

197. Пчелинцев О. , Белкина Т. Жилищные реформы и европейская интеграция . *Проблемы прогнозирования*. 1997. № 1. С. 140–142.

198. Раделицький Ю. О. Державне регулювання ринку фінансових інвестицій: зарубіжний досвід та національні реалії . *Науковий вісник Національного лісотехнічного ун-ту України*. 2009. № 19. С. 242–248.

199. Рёпке В. Конъюнктура. Москва, 1927. 357 с.

200. Рикардо Д. Принципы политической экономии. Ленинград, 1924. 128 с.

201. Романова О. В. Людський капітал як соціально-економічна та облікова категорії: аналіз наукових джерел . *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки*. 2013. № 2. С. 153-160.

202. Рудакова Т. В. Стратегія управління інноваційною діяльністю соціально-економічної системи регіону . *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2013. Т. 18, Вип. 2(1). С. 119-122.

203. Саврас І. З. Оцінювання та визначення прогнозної спроможності регресійних моделей для прогнозування соціально-економічного розвитку територій Львівської області (на прикладі групи економічних показників) . *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 32. С. 449-456.

204. Семигіна Т. Соціальна політика у глобальному вимірі . Київ, 2003. 164 с.

205. Сергієнко О. Соціальна політика в сучасному світі та в Україні . *Україна: аспекти праці*. 2002. № 1. С. 45-53.

206. Сімахова А. О. Теоретичне обґрунтування інноваційно-інвестиційних аспектів забезпечення позитивної соціально-економічної динаміки . *Економічний простір*. 2012. № 68. С. 114-119.

207. Скуратівський В. , Палій О. Основи соціальної політики : Навчальний посібник . Київ, 2002. 230 с.

208. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов . Москва, 2007. (Серия : Антология экономической мысли) 960 с.

209. Соціальна політика як чинник забезпечення збалансованого регіонального розвитку (на прикладі західних регіонів України) : аналіт. зап. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/1970/> (дата звернення: 05.02. 2018).

210. Список самых богатых людей Украины [Електроний ресурс] . офіційний сайт Forbes України. URL : <http://forbes.ua/ratings/1> (дата звернення: 19.04. 2018).

211. Ставнича М. М. Бюджетна безпека регіону в контексті ефективного соціально-економічного розвитку . *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 1. С. 386-394.

212. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004 – 2015 роки) «Шляхом європейської інтеграції» . авт. кол. : А. С. Гальчинський, В. М. Геєць [та ін.] ; Нац. ін-т стратег. дослідж. ; Ін-т економ. прогнозування НАН України ; М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. Київ, 2004. 416 с.

213. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів . авт.-упоряд. : Г. О. Андрощук, І. Б. Жилияєв, Б. Г. Чижевський [та ін.]. Київ, 2009. 632 с.

214. Студенніков І. Інституційна інфраструктура регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і проблеми формування . *Економічний Часопис* . XXI. 2005. № 9/10. С. 15-23.

215. Стукало Н. В. , Хуторна А. В. Досвід державного регулювання іноземних інвестицій у країнах світу . URL : <http://economics-issues.com.ua/zmistzhurnalu/ekonomika-sogodennya-aktualni-pitannya-ta-perspektivi-2012-1/dosvidderzhavnogo-regulyuvannya-inozemnix-investicij-u-kra%D1%97nah-svitu> (дата звернення: 17.08. 2017).

216. Ступницький В. В. , Ступницька Н. І., Срібна Є. В. Аналіз оцінки сучасного соціально- економічного становища України . *Економічний форум*. 2013. № 3. С. 75-81.

217. Сухоруков А. І. Моделювання та прогнозування соціально- економічного розвитку регіонів України . *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 1. С. 199-201.

218. Тараненко І. В. Оценка социально-экономического потенциала регионов как основа формирования стратегии конкурентоспособности национальной экономики. URL: <http://hse.ru/data/2010/04/02/1218417903> (дата звернення: 03.01. 2018).

219. Тарасенко Т.В. , Архієреєв С.І. Досвід упровадження урядових програм інноваційного розвитку . Харків, 2007. 96 с.

220. Корженко В. В., Мельтюхова Н. М., Одинцова Г. С. Тенденції та перспективи європейської інтеграції України: державно-управлінські виміри / за заг. ред. В. В. Корженка, Н. М. Мельтюхової. Харків, 2007. С. 7.

221. Тенденції тіньової економіки в Україні. 2015 рік . Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. 2016. 11 лютого . URL :

[http://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=Tendentsii Tinovoї Ekonomiki](http://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=Tendentsii+Tinovoї+Ekonomiki) (дата звернення: 06.08.2017).

222. Терещенко Г. В. Інноваційний фактор в контексті моделей розвитку регіонів . *Ефективна економіка* . 2012. № 12. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1661> (дата звернення: 19.02.2018).

223. Ткачук О. М. Сучасні соціально-економічні перспективи українського суспільства . *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 3(2). С. 205- 208.

224. Токар В. Інституційні інструменти мобілізаційно-інноваційної національної моделі . *Дослідження міжнародної економіки* . зб. наук. пр. 2011. Вип. 1 (66). С. 86-93.

225. Тоярчук Л. В. Трансформація зайнятості населення як складова соціально- економічної політики держави . *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2014. Вип. 150. С. 101-106.

226. Турянський Ю. І. Соціально-економічна суть та функції податків . *Ефективність державного управління*. 2014. Вип. 39. С. 467-473.

227. Тюха І. В. Соціально-економічний розвиток підприємства: сутність та видові прояви . URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1195> (дата звернення: 27.03.2018).

228. Удовиченко В. Всеукраїнський конкурс проектів та програм розвитку місцевого самоврядування, як інструмент соціально-економічного розвитку міста (на прикладі м. Славутича) . *Місьцеве*

самоврядування та регіональний розвиток в Україні. 2013. № 2. С. 20- 21.

229. Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 «Стратегія сталого розвитку «Україна — 2020». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>. (дата звернення: 03.02. 2018).

230. Федоренко В. Г. Інвестознавство : підручник . 3-тє вид., доп. К. : МАУП, 2004. 480 с.

231. Федорчак О. Класифікація механізмів державного управління. *Науковий вісник*. 2008. Вип. 1 «Демократичне врядування». URL: http://archive.nbuv.gov.ua/ejournals/devr/2008-01/o_fedorchak.pdf (дата звернення: 03.02. 2018).

232. Хайек Ф. Безработица и денежная политика. Правительство как генератор "делового цикла". *Экономические науки*. 1991. № 11. С. 57-66.

233. Чалий О. , Малиновський О. Стратегія юридичного опору російській агресії . URL : <http://gazeta.dt.ua/internal/strategiyayuridichnogo-oporu-rosiyskiy-agresiyi-.html> (дата звернення: 10.02. 2018).

234. Черевко О. В. Стратегія соціально-економічного розвитку регіонів України . Черкаси, 2006. 424 с.

235. Чаянов А.В. «Крестьянское хозяйство». Избранные труды. Москва, 1989. 671 с.

236. Чирва О. Г. Інноваційно-орієнтована стратегія підвищення конкурентоспроможності регіональних соціально-економічних систем. *Інноваційна економіка*. 2014. № 1. С. 74-81.

237. Чубучна О. В. Соціально-економічна політика держави за умов змішаної економіки . *Інтелект XXI*. 2014. № 1. С. 69-75.

238. Шашман А. М. Соціально-економічний механізм формування інфраструктури сільських населених пунктів Донецького регіону . *Економіка. Управління. Інновації*. 2013. № 2. URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_2_86 (дата звернення: 19.06. 2017).

239. Шведчиков О. А. Світовий досвід забезпечення соціально-економічного розвитку . *Часопис економічних реформ*. 2014. № 1. С. 33-42.

240. Шейкин А.В. Социальные аспекты ре-формирования жилищно-коммунальной сферы . *Жилищно-коммунальное хозяйство*. 1999. № 1. С. 8–13.

241. Штанська О. Зарубіжний досвід взаємодії державної молодіжної політики та політики зайнятості . URL : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeVu/2008-1/doc/5/08.pdf> (дата звернення: 04.04. 2018).

242. Эрроу К. Дж. Возможности и пределы рынка как механизма распределения ресурсов. THESIS. 1993. Вып. 1. С. 53-68.

243. Эрхард Л. Благосостояние для всех. Москва, 2001. 352 с.

244. Як Україна буде погашати зовнішні борги в 2016 році . URL : <http://news.finance.ua/ua/news/-/368204/yak-ukrayina-bude-pogashaty-zovnishni-borgy-v-2016-rotsi-tablytsyadepogashaty> (дата звернення: 10.09. 2017).

245. Яковлев А. , Черненко М. Визначення соціально-економічної ефективності робочої сили в умовах інноваційного розвитку . *Економіка України*. 2012. № 4. С. 16-24.

246. Яцкевич І. В. Щодо сутності соціально – економічної ефективності суб’єктів підприємницької діяльності . *Регіональна бізнес-економіка та управління*. 2013. № 1. С. 191-194.

247. Babiński G. Wstęp . G. Babiński . Europa państw – Europa narodów. Problemy etniczny Europy. Środkowo ; Wschodniej ; Kraków, 1995. 124 p.

248. Bachtler J. , McMaster I. EU Cohesion Policy and the Role of the Regions: Investigating the Influence of Structural Funds in the New Member

States . *Environment and Planning*. 2008. № 2. P. 405.

249. BEPS 2015 Final Reports . OECD, Centre for Tax Policy and Administration URL : <http://www.oecd.org/ctp/beps-2015-final-reports.htm> (дата звернення: 29.09. 2017).

250. Bickerich Wolfram. Helmut Kohl. Kanzler der Einheit. Neuausgabe des Buchs Der Enkel. Econ-Taschenbuch, Düsseldorf, 1996. 39 p.

251. Davis K. Some principles of stratification. *American Sociological Review* . American Sociological Association, Washington, 1945. Vol. 10. № 2. P. 242-249.

252. Economic Intelligence [Electronic resource]. URL: <fbhttp://www.economist.com/indicators> (дата звернення: 23.12. 2017).

253. EG – Polen – Ungarn. Bonn, Europa Union Verlag. 1993. 278 p.

254. Esping–Andersen G. The three worlds of welfare capitalism. Cambridge, 1990. 32 p.

255. Europa von A – Z. Bonn, Europa Union Verlag. 1992. P. 209-214.

256. European Parliament resolution on Crimea, in particular of the Crimean Tatars (2016/2556(RSP)). European Parliament. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=B8-2016-0184&language=EN> (дата звернення: 08.08. 2017).

257. Final BEPS package for reform of the international tax system to tackle tax avoidance URL: <http://www.oecd.org/ctp/beps-2015-final-reports.htm> (дата звернення: 14.03. 2018).

258. Final Report of the Expert Group on Enterprise Clusters and Network . European Commission. [S. p. : s. n.], 2002. 92 p.

259. Gossen H. H. Entwicklung der Gesetze des menschlichen Verkehrs, und der daraus fließenden Regeln für menschliches Handeln. Braunschweig, 1854. – 98 p.

260. IMF Primary Commodity Prices . International Monetary Fund.
URL: <https://www.imf.org/external/np/res/commod/index.aspx> (дата звернення: 19.01. 2018).
261. Jenkins William. Policy Analysis . W. Jenkins . A political and Organizational Perspective . London, 1978. 8 p.
262. Maslow, A. H., Religions, Values and Peak Experiences, Columbus, Ohio, 1964. – 234 p.
263. Polityka: przedmiot badań i formy jej przejawiania się. Katowice, 2000. 451 p.
264. Report on the human rights situation in Ukraine 16 November 2015 to 15 February 2016 URL: http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_13th_HRMMU_Report_3March_2016.pdf (дата звернення: 01.02. 2018).
265. Stiglitz J. Globalization and its discontents. Great Britain, 2000. 423 p.
266. Sutton Housing Partnership URL: <http://www.suttonhousingpartnership.org.uk/AboutUs/AboutUs.aspx> (дата звернення: 01.03. 2018).
267. Tax Administration 2015: Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies . OECD. Paris, 2015 URL: <http://www.oecd.org/ctp/administration/taxadministration-23077727.htm> (дата звернення: 19.12. 2017).
268. Tobin James. Liquidity preference as behaviour towards risk. *The Review of Economic Studies*. 1958. № 67. P. 34-36.
269. Vale L.J. From the Puritans to the Projects. Public Housing and Public Neighbors. Cambridge MA, 2008. 389 p.
270. World economic outlook April 2016 . IMF Data mapper. URL:

<http://www.imf.org/external/datamapper/index.php/> (дата звернення: 08.09.2017).

271. World Trade Report. 2007. Geneva. WTO. 2007. 17 p.

272. Technology Market Assessment: Ukraine 2016 URL :
<http://www.aknoli.com/wp-content/uploads/2016/02/Ukraine-Technology-Exports-2016.pdf> (дата звернення: 07.03.2018).

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань економічної політики

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-91-07, факс: 255-92-51 (кімн.413)

№ 02-43-02/11

«28» лютого 2018 р.

**Довідка про впровадження
результатів наукових досліджень Полєннїкова Михайла
Олександровича за темою «Формування державної стратегії соціально-
орієнтованого економічного розвитку національної економіки»**

Практичні рекомендації автора використанні Комітетом з питань економічної політики Верховної Ради України під час розроблення підходу до формування державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки на основі реалізації принципів: підвищення рівня добробуту нації; пріоритетний розвиток систем охорони здоров'я, освіти, науки, культури; поліпшення демографічної ситуації; перехід на природоохоронний, ресурсозберігаючий, інноваційний тип розвитку економіки; раціонального природокористування; розвитку міжнародного співробітництва та соціального партнерства, що забезпечить реалізацію Стратегії сталого розвитку України на період до 2030 року.

Заступник Голови Комітету

Ю.І. Соловей

**МІНІСТЕРСТВО
СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
(Мінсоцполітики)**

вул. Еспланадна, 8/10, м. Київ, 01601, тел.: (044) 226-24-15, факс: (044) 289-00-98 E-mail: mfo@mlsp.gov.ua.
Код ЄДРПОУ 37567866, реєстраційний рахунок 35213015078737 в ДКСУ м. Києва, МФО 820172

20.12.2017 № 79-369/1369-12

Довідка

про впровадження результатів наукових досліджень Поленнікова Михайла Олександровича за темою «Формування державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки»

За безпосередньої участі Поленнікова Михайла Олександровича розвинуто методичні положення діагностики стану соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки шляхом доповнення оцінки конкурентоспроможності економіки показниками, а саме: індексом сприйняття корупції (комбінація незалежних опитувань та оцінок рівня корупції), індексом економічної свободи (свобода бізнесу; свобода торгівлі; податкова свобода; свобода від уряду; грошова свобода; свобода інвестицій; фінансова свобода; захист прав власності; свобода від корупції; свобода трудових відносин), що дозволяє визначити пріоритетні напрями стабілізації економічного зростання і скорочення бідності.

Заступник Міністра

Н. Федорович

УКРАЇНА
КИЇВСЬКА ОБЛАСНА РАДА

01196, м. Київ-196, площа Лесі Українки, 1 тел. 286-85-43, факс 286-83-48
kyivoblrada@kor.gov.ua

Довідка

про використання результатів дисертаційного дослідження Поленнікова
Михайла Олександровича за темою «Формування державної стратегії
соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки»

Науково-методичні розробки Поленнікова М.О. та рекомендації щодо державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки використані Київською обласною радою у процесі підготовки програм розвитку Київської області до 2020 року.

Поленніков М.О. запропонував інструментарій реалізації державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки системою публічного управління, яка передбачає синтез економічного, соціального та екологічного розвитку країни на принципах: верховенства права, захисту прав людини, демократії, солідарності, належного врядування, що забезпечить національні інтереси та виконання міжнародних зобов'язань України щодо сталого розвитку.

Заступник Голови

М.А. Стариченко

ДОВІДКА № 036-05/508 від 06.04.18

про впровадження результатів дисертаційної роботи
 Поленикова Михайла Олександровича на тему «Формування державної
 стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної
 економіки», яку подано на здобуття наукового ступеня кандидата економічних
 наук у навчальний процес Донбаської державної машинобудівної академії

Наукові розробки, виконані Полениковим Михайлом Олександровичем при підготовці дисертаційної роботи «Формування державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки», стосовно концептуальних положень щодо формування державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки, підходу до її формування та інструментарію її реалізації використано в ході підготовки поточних та звітних матеріалів за темою «Трансформаційні перетворення господарської системи у контексті глобалізаційних змін: еволюція та управління» (номер державної реєстрації 0114U003939) а також при підготовці навчально-методичного забезпечення викладання дисциплін «Національна економіка», «Державне та регіональне управління».

Ректор

В.Д. Ковальов

Перелік робіт, в яких опубліковано основні положення дисертаційної роботи

Статті у наукових фахових виданнях

1. Поленніков М. О. Еволюція поглядів формування державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки. *Ефективна економіка*. 2017. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6097>
2. Поленніков М. О. Парадигма інноваційної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечнікова*. 2017. Т. 22. Вип. 1(54). С. 184-188
3. Поленніков М. О. Вітчизняний та зарубіжний досвід формування державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки. *Економіка та держава*. 2018. № 3. С. 110 -112
4. Поленніков М. О. Підхід до формування державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 7. С. 77-81.
5. Поленніков М. О. Складові та форми державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 8. С. 56-59.

Публікації апробаційного характеру

6. Перейминовк Т. А., Поленніков М. О. Особливості оцінки розміру недоотриманих доходів при проведенні судово-економічної експертизи. *Теорія і практика судової експертизи: збірник матеріалів круглого столу*. К., ННІН№2 НАВС, 2016. С. 248-250.

7. Поленніков М. О. Еволюція розвитку соціальної держави. *Інновації в управлінні соціально-економічним розвитком: Матер. I Міжн. наук.-практ. інтернет-конф., присв. 95-річчю Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова* (м. Харків, 5 бер. 2018 р.). С. 401-403.

8. Поленніков М. О. Формування принципів соціально-орієнтованої держави. *Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика: матер. Міжн. наук.-практ. Інтернет-конф* (м. Харків, 19-20 квіт. 2018 р.). Харків, Вид-во НУЦЗУ. 2018. С. 133-135.

Публікації, які додатково відображають результати дисертації

9. Поленніков М. О. Сучасні механізми реалізації державної стратегії соціально орієнтованого економічного розвитку національної економіки. *Stredoevropsky vestnik pro vedu a vyzkum*. 2018. № 2 (46). Р. 21-28. (0,63 ум.-друк. арк.).